SZÁNTÓ GYÖRGY

A BOSZORKÁNY

MÓRA

Szántó György

A boszorkány

regény

Móra Ferenc Könyvkiadó
Budapest, 1977

Köpeczi-Bócz István rajzaival

ötödik kiadás

© Szántó György jogutódja, 1950
ISBN: 963-11-0933-X

Tartalomjegyzék

Első rész 7
1 7
2 24
3 38
4 46
5 52
6 63
7 68
8 75
9 85
10 90
11 110
12 119
13 136
14 155
15 171
16 185
17 201
Második rész 210

1 210
2 230
3 243
4 252
5 261
6 271
7 281
8 295
9 309
10 321
11 329
12 338
13 347
14 359
15 370
16 379
17 386
18 395
19 400
20 408
21 420
22 428
23 446
24 456
Harmadik rész 464
1 464
2 476

3 497
4 506
5 518
6 528
7 535
8 544
9 557
10 562
11 573
12 577
13 587
14 591
15 603
16 623
17 632
18 644
19 656
20 663
21 671
Szómagyarázat 682
Szómagyarázat kiegészítése 700

Első rész

1

– Katona voltam, és az is maradtam!

A Jézus Társaság-beli atyák római rendházának refektóriuma[1] megtelt a generális mély zengésű, öblös hangjával. A coadjutor[2] és a hat asszisztens[3], aki körülülte a hosszú, fekete posztóval bevont asztalt, jól ismerte már Ignacio Loyola[4] hangjának minden árnyalatát. Tudták, hogy most ismét támadásra készül. Hiszen amióta együtt tették le a fogadalmat a párizsi Montmartre[5] templomában, mindig csak támadott.

– Hívságos földi életemet Katolikus Ferdinánd hadseregében kezdtem, hadi babérokra vágyva. Akkor szörnyű sebben porig sújtott az Úr, hogy hosszas gyógyulásos út alatt meg-

leljem a hozzá vezető igaz utat. Ti mindezt jól tudjátok. De újból és újból el kell ismételnem, valahányszor riadót fúvatok. Valahányszor új csatára parancsolom az Úr katonáit.

Elhallgatott, és szemét a boltíves mennyezetre szegezte. Fekete szemének tekintete csaknem mindig felfelé szegeződött, s ez sápadt, keskeny arcára a megszállottság bélyegét ütötte. Mintha valami mennyei hatalom intésére figyelt volna, holott a földi dolgok megátalkodott és mesteri szervezője volt.

– Igen, új csatára hív a mi Urunk és Megváltónk bennünket. Mert nem a békességet hozom most tinéktek, hanem a fegyvert.

Újból elhallgatott, magasba meredő tekintettel, mintha felülről jövő, égi parancsot várna. De aztán hirtelen leesett

a tekintete az asztalon kiterített térképre, melynek szélén súlyos ezüstfeszület állott.

– Az ő országa nem e földről való – mondotta aztán kenetteljesen. – De minékünk, az ő katonáinak az a kötelességünk és hivatásunk, hogy a földi országokat rendre meghódítsuk az ő királyságának. A miénk már Itália, Spanyolország, Franciaország, Ausztria, Francisco Xaverius testvérünk missziói meghódították Paraguayt, Brazíliát, eljutottak Indiába és Japánba is. Most vagyunk előnyomulóban Portugáliában, Flandriában és Magyarország ama részein, amelyeket nem szállott meg a pogány török.

Itt újra elhallgatott, és tekintetét hol a mennyezetre, hol a feszület árnyékára szegezte, amely végigfeküdt a pergamenre rajzolt térkép sárga foltján és

fekete vonalain.

Most hirtelen széttárta karját, amely a fekete csuhában denevérszárnyhoz hasonlított.

– Mégis mit ér mindez, ha itt néhány mérföldnyire tőlünk legvadabb orgiáit[6] üli az eretnekség?

Hosszú ujjú, lila eres, csontos keze lecsapott a térképre, olyan erővel, hogy a feszület is megremegett belé.

– Tudjátok, hogy Aquinói Szent Tamás[7] a párizsi egyetem meghódításával aratta a legnagyobb diadalt szentegyházunk számára. Az ő példája lebegjen mindig szemünk előtt. A tudomány fellegvárait, az egyetemeket és kollégiumokat kell kézbe kaparintanunk minden országban először és legfőképpen. Salamanca, Alcala, Toledo már a mienk. De sajnos, Torquemada[8], a nagy inkvizítor[9] halott. És Xime-

nez[10] testvér mintha nem rendelkezne az ő lángoló hitének erejével.

Jobbjának hosszú mutatóujja a térkép egy pontján szinte belészúrta hegyes, kemény körmét Padovába.

– Itt, ebben az istentelen Padovában, Szent Antal városában üli legvadabb orgiáit az eretnekség. Hasztalan figyelmeztettem erre a velencei dogét[11], aki a város hűbérura. Hasztalan intettem meg Antonio di Pescarát, a padovai podesztát[12]. Az egyetemen két sötét és elvetemült eretnek garázdálkodik. Ezért kérettem ide Ambrosio atyát, a dominikánusok generálisát. Hívjátok be.

A coadjutor kiment, lépteinek kopogása visszhangzott a folyosó kőpadlóján. Aztán ismét csend foglalta el a terem tágas térségeit.

A hat asszisztens a térképet nézegette. Xavéri Ferenc műve volt, a rend stra-

tégájáé.

A stratéga[13] és térképrajzoló Xavéri Ferenc ásítást nyomott el. Valamikor rajongó lelkesedéssel töltötte el Loyola lángoló egyénisége, mely mintha önemésztő fáklyája lett volna a hitnek és az egyháznak. De a folytonos harcban eltöltött évek elillantak mindkettőjük őszülő feje fölött, és a generális unalomig ismételt szólamai kezdtek elkopni. Xavéri Ferenc százszor hallotta már, hogy az Úr katonái vagyunk, nemkülönben a generális sebesülésének, a Montserrat hegyi és Manresa-barlangi lelkigyakorlatok és meditációk történetét. A többi öt asszisztens is kifáradt kissé a folytonos harcban és a földkerekséget körülölelő szervezésben. Amúgy is volt elég elfoglaltságuk a tridenti zsinattal kapcsolatosan, most szinte bosszantotta őket, hogy a gene-

rális még tetézi munkájukat.

Végre léptek kopogása hangzott a hosszú folyosó mélyéből, és Ambrosio atya megjelent a coadjutor és két spanyol dominikánus kíséretében. A laudeturt[14] szinte kórusban mondták, mind a tizenegyen, mint a litániát[15].

A két generális a zsinat ügyeit tárgyalta, aztán Loyola belékapcsolta ezekbe a padovai univerzitás kérdését, amiért Ambrosio atyát idekérette.

– A szentatya kitüntető megbízásából reám hárult az a feladat, hogy a zsinaton felvessem a tudományos kutatások súlyos kérdését. Nem szeretem az inkvizíciót[16] hanyagsággal vádolni, annyi egyházatya jelenlétében. Azért arra kérlek, Ambrosius testvérem, vizsgáljuk meg itt, a zsinaton kívül, ezt a jelenleg mindennél fontosabb

dolgot.

A nagy, kövér dominikánus jóságosan mosolygott. Maga sem volt megelégedve Torquemada utódának, a toledói érseknek munkájával, habár az autodafék[17] máglyáinak lángja még elég sűrűn csapkodott a városok főterén.

Ezért érdeklődéssel várta Loyola újabb ösztönzéseit.

– Nem lehet eléggé kárhoztatnunk az inkvizíció ama lanyhaságát – kezdte fojtott dühvel a jezsuiták generálisa –, amely megengedte és lehetővé tette az eretnek Kopernikusz[18] kanonok csillagászati téveszméinek terjesztését. Nem, ezeket nem is lehet téveszméknek mondani. Egyszerűen egy eszelős ember aljas hazugságai! Fel akarta forgatni a Szent Tamás által elfogadott

ptolemaioszi[19] és arisztotelészi[20] világrendet! Azt állítani, hogy a Föld forog a saját tengelye és méghozzá a Nap körül is, erre csak egy eszelős vagy elvetemült eretnek gonosztevő képes. De erről most nem akarok beszélni. Az eretnek Kopernikusz már halott, és a szentszék feladata, hogy nyomtatásban is megjelent munkáját minél előbb indexre helyezze, és autodafén elégesse.

Ambrosius atya kegyes mosollyal, némán helyeselve bólogatott.

– Most az élő eretnekekkel kell elsősorban a harcot felvennünk – folytatta Loyola. – A halottakkal még van időnk harcolni. Ámbár néha még erősebbek és kártékonyabbak, mint az élők. De nem akarlak elmélkedésekkel fárasztani, Ambrosius testvér. Mi a gyakorlat emberei vagyunk, térjünk a tárgyra.

Szóvá kell tennünk a zsinaton, hogy a padovai univerzitás jelenleg az eretnekség fő fészke. Az inkvizíció sújtó keze ide még nem ér el, különben egyszerű volna a megoldás. De a dolgot még az is súlyosbítja, hogy az egyik eretnek, Andreas Vesalius éppen a spanyol királyi felség, V. Károly udvari orvosa.

Újból nyomasztó csend ült a refektóriumra. Az asszisztensek és a dominikánusok zavartan hallgattak. Ambrosio atya is zavartan krákogott és köhécselt, aztán megizzadt homlokát törölgette.

– Khm, khm, hm. Mindenesetre, hm, igen kényes dolog, Ignacio testvér. Hiszen az eretnekség egyúttal felségsértés is, a mi szent inkvizíciónk határozata értelmében. És éppen a legkeresztényibb uralkodó udvari orvosa, aki-

ben őfelsége úgyszólván vakon bízik, amióta a francia betegségből is kigyógyította … hm, a dolog elég kényes. És mivel vétkezett az eretnekség bűnében?

– Boncol!

Ambrosio atya újból hümmögött és krákogott. Aztán nagy nehezen nekifohászkodott:

– Hát igen, ezzel a boncolással már sok baj volt. Bizonyos Rabelais[21] nevű elvetemült franciaországi szerzetest is boncoláson értek. Aztán ez a Michel Servet nevű svájci eretnek is boncolt, akit Kalvinusz nemrég vettetett máglyára.

– Eretnek égeti az eretneket! Ó, Úr Jézus, hová jutottunk!

– Bizony, bizony. Aztán, amint az inkvizíció kinyomozta, bizonyos Leonardo da Vinci[22] nevű festő is ki-

csempészett a sírkamrákból megszentelt holttesteket, boncolás céljából.

– Ő is halott. De a másik padovai eretnek, akiről szólni akarok, éppen az ő segédje, Colombo Russolo. Ama Leonardo anatómiai rajzaival demonstrál az egyetemen, mintha még dicsekedni akarna egykori gazdája bűneivel.

– Hát vele már könnyebb dolgunk lesz, mint Vesaliusszal. De majd annak is módját ejtjük. Nagyon helyesen teszed, ha nem viszed a zsinat elé az ő dolgát, ámbár ott határozatot fognak hozni minden tudományos eretnekséggel szemben.

– Itt pedig nyilván erről van szó. Aquinói Tamás szentesítette Arisztotelész és Galenus[23] hagyományait, amelyek szerint a test csak a lélek burka. Ezzel szemben Vesalius azt állítja, hogy minden egyes testrésznek meg-

van a maga külön rendeltetése.

– Szörnyűség! És ilyen eretneket méltat bizalmára az egész spanyol udvar! Nemcsak a királyi felség, de a hercegek, a grandok és maga a toledói érsek is vele gyógyíttatják magukat.

– Éppen ezért kell csínján bánni a dologgal. Ha meghozzák a tudományos tévelygésre vonatkozó zsinati határozatot, amelyekkel a lateráni zsinat még adós maradt az emberiségnek . . .

– Bízzad csak rám, Ignacio testvér. Nem Padovában és nem is Tridentben fogjuk a dolgot nyélbe ütni, hanem Spanyolországban, ahol él még Torquemada szelleme. Résen leszünk mindannyiszor, ha az udvarhoz hívják, ilyenkor hetekig is Valladolidban vagy Madridban tartózkodik. Bizonyára ott is kielégíti titkos szenvedélyét, a boncolást. Majd rajtakapjuk, és akkor a

többit rábízhatod az inkvizícióra.

A jezsuiták öreg generálisa hangosan nevetett. A coadjutor is nevetett, aztán az asszisztensek, végül a dominikánusok is.

Mondják, Torquemada is nevetett, amikor a máglyahalálra ítéltek ünnepi körmenetben, a vezeklők bohócruhájában járták körül Valladolid és Toledo piacát.

Loyola hegyes, kemény körme most ismét lecsapott a térkép egyik pontjára. A tíz szempár tekintete odaszegeződött a kijelölt pontra.

– Magyarország – jelentette a stratéga, Xavéri Ferenc.

– Igen, Hungaria – dörmögte fojtott dühvel a generális. – Az eretnekek másik fő fészke. Egyházunk végvára, amelyet, sajnos, dominikánus testvéreink nem védelmeztek kellőképpen.

Nemcsak a török ebek, de a protestáns kutyák elől is meghátráltak. Nemcsak a templomokat és kolostorokat hagyták el, de ami még ennél is rosszabb: az iskolákat! Kérdezem, Ambrosio testvér, mire való az inkvizíció?

A Domonkos-rendiek generálisa megvakarta kövér tarkóját. Aztán zavartan próbált mentegetődzni.

– Ó, mi már száz évvel ezelőtt küldtünk az ország keleti részébe inkvizítort, Jacopo Marchia nevűt. Akkor a husziták erdélyi nyúlványa lázadt fel az egyház ellen. Bizonyos Budai Nagy Antal vezérlete alatt, aki még Žižka[24] seregében harcolt. Ezek az eretnekek kelyheseknek nevezték magukat. Lázadásukat levertük, és Marchia jól működött.

– És azóta? Luther és Kálvin prédikátorai, ez a sátáni siserahad szabadon

hurcolhatta be a protestáns pestist. Elfoglalja templomainkat és iskoláinkat. Kérdezem, hol az inkvizíció?

– Ferdinánd császár egyelőre még . . .

– Eh, mit, a császár! Úgy megnyergeljük, mint valami engedetlen lovat! Zablát a szájába! Ha ti tehetetlenek vagytok a bécsi Burgban, majd mi elvégezzük! Nem védekezni kell itt, de támadni! Előnyomulni, városról városra, faluról falura!

Xavéri Ferenc ráhajolt a térképre.

– Nagyszombatban, Turócban, Trencsénben már bent vagyunk. Kassa a legközelebbi állomás – mondta, ujjával az irányt jelölve. – Onnan aztán tovább visz az út Erdélybe. Csak kipróbált tartományfőnököt kell küldeni. És a rend legelszántabb tagjait. Néhány év és újból a kezünkben lesznek a templomok

és iskolák.

A két generális helyeslően bólogatott, aztán ismét összebújtak a térkép felett.

2

Az ispotályos lovagok budavári kórházának egyik udvarán szöszke kislányka játszadozott egy bozontos szőrű bernáthegyi kutyával. Alig ért fel a kutya hasáig, de azért belékapaszkodott a szőrébe, megmarkolta, húzta, ráncigálta, a szelíd, nagy állat meg békén tűrte. Sőt annyira tetszett neki az aprócska kezek cibálása, hogy felhúzott ínnyel még meg is mosolyogta. Meg az okos dióbarna szemével, amelynek valósággal emberi tekintete volt.

– Gyű te, Néjó, gyű te! – kiáltotta a

kis szöszke; erősen belékapaszkodott a fehér foltos, barna bundába.

A Néró meg loholt vele, óvatosan hátra-hátranézve, nem esett-e el az ő kedves játszópajtása. Aztán hirtelen lehasalt, hogy a szöszke a hátára ülhessen. Fel is kapott rá, össze voltak már tanulva.

Ráhasalt a kutya hátára, most a Néró nagy füleibe kapaszkodott, úgy kiáltotta:

– Gyű te, Néjó, gyű te!

A kutya körbeloholt a széles udvaron a kislánnyal. A márciusi nap olyan derűvel ragyogott le rájuk, mintha csak megmosolyogná a két játszópajtást. Az egyik emeleti kórterem nyitott ablakában pohos johannita lovag könyökölt, fehér talárjában, mellén ott piroslott a rend nyolcsarkú keresztje. Két másik ablakban lábadozó betegek halovány

képe jelent meg. A második udvar felől nagy szakállú, mankós férfi sántikált elő.

A kislány abbahagyta a játékot. Odaszaladt a mankós emberhez.

– Fáj még a lába, bácsi?

A nagy szakállú elnézte a kislányt, ahogy mankója körül topog, aztán a kutyát, mert ez valósággal elszontyolodott, amiért cserbenhagyta a játszótársa. Még vakkantott is egyet, hívogatón.

– Nem fáj már, lelkem, nem fáj – mondta, és megsimogatta a szöszke fejecskét.

•

A kórház kapujában két férfi üldögélt egy falba mélyesztett padon. Féligmeddig mindkettő a kórházhoz tartozott, ámbár nem viselték a lovagok fe-

hér csuháját.

Az egyik Boldizsár mester, borbély és felcser, még ültében is hórihorgas, nyakigláb embernek látszott kurta zekéjében, fekete harisnyanadrágjában. Minden hegyes volt rajta: a kakastollas, veres süveg, az orra, az álla, pofacsontja, hosszú, vékonyra sodrott fekete bajusza, kecskeszakálla, válla, hosszú ujjainak körmei s kinyújtott pipaszárlábán a veres posztócipő is, a derékszíján láncocskákon fityegő különböző késekről s tőrökről nem is szólva.

Annál vaskosabb és zömökebb volt a másik, Tötösi György, akinek feleségét, Katát, úgy ismerte mindenki, mint a kórház eszét. Mert tudott ő olyan betegeknek is orvosságot, akiknek a német lovagok gyatra tudománya már nem sokat használt, és Tötösi György büszke is lehetett Kata asszony tudományá-

ra, amelyet Boldizsár mester nem sokra becsült.

Most is azt fejtegette, hogy ahol nem lehet tüzes késsel vágni, ott bizony nem sokat érnek a kotyvalékok.

Tötösi bal kezével jobb karjának csonkjára mutatott. Könyökből vágták le jobb karját, kék zekéje ujjának alsó része fel volt varrva vállára.

– A cigány is a maga lovát dicséri – mondta a hosszú hegyesnek.

– Mire mondod, hé?

– Hát arra, hogy vágni és mindig csak vágni, ez a te mesterséged. De könnyebb vágni, mint a sebet begyógyítani.

– Ugyan, ugyan. Ebcsont beforr.

– Nem mindig. Mert magam is majd az ebek harmincadjára jutottam, amiért ez itt nem akart beforrni.

– Meg sem kérdeztem még, hogy izé,

hol vágták el a karodat?

– Az ulicsi mezőn.

– Az merre van?

– Temesvár alatt.

– Jó messzire. És oda hogy kerültél, koma?

– Megmondom, ha el nem árulsz.

– Mondhatod bízvást. Tudok én hallgatni.

Ezen elmosolyodott a zömök ember. Napbarnította, szinte négyszegletes paraszti arcán olyannak látszott a mosoly, mint a márciusi nap a kórház sokat próbált homlokzatán.

Mert Boldizsár mester nem azért volt borbély, hogy ne ő legyen az egész vár legszájasabb locsogója és pletykahordozója. És mindenhez inkább értett, mint a hallgatáshoz, ezt mosolyogta meg Tötösi György.

– Hát ha olyan jól tudsz hallgatni, el-

árulom, hogy én még a Székely György hadával jártam volt Temesvár alatt.

– Hát az kicsoda?

– Az urak Dózsa György néven ismerték.

– Akkor magam is úr volnék vagy mi, mert ilyen néven én is hallottam hírit gyermekkoromban. Ijesztgettek vele, pedig már nem is élt.

– Biz az huszonhat esztendeje, hogy végeztek vele Zápolya meg a temesi gróf pribékjei.

– Megégették? – kérdezte nagy sokára.

– Meg. Tüzes vasszéken. Fejébe tüzes vaskoronát nyomtak. Kezébe tüzes vaspálcát. Osztán kiéheztetett kapitányait eresztették rá tüzes vasfogókkal, ögyenek a húsából.

– És ettek?

– Öttek. Három hétig éheztet-

ték őket. Öttek. Ő meg azt mondta, magam fülivel hallottam: „Ebeket neveltem én”.

– Aztán?

– Aztán vérebekkel tépette szét Zápolya a kapitányokat. Öttek azok is. Öttek az urak is, nagy lakomázó asztaloknál. És csak nevették. A temesi gróf, Báthori meg azt mondta: „Korona mög trónus köllött vón neki, hát megkapta.”

Boldizsár szemében furcsa tüzek csillantak.

– Mondják, János király később meghibbant. A misén megvakult, valahányszor felmutatták az oltári szentséget. Egyszer meg azt kiáltozta, hogy ott a tüzes trónus az oltáron. Többé nem is ment misére.

– Ettől, ha igaz, a papok se mehetnének. Mert a püspök, az apát, egy nagyprépost meg a káptalan is ott volt ak-

kor, azon a lakomán.

– Hát te?

– Én Mészáros Lőrinc barát seregével vágtam át magam a rossz zsoldosokon, akkor hagytam ott a fél karom. De azzal csak a kardom. Bal kézzel szöges buzogányomat forgattam.

– Aztán?

– Aztán még kódorogtunk egy darabig Nagybotú Lőrinc baráttal, hogy bosszút álljunk minden úrfajtán, papfélén. Aztán szerteszéledtünk, bujkálva erdők bozótjában, mocsarak közt, nádason, barlangban, mint a vadak. Tizenkét álló esztendeig. Akkor hallottuk, hogy jön a török nagy haddal. Meg maga a szultán: Szolimán. Eszéknél nagy hidat vernek. Nem volt már Dózsa György, aki elejibe menjen. Csak hitvány urak meg püspökök. Ott hagyták a fogukat egy szálig a mohácsi

dombok között. Zápolya meg összetett kézzel nézte, pedig hatvanezer főnyi zsoldoshaddal táborozott Szeged alatt. Így lett ő király.

A palota felől lovascsapat közeledett.

– Húzódjunk beljebb – mondta Tötösi. – Nem jó urakat süvegelni, mikor fejüket szeretné venni az ember.

Boldizsár mester elnevette magát.

– Hát még ha éppen Zápolya felesége tart erre a széptevőivel, he-he.

Besurrantak a kapualj boltívei alá, onnan nézték a lovascsapatot, amely solymászatra tartott a budai hegyekbe.

Az élen Bebek Ferenc ügetett fehér arabs ménjén, mint fővadászmester. Utána négy solymász, bőrzekéjük vállán ültek a bársonysipkás sólymok, vékony láncocskáik a zekékre voltak odacsatolva.

Nyomukban négy szolgálattevő nemes apród úrficska ficánkoltatta egérszürke török lovát, ujjasaik mellén a Zápolya-címer, apró gyöngyös skófiummal[25] kivarrva.

Izabella is hófehér arabs ménen ült, mint Bebek. Tüneményes szépsége teljes pompájával ragyogott a márciusi napban, hosszú uszályos, fűzöld bársonyruhájában olyan volt, mint a megelevenedett tündérmese.

Mellette György barát baktatott fehér pálos csuhájában, nagy csontú vasderesen. Nagy, fekete szeme, napbarnított arcának színe elütött a fehér csuhától, hatalmas, domború homloka uralkodott a kemény férfiarcon. Úgy ülte meg a lovat, mint az utána ügető Török Bálint, Balassa Menyhért, Perényi Imre és Petrovics Péter, akik az ország legjobb lovasai, hadban próbált,

kemény férfiak voltak.

Boldizsár mester csak nevetett a kapu sötét boltíveinek homályában. Hórihorgas alakjának furcsa, fekete körvonala mint árnykép rajzolódott belé a kapunyílás fényfoltjába, amelyen át szinte vakítóan szikrázott az urak boglárjainak, mentegombjainak, kardmarkolatának sok gyémántja, smaragdja, rubinja, apró gyöngye, arannyal, ezüsttel kivert lószerszáma.

Boldizsár kecskeszakálla hegyét sodorgatta hosszú ujjaival, és csak kuncogott.

– Solymászni mennek, he-he, nincs ezeknek gondjuk törökre, németre. Egy tanult sólyomért a múltkoriban négy falut adott Bebek Ferenc Petrovicsnak, aztán kockán visszanyerte jobbágyostul őket. He-he.

– Sokat látsz te ott a palotán, Boldi-

zsár.

– Még annál is többet.

– Hallasz is.

– Hallok is. Elég hegyes a fülem. Akár György baráté. Láttad, milyen szőrös, hegyes füle van?

– Láttam. Akár egy ördögfiókának.

– Őrzi is a királynét, mint tíz ördög.

– Aztán kitől?

– Hát a némettől meg a töröktől. Meg az apjától, a lengyel királytól. De legfőképpen Török Bálinttól és Bebektől, meg a többi uraktól.

– No, akkor van kitől őriznie.

– Van bőven, he-he. Nagyban megy a játék.

– Játszanak ezek mindennel, az egész országgal is. Annyi ezeknek százezer jobbágy, mint egy mentegomb vagy egy hímzett tarsoly.

– Új Dózsa György kéne ide, nem fe-

hér barát! . . .

Befelé indultak az első nagy udvar irányába. A kis szöszke leány otthagyta a mankós embert, és elébük szaladt. Kezében virágot tartott.

– Mi az, Borika?

– Százszorszép. Ni, már hogy kinyílott! Neked hoztam, apa.

Tötösi bal kezével elvette a virágot, és elgondolkozva nézegette.

– Hogy siet. Meg sem tudta várni a virágnyílás idejét.

– Melyiket gondolod, György bátya?

– Hát ezt a százszorszépet.

– De mikor ez is százszorszép – mondta Boldizsár mester, hosszú, hegyes körmű ujjaival a kislány szöszke hajában turkálva.

3

Kata asszony zsúpfedeles vályogviskója úgy tapadt a halászok bástyája alatt a Várhegyhez, mint valami takaros kis fecskefészek. Amikor ő maga tapasztotta, két erős kezével, még nem volt más lakója, csak ő, apja és édesanyja. Ők is azzal a népvándorlással jöttek délről, egy Duna menti kis faluból, amely a mohácsi vész után indult észak felé. Furcsa népvándorlás volt ez, valami felszabadulásféle. Mert színleg a török elől menekült az agyonsanyargatott jobbágynép, de valójában a földesurak és püspökök elől, az úriszék, a deres és kaloda elől, a robot és dézsma, a kilenced, tized, harmincad[26] és a többi elviselhetetlen adóteher elől. Az urak és püspökök egy része ott esett el a mohácsi csata gyil-

kos ágyútüzében, ahol a kettényílt török sereg mögül háromszáz ágyú söpörte el az egész magyar hadsereget. Más része meg elmenekült a vesztett csata hírére mindenestül a kastélyokból és udvarházakból. Így gazda nélkül maradt a Werbőczi törvényeitől gúzsba kötött jobbágyság, amelynek még szabad költözködési jogát is elvette a híres *Tripartitum*[27]. Most, hogy minden felfordult, ismét szabadon költözhettek a győztesen felnyomuló török had jóvoltából. Hogy hová, merre? Senki sem tudta, nem is kérdezte. Csak megindultak a rossz utakon, nyikorgó szekérsoraikkal, lábasjószágukkal, amennyi még maradt uraik féktelen kapzsisága után. Mert szarvasmarhakereskedelemre kapott rá már ekkor a főurak nagy része, hajtották a gulyákat vég nélkül Bécsbe és onnan a né-

met tartományokba. Így a jobbágynak már iga alá is alig jutott, maga húzta az igát, és hajtotta fejét tehetetlenül a járom alá, míg az urak és kupecok ládái arannyal teltek meg az ő gulyáik árán.

Nem csoda, ha ment, ki merre látott. Inkább a fosztogató szpáhi[28] portyák, vadonerdő, úttalan bozót, feneketlen mocsár, nádas vagy barlang, mint a Werbőczi úr törvénykönyve! – ezzel indult a népvándorlás.

Katáék sem sajnálták otthagyni falujukat. Igaz, hogy a kóbor életben sem apja, az ácsmester, sem anyja, a javasasszony nem folytathatta mesterségét, de az elnéptelenedett faluban még úgy sem. De ki gondolt akkor ilyesmire? A szabadságvágy erősebb volt minden más életcélnál, ha volt ugyan egyáltalán életcélja egy jobbágycsaládnak. Hiszen még gyermekében sem lelhette

örömét.

Urak barma lesz ez is – mondogatták az újszülött bölcsőjénél, ha ugyan lett volna bölcsője, és nem egy rossz teknőben csüng alá a mestergerendán átvetett kötélvégről.

Most a szabadság felé vitték a rongyokba bugyolált csecsemőt is, nem törődve a veszélyekkel sem. De ez a szabad vándorélet nem soká tartott. Mert amikor Lajos király nehéz páncéljában beléfulladt a megáradt Csele-patakba, egy királya sem volt az országnak. Aztán lett kettő is. Igaz, hogy pipogya, semmirekellő ember volt mindkettő, de eszköze két roppant hatalomnak. Mert Ferdinánd mögött Károly bátyja spanyol világbirodalma állott, János király mögött a feltörtető oszmán hatalom, mindkettő három világrészre nyújtotta ki karmait. Így nem is két, de

három malomkő közé került az ország, és a búza, melyből lisztet őröltek ezek a roppant malomkövek, megint csak a jobbágyság lett. Mert az urak „hol az egyikhez állottak, hol a másikhoz”, aki bírja, marja jelszóval. Így az ő fegyvereseik versenyt garázdálkodtak szerte a folyton váltakozó országszéleken a két király és a szultán hadaival. A várak és a hozzájuk tartozó uradalmak sűrűn cseréltek gazdát, de még vallást is a *cuius regio, eius religio*[29] elve alapján. A hatalmi érdekek eme összeütközésének szörnyű káoszában kallódott a föld népe német és magyar zsoldosok, szpáhik és janicsárok[30] fegyvereinek éle között, püspökök és prédikátorok szörnyű civakodásában. Ez a vihar sodorta el Kata szüleit is a Duna mentén egészen a budai Vár alá, amely még valamelyes biztonságot látszott nyújta-

ni, mert nem cserélt gazdát hetenként.

Így tapasztották a kis fecskefészket a Várhegyhez, a halászok bástyája alá.

Éppen hogy befejezték Debreceniék a fészekrakást, amikor félkarú koldus érkezett a Vár alá. Ügyet sem vetett rá senki, hiszen egész koldushad lepte el a budai hegyeket. Csupa nyomorék, sokféle sereg és csata nyomorult áldozata, az ország minden részéből. Ki törődött volna most velük? A Vár büszke urai? Vagy a sok nincstelen menekült, szökött jobbágy, akiknek maguknak sem volt betevő falatjuk? Vagy éppen a papok, akik a rongyosok közt is azt firtatták, ki maradt pápista, ki lett kálomista eretnek? A sok sorsüldözött élte az erdőn, bozótban, barlangokban a maga titokzatos életét, mint az űzött vad. És Tötösi György, a félkarú koldus is minden bizonnyal köztük ra-

gadt volna, ha elvágott karjának csonkja beheged. De ahogy teltek-múltak az évek a keserves kóborlásban, sebe újból és újból kifakadt. Kínzó fájdalmai már sokszor kergették majdnem odáig, hogy egy útszéli fára felkösse vagy vízbe ölje magát. Csak a bosszú vágya tartotta már életben. A tüzes trónus emléke, mely ott parázslott kemény paraszti koponyájában. Élni akart. Ha űzött vad, kivert eb módjára is, de élni. És megérni a bosszú napját. Egyszer már megérte. Ott leskelődött a mohácsi dombok közt, amikor hullottak rakásra a püspökök és zászlósurak, látta, hogyan fut a király maga is udvari talpnyalóival. Patakokban ömlött a vér az ágyúk tüzében, és Dózsa gyilkosa, Zápolya ott táborozott Szeged alatt hatvanezer emberével. Tudta ezt is Tötösi György, Dózsa egykori hadnagya, és

várt, amíg eljő őreá is a bosszú napja. Már csak ezért élt. Ez hajtotta a budai Vár alá is. Látni akarta a nagy pribéket.

De sebe kínozta megint. És az éhség. Megállott egy hegyoldalba tapasztott kunyhó előtt, a kimerültségtől majd összeroskadva. Ott leült egy nagy, mohos kőre. A kunyhó ajtajából jól megtermett, pirospozsgás lány lépett elő, fekete szemének vizsga tekintete a félkarú, sápadt férfira esett.

– Tán beteg?

Tötösi szégyellte bevallani, hogy három napja nem evett. Csonka karjára mutatott baljával.

– Nem én, hanem ez itt. Régóta rosszalkodik, most, hogy igen kínoz már, el kell vinnem az ispotályosokhoz, ha ugyan béeresztenek a Várba.

– Anyám tudós asszony, éppen ott

segédkezik. Majd elviszi oda.

Tötösi fel akart kelni ültéből, de egyszerre elsötétült előtte minden, és csak elvágódott élettelenül.

Amikor feleszmélt, valami édes ízt érzett a szájában. A leány ott ült mellette, és tejjel itatta. A hegybe vájt kunyhóban már sötét volt, csak egy olaj mécses pislákolt az asztalon. Két fekete árnyat is látott imbolyogni, egy asszonyt meg egy férfit. Aztán kenyeret etettek vele, amelyet a tejbe aprítottak. Az élet kezdett visszatérni tagjaiba. Megköszönni tudta csak, majd nehéz álomba merült.

4

Debreceni Jankót még azon az őszön elvitte a száraz köhögés.

A köhögési rohamok úgy rázták

meg a csontos, szikár testet, mint őszi vihar a kiszáradt, lombjavesztett fát. A kiszikkadt, kemény test nehezen adta meg magát. Jankó az utolsó napig talpon volt, pedig majd beléfulladt egy-egy rohamba. Az egyik végül mégis a lócára fektette. A teste meg az arca megmeredt, orrán kibuggyant a vér.

– Valami megpattant a fejiben – motyogta az asszony, a meredt arcot vizsgálgatva. Kata szótlanul állt mellette Tötösivel.

Jankó nem is tért többé eszméletre. Harmadnapra eltemették a hegyoldalba.

„Olyan, mint a pince – gondolta Tötösi. – Nyárban hűs, télen jó meleg. Bárcsak én is ott feküdnék már!”

De aztán eszébe jutott, amiért élt, amiért élnie kellett: Zápolya.

Látta néhányszor, amint kilovagol

a Bécsi kapun kíséretével, vadászatra. Nyomában mindig a fehér barát, mint valami kísértet. De nem sokat időzött a Várban. Mondták, Erdélyben jár meg a Szepességben. Hogy száznál is több vára lenne, a hozzájuk tartozó uradalmakkal, némelyiken hetven falu.

Tötösi csak hallgatta és várt.

– Hogy király lett Zápolyából? Mit tesz az! Láttam én királyt futni, ott a mohácsi dombok közt, belé a nádasba, mint valami rossz zsoldost. Fog még futni Zápolya is, akit most János királynak hívnak. Látni akarom.

Kata megszerette a konok, dühös, félkezű embert. Anyja sem bánta.

„Legyen férfi a háznál – gondolta –, ha félkezű is.”

Csonkját szépen begyógyították. Ismerték a gyógyító füveket, jobban, mint az ispotályos lovagok, akik holmi

ócska, írott könyvből szedték a tudományukat.

Aztán, egy Borbála-napon leánygyermeke született Katának. Borbála névre keresztelték.

Amíg Kata és az anyja odafent foglalatoskodott az ispotályosoknál, György pesztrálta a gyereket. Naphosszat rajta volt a szeme. Figyelte, hogyan gőgicsél, hogyan mosolyog, hogyan sír és nevet, milyen kíváncsian bámul két ragyogó bogárszemével a világba, mintha fel akarná inni velük a dolgok ezerféleségét. Hogyan tanul járni, hogyan rakosgatja egymás mellé a hangokat, majd az ellesett szavakat. Türelmesen felelgetett a kis Bori első kérdéseire, amikor az parányi ujjacskáival mutogatni kezdett a tárgyak felé.

– Ez mi?

– Csupor.

A szó tetszhetett Borinak, mert kacagva ismételgette:

– Csupor, csupor, csupor.

Aztán az ajtóra, ablakra, tűzhelyre mutogatott, meg nem unva a két varázsszó ismételgetését, hogy: „Ez mi? Ez mi? Hát ez mi?”

Kérdezte a napot, a holdat és a csillagokat, mintha egész közeli tárgyak lennének, s ott csüngenének láthatatlan szálon a kunyhó ajtajában. Kérdezte a tüzet és vizet, a hegyeket, a köveket, a fákat és bokrokat, mintha mindent meg akart volna ismerni, ami csak körülveszi. Ismerkedett az állatokkal, ismételgette neveiket: kutya, macska, ló, béka, bogár. Később már furcsább kérdései voltak:

– Mondd, apa, te miért vagy öreg? Miért van szakállad és bajuszod?

Anyának, nagyanyának miért nincs? Miért van neked csak egy kezed? Másnak meg miért van kettő?

Bori ugyan elkódorgott néha a gyermekseregg el, amely a szomszédos barlanglakásokból bújt elő reggelente, hogy lemenjen halászni a Dunára, kergetődzött is velük, de a bújósdi, fogósdi után visszafutott a magányos, félkarú, komor emberhez, akit ő mindenkinél jobban szeretett.

– Miért nem játszol a többiekkel?

– Már játszottam, apa. De ők buták. Csak játszani tudnak. Ha kérdem őket, kikacagnak. Nem tudnak semmire se felelni. Te meg tudsz mindenre.

– Nono, sokra én sem tudok. Vannak nálam okosabbak is. Akik megtanulták a betűvetést. A diákok.

Ezt megint apróra meg kellett magyarázni Borinak. Mi a betű? Mi az ol-

vasás? Mi a diák? Hol élnek azok? Mit csinálnak?

Amikor nagyobbacska lett, György felvitte a Várba, az ispotályosokhoz. Lásson a gyerek, ha mindent meg akar ismerni.

– Jó feje van – mondogatta Boldizsár mesternek. – Megragad minden a kis Bori fejében, amit mond neki az ember. Sokszor már magam is elfelejtem, ő meg hónapok múltán is emlegeti.

– Nemhiába, hogy tudós asszony az anyja, meg a nagyanyja is. Még talán belőle is az lesz.

– Hogyisne! Betegekkel vesződjék mindig?

5

Izabella királyné és az urak még mindig solymásztak. Pedig a budai he-

gyekről már tisztán felismerhették a két sereget, amely mint két kígyó kúszik a Duna mentén az ország szíve, a Vár felé.

Ferdinánd császár hadai Visegrád felől nyomultak előre, Roggendorf tábornagy vezérlete alatt. A török meg délről jött, Mohács felől, maga az öreg Szolimán szultán indult meg a sereggel a császáriak előnyomulásának hírére.

A két sereg között és magában a Várban valósággal nyüzsögtek a kémek. A budai polgárok, nagy részben németek lévén, természetesen a császári hadaknak küldtek naponta értesítéseket. Az ispotályos lovagok is Roggendorf hírvivőit csempészték a Várba. A török seregben szolgált elég renegát *[hitehagyott]*. Ezek kupecok álcájában szivárogtak a Várba, a cselédség

révén még a palotába is belopództak, hogy kilessék az urak tanácskozásait. A Víziváros rác naszádosai jó pénzért egyaránt kémkedtek töröknek, németnek. Viszont a fehér barátnak, Martinuzzinak kiterjedt kémhálózata mindkét táborba beférkőzött, és szinte óráról órára hozta a jelentéseket.

Az urak ügyet sem vetettek a Duna két oldalán felvonuló seregekre. A várőrségre sem volt gondjuk. Csak a szépséges királynő meg a csecsemő János Zsigmond és György barát körül keringtek, mint a prédára leső dögkeselyűk.

A palotában mindenki érezte már, hogy a játék, melynek tétje az ország volt, vége felé közeledik. Történnie kell valaminek. Történt is, mert egy tikkadt júniusi éjszakán az ispotályos lovagok rendfőnöke, Bruno mester kért bebo-

csáttatást Werbőczi országbíró házába. A potrohos, vén cselszövő szemét már régen kerülte az álom. Szokása szerint most is könyvesszobájában írogatott, olvasgatott gyertyavilágnál, amikor belső komornyikja Bruno mestert jelentette neki. Werbőczi jól ismerte a nagy hasú németet, az öregséggel járó különböző bajait sűrűn kezeltette a kórházban. A szokatlan látogatási időn sem ütközött meg. Mint a palotán, az ő házában is éjszaka volt a legnagyobb sürgés-forgás, ez lévén a titkos intrikák legalkalmasabb ideje. Így Bruno mester is gyorsan bejutott az országbíró könyvesszobájába.

– Nem hallgatódzik senki? – kérdezte suttogva, egészen közel hajolva Werbőczi füléhez.

A vén róka elvigyorodott.

– Beszélhet bátran, Bruno mester. Itt

nincsenek a falaknak fülei.

– Akkor mindjárt rátérek a dologra. A királynőnek el kellene jönnie az ispotályba. Minél előbb.

– Tudtommal nem beteg.

– Ő nem. De az ország.

– Ugyan, ugyan. Mi gondja van kigyelmednek az ország bajára? Elég doktor és bába foglalatoskodik körülötte.

– Éppen ez az. Hogy a sok bába közt elvész a gyerek.

Werbőczi hegyes rókaorrát dörzsölgette. Az ötkarú gyertyatartó csavart, fekete gyertyáinak fénye az asztalon álló feszületre esett, ennek árnyéka a nagy, csatos fóliánsokra, Werbőczi uram törvénykönyveire.

– Nincs idő a sok magyarázgatásra – fontoskodott a puffadt arcú, holdvilágképű lovag. – Az ország sorsa dől el

ebben az órában. Ha segítségemre lesz, mindent megkaphat, Werbőczi uram.

– Mindent? Ugyan mit kaphatok még? Kurta nemesből lettem ítélőmester. Abból országbíró. Vénségemre mi lehetek még?

– Nádor. A császár kegyelméből.

Werbőczi ismerte már a császár kegyelmét. Eleget járt követségbe a török porta[31] és a Burg, Isztambul és Bécs között. A nádori méltóság sem érdekelte már annyira, mint a csúz és a köszvény meg a fullasztó asztma, mely éjjel-nappal kínozta. De a cselszövény érdekelte.

– Ki van az ispotályban?

– Azt nem árulhatom el még Werbőczi uramnak sem. Majd meglátja maga szemével, ha elhozta a királynőt.

Az országbíró megint az orrát vakargatta. Szemében zöldes fény villant. De

örült, hogy György barát háta mögött tehet valamit, és már ki is eszelte hirtelen, hogyan csempészi az ispotályba Izabellát.

Azt tartották, hogy György barátnak száz szeme van, és nem ok nélkül. De a vén cselszövő most is túljárt a barát eszén, ismervén a palota titkos útjait. Nem tellett bele félóra sem, és Izabella már ott ült az ispotály harmadik udvarán terpeszkedő rendház refektóriumának asztalánál.

Werbőczi a cselszövényt várta, ő a kalandot. Csodálatos fényű, nagy, barna szemében kíváncsiság ragyogott a gyertyák lángocskáinak fényében.

Ekkor kitárult a refektórium ajtaja, és a kaland ott állott az ajtónyílás fekete négyszögének sötét keretében.

Roggendorf tábornagy volt, a császári hadak fővezére. Fekete bársony-

ruhája egybeolvadt a háttér sötétjével, csak sápadt, kemény metszésű arca derengett elő a gyertyafényben, mintha alaktalan fantom lett volna.

Némán és nesztelenül lépett elő az ajtónyílás homályából. Kibontakoztak szálas alakjának körvonalai is, és ekkor a fantomból egyszerre sasorrú, mindenre elszánt condottierévé[32] vált, aki minden pillanatban kész kockára tenni életét. Biztos léptekkel közeledett a királynő felé, fél térdre ereszkedett a spanyol etikett[33] előírásai szerint, aztán megcsókolta a feléje nyújtott párnás, fehér kezet.

– Őfelsége Ferdinánd császár küldetésében jöttem – mondta, amikor ismét felemelkedett. – Őfelsége üdvözletét és hódolatát küldi a legszebb királynőnek.

Izabella nevetett. Csengő, kissé túl

hangos nevetéssel.

– Honnan tudja a császár, hogy szép vagyok?

Roggendorf a kemény condottierére most egyszerre sima gavallérrá változott.

– Ó, a császár valósággal szerelmes önbe, mint ahogy Európa minden uralkodója, királyi felség. Ferdinánd császár maga mondta nekem, hogy ha már ő nem bírhatja önt hitveséül, legalább János Zsigmond jegyezze el magát a császár őfelsége leányával. Ez leghőbb óhaja.

Izabella ismét kacagott.

– János Zsigmond jelenleg még anyatejjel táplálkozik. Csakúgy, mint a főhercegnő. Nem találja kissé korainak a dolgot?

– Egyáltalán nem. A Habsburg-ház tagjai már a keresztelő után eljegyzik

magukat. És ebben az esetben különösen fontos és sürgős. A császár leghőbb óhaja, hogy a két család békés egyetértésben uralkodjék Magyarországon. Máskülönben a pogány török lesz itt az úr, az egész keresztény világ nagy kárára és bánatára.

– És mi lenne az ára ennek az eljegyzésnek?

– Budavára. Ha a császári hadakat, melyek vezényletem alatt állanak, ide beengedi felség, Szolimán azt ostrommal soha be nem veszi. Ezzel szemben szabad legyen megjegyeznem, hogy a Vár jelenlegi őrsége elégtelen, fegyverzete és egyéb felszerelése hiányos, amellett az urak pártoskodása miatt megbízhatatlan is.

– Úgy látom, pontos értesülései vannak.

– A haditudomány egyik legfonto-

sabb része a felderítés, felség.

– Ezt Szolimán is tudja, kedves Roggendorf.

– Annál sürgősebb tehát a dolog, felség. Legjobbnak tartanám az ország, a kereszténység és elsősorban János Zsigmond érdekében, ha még ma éjjel beengedné csapatainkat a bécsi kapun. Előőrseink már harcban állnak a szpáhi portyákkal, órák alatt eldőlhet minden.

A két szempár tekintete ismét egymásba mélyedt. A teremben csak ketten voltak. Werbőczi és Bruno mester az egyik szőnyegajtó mögül hallgatództak.

– Bízza rám magát, felséges királynőm. Nem, nemcsak a császár parancsából fogom önt szolgálni. Sokkal erősebb parancs számomra az ön özvegysége, elhagyatottsága és . . . igen . . . az

ön elbűvölő szépsége.

Izabella most felemelkedett ültéből, sugár termete felmagasodott a gyertyák libegő fényében.

– Hiszek önnek, Roggendorf. Akkor tehát megyek, és megnyittatom a Bécsi kaput.

6

Volt a fehér barát kíséretében egy Szamosközi Dávid nevű tizenkét esztendős kis parasztfiú, akit Martinuzzi annyira kedvelt, mintha a saját fia lett volna. Sokan annak is tartották, a mendemonda valami kolozsvári leányt emlegetett, akit ott jártában többször meglátogatott volna György barát. De ebből a mendemondából csak annyi volt igaz, hogy a szép leányt György barát valóban megjutalmazta gazdagon

a néki tett szolgálatokért, mert az mindenünnen fontos híreket hozott neki. A kisfiút egy ilyen látogatása alkalmával szedte fel Kolozsvár Kétvízköz nevű külvárosában, és mivel az csak keresztnevét tudta elhagyott árva létére, György barát nevezte el lelőhelyéről Szamosközinek.

A kis Dávid ott játszadozott a Szamos partján a többi magára hagyott, maszatos, félmeztelen kis lurkóval. György barátnak feltűnt a kisfiú ragyogó, barna szemének tekintete, napbarnított arcocskájának különös bája. Felébredt benne a politika súlyos gondjai közt nélkülözött apai érzés. Felkapta maga elé a nyeregbe, kikérdezte, és amikor megtudta, hogy árva, elvitte és felnevelte.

Dávid csakhamar kivált az íródeákok közül eszességével és különlege-

sen szép betűvetésével. György barát büszkén mutogatta egy-egy másolatát a kancellárián megforduló uraknak, akik közül nem egy éppen csak hogy nevének ákombákomát tudta az okiratok alá kanyarítani.

De azt még György barát sem álmodhatta, milyen nevezetes szerepe lesz egykor a kis Dávidnak az ország sorsának pálfordulásában. Az történt ugyanis, hogy azon az éjszakán, amikor Werbőczi az ispotályosok rendházába csempészte a királynét, hogy Roggendorffal a vár átadásáról tárgyaljon, Szamosközi Dávid ott körmölt a barát mellett a palota könyvtártermében, amit most kancelláriának is használtak. Fontos leveleket kellett lemásolnia sürgősen, négy diák is forgatta a hollótollakat, amelyeket Dávid tudott a legszebben megmetsze-

ni. Most azonban majd leragadt már a szeme az álmosságtól. György barát megsajnálta, és hazaküldte a szállására. De nem tellett belé negyedóra sem, a kis Dávid ismét megjelent a kancellária ajtajában, és titokzatosan integetett. A barát abbahagyta a tollbamondást, és a szomszédos terembe lépett be, Dávid után.

– Werbőczi úr kivitte a királynét a palotából – suttogta Dávid.

– Merre, te?

– Az ispotály felé mentek egy német ispotályossal.

A barát gyűlölte az országbírót. Most, hogy a vén róka tudtán kívül akarta belevinni a királynét valami titkos praktikába és méghozzá a német lovagok segítségével, szokása szerint gyorsan határozott. Körülfogatta fegyvereseivel az ispotályt, aztán maga

hatolt be legmegbízhatóbb embereivel az épületbe, Izabellát visszavitte a palotába. Roggendorfot pedig, hogy idő előtt szembe ne kerüljön a császárral, futni hagyta.

Martinuzzi ettől fogva még jobban szerette az ő kis diákját, ahogyan Dávidot nevezte. El is mondta mindenkinek, hogyan mérkőzött meg a kis Dávid a császári Góliáttal.

De Dávid nem sokáig sütkérezhetett a dicsőség napfényében. Az éjszakai kaland után harmadnapra heves lázroham lepte meg. György barátnak úgy meggyűlt a baja a királynéval és az intrikus urakkal, hogy nem sok gondot fordíthatott kedvenc kisdiákjára. Ezért úgy rendelkezett, hogy vigyék be Dávidot az ispotályosokhoz, maga meg járta a falakat, bástyákat és őrtornyokat, onnan szemlélte, hogyan kezdik ki

egymást Szolimán és Roggendorf seregei.

7

A rekkenő, nyári hőségben olyan mozdulatlannak látszott a Duna, mint az égbolt kékjét visszaverő acéltükör. Úgy tetszett, mintha a két part indult volna meg a folyam szélein, közepén pedig a Nyulak-szigete roppant csónakja. A budai hegyek erdőségeiben, a pesti part irdatlan bozótjában és nádasaiban lovasportyák és gyalogjárőrök lesték az ellenség csapatmozdulatait, a Nyulak-szigetének alsó végét Roggendorf és Fels Lénárt csapatai szállották meg, felső szélét a török. Mindenki érezte, hogy feszül a húr, történnie kell valaminek, de még egyetlen muskéta sem durrant. Csak a tá-

volban morajlott valami, hasonló az ágyúdörgéshez. Fénylobbanások is cikáztak, még mielőtt megjelent volna az első viharfelhő. Csak a szél erősödött percről percre, felfodrozva a folyam imént még sima tükrét. Aztán hirtelen feltornyosodtak Rákos felett a fellegek. Mintha a szél építette volna egy varázsló gyorsaságával ezt az égbe nyúló felhővárat, amelynek falain, bástyáin és tornyain még áttűzött a nap. De a közeledő mennydörgés zajára már sötétbe borult minden, a fénylobbanások zegzugos, cikázó villámokká tüzesedtek, amelyeknek vakító fénydárdája sisteregve csapott ki az elfeketülő fellegek mögül. De az ég csatornái még mindig nem eredtek meg. És e tikkasztó feszültségben megdörrentek Szolimán ágyúi is, mintha versenyre akartak volna kelni a mennydörgéssel.

A kis Dávid ezalatt magas láztól elgyötörten, sokszor eszméletét vesztve vagy félrebeszélve feküdt az ispotályosok egyik kórtermében. A német lovagok nem sokat értettek a hasi hagymáz gyógyításához, pedig ugyancsak főtt a fejük, hogyan menthetnék meg a fiút. Még virrasztottak is felváltva betegágya mellett, pusmogtak, tanakodtak, tarkójukat vagy orrukat vakargatva, hümmögve és krákogva. Orvosszereiket is sorra próbálgatták, amelyektől Dávid állapota nemhogy javult volna, de nagy ijedtségükre még csak egyre rosszabbodott. Nem mintha a fiú élete vagy halála különösebben érdekelte volna őket. De tartottak György barát haragjától, aki még nem bocsátotta meg nekik, hogy Roggendorfot becsempészték a várba, és áruló cselszövényt szőttek a vén róka Werbőczi és

a királyné segítségével. Bruno mester, a rendfőnök gyakran érezte viszketni vastag nyakán a pallos elképzelt élét, és nem tudta, melyik percben gurulhat el a feje nemcsak neki, de a többi lovagnak is. Ha viszont sikerül a fiút megmenteni, ezzel talán bűnbocsánatot is nyernek.

Ezért főtt a fejük a fiú betegágya körül. De nem ismervén fel a lázrohamok okát, voltaképpen hozzá sem tudtak kezdeni a betegség gyógyításához. Mert amikor felcsert hívtak, hogy a két, mindenre alkalmazott gyógymódot kipróbálja Dávidon, Boldizsár mester kereken kijelentette, hogy itt nem használ sem az érvágás, sem a klistély. És amikor a lovagok a fejüket vakargatták, Boldizsár mester azt ajánlotta nekik, hogy bízzák rá a fiút Debreceninére meg Katára, mert itt már csak

a ráolvasás segít.

Bruno mester, a rendfőnök nemcsak megvetette az efféle babonaságot és kuruzslást, de az egyház és az egyház által pártolt galenusi orvostudomány nevében szigorúan megdorgálta, sőt üldözte és büntette is.

„Ráolvasás helyett imádság, boszorkánykonyha kotyvalékai helyett Galenus” – ez volt a jelszava.

Hogy mégis megtűrte az öreg Debreceninét és Kata leányát az ispotályban, sőt még fizette is, annak az volt az oka, hogy tartogatta őket bizonyos esetekre, amikor Galenus tudománya és az imádság már nem segített. Most is engedett Boldizsár mesternek, és rábízta a nagybeteg Dávidot a két tudós asszonyra.

– Legalább csak addig tartsák a fiúban a lelket – mondta a refektóriumban

a többi lovagnak –, míg Roggendorf tábornagy úr erőt nem vesz a pogány törökön. Akkor más lesz a mi helyzetünk is itt a Várban.

– Persze, persze – pusmogta egy másik hordóhasú lovag –, a tábornagy úr majd letöri ennek a Martinuzzinak a szarvát.

De Roggendorf hatalmas és jól felszerelt serege bizony nem nagyon tudott erőt venni a törökön. Mialatt a kis Dávid testét majd kivetették az ágyból a lázrohamok, mintha az ország teste is lázban égett volna a két idegen sereg erőpróbáján. Mert bömböltek az ágyúk a Duna mindkét oldalán, sivítottak a láncos golyóbisok a folyam vize felett, nagy loccsanással hullva bele, és egész szökőkutakat ugratva fel rajta. A vallon[34] tűzmesterek és az anatóliai bosztandzsik[35] arca már

feketéllett a lőporfüsttől. A zöld kaftános szpáhiezredek egymás után vágtattak ki a partra a hegyek közül, hogy oldalba támadják a brandenburgi és vesztfáliai nehéz vérteseket. A janicsárok tömött sorokban, halálra szántan zúdultak neki arany félholdas, lófarkas zászlóik alatt az osztrák és morva zsoldosoknak, harsogott az „Allah il Allah!” és a „Herr Jesu[36] !” a folyam mindkét partján. Magán a folyamon gályák és naszádok rontottak egymásnak. A fekete sasos, sárga vitorlás császári gályák megcsáklyázták a török és rác ágyúsnaszádokat, lezuhantak a horgas csapóhidak, amelyeken aztán átözönlött a fedélzetre a sok sisakos és turbános hadinép, veszettül öldökölve egymást a hosszú nyelű, két marokra fogott pallossal, nehéz szablyával, csontnyelű handzsárral, görbe

jatagánnal. De durrogtak a muskéták, pufogtak a pajzsdöngető láncos buzogányok is. Egy-egy naszád vagy gálya kigyulladt, és hatalmas fáklyaként világított az éjszakai folyamháton. Lángnyelvek és rőten izzó füstfellegek homályosították el a hold és a csillagok sápadt fényeit, a Vár pedig némán és sötéten állott a hegyen. Mintha saját sorsát lesné a csaták folytonosan megújuló lázrohamában.

És az egyetlen doktor, Martinuzzi, ugyanolyan tehetetlenül leste a csata kimenetelét, mint az ispotályosok a kis Dávid lázrohamait.

8

Dávid lázrohamai úgy összekavarodtak a valóság pillanatonként változó képeivel, hogy még évekkel teljes fel-

gyógyulása után sem tudta őket különválasztani emlékezetében. Ez a magyarázata annak, hogy Dávid diák az évek létráján egy-egy fokkal felfelé lépve, mind magasabbról nézett ugyan vissza a budavári eseményekre, de emlékezetében lassanként úgy csoportosultak a dolgok, hogy a szép és jó tükörképe került az emlékezet vizének felszínére. A többi meg lesüllyedt lassan az öntudat fenekének hínárjába.

Dávid, amikor már ott körmölgetett Izabella királyné új gyulafehérvári palotájának kancelláriájában, legszívesebben és leggyakrabban három föléje hajló arcra szeretett visszaemlékezni az ispotályosoknál eltöltött időkből. Egy öregasszony arcára, amelyet fekete kendő és fehér haj keretezett. Egy másik javakorabeli asszony arcára, amelyet fehér kendő és fekete haj

foglalt körül. És egy aranyfürtös kis tündér arcára, aki virágot tűzdelt az aranyfürtök közé, azokat nyújtotta feléje kis kezével.

Dávid csak később tudta meg, hogy ez a három arc gyermek, anya és nagyanya. De már lázálmai közt, az ébrenlét időközeiben is úgy rémlett neki, mintha valami azonosság kötné össze a három olyan különböző arcot. Nem hasonlóság volt ez. Több ennél, azért érezte az azonosságot. Nem tudta még Dávid, tizenkét éves létére, hogy a szem a lélek tükre. De a három fekete szempár tekintetéből jóságot és segíteni akarást érzett betegágya felé sugározni. Ez volt az azonosság.

Hogy Debreceniné és Kata gyógyfüvekből készült főztjei, ecetes és hagymaleves korpába áztatott borogatásai, titokzatosan elmormolt varázsigéi

vagy a kis Borika virágai gyógyították-e meg, azt nagyon nehéz lenne meghatározni. De hogy a három szempár tekintetének is volt valami gyógyító és életben tartó hatása, az nagyon valószínű. Legalábbis Szamosközi Dávid így érezte, amikor a budavári emlékekről mesélt a kancellárián dolgozó diáktársának, Óvári Lacinak.

Az idősebb pennaforgatókat meg a kancellárián megforduló erdélyi urakat természetesen nem a három arc emléke érdekelte. Azt szerették volna a kisdiáktól kivallatni, hogyan került Budavára török kézre. Amióta ugyanis az udvar megjött Váradról, a királynő elzárkózott új palotájában mindenkitől, és György barát még inkább. Izabella a nap, sőt néha az éjszaka egy részét is a szemközt levő Mihály-templomban töltötte, hol az oltár, hol

a gyóntatószék előtt könnyezve és térdepelve. Az erdélyi főuraknak még a feleségeit sem engedte közel magához, udvarhölgyei mind idegenek voltak, és a szép palotát meg szép Erdélyországot az ő purgatóriumának[37] nevezte.

A barát meg járta az ő titokzatos útjait, a kancelláriára is csak ritkán és váratlanul toppant be, nem állhatta a gyanakvó tekinteteket, amelyekben ott lappangott a néma vád, hogy Budát az ő árulása juttatta török kézre. Mert a cselből csak annyi tudódott ki, hogy a szultán háromnapos lakomáján jelen volt mindvégig a barát a többi úrral együtt a táborban, mialatt a janicsárok egyenként és kis csapatokban kardcsapás nélkül sétáltak be a Várba. Igaz, hogy a barátnak és az uraknak már nagy mehetnékjük volt, de a nagyvezír azzal marasztotta őket a keleti ven-

déglátó nyájasságával, hogy maradjanak csak, hátra van még a fekete leves, ahogy akkor a kávét hívták. Hátra is volt. Mert Majláth Istvánt, Török Bálintot és még néhány urat elvitt a török magával a Héttoronyba, ott raboskodtak nehéz vasban a Jedikulában. A szép királynénak meg azt mondták, hogy fel is út, le is út, mehetsz a fehér pappal, arra, amerre látsz.

Dávidot ezekről faggatták, de ő keveset tudott.

– Én akkor nagy nyavalyában voltam – felelte a sok kérdezősködésre, és egyre csak ezt hajtogatta.

Különösen egy Jósika nevű, olajbarna arcú diák faggatta, aki Karánsebesről került oda, és nagyon forgolódott, hogy megtudjon valamit a titokzatos barát dolgairól.

– Jó, elhiszem, hogy nagy nyavalyá-

ban voltál, de amikor a tudós asszonyok meggyógyítottak, és te kijöttél az ispotályból, csak láttál valamit?

– Nem egyebet, mint ménkű sok kék ruhás, piros süveges katonát, akiket janicsároknak hívtak. Meg fehér turbános, zöld kaftános szpáhi urakat, igen sok drágakővel a kardjukon meg a kócsagos forgóikban, ezek szép arabus paripákon jártak. Meg barna ruhás, fekete turbános bosztandzsikat, akik az ágyúkon piszmogtak, merthogy a mi tűzmestereinket már elzavarták volt.

– De a barát? Társalkodott-e sokat a török urakkal?

– Azt én nem tudhatom. Az ispotályból jövet egy napot ültem a palotában. Volt nagy jövés-menés, basák[38], bégek[39] meg egyebek, de minket már kutyába sem vettek.

– S hát a királyné?

– Egyszer láttam csak. Ő igen rítt, frájjai[40] vitték utána a kicsi Jánoskát.

– De mégis, mit beszéltek az ispotályban?

– Hát a keresztespókok *[ispotályos lovagok]* tüstént elszöktek onnan, amikor bejött az első janicsár. De volt ott egy borbély, Boldizsár nevezetű. Azt beszélte, hogy még miénk volt a vár, amikor a németeket elnyomta a török. Akkor a bécsi kapuhoz fellovagolt két fényes török úr, bebocsátást kértek volna a császáruk nevében. Be is engedték őket, s mentek egyenesen György baráthoz, azzal a királynéhoz. Ekkor meghívták a barátot, meg mind az urakat, mennének vendégségbe a török császár sátrába.

– Így volt hát.

– Így. De ez nem olyan sátor volt ám, amilyen a táborban szokott len-

ni! Három ménkű nagy árbocfán állott, azok hegyén színarany félhold és csillag, alatta hét fehér lófark. Maga a sátor csupa fehér selyem meg bíborbársony.

– Láttad?

– Igen. Merthogy György barát csak nem jött, három nap, három éjjel, én kódisnak tettem magam, rongyos ingben, úgy lopakodtam be, megnézni, él-e még a gazdám. Sok kutya kergetődzött ott mindenféle tekergő gyermekkel, azokkal jutottam én is egészen a nagy sátorpalotáig, ott leskelődtem, amíg meg nem hallottam a gazdám hangját. De egy nagy szerecsen testőr majd hogy belém nem szúrta lándzsáját, akkor eliszkoltam. A tábor szélén lestem, mikor jő ki a gazdám. Aztán véle mentem vissza a Várba.

– Szereted?

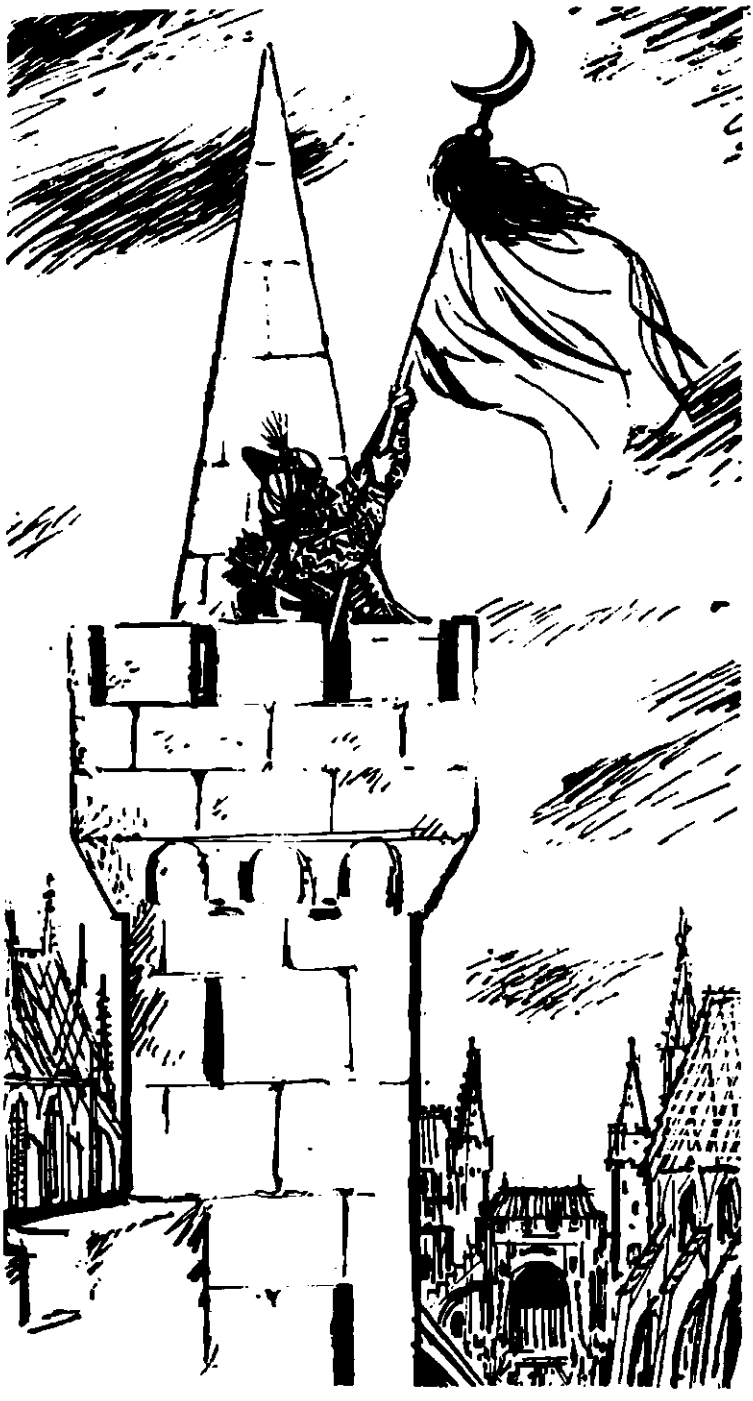

Dávid csodálkozva pillantott a barna képű Jósika diákra.

– Kit szeretnék, ha nevelőapámat nem?

– Hát, teszem azt a kis Borikát.

A fiú elvörösödött, és nem felelt. Nevették is a pennaforgatók.

9

A valaha fényes budai Várpalotát a török katonai uralom kaszárnyává és istállóvá züllesztette. Az ispotályosok kórházából is janicsárkaszárnya lett. Így az öreg Debrecenine és Tötösiék meghúzódtak a hegyoldalba tapasztott kis vityillójukban, és csak akkor beszéltek már az ispotályról, ha Boldizsár mester néha lelátogatott hozzájuk a Várból, ahol mesterségét űzte. Ő hozta le azokat a betegeket is Katáékhoz,

akiknek nem tellett a török és arabus orvosra. Ilyen pedig akadt bőven, mert a polgárságnak csak a legszegényebb rétege maradt meg a Várban és Óbudán.

A kis Bori emlékezett még egy ideig Dávidra, akinek virágot vitt az ispotályba. De ahogy múltak az évek, lassan megfeledkezett róla. Elmélázó természetű, csendes és zárkózott leánygyermekké serdült, nem játszott már a barlanglakások körül hancúrozó gyermekseregg el. Kíváncsian figyelte, milyen füvekkel gyógyítja anyja és nagyanyja a betegeket, maga is segített nekik a hegyek közt a füvek szedésében, és lassan eltanulta, melyik mire való. A Várba is feljárt néha Boldizsár mesterhez, kíváncsian leste annak mesterkedését. Aztán a palotában kóborolt, ahová azelőtt senki sem juthatott be az

udvari embereken kívül. A török nem őrizte a kapukat. Szabadon jöhetett-mehetett a palotában akárki, ami érték volt benne, úgyis elvitték már régen Isztambulba, még Mátyás király kódexeit, a híres korvinákat is.

Az árkádos udvarokat, az egykor pompás olasz kerteket felverte a gaz és a dudva. A csodálatos rózsafák és tulipánágyak helyén rekettye- és bodzabokrok éktelenkedtek, a szegfűfajták helyén laboda és útilapu nőtt, a sétányokon trágya- és szemétdombok bűzlöttek. A basa megvetette a gyaurok[41] palotáit. Egyemeletes kis házat építtetett magának az új fürdő és a mecset között, abban intézte a budai pasalik kormányzatát, renegátok segítségével.

Így a Vár nem nyert új arculatot az új gazdával, csak régi arca fonnyadt és ráncosodott egyre. Amikor Borika fel-

járogatott Boldizsár mesterhez, hogy annak érvágásait és egyéb, a borbélymesterséggel járó sebészeti műveleteit kíváncsi szemmel figyelje, azt is látta, hogyan romlik és pusztul minden régi fény és szépség a palota kertjeiben és udvarain. Nem tudta, hogy az a sisakos nő, akinek márványszobra ott állott, Pallasz Athéné[42] istenasszonyt ábrázolja, csak azt látta, hogy a janicsárok célba lődöznek rá. Gyermeki szíve sajgott a pusztuló szépség láttán, mert azt is végig kellett néznie, hogyan döntenek ki egy domborművekkel ékes bronzkaput és egy ugyancsak bronzból készült Héraklész-szobrot[43], alkalmasint ágyúöntés céljaira.

Borika minden egyes szépségtől külön búcsúzott. Az oszlopos árkádok bedeszkázott boltívei alatt szpáhi urak lovainak istállói éktelenkedtek; a ker-

tek és udvarok szökőkútjainak najádjai[44] és tritonjai[45] hol a karjukat vesztették el apránként, hol a fejüket. Az új mecset minaretjének erkélyéről estéről estére a müezzin[46] hirdette Allah dicsőségét. A fürdőkben meg nagy szakállú török urak tereferéltek, dicsérve a Várhegy gyógyforrásait. A pusztulás és enyészet sivár, szomorú képe belevésődött a mindenre fogékony gyermekleány lelkületébe. Lassanként már csak a betegek érdekelték, és azok szenvedésein szeretett volna segíteni. Gyógyulásukban lelte örömét, és már egyébre sem gondolt, amikor egy napon szokatlan látvány vonta magára a figyelmét.

A déli kapu felől magyar lovasok ügettek fel a Várba, zöld ruhás, hegyes süvegű csauszok[47] kíséretében. Mint mindenki, Bori is azt hitte, hogy fog-

lyul ejtették őket valami végbeli csatározáson. Aztán látta, hogy nincs a kezük hátrakötözve, a csausz aga[48] is megadja nekik a tisztességet. És egyebet is látott: hogy az egyik lovas feléje integet, amint a Szent György téren áthalad a kis csapat.

Kutatott emlékezetében, hol láthatta ezt a vidám, barnapiros arcot, ezeket a lelkes, dióbarna szemeket. De a csapat továbbügetett a hegyoldalban épült török fertály irányába, és Borika hasztalanul törte szöszke fejecskéjét, vajon ki lehetett az az ismeretlen ifjú lovas, aki csakhamar eltűnt a többiekkel együtt a szeme elől.

10

Martinuzzi és Izabella egyre inkább eltávolodtak egymástól. A barát tor-

kig volt már a szeszélyes asszony cselszövéseivel, aki káprázatos szépségével és kacérságával őt magát is megszédítette, mint mindenkit, aki környezetébe jutott. György barát azzal büntette gyengeségét, hogy alvinci kastélyába zárkózott, és már akkor sem ment Gyulafehérvárra, ha a királynő magához kérette. Ez elég sűrűn történt, de a barát mindig talált valami ürügyet távolmaradására. Megelégedett azzal, hogy figyeltette a cselszövő asszony minden lépését, és szinte naponta értesült annak praktikáiról. Hagyta, hogy fogadja a császári, a spanyol, az angol és francia követeket. Gyűlölt már mindent, ami túl esett a kis Lajta folyón. Mert lassan kiérlelődött benne az a meggyőződés, hogy a magyart csak a keleti politika mentheti meg a végromlástól.

Igaz, hogy az oszmán is határtalan étvággyal terjeszkedett. A Dunántúlon a bevehetetlen Szigetvárat megkerülve északra nyomult, Kanizsa irányába. De azt is tudta a barát, hogy a portán pénzzel mindent el lehet érni. És aki időt nyer, életet nyer. Ezért nem sereget gyűjtött, hanem pénzt. A harcias Szolimán most Perzsia felé fordította figyelmét, és az európai ügyek intézését rábízta a nagyvezírre és basáira. Ezeknél pedig egy jó flórenci arannyal degeszre tömött zacskó sokkal többet ért egy nyert csatánál. A barát egyébként is utálta a felesleges vérontást, azt tartotta, hogy az aranyszablya mélyebbre vág, mint az acél. Annak pedig értette a módját, hogyan kell az aranyat elővarázsolni.

– Ha megtartjuk Erdélyt, aranybánya – mondta olasz szekretáriusának,

Ferrarinak. – Lesz miből a basákat etetni, jut is, marad is. Míg a háború elpusztít mindent, koldusbotra juttatja a népet, elnyel mindent, mint egy tüzes torkú, vérszomjas Moloch.

A kis, szinte nőies szépségű Ferrari, aki olyannak látszott a hatalmas termetű, római arcélű barát mellett, mint valami apród, nem érte be egyszerű helyesléssel, ha a gazdája mondott valamit. Tudta, hogy a legeszesebb férfiakat is hiúságuknál lehet megfogni, csakúgy, mint a legokosabb nőket. Ezért a hízelgés művészetét annyira fejlesztette, amennyire ilyen nagyeszű emberrel szemben szükség volt.

– Excellenza valóban nem Macchiavelli tanítványa, mint ahogy azt sokan hiszik. De inkább mestere lehetne. Mert amit ő csak elméletben állapít meg, hogy tudniillik a cél szentesí-

ti az eszközt, azt a jezsuiták már előtte megállapították. Ő csak az uralkodás módjaira alkalmazta, vagyis a világi hatalom erkölcsi gátlás nélkül való alkalmazására, amit az egyházi hatalom már régen mível. De próbálnák csak a népek országútjainak keresztezőpontján a gyakorlatban keresztülvinni, ahogy azt excellenza teszi. Akkor tapasztalná Macchiavelli, milyen messzi van az elmélet a gyakorlattól. Persze a pápának és a jezsuitáknak könnyű a dolguk. Ők egy hatalmasan kiépített szervezettel rendelkeznek, amely a császárokat, királyokat és uralkodó hercegeket is be tudja fonni hálójába. De kérdezem, mivel rendelkezik excellenza? Egy hóbortos királynővel, verekedő főurakkal, haszonleső főpapokkal és egy általuk agyonnyomorított jobbágynéppel, amelyről

húszféle adót akarnak lehúzni. Nem kenyerem a hízelgés. De ilyen körülmények közt az elért eredmények valóban . . .

Nem fejezte be, csak mélyen meghajolt, mellére téve jobb kezét.

A barát összevonta sűrű szemöldökét, úgy figyelte átható tekintettel a kis titkárt, az egyetlen embert, akiben még megbízott. De nem kielégített hiúsága miatt, mint ahogy Ferrari hitte, hiszen a bíbornoki kalapot is csak politikából fogadta el. Egyszerűen azért, mert végtelen magárahagyatottságában hinni akart valakiben. Kellett neki egy arc, amely visszatükrözi a környező dolgokat és eseményeket, egy száj, amelynek hazugságaiból is kiolvashat valamit.

– Persze – mondta mélyen zengő, komor hangján –, a nagy sárkány és

a nagy fenevad között nem könnyű dolog politikát csinálni. A sakktábla Perzsiától Madridig terjed, és a figurák folyton változnak. De talán éppen ezért vagyok még a helyemen, és nem az egyik pálos kolostorban. Csodálom a nagy művészi alkotásokat, és ha nem lehetek Bramante, Michelangelo[49] vagy Leonardo da Vinci, legalább a politika műfajában akarok alkotni valamit. És éppen a legnehezebb helyen és eszközökkel. Hiszen értesz engem. De most ne beszéljünk tovább, hanem cselekedjünk. Tudod, a nagyvezír egy hete ott időzik a budai basánál. Követséget akarok meneszteni hozzájuk. Persze nem németes, hanem törökös erdélyi urakat. Kiket gondolsz?

A kis titkár is összevonta fekete szemöldökét, ahogy gazdájától látta. Pillanatnyi szünet után már mondta is

a neveket.

– Kendy Gáspár, Kornis Boldizsár, Kovacsóczy István.

– Hogyan? Hiszen Kovacsóczy éppen a török elől menekült volt Erdélybe!

– Igaz. De jobban gyűlöli a németet, mint a törököt. Ezért a két rossz közül az utóbbit választja. És nagy eszű férfi.

– Legyen. Intézkedj, hogy sürgősen induljanak. Tudod már, milyen ajándékokkal és ígéretekkel. Diákot is vigyen magával mindegyik. A kancelláriáról. Hogy az egész traktátust írásba foglalják.

Kendy Óváryt, Kornis Jóskát, Kovacsóczy Szamosközi Dávidot vitte magával íródeákul. Se az urak, se a diákok nem örültek a küldetésnek. Az utak nem voltak biztonságosak, és még kevésbé az utak céljai. A török ugyan

inkább tekintetbe vette a követek sérthetetlenségét, mint a nyugati fejedelmek, de néha ő is ott tartotta vagy ott felejtette őket egy-két évig jól őrizett szállásaikon vagy éppen valamelyik pincetömlöcben. A budai pasának és a renegát nagyvezírnek egyaránt nem volt túlságosan jó híre a követségekkel való bánásmód dolgában. Csak Dávid örült igazán, amikor megtudta, hogy ő is velük megy. Egyrészt tudta, hogy György barátnak fontos szolgálatokat tehet, másrészt szerette a nyájas és nagy műveltségű Kovacsóczyt, aki több ízben megjutalmazta a neki végzett munkájáért. De legfőképpen annak a három arcnak az emléke bukkan fel előtte újból, amely olyan szeretettel hajolt betegágya fölé az ispotályosok kórházában. Mert Dávid hálás természet volt, aki a rosszat igyekezett elfe-

lejteni, de a jót eszében tartotta. Hiszen rosszat oly sokat látott maga körül, jót pedig igen keveset.

Az út valóban veszélyesnek mutatkozott. Három ízben is megtámadták őket rác útonállók, portyázó zsoldosok és egyéb gyülevész népek, akik szabadon garázdálkodtak a senki földjén. Csak a váratlan csoda mentette meg őket, míg végre nagy kerülőkkel el nem vergődtek a Dunáig, ahol török csauszok védelme alá helyezték magukat. Híd vagy komp nem lévén, a Csepel-szigetnél kellett átúsztatniuk a Duna két ágán, míg végre megérkeztek a déli kapu alá. Felkaptattak a Várba. Dávid a bámészkodók között a három ismerős arcot kereste. A Szent György téren meg is pillantotta Borit, úgy találta, hogy a gyermek arca az elillant hat év alatt mit sem változott, csak ép-

pen hogy kétszer akkorára nőtt a nyurga kislány. Boldogan integetett feléje pej lova nyergéből, de nem ugrathatott hozzá, még kiáltani sem lehetett a szigorú őrizettől.

Amikor elszállásolták őket az egyik elhagyott Úri utcai palotácskában, ismét őrizet alá jutottak. Pedig alig várta már, hogy Bori keresésére indulhasson.

Három napig ki sem mozdulhattak a házból, amely ördögfejes címerei után ítélve valamikor a Drágffyaké lehetett. Az urak erdélyiek lévén tudták, hogy a dracu románul ördögöt jelent, a Drágffyak pedig román származásúak voltak. A nagy hasú, vérmes Kendy türelmetlenül sandított az ördögfejes címerekre.

– Úgy látom, minket is elvisz a dracu. Úgy őriznek itt ezek a lator csau-

szok, mintha innen egyenesen a Jedikulába akarnának vinni, nem is a basához.

– Az biz könnyen meglehet – mondta, tarkóját vakargatva a sovány, karvalyorrú Kornis. – Mert aki a törökhöz megy, nem tudhatja, hol végződik az útja.

Csak Kovacsóczy ült nyugodtan. Ő jobban ismerte társainál a törököt.

– Türelem kell ide, erős türelem és semmi más. Ezt kell észben tartanotok akkor is, ha szembekerülünk velük. Lassúsággal fárasztanak ki mindenkit, ez az ő módszerük.

Negyednapra mégis értük küldött a basa. Velük ment a három diák is. Amikor hosszas várakozás után végre bejutottak, és lapos bőrpárnákra kuporodva szembeülhettek a nargiléző nagyvezírrel meg a basával, akkor látták csak,

mennyire igaza volt Kovacsóczynak.

Kínálták őket is nargiléval[50], aztán rachattal[51], szörbettel[52] és más émelyítő édességekkel, amelyektől hamar megcsömörlöttek. De visszautasítani sértés lett volna. Végül is a török urak apróra kikérdezték őket, de csupa olyan dologról, amelyeknek semmi közük sem volt küldetésükhöz.

Azokra az ügyekre, amelyekért a barát ideküldte őket, nem került sor sem aznap, sem másnap. Aztán néhány napig megint csak a szállásukon kellett maradniuk. Amikor ismét elhívták őket, a basa közölte velük, hogy legyenek türelemmel, most a ramadán hónapja következik, s ezen az ünnepen az igazhitű mozlim nem foglalkozik gyarló földi dolgokkal.

Ismét visszamentek a szállásukra, de már járkálhattak a Várban.

Dávid szaladt is nyomban az ispotályba. De ott csak janicsárokat talált.

Tanácstalanul ődöngött a keskeny utcákon és sikátorokon, melyeknek ugyancsak megváltozott a képe, amióta utolszor látta őket. Mindenütt rendetlenség, piszok, szegénység és enyészet. Olyan volt az egész, mint valami zsibvásár, hulladékokon marakodó kóbor kutyafalkáival, koldusok tömegével, járó-kelő turbános szpáhikkal, vörös süveges janicsárokkal, limlomot áruló kereskedőkkel és kupecokkal, rongyos, elvadult külsejű dervisekkel[53] és fanatikus basibozuk harcosokkal, félmeztelen gázi-katonákkal, hasított orrú és vágott fülű rabszolgákkal, ferde szemű, borotvált fejű, varkocsos mongolokkal, óriás termetű, vigyorgó képű szerecsen testőrökkel, kappanhangú

eunuchokkal, akik mind összevissza kiáltoztak, nevetgéltek, szitkozódtak, csereberéltek. És hogy a hangzavar még nagyobb legyen, guzlicások[54], tamburások verték hangszerük húrjait, kígyóbűvölők tilinkói és sípjai rikoltoztak, üstdobok tompa pufogására táncoltatták arabok mezítelen, de lefátyolozott arcú rabnőiket, cigányok a medvéiket. Baksis, baksis, baksis – ez a szó hozta közös nevezőre az egész macskazenét.

Dávid alig várta már, hogy kikerüljön ebből a zűrzavarból, amelybe szinte akaratán kívül sodródott bele. De ekkor az egyik utcai árus földre terített, rongyos sheráz-szőnyegén[55] megpillantott valamit, amitől földbe gyökerezett a lába. Csatos könyv volt, égszínkék bársonykötéssel. A háta piros szattyánbőr, a fedelén zománcos cí-

mer, a csőrében gyűrűt tartó hollóval. A korvina[56] két csontnyelű handzsár és egy cifra veretű arab rézedény között feküdt árván, szerényen meghúzódva. Mert ugyan kinek kellett volna itt? A báránysüveges tatár, aki a szőnyegen guggolt, nem is kínálgatta senkinek.

Dávid tettetett közömbösséggel nézegette a szőnyegre kirakott holmit. Úgy tett, mintha az egyik handzsár érdekelné, amelynek elefántcsont nyelére piros félholdacskák és rézcsillagok voltak berakva. Alkudni kezdett rá, és úgy mellesleg megkérdezte a könyv árát is.

– Edzs zekkino[57] – mondta a tatár vigyorogva.

Dávid legyintett, és úgy tett, mintha el akarna indulni.

– Kettő piaszter[58]! – kiáltott utána a

tatár.

Dávid csak ment tovább, de a kereskedő utánaugrott, és megfogta zöld dolmánya ujját.

– Edzs piaszter, edzs piaszter, vidzsed!

Dávid kikotorászta tarsolyából az ezüstpénzt, de nem nyúlt a könyv után.

Hagyta, hogy a tatár feladja neki, aztán tarsolyába nyomkodta a könyvet.

– Na, te jó vásárt csináltál, öcsém.

Meglepetten fordult hátra az ismerős hangra. Egy ismerős arcot látott maga mögött, hegyes orrú, hegyes bajszú, kecskeszakállú, hórihorgas embert, aki hegyes, vörös süveget viselt. A süveg felcsapott karimájában két kakastoll berzenkedett hetykén.

Most már eszébe jutott a neve is. Boldizsár mester, az ispotály felcsere. Ő

majd megmondja, hol laknak Borikáék.

Nagy üggyel-bajjal át is vergődtek a Tárnok utcán, aztán le a halászok bástyája alá.

A borbély útközben megkérdezte Dávidot:

– Aztán tudod-e, milyen könyvet vettél?

– Tudom biz én. Amolyan kézzel írottat, még a Mátyás király könyvesházából valót. Igaz, hogy most már a nyomtatásos könyv a módi. De azért ezek az írásosak is drágák lehetnek, mert Werbőczi uram ugyancsak lopkodta őket a könyvtárból, mihelyt szerét ejthette.

– De hisz meg sem nézted még, miről szól.

– Ami szép kívül, az szép belül is. Tudta az a nagy király, mifélét köttet

be ilyen drágán a könyvesháza számára. Csupa nagy itáliai tudós volt az udvarában, költő meg íróember.

A borbély nevetett.

– Az bizony igaz, nem is Dobzse László volt, aki csak elkótyavetyélt mindent, de nem szerzett semmit.

Efféle beszélgetések közben érkeztek le a barlanglakások elé, majd Tötösiék hegyoldalba tapasztott kunyhójához. Dávid itt még sohasem járt, mert felgyógyulása után elhagyta gazdájával Budát, hat éve, amikor a török elfoglalta. Most kíváncsian nézte, miféle nők és férfiak ücsörögnek a kunyhó előtt.

Szép számmal voltak, mindenféle rendű és rangúak. Polgár, paraszt, mesteremberféle, még török is akadt köztük.

– Ezek Kata betegei – mondta ma-

gyarázatul a borbély. – Az öregasszony vizsgálja őket, Kata meg gyógyítja.

Darabig nézték őket, amint jönnek-mennek. Aztán megjelent az ajtóban Borika.

– Beteget hozott, Boldizsár bácsi?

– Nem én. Éppen hogy egészségeset. Akit még az ispotályban gyógyítottak.

Borika Dávidra emelte tekintetét. Halovány arcocskája egyszerre kipirult örömében, mert felismerte az ifjú lovast, aki a téren feléje integetett. És most már arra is emlékezett, hogy ama kisdiák volt, akit az ispotályban oly nehezen gyógyítottak meg.

Dávid szeme is felragyogott. Mert Borika arca mögött feltűnt az a két másik arc is, amely valamikor annyi szeretettel hajolt az ő betegágya fölé.

Az urak ugyancsak unták már az egy helyben való rostokolást. Kendy a barátot szidta, amiért ideveszejtette őket, Kornis meg a basát és a nagyvezírt. Csak Kovacsóczy üldögélt türelmesen az oszlopos árkádok árnyékában, amely körülfogta a Drágffy-ház kis, macskaköves udvarát.

Azt a könyvet olvasgatta, amelyet Dávid vett a tatár árustól. Szarukeretes okulárét tett fel az olvasáshoz, és ez jóságos arcának valami tudós kifejezést adott. Nem ok nélkül, mert nagy műveltségű férfiú volt, aki ifjúkorában még a padovai univerzitáson is hallgatta több magyar- és horvátországi diáktársával a filozófiát és juriszprudenciát[59].

Kendy ott járt nagy mérgesen fel-

alá az árkádok között, mint a ketrecbe zárt fenevad. Kovacsóczy türelme még csak jobban ingerelte.

– Mi az ördögöt búvod ezt a nagy fene könyvet, te Pista?

Kovacsóczy feltolta homlokára az okulát.

– Tanulni lehet mindig és mindenből, Gáspár.

– Aztán ebből mit?

– Olyat, amiből semmit sem tudtam. Orvostudományt.

Kendy mérgében elnevette magát.

– Tán felcser akarnál lenni?

– Az nem. Magasabb tudomány ez annál. A nagy hírű ókori orvos, Galenus műve az emberi test anatómiájáról meg a testet megtámadó sokfajta kórságokról és nyavalyákról.

– Aztán miről lett oly híres ez a Galenus?

– Ő a nagy görög bölcsek, Platón[60] és Arisztotelész tanítványa volt. Tudását az emberiség javára használta. Gyógyított. És látod, betegséget gyógyítani, ez a legfőbb jó, amit az ember életében tehet. Nemcsak a betegek, de az egész emberiség nyavalyáit.

– Tán csak nem vagyunk nyavalyásak mindannyian?

– De bizony azok. Hát a sok háború, a szegénység nem elég nyavalya?

– No, erre bizony nincs medicina.

– De van. Az igazság keresése. Ahogy Galenus kutatta az emberi test titkait, hogy felfedje a nyavalyák okát, úgy az igaz embernek is keresnie kell az emberi közösség titkait, hogy megtalálja a háborúk, a szegénység, a zsarnokság okát.

Dávid egy oszlop mögül kíváncsian leste mostani gazdája minden szavát.

A baráttól sosem hallott effélét.

– Látod – folytatta Kovacsóczy –, az emberi butaság és rosszaság majdnem elpusztította Galenus munkáját, sőt Platón, Arisztotelész és a többi görög és római bölcs munkáit is. Mert amikor a kereszténység kezdett elterjedni, nemcsak a gyönyörű képeket és szobrokat zúzták, törték és égették az egyházatyák, de a filozófusok munkáit is, mondván, hogy a pogány bálványimádók semmisüljenek meg mindenestül. És ekkor az arabusok, akiket mi ma is pogányoknak mondunk, ők meg a spanyolországi mórok tartották fenn a görög bölcsek munkáit, arabus fordításban. Ezekből fordították vissza görög és latin nyelvre ama héber tudósok, akik együtt munkálkodtak az arabusokkal a toledói és salamancai egyetemeken. Az egyház ek-

kor ismét üldözőbe vette Platón, Arisztotelész és a többi bölcs tanait, de terjedésüket már nem tudta megakadályozni. A mór[61] és zsidó kéziratok elterjedtek. Ekkor Aquinói Tamás fordított egyet a köpenyegen. Mint a párizsi egyetem doktora, kisajátította Arisztotelészt, Galenust és a csillagász Ptolemaioszt az egyház számára, fennen hirdetvén, hogy ez a katolikus tudomány. De dogmát is csinált belőle, nehogy a megkezdett úton továbbhaladhasson.

Kendy egészen beléizzadt, és kövér tarkóját vakargatta.

– Hol tanultad ezt a ménkű sokat, te Pista? Egészen megkergül az ember, ha hallgatja. Igaz, Padovában frekventáltál[62], amíg mi a medvét meg a vadkant hajtottuk a Görgényi-havasokban. Meg a bölényt

Havasalföldön.

Kovacsóczy mosolygott lecsüngő, deresedő tatárbajsza alatt.

– No, hiszen én is elégszer lestem szarvasbőgést, fajdkakasdürgést a Hargitán, a Negojon vagy a Bucsecsen. De attól még foglalkozhat az ember egyébbel is. Például tudod-e, Gáspár, kinek köszönhetem, hogy ezt a könyvet most olvasni tudom időűzőnek?

– Hát ennek a Szamosközi gyereknek, aki elhozta valahonnan.

– Igaz, de hiába hozta volna, ha nem lenne meg ez itt.

A homlokára feltolt pápaszem csillogó üvegeire mutatott.

– Mert enélkül nem látnék olvasni. Hogy pedig ez segít, azt egy Roger Bacon[63] nevezetű franciskánus szerzetesnek köszönhetem.

– Ő adta?

– No nem egészen. Mert őkelme már harmadfél évszázada halott. De azért mégis ő adta.

A nagy, testes Kendy értelmetlenül nézett rá dülledt, véreres szemével.

– Mert hogy ő csiszolta az első üveglencsét éppen háromszáz évvel ezelőtt. Meg tanulmányozta a lencsék és tükrök fénytörését. Az égitestek és a szivárvány optikai jelenségeit. Megjavította a naptárt. Munkáiban megírta, hogy valamikor olyan vasszekereken robognak majd az emberek, amelyeket nem állati erő, de ennél százszor nagyobb fog hajtani. Hogy repülni is fognak, mint a madarak.

– Tisztára bolond volt az szegény.

– Nem egészen. Mert tanítványai és korának tudósai annyira tisztelték, hogy Csodálatos Doktornak titulálták.

A franciskánusok generálisa ellenben az ördöggel való cimborálással és boszorkánymesterséggel vádolta. Amikor ez a franciskánus generális IV. Miklós néven pápa lett, be is zárattа Bacont, aki csaknem élete végéig tömlöcben ült, amiért a tudományt szolgálta az emberiség hasznára.

– Lám, ilyenek ezek a lator pápisták. Most is, hány prédikátort küldenek gályára. Még a török is jobb ezeknél. Bezzeg mi kálvinok ugyan nem üldözzük a tudományt. Még el is küldjük fiainkat külországi univerzitásokra, hadd tanuljanak.

Kovacsóczy nem szólt. Tudta, hogy Kálvin ugyanúgy tömlöcre vetette Genfben Michel Servetet meg egyéb tudósokat, mint másutt a jezsuiták és az inkvizíció. De nem akart Kendyvel vitatkozni. Ezért inkább a könyvre

mutatott, hogy másra terelje a szót.

– Persze az olvasáshoz nemcsak okula *[szemüveg]*, de könyv is kelletik. Ha elején kezdjük, ennek a könyvnek a megszületéséhez Platón kellett, aztán Arisztotelész, majd Galenus. Kellettek írástudók, akik leírják görögül, latinul, majd arabus, héber és végül ismét diák nyelven. Kellett egy tudománykedvelő király, aki meghozatja Itáliából. Egy fosztogató janicsár, aki még a basa emberei előtt ellopja a palota könyvesházából. Egy tatár, aki megveszi tőle és végül Dávid, aki elhozza a tatártól. De ki tudhatja, hogy a janicsár és a tatár között még hány gazdája volt ez alatt a hat esztendő alatt?

Azt valóban nem is tudhatta Kovacsóczy, hogy a janicsártól egy budai könyvesbolt gazdája vette meg, at-

tól már három florenci aranyért egy óbudai zsidó, aki ismerte értékét. Tőle viszont egy rác naszádos lopta el, hogy eladja egy víziváros kocsmárosnak két rossz Ulászló-tallérért, amit ott helyben el is ivott. A kocsmárost egy fosztogató tatár gyilkolta meg, amikor mindenéből kirabolta. Attól került aztán ahhoz az árushoz, akitől Dávid vásárolta.

De ezzel a könyv pályája még korántsem fejeződött be. Ezt már igenis jól tudta Kovacsóczy, és elgondolkozott a könyv jövendő gazdáin, amint felballagott a csigalépcsőn, hogy elköltse az emeleten szerény estebédjét.

12

A nyárutó a maga teljes pompájában ragyogtatta meg a budai hegyvidéket.

Dávid nem győzte csodálni a tájrészek szépségeit, amikor elkísérte Borikát varázsnövény-gyűjtő útjain. A tölgyesek és bükkösök büszkén mutogatták a zöld árnyalatainak vidám százféleségét. De büszkeségükbe már mintha a közeledő ősztől való félelem is belevegyült volna. Mintha egymást lesnék ilyenkor a dús lombozatú fák, mikor kezd sárgulni erdei szomszédjukon az első levél. Olyan ez, mint mikor az asszonyok tükrükben lesik, jelentkezik-e már az ősz első ezüst hírnöke. A fáknak is vannak tükreik: a patakok, a folyók, a halastavak napfényben csillogó víztükre, abban nézegetik ilyenkor félénken magukat. Jól tudják, hogy az aranysárga foltok után elkövetkezik a pirosló lombok elmúlásának lázas színvegyülete, a barnába borulás előtt a vérző vörösök izzása,

amely annyira hasonló az alkonyfény égi színjátékának lángolásához. És ha nem tekinthetnek víztükörbe vagy magánosságukban egymásra, akkor azt figyelik, hogyan lopakodik az ősz a bokrok és cserjék sűrűjébe, vagy hogyan tarolja le a rét színpompás virágtársadalmát. Tudják, hogy az erdei anyóka már kipergeti guzsalyán az ezüst fonalakat, mintha párkák szőnék a halni készülő természet végzetét.

De Dávid és Borika kirándulásain még elbűvölő tarkaságban színeskedett a rétek és tisztások virágszőnyege. Mint maga a táj, úgy ez a virágszőnyeg is merőben elütött az erdélyi tájak komor szépségétől. És Dávid nem tudta, mit csodáljon jobban: a természet művészi változatosságát vagy Borika szakértelmét, amellyel meg tudta különböztetni a növények, virágok és

füvek százféle fajtáját. Kicsit büszke is volt erre a tudására. Csengő hangocskáján magyarázgatta kísérő társának, miféle betegséget gyógyít a csabaírja, a világzár, a kakukkfű, a boldogasszonyhaja, a szentlászlóvirág, a gólyaköröm, az egérfark, az oroszlánszáj, a sisakvirág, a szentgyörgydárdája, a mécsvirág, a kankalin, a kígyószisz, a kökörcsin, a harangvirág, az ezerjófű, a százszorszép.

„Te magad vagy a százszorszép" – gondolta Dávid, amint mosolyogva hallgatta, mi mindent tanult el a kis bogárszemű, aranyfürtű tudós anyjától és nagyanyjától. De nem mondta, és ehelyett csak azt kérdezte:

– Nem féltetek, amikor anyáddal jártátok itt a hegyeket?

– Ugyan mitől féltünk volna? A török nem bántja a szegényt, csak a gaz-

dagot. Mit vehet el tőlünk? A varjúlábat vagy a farkasalmát? A pemetefüvet vagy a szirontákot? A kosborhagymát vagy a mandragóragyökeret? A nadragulyát vagy a pásztortáskát? A kutyatejet vagy a mérges beléndeket? A gólyahírt vagy a tyúkhúrt? Mit tudja ő, milyen nyavalyákat gyógyítanak ezek vagy a főztjük? Milyen varázséneket kell mondani, mialatt főzzük? Ezt a tudósságot úgysem veheti el tőlünk.

Most már megmutatkozott a kis, halovány arcocskán, kivillant a fekete szemekből, milyen büszke Bori az anyja és nagyanyja tudományára, és Dávid társára talált a gyermekleányban. Mert tudásvágy égett mindkettőjükben. Olyan tudásvágy, amit semmi sem nyomhatott el, de aminek szavakat adni még nem tudtak.

Amikor Bori degeszre tömte zsák-

ját varázsfüvekkel, Dávid meg átvetette széles vállán, nótázva indultak meg a hegyi ösvényeken hazafelé.

– Te megtanítasz engem a varázsfüvek használatára, én meg a mi erdélyi dalainkra. Jó lesz?

Borika felemelte reá ragyogó tekintetét.

– Jó. Egy varázsfű, egy dal.

– No nézd csak, hogy alkuszik! Hát legyen. Tudok én annyi éneket, ahány varázsfüvet te tudsz.

– Majd meglátjuk, ki győzi tovább.

És daloltak, a nyári alkony rőtarany fényében, amint haladtak a hegygerincek lejtőin lefelé, csapáson, tisztáson át. És ittak forrásvizet egymás tenyeréből. És figyelték a fákon ugrándozó mókust, a búgó gerlicét meg a magasan szárnyaló sasmadarat, amelyet még értek a napsugarak, amikor a föld már

árnyékba borult, még a hegytetők is. És hallgatták a harkály kopácsolását az erdő csendjében. És az erdő zúgását, ha messziről vihar közeledett. És a felhők rajait, amint légvárakká tornyosulnak, aztán szertefutnak ismét, hogy áttűzzön rajtuk a szivárvány óriási, kettős hídja, mely összekapcsolja az eget a földdel. Nézték távoli záporok ferde csíkjait, amint szürke függönyként esnek a hegyre, eltakarva azt. És lesték a vén folyamot, amely, az idők múlását észre sem véve, hűségesen öleli át az egész tündéri tájat, mint egy örökifjú szerelmes.

Egyszer, amikor a Pasarét nádasai között hazafelé haladtak, Dávid nem nótázott. Csak bandukolt némán a válán átvetett növényes zsákkal, és arra gondolt, hogy a ramadán ünnep sem tart örökké, még az azt követő baj-

rám[64] sem. Akkor pedig elvégzik az urak a basával, amiért ideküldte a barát, aztán uzsgyi, hazafelé mutat a szekér rúdja. Most érezte először, hogy ez elszomorítja, és megkérdezte magát, hogy miért?

A felelet ott ballagott előtte a keskeny nádi zsombékon, két varkocsba font, koszorúba kötött aranyhajával, megnyúlt, törékeny termetével, szegényes, fakóbarna ruhácskájában, ügyelve, hogy bele ne lépjenek az ingovány csalóka, zöld hínárjába. Biztosan járt és egyenesen, mint a gyertya. Dávid, aki minden mozdulatát az első, tiszta szerelem féltő tekintetével nézte, azt gondolta most: így fog járni, ilyen biztosan az élet csalóka ingoványai között is. Igaz, inkább érzés volt ez, mint gondolat, hiszen ki láthat a jövőbe? És különösen, ha egy szerelmes elfogult sze-

mével akar belétekinteni? Minderről nem szólhatott senkinek, hiszen olyan magányos volt kisgyermek kora óta a barát és az udvari kancellária környezetében! Így hát titkos dolgairól csak önmagával beszélhetett, és ezt tette ebben a csendes alkonyórában is.

„Szereted kicsi Borit?” – kérdezte önmagától.

„Szeretem.”

A nádas barna buzogányai is igenlően bólogattak felé a magasból, az esti szellőben. És az alkonyi égen elhúzó vadludak is igenlően lármáztak fenn a magasban.

„Hol érezted magad először otthon?” – kérdezte most.

„Abban a kis hegybe tapasztott, zsúpfedeles vityillóban, ahol nyavalyásokat gyógyít nagyanyó, Bori anyja, Kata asszony és már ez a kis-

lány is. Szerettem már őket régen, a három arc emlékében. De szeretem a félkarú György bátyát is, Dózsa egykori hadnagyát, aki esténként őróla beszél: a tüzes trónus koronájával megkoronázott királyról."

„De mégis el kell hogy váljál a kis zsúpfedeles háztól és lakóitól!"

Erre már nem önmagának adott feleletet Dávid, hanem hirtelen jött ötlettel azt kérdezte Boritól, aki most már mellette haladt a kiszélesedett úton:

– Láttál-e már könyvet?

– Láttam bizony.

– Hol?

– Még a keresztespókoknál, az ispotályban, gyermekkoromban.

Dávid elnevette magát.

– Gyermekkorodban? Hát már nem vagy az?

Bori elvörösödött, mintha az alkony-

fény festette volna pirosabbra egyébként halovány arcocskáját.

– Most már nem.

– Aztán miért?

– Mert már tudok mindenfélét. Hiszen még magát is tanítom, nem?

– Igaz. És szeretnél-e még többet tudni?

– Ó, nagyon. Hiszen oly sok minden van még, amit nem tudok. És tán sohasem fogok tudni anyám és nagyanyám mesterségén kívül.

Dávid nem kérdezett többet. Sem a lánytól, sem önmagától. De másnap elhozta Tötösiékhez azt a könyvet, amit a tatártól vásárolt.

Úgy nézegették, vizsgálták, forgatták mind a négyen, mint valami csodát. A könyvek meghúzódtak a kastélyok, rendházak és kolostorok könyvesszobáinak boltívei alatt, amíg kéz-

zel írottak voltak. Most, hogy elkezdődött a könyvnyomtatás, még a gazdagabb polgárnak is jutott belőlük. De szegény ember élethosszig se látott könyvet.

Most itt feküdt előttük a vörös szatytyánhátú, égszínkék bársonyba kötött csoda, fedelén az aranykeretbe foglalt, zománcos hollós címerrel. Pergamen lapjainak kezdőbetűi mind remekbe készült kis festmények arannyal cirkalmazott, vörös betűk hasában. Itáliai mesterek miniatűrjei.

A betegek is csodájára jártak, ámbár olvasni senki sem tudott közülük. Még ha tudott volna is, mit ér, amikor deákul van írva?

Dávid figyelte, milyen mohón nézik, forgatják. Magyarázgatta nekik, hogy egy Galenus nevű híres, régi orvos élete munkája van abban összefogva, de

ő maga sem tudott még annyit deákul, hogy a nehéz nyelvezet és mindenfajta orvosi kifejezések miatt olvashatta volna.

Nem is azért hozta ide. Csak elnézte, milyen mohó kíváncsisággal tapad a kislány szeme a könyv minden oldalára, idegenül és szinte megdöbbenve bámulva a betűk rejtélyét.

– Szeretnéd-e olvasni?

– Szeretném biza.

– Megtanítlak hát a betűkre, melyekből a szavak összetevődnek.

Borika szeme felragyogott örömében.

– Akkor elolvashatom, ami ebben a könyvben van?

– Hát azt még nem. Minthogy deák nyelven írták.

– Hát deákul nem tanulhatnék?

– No, ez egyszerre sok lenne. Előbb

a betűket kell megismerned. Aztán, ha egyszer még visszajövök, deákul is megtanítlak.

Az örömtől ragyogó arcocska most hirtelen elszomorodott.

– Ó, hát elmegy?

Annyi ijedtség volt ebben a kérdésben, hogy Dávid szívét boldogság járta át. Hiszen többet mondott ez a szomorú kis arcocska minden vallomásnál, a gyermeki lélek egész tisztaságában.

Megsimogatta a halovány arc hamvas bőrét. Aztán rátette tenyerét a leány gyenge vállára, amint ott ültek a mohos kövön a ház előtt, mintha meg akarná óvni valamitől.

– Elmegyek a gazdámmal, vissza Erdélyországba. Ott forgatom a pennát a gyulafehérvári palotában meg néha György barát alvinci kastélyában. Azzal keresem a kenyerem.

Borika sokáig gondolkozott, a szeme mintha megnedvesedett volna ebben a nagy töprengésben. Végre megszólalt:

– Jutna ám itt magának is egy darab kenyér.

– Hol?

– Hát itt, nálunk. Van olyan beteg is jócskán, aki megfizeti a gyógyulást anyának és nagyanyának, ők meg megfizetnék, amiért tanít a betűvetésre meg deákul. Mert ha én olvashatnám ezt a könyvet, abból ők is sokat tanulhatnának és tudnának.

Dávid meglepetten hallgatta a gyermeki okoskodást. Nemcsak gyakorlatiasság, de jóság, szerető ragaszkodás és egyben tudásszomj is csengett ebben a gyermeki hangban, amelynek értelme egy felnőttnek is becsületére vált volna. Most ő hallgatott sokáig, mert fontolóra vette, ne hallgasson-e a gyermek

szavaira. Hiszen nemcsak ő taníthatna, de ő is tanulhatna itt. Szinte szeme láttára, napról napra gyógyultak a betegek. A két asszony sok olyan gyógymódot ismer, amit talán még a tudós doktorok sem tudnak. És fülébe csengtek Kovacsóczy szavai: „Van-e szebb és jobb dolog, mint beteget gyógyítani?”

Aztán még törökül is megtanulhat, aminek jó hasznát veszi majd. Meg arabusul is, a basa arab asztronómusától[65].

– Maradjon hát nálunk! – kérlelte Borika.

– Majd meggondolom. Hisz nem indulunk még holnap.

A kislány nem elégedett meg a válasszal. Megfogta Dávid kezét, úgy kérlelte.

– Maradjon hát. Tudom, nem lakhat itt, ebben a mi rossz viskónkban. De

megmaradhat odafent a Várban, ahol az urakat szállásolják el. Nem bántja ott senki. Vagy Boldizsár bácsiéknál, annak is van szép kőháza odafenn.

– Nem ígérek olyat, amit talán be sem tarthatok. De azt megígérem, kicsi Bori, hogy ha el is kell mennem, mindenképpen visszajövök. Addig pedig majd te írsz nekem, én is néked, hiszen megtanulod a betűvetést.

Nem tellett belé egy hónap, és Borika valóban meg is tanulta. De akkor végül is felkerekedtek Kovacsóczyék, dolgukvégezetten.

– Aztán igazán visszajön? – kérdezte Bori könnyes szemmel, amikor Dávid lejött, hogy elbúcsúzzék a Tötösi családtól.

– Amit ígérek, azt be is tartom. Hogy pedig biztos légy ebben, kicsi Bori, lám, itt hagyom ezt a drága könyvet

nálatok, zálogul. Aztán jól vigyázz reá.

Másnap hajnalban felszedelőzködtek. Négy lovas csausz jött, hogy elkísérje őket a Tiszáig.

Boldizsár mester háza ott volt a dominikánusok bástyáján. Annak ablakából nézte Borika, hogyan tűnik el a kis csapat az őszi ködben.

13

Bizony, Szamosközi Dávid deák nehezen szakadt el Budavárától. De nem is a magas falaktól, erős bástyáktól, pusztuló palotáktól. Csak attól a zsúpfedeles kis kunyhótól, amelyben annyi emberséget látott, amelyből magával hozta élete további kanyargó útjaira annak a tüzes trónusnak az emlékét, melyről Tötösi György beszélt neki.

Maga sem tudta, hogy a messzire ka-

nyargó utakat ennek a tüzes trónnak távoli fénye fogja bevilágítani. Maga sem tudta, hogy a három nő gyógyítani akaró emberiességének melege fogja további útjait átsugározni. Csak Borika csengő hangját, csilingelő kacagását, vidám dalolását hallotta még. És azt a mohó tudásvágyat csodálta, amivel rávetette magát ez a gyereklány az írás-olvasás elsajátítására. Ezt akkoriban még a főnemesek asszonyai, lányai sem tudták. Az otthon melegét érezte a kunyhóban, és hogy mindezektől mégis elszakította magát, annak okáról sem tudott még számot adni önmagának.

De minden nehéz elhatározásnak megvan a maga jutalma, ha kötelességérzetből származik. Dávid is csakhamar megkapta az övét. A királyné és a barát követei elég sűrűn jártak

Budára, azok vittek is, hoztak is levelet tarsolyukban. És kaphatott volna-e szebb jutalmat, mint Borika első levelét, amellyel az ő hozzá intézett levelére válaszolt?

Dávid úgy őrizte a levelet zöld dolmánya belső zsebében, éppen a szíve felett, mint valami kincset. Át is melegedett a levél iromba papírja a szíve dobogásától. És ahogy felmelegedett, Dávid úgy érezte, mintha a betűk a hévségtől életre kelnének rajta, és ott bizseregnének, mozgolódnának a szívén, mint a megturkált hangyaboly. Olyan jóleső érzés volt ez, amilyet még sohasem érzett. Tavaszi rügyfakadáskor mindig vágyott valami megnevezhetetlenre, valami ismeretlenre. Most úgy érezte, hogy eljött ez az ismeretlen, ámbátor késő ősz festette már vérvörösre és lilakékre a kancellária falá-

ra felfutó vadszőlő csipkés leveleit. És ólmos eső verdeste az ónkarikás ablak üvegtányérjait meg a közöttük levő Zápolya- és Jagello-címert[66].

De lehet tavaszi rügyfakadás, bimbónyílás hideg őszön, még zimankós télben is. A költők áhítatosan szövik belé szonettjeik lüktető verssoraiba ennek a furcsa tavasznak a nevét. Úgy hívják: első szerelem. Aki nem hiszi, az figyelje csak meg Dávidot, mint lesi a kancellária könyvesházában, a sok jövő-menő ember, könyv és iratcsomó között, mikor mehet le a palota udvarának végében meghúzódó kicsi kamrájába, mint gyújt gyertyát tűzszerszáma segítségével, mint nézegeti annak halványan libegő lángocskájánál Tötösi Borika gyermekes ákombákomjait, mint olvassa el újra meg újra a hibákkal gazdag írást.

Kelt levelem Budavárában, Vízöntő havának másodnapján, az Úrnak ezerötszáz és negyvenhetedik esztendejében.

Küldi ez levelet Tötösi Borbála Szamosközi Dávid deák úrnak Gyulafehérvárra, Ajnácskői Sándor Hadnagy úr kezébe.

Kedves Dávid bácsi, kívánom tiszta szívből, hogy ezen soraim kegyelmedet jó egészségben találják, amint hogy küldőjük is abban vagyon istennek hála. Amikor Ajnácskői Hadnagy Úr kezembe adá Dávid bácsi levelit, oly igen megörültem, hogy majd kiugrottam a bőrömből. De csak majdhogynem, mivel egészen nem lehetett. Így hát még bőrömben volnék, és egész szívemből örvendezek azon, hogy Dávid bácsi betartotta ígéretét. Azaz, hogy nem feledkezett meg rólam. De bizony én sem feledkeztem meg Dávid bácsiról, mert apával, nagyanyával meg édesanyával napon-

ta emlegetjük. Egyben tudatom, hogy a drágalátos deákkönyvet szépen megtisztogattam, becsavartam egy török selyemkendőbe, amit egy janicsár agától kapott anya, amiért meggyógyította köhögős nyavalyájából. Pirkadatkor mindég elővesszem a könyvet. Meg is simogatom, s ilyenkor Dávid bácsira gondolok. Pedig ha hollóhaja is vagyon, tudom, mégsem holló, hiszen szárnya sincs. Pedig a holló igen eszes madár. Nagyanyó mondta, hogy okosabb az még egy pennaforgató deáknál is. De azért meg ne nehezteljen rá Dávid bácsi, ő már öreg, és nem sokat tart a könyvekről, meg a betűvetés tudományáról. Pedig csak az okosodhat, aki ebben járatos. De én már csak igen elfáradtam a betűvetésben, igaz, naponta gyakorolom, de ennyit egyszuszban még sohase írtam. Most még arra kérem Dávid bácsit, ne felejtkezzék meg rólunk. Ha jő ki követség Erdélyor-

ságból, ismét küldjön Borbálának egy levelet! Ha egy kicsit is. Akármilyen rövidecskét, csak küldjön. És egy megmetszett pennát is. Mert ez már a sok gyakorlástól elkopott. Kitéptem ugyan titokban egy tollat nagyanyó hollójából, de megmetszeni nem tudom. Apa sem tudja, pedig tud ő sok mindent, amihez ért. Jó egészséget kívánok ezutánra is Dávid bácsinak tiszta szívből, és azt, hogy tartson meg emlékezetében és küldjön ismét levelet Ajnácskői Hadnagy Úrral vagy mással, ha lehet.

Borbála

Hogy Dávid miért könnyezte meg ezt a furcsa ákombákomot vagy miért nevette – mert hogy mindkettőt felváltva mívelte olvasásakor ezt csak a költők tudják elmagyarázni szonettjeik lüktető soraiban, bízzuk tehát rájuk.

Mi elégedjünk meg annyival, hogy

nyomon követjük Dávid deákot életútján. Ami pedig nem nehéz feladat, mert hiszen unokaöccse, akit éppen Budavárából való visszatértében vett magához, részletesen leírta reánk maradt krónikájában.

Ez az unokaöccse, a kis Pistike ugyanolyan öklömnyi parasztgyerek volt akkor, mint egykor Dávid, amikor György barát az utca porából felszedte Kolozsvárott, a Kétvízközön. Kovacsóczynak, Kendynek és Kornisnak nem arra vitt ugyan az útja, amikor visszatérőben voltak Budavárából. Erdélynek ugyanis három bejárata volt nyugat felől. Az északi Tasnádnál, a Meszes hegység völgyében, a középső a Királyhágó, Várad irányában, a déli a világosi Hegyalja. Ezen keresztül vitt volna legrövidebb útjuk Déva felé Alvincra, hogy ott

beszámoljanak a barátnak a basával való traktátusukról *[tárgyalás]*. De útközben megtudták, hogy a világosi bejárót császári zsoldoshad tartja megszállva Castaldo és Pallavicini tábornokok vezénylete alatt. Ezekkel pedig éppen nekik semmiképpen sem volt ajánlatos találkozniuk, mert a bécsi Burgban őket is számon tartották mint törökpártiakat. Ezért kanyarodtak fel a bihari hegyeket megkerülve a Királyhágóig. És nem is jártak rosszul, mert György barátot éppen Váradon találták. Ott beszámolhattak neki, egyben azt is megtudták, hogy a szeszélyes, csélcsap Izabella kiment az országból, ebből a tündérkertből, amelyet ő purgatóriumnak nevezett. Még a koronát is átadta Ferdinándnak a hozzátartozó jelvényekkel együtt, az oppelni és ratibori hercegségekért.

György barát arca sohasem látszott ilyen gondterheltnek, mint ekkor. A közeledő öregség megbarázdálta a római vágású, kemény férfiarcot, a politika egyre súlyosodó terhei mintha meggörbesztették volna egyenes, széles vállát.

– Kolozsvárra kell bemennünk, hogy a szászokkal traktáljunk – mondta Kovacsóczynak.

Amaz nem felelt, nem akarta a barát gondjait még inkább súlyosbítani. Tudta jól ő is, Kendy is, Kornis is, hogy ennek a kiváltságos kulcsos városnak a lakói a némethez szítanak, protestáns voltuk ellenére. Még jezsuitákat is csempésznek a városba, a Habsburgok eme sötét előőrseit.

Mialatt a barát meg az urak a szászokkal paktáltak, Dávid ott kódorgott diáktársaival szülővárosában. Fel-

lovagoltak a Hojára, a Hóstátra, amit a Hochstadtról[67] ferdítettek ilyen névre, és a Házsongárdra, amelyet a szászok neveztek Hasengartennak[68]. Eljutottak a Kétvízközbe is a Szamos fedett pallóján, ahol ugyanúgy játszadoztak a kis lurkók az utca porában, mint egykor Dávid. Az egyik gyerekben mintha magát látta volna viszont, annyira meglepte a hasonlósága.

– Téged hogy hívnak?

– Pistinek.

– Hát másik neved nincs?

– Hogy vóna? Nem elég egy?

– Elég, ha úgy vesszük. Hol lakik apád?

Pisti maszatos ujjacskájával egy nádfedeles vityillóra mutatott.

Dávid figyelmesen szemlélte a házat. Olyan ismerősnek tetszett, mint Pistike. Nem emlékezett már, mikor

járt erre, nem ismerte fel a saját szülőházát. De mintha álmaiban sokszor látta volna. Vagy talán most álmodik?

Befordult a ház kidőlt kapuján. Az udvaron trágyadomb bűzlött, azon kapirgált három tyúk. A kis tornácon vén kuvasz mordult, de már ugatni sem tudott. A konyhán, amely egyben szoba is volt, csak egy görnyedt anyóka kavargatott valamit a füstös tűzhelyen.

Az anyóka úgy látszott, süket, mert észre sem vette Dávidot, aki szemlélődve állott meg a pitvarajtóban. Megnézett mindent, ami a félhomályban látható volt. A szúrágta, kormos mestergerendáról alácsüngő kötelet, amelyen valami sajtárféle lógott, egy másikat, amelyen kimosott, rongyos fehérnemű száradt. A szalmazsákokat, amelyek a falak mentén és a padka körül fekvőhelyek lehettek. Egy rozoga,

szalmafonatos lócát, a konyha egyetlen bútordarabját. A kormos, szakadozott hólyaggal betapasztott ablaknyílást, amely felett fekete feszület függött, felső részével meghajolva.

Erre most már határozottan emlékezett. Elfoszló emlékeinek ködéből élesen és sötéten vált ki ez a feszület, mely annyira izgatta képzeletét gyermekkorában, amelytől annyira félt. Most már tudta, hogy akármennyi feszületet is látott azóta, de ezt és ilyet csak itt, ezen a helyen, az ablak felett látott valaha. És ami körülötte kibontakozott a nehéz szagú, füstös konyha félhomályából, az is tudatta vele, hogy itt töltötte gyermekkora rég feledett napjait.

Kissé meghatódott. De egyben lázadt is benne valami. Hát ilyen odúban, ilyen bűzben, ilyen piszokban is élnek emberek? És százszor, ezerszer

annyian, mint udvarházakban, kastélyokban, palotákban?

Akaratlanul is összehasonlította ezzel az emberi hajlékkal a gyulafehérvári palotát, amelyben eddigi életét töltötte. És eszébe jutottak Boldizsár mesternek, a borbélynak meséi itáliai városok fényéről, gazdagságáról, amelyekbe a felcser ifjúkori vándorlásai során elvetődött. Hiszen órák hosszat hallgatták Borbálával, micsoda székesegyházakat, márványpalotákat, szobrokat, festményeket, kőhidakat, csatornákat, tereket, kutakat látott Boldizsár Velencében, Padovában, Firenzében, micsoda gályákat és kikötőket! Mindehhez képest a gyulafehérvári palota is csak afféle szegényes kunyhó lehet, mintha ezt a vityillót tennék a palota mellé.

A görnyedt anyóka most abbahagy-

ta a kavargatást, és kezében a rántástól csöpögő fakanállal, hátrafordult.

– Adj' isten, öreganyám.

– Adjék, ha van mit.

– Megmondaná-e, ki lakik ebben a hajlékban?

– Ó, hiába kérdi! Megfizettünk már minden adót, csak a három tyúkunkat viheti még, harmincados uram.

Dávidnak első pillanatban nevetésre állott a szája, hogy őt harmincadmesternek[69] nézik. De nyomban ajkára is fagyott a mosoly. Mert megértette, hogy ezek a földhözragadt szegények minden úrfélében nyúzót látnak, aki csak azért van, hogy az ő utolsó három tyúkjukat is elvigye. És ő, hogy elszakadt innen urak szolgájának, mintha nem is ebből az odúból ragadta volna ki a sors! Palotákban él, amelyekbe a jobbágynép be sem teheti a lábát,

amelyekben szó sem esik róla, csak fejedelmek, papok és urak praktikáit intézik, akik tizedet, kilencedet, harmincadot, füstpénzt[70], portapénzt[71], telekadót, úrbért, dézsmát, robotot és még ki tudja, miféle szolgáltatásokat nyúznak le róla, mintha tíz bőrt nyúznának egy tejelő tehénről.

Feneketlenül mély szakadék tátongott most fel előtte, ebben a viskóban, melyből a barát ragadta ki, pillanatnyi szeszélyében. És ekkor fogant meg benne a gondolat, hogy ő is elviszi innen Pistikét. Mert ha itt marad tudatlanul és nyomorultan, ugyan mit tehetne ezért a jobbágynépért? De ha felneveli, megosztja vele azt a tudást, amit ő elsajátított, arra neveli majd, hogy ne csak magának éljen, de tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy egy jobb és igazságosabb jövő felé segítse azokat, akiktől

maga is származott.

Pisti, mintha megérezte volna, hogy az ő sorsa fordul itt meg, besompolygott a pitvarból. Ott állott az ajtóban, egy szál rongyos ingecskében Dávid mögött, és nagy, bámész szemmel figyelte, mit akar ez az úrforma idegen.

Ekkor különös dolog történt. Az anyóka szúró tekintete egyik arcról a másikra siklott. Felismerhette a gyermek és Dávid arcának feltűnő hasonlatosságát, mert a fakanalat is kiejtette kezéből meglepetésében.

– Ha meg nem sértem, kicsoda az úr?

– Én biz az unokája. Akit a barát vitt el egyszer innen.

Az anyóka kutatott emlékezetében. Aztán a homlokára csapott.

– Dávidka! Hát ilyen úr lett Dávidkából?!

És csodálatában összecsapta fonynyadt, ráncos kis kezét.

– Csak urak szolgája, nagyanyó. Afféle íródeák.

– Ó, istenkém, hát ilyen nagy tudós ember?

– No, nem sokat tudok még. Majd csak ezután szeretnék tanulni.

– Be kár, hogy apád ezt meg nem érhette! De korán árvaságra jutottál, akár ez a Pisti. Apád öccsének a fia itt ez, né!

– Ha árva, én majd gondját viselem. Eljössz-e velem, Pisti?

A gyermek úgy megijedt a váratlan kérdéstől, hogy elbújt az anyóka, szoknyája mögé. Onnan kandikált csak elő.

– Nem mék én innét, nem mék! – kiáltotta aztán sírásra görbülő szájjal.

Dávid nem erőltette. Leült a szalmafonatos, vén lócára, s apróra kikérdezte nagyanyót sok mindenről.

Másnap ismét beállított. Harmadnap is. Apránként édesgette magához a kisfiút, jó szóval, ajándékkal.

– A fehér barát is így tett veled – mondta nagyanyó. – Mert hogy néked se nagyon akaródzott elmenni innét, és lám, jól jártál.

Rendes kis gúnyát is hozott egy nap Dávid Pistinek, meg parányi kardot. Ezzel aztán teljesen meghódította. Búcsúzóul adott nagyanyónak nyolc ezüsttallért, aki életében sem látott ennyi pénzt. Aztán útnak indultak.

György barát úgy megörült a kisfiúnak, hogy felkapta, és összevissza csókolta.

– Akár téged kaptalak volna meg ismét gyermekkorodban, Dávid.

Kovacsóczy elnézte, hogyan tud örülni ez a nagy, komoly férfi a kisgyereknek. A kemény arc megenyhült

valami apai érzéstől, és Kovacsóczy most nagyon sajnálta ezt a rettegett, hatalmas embert. Aki országok sorsát intézi, ahelyett, hogy egy csendes házikóban eljátszogathatna gyermekeivel.

– Alvincra megyünk. Most már mellettem maradsz, Dávid fiam. Van a kancellárián elég pennarágó, nékem meg szükségem van rád.

Bizony, szüksége is volt. Mert olyan egyedül maradt a barát, mint még soha.

14

Dávid és a kis Pisti ott éldegéltek György barát mellett az alvinci kastélyban, amikor hírét vették, hogy Castaldo és Pallavicini császári tábornokok bejöttek vagy négyezer spanyol, mor-

va, vallon és német zsoldossal a belső Erdélybe.

Ferrari, a barát olasz titkárja olyan örvendezve jelentette a sereg előőrsének megérkeztét, mintha ezzel minden meg lett volna mentve. Már a zászlóaljak neveit is felsorolta, ezeket a pátensok *[rendelet]* után nevezték el.

De a barát ujjain számlálta, és egyre fanyarabb képpel hallgatta. A végén erős, homloka felé hegyesen felfutó szemöldöke összehúzódott, mint amikor nagy gondban volt.

– Négyezer ember – mondta tompa hangon. – És ezzel akar Ferdinandus egy kétszázezernyi török hadat feltartóztatni?

Ezt a kérdést inkább önmagához intézte, mint Ferrarihoz. De vesztére gondolkodott hangosan. Mintha meg is érezte volna, mert legyintett súlyos

jobbjával, és hozzátette:

– Mindegy. A kocka el van vetve.

A kis, nőies szépségű titkár úgy tett, mintha vigasztalni akarná.

– Igaz, számbelileg elégtelennek látszik a császári felség serege, excellenza. De figyelembe kell venni, hogy a törököt számbelileg mindig túlbecsülik. A sereg felerészben tatár gázi vagy basibozuk gyülevész. A szpáhik és janicsárok meg nagy vonalon vannak szétosztva. Itt az egész Aldunán, a torkolattól fel, egészen Budáig. A Dunántúlon is, aztán Perzsiában. Viszont Castaldo tábornok úr serege mind nehéz páncélos, igen tanult és harcban fegyelmezett katona, elbánik négyannyi törökkel is.

Figyelte a barát arcán szavai hatását. Dávid meg a sima modorú kis taljánt vigyázta, mert ez már régen gyanús-

nak tetszett előtte.

A barátot, úgy látszott, kimerítette a sok hercehurca, mert nem tudott úgy uralkodni magán, mint azelőtt. A bíbornoki kalapot és az esztergomi prímásságot is ilyen tétova pillanataiban fogadta csak el császári közbenjárásra, holott sohasem vágyott ilyesmire, és csak újabb pénzforrást látott bennük tervei keresztülviteléhez.

– Adott helyzetben nincs mit okoskodni – mondta végül. – Eridj, Ferrari fiam, Tövisre, a tábornok úr elé, és hívjad meg nevemben ide, tanácskozásra.

A titkár sima arcán pillanatnyi mosoly futott végig.

„Jön az hívás nélkül is” – gondolta, de csak szó nélkül meghajtotta magát, és nyergeltetett.

„Legalább előre értesíthetem mindenről a generálist – gondolta, mialatt

kiügetett a kastélyból. – Mert itt a falaknak is fülei vannak.”

De a barát is résen volt. Behívta Dávidot dolgozószobájába, még az ajtónálló darabontot is elküldte a külső terembe, aztán kétszer is megforgatta a kulcsot a zárban.

– Dávid fiam, téged én most elküldelek Budára a pasához.

Dávidnak pillanat alatt sok minden megfordult a fejében. Első érzése az öröm volt. Hiszen negyedfél éve, hogy nem látta Borikát, aki bizony már nem is Borika volt, de Borbála. Levelei ugyan ritkán érkeztek, de Dávid mindegyiken figyelte, mint javul az írása, mint gyarapszik a leány értelme. Legutóbbi levelében már egy latin mondatot is kimásolt az ott hagyott *Galenus*ból, meg is írta, hogy egy renegát török tanítgatja a diák nyelvre, aki az-

előtt ferencrendi barát volt, most meg a basa íródeákja.

De második érzése Dávidnak a félelem volt. Nem magát féltette, akármilyen veszélyes útra is küldték, de a barátot. Mert úgy érezte, hogy gazdája kelepcébe jutott, és nincs mellette senki, aki ügyelne reá.

Ez a két érzés küzdött benne. De végül mégis a becsület és hűség kerekedett felül benne, mialatt türelmesen hallgatta a barát suttogó szavait.

– Meg kell mondjad Abdurrahmánnak, hogy Castaldo nem az én akaratomból jött volt bé ide, Erdélyt megszállani. A bácsi és szerémségi beglerbégeknek[72] kellett volna elejibe vágni a Hegyaljára és feltartani. Én küldtem is nékik értesítést, de úgy lehet, elfogták embereimet, mert azok vissza nem érkeztek. Írás nem volt náluk, mint

ahogy nálad sem leszen. De ki tudja, miféle kínzásokkal vették ki belőlük, mi járatban vannak.

Megtörölte kis kendőjével hatalmas, domború homlokát, amelyet kivert az izzadság. Dávid elnézte, hogyan törik meg ez a hatalmas ember ország gondjában, és szívből megsajnálta.

– Nincs egyéb embere eminenciádnak, akit a basához küldhetne?

Martinuzzi meglepetve szegezte Dávidra tekintetét. Az érezte, hogy a néma kérdésre felelnie kell.

– Tudja, eminenciád, hogy ha száz életem volna, azt mind örömest odaadnám eminenciádért. Én nem is az úttól félek. Sőt valami oknál fogva örömest is mennék. De igen szeretnék most eminenciád oldalán maradni. Meg is mondom okát. Én nem bízom ebben a taljánban, mármint eminenciád szek-

retáriusában. Többet tud, mint kéne.

György barát elmosolyodott.

– Lehet, hogy többet tud. De én bízom benne, hiszen tekergő koldussorból emeltem magam mellé, taníttattam, mint ahogy téged. És ha mégis hálátlan lenne, úgy szétnyomom, mint a legyet.

– Néha a légycsípés is van olyan mérges, mint a kígyómarás.

– Ne vitázz. Tedd, amit mondok. Másra ezt nem bízhatom, mint reád. Ország sorsa fordul meg ezen. És egyszer te már megfordítottad.

Most Dávid nézett meglepetve a barátra. Az elmosolyodott.

– Még gyerek voltál, amikor meglested volt Izabellát. Ha akkor nem szólsz, most a császáriak ülnének Budavárában.

– Ki tudja, nem az lenne-e jó? Eben

gubát cseréltünk. Most nem kéne eminenciád mellől elmennem.

A barát tekintete belemélyedt Dávidéba.

– Hát annyira nem akarnál menni?

– Annyira – felelte a diák, aki egyébként sohasem makacskodott.

– De ha másra nem bízhatom! És a nagyvezír, Küprili Ahmed haragjában feldúlja ezt a tündérkertet, ha . . .

Nem fejezte be, és Dávid észrevette, hogy inkább magának beszél, mint neki. Hogy inkább magát teszi ki veszélynek, mint Erdélyt.

– Akkor hát teljesítem eminenciád parancsolatját, és megfogadom, hogy becsülettel elvégzem.

Hirtelen lehajolt, megragadta a barát jobbját, és megcsókolta, mintha ezzel akarna mindent meghálálni, amit György barättól eddig kapott. Aztán

lesietett az istállókhoz, a hátsó udvarba. Mialatt megnyergelték tarka lovát, ő marhakupecnak öltözött. Báránysüveget nyomott a fejébe, rövid, nyűtt, zöld kaftánba bújt, buggyos bosnyák nadrágba, derekára arasznyi széles, rézpitykékkel kivert bőrtüszőt övezett, amelyről rézláncocskákon fityegtek alá az útikellékek: kés, tűzszerszám, kis tarsoly meg más egyéb. A marhakupecot nem tartotta fel akkoriban senki. Nagyban folyt a marhakereskedés, a császári zsoldosok ugyanúgy tudták, mint a török, hogy jóformán ebből él az ország, de tudták a végbeliek, a várurak, még a szabadlegények és egyéb rablónép is. Ezért afféle salvus conductust[73] élveztek a kupecok ugyanúgy, mint a hajtók, akár rácok, akár magyarok, akár dalmaták, akár szlavóniaiak lettek légyen.

De Dávid nemcsak azért választotta ezt a gúnyát, hogy útjában fel ne tartóztassák. Tudta ő azt is, hogy Abdurrahmán, a renegátból lett budai basa maga is foglalkozik marhakereskedéssel. Így hozzá is sokkal gyorsabban bejuthatott, mintha azzal állott volna elő, hogy a barát küldi bizalmas üzenettel. A renegát franciskánus barát, aki Husszein néven titkárféléje lett a basának, azon nyomban be is engedte, amikor Dávid előadta, hogy tízezer hízott ökröt lehetne felhajtani a Szörényi síkságról, déli Erdélyből meg Temes és Torontál megyékből, a szőregi gázlón.

Abdurrahmán aztán jót nevetett, amikor a kupec előállott útjának igazi céljával, előadván a barát bizalmas üzenetét.

– Ügyes kópé vagy, te! Bizony három hétig is itt ülhettél volna, ha Zül-

fikár aga meg Husszein azt jelentik, hogy követségbe jöttél. Mert tízezer vágómarha ugyan jobban érdekelne, mint az a két lator német generális azzal a négyezer rossz zsoldosával. Megmondhatod a barátnak, hogy ezektől ne fájjon a feje. Ha a felséges padisah megmozdítja a kisujját, Küprili Ahmed úgy elfújja azt a néhány bús németet onnét, spanyolostul, taljánostul, mint a szél a pelyvát. De ha azt akarja mégis a barát, hogy baja ne legyen ebből, Allahra mondom, hajtsa fel most már valósággal azt a tízezer hizlalt szarvasmarhát. Én megfizetem néki tisztességgel, ahogy eddig, elhajtatom Taljánországba, ahol jó florentusokkal és zekkinókkal fizetik. Így legalább a németnek nem jut belőle, a barát is jól jár, meg én is.

Dávid elnézte a kövér, telhetetlen embert, aki úgy ült tigrisbőrös kerevetén, maga alá rakott lábakkal, kétarasznyi magas, kócsagforgós turbánjával, gyöngyökkel átfűzött szürke szakállával, lángvörös selyemkaftánjában, mint valami keleti bálvány. Tudta, hogy egykor lócsiszár, aztán marhahajcsár volt, egyszerű szpáhiból küzdötte fel magát a legfontosabb pasalik élére. Most négy lefátyolozott rabnő legyezte hosszúnyelű strucctoll legyezőkkel, és harmincezer janicsár leste parancsait.

Dávid mellén keresztbefont karokkal, török módra hajolt meg, olyan mélyen, hogy feje a basa térdével egy vonalba jutott.

– Amilyen pontosan átadtam volt az én uram üzenetét néked, felséges és győzhetetlen Abdurrahmán, olyan

pontosan fogom néki is átadni a te izenetedet. Bízom abban, hogy a tízezer vágómarha még a télidő beállta előtt itt lesz. Allah ajándékozzon meg minden földi javakkal.

Felkapott lova nyergébe, és lekanyarodott a Víziárosba.

Szinte hallotta szíve dobogását, hiszen közeledett a viszontlátás pillanata, amelyre évek óta várt. Amint felkaptatott a halászok bástyája alá, a bokrok és cserjék közül egyszerre feltűnt a hegyhez tapasztott kis kunyhó, melyet álmaiban annyiszor viszontlátott. Szinte el sem hitte, hogy ez most valóság. Tündérkastélynak tetszett, és nem is ok nélkül. Mert a kunyhó előtt, a mohos kövön ott állott a napsütésben egy valóságos tündér. Csak szőke hajáról és fekete szeméről ismert rá, annyira megváltozott, megnőtt a haj-

dani kis Borika. Amint ott állott, fehér gyolcs ingvállában, fűzöld pruszlikjában, bő redőkben leomló almazöld aljában, mozdulatlanul figyelve a felfelé kanyargó utat, olyan volt, mint a várakozás megfestett képe. Mintha valami váratlanra várt volna, ösztönös megérzéssel. És tekintetének felragyogásában megmutatkozott, hogy messziről megismerte Dávidot, elváltoztatott gúnyája ellenére.

Fürge őzikeléptekkel szaladt elejébe, nem titkolva örömét. Dávid is leugrott nyergéből, nem tudva türtőztetni magát, átölelte, és összevissza csókolta a hamvas arcocskát.

Csak aztán pirultak el mindketten. Hogyne, amikor ez már nem volt többé a kis Borika, hanem az a Borbála hajadon, akinek egyre fejlődő értelmét oly hűen kiolvashatta Dávid a levelei-

ből.

– Tudja-e, hogy az éjjel megálmodtam jöttét, Dávid?

Már nem bácsizta, mint kislány korában. De ragyogott egész lénye, és olyan volt zöld ruhájában, mint a tavaszi reménység.

Zavarában ő is megfogta a hóka kantárját, aztán hirtelen elszomorodott.

– Nagyanyót már nem találja köztünk. Múlt héten temettük.

Látta, hogy Dávidnak hirtelen megnedvesedik a szeme. Az övéből is kipergett egy fénylő könnycsepp. Végigcsurrant az arcán, és ez összekötötte őket, jobban minden vallomásnál.

15

György barát kis ostort készített Pistikének, és tanítgatta, hogyan pattog-

tasson vele. Aztán hol az egyik, hol a másik térdére ültette, úgy lovagoltatta.

– Gyű te, kese! Gyű, fakó!

A kis ostor vígan pattogott.

– Merre megyünk? – kérdezte Pisti.

– Hát Szebennek. Ott van ám csak a szép mézeskalács.

– Add ide!

– Hohó, még nem vagyunk ott!

– Siess! Gyű, te!

A kis ostor pattogott. Pisti kacagott, kipirulva örömében.

– Mézeskalács, mézeskalács! – kiáltotta lelkendezve. – Aztán mikor érünk oda?

A barát vele kacagott, és annyira ugráltatta a térdét, hogy Pistinek belé kellett kapaszkodnia a fehér csuhába, ha nem akart lepottyanni.

– Hipp, hopp, már ott is vagyunk! Látod-é a nagy falakat, magas tornyo-

kat?

– Látom, látom! De hol a mézeskalács? Bévül?

– Bévül bizony! Őrzik a szászok! Kulcsos városban!

Pistike csak kacagott.

– Nem kell kulcs minékünk! Átugorjuk mi a magas falat is! Gyű!

A terem túlsó végén egy titkos ajtó nyílt meg nesztelenül. Ferrari lépett be rajta, kezében irattekercs. A barát már messziről látta, hogy aranyzsinóron, kerek fatokban császári pecsét lóg rajta.

– Excellenza, futár érkezett Bécsből. Az udvari kancellária levele.

Pistike félt a fekete bársonyruhás olasztól. Hirtelen pityeregni kezdett, mint akit megzavarnak a játékban.

– Mézeskalács! Hol a mézeskalács?

A barát megsimogatta a gyermek

göndör fejét.

– Eridj a konyhára, Dóra nénihez. Megkapod tőle a mézeskalácsot, kis bárány.

A gyermek a pityergésből keserves sírásba csapott.

– Nem mék! Nem mék! Ugorjuk által szászok magas falát! Nem kell kulcs!

„Mindenáron tovább akar játszani” – gondolta a barát. És már bosszantotta a császár, a kancellária, a nőies arcú titkár, hogy megzavarják kettejük játékát.

Ferrari felkapta a rugdalódzó gyermeket, és kivitte. A titkos ajtó nesztelenül fordult meg mögötte. A császár levele ott feküdt a hatalmas tölgyfa asztalon. A barát szétlapogatta az összeugrott pergamentekercset, és reáhajolva olvasni kezdte.

– „Nos, Imperator Austriae, Rex

Hungariae, etc. etc . . . ”

Ebben a pillanatban erős ütést érzett a tarkóján. Meglepetve fordult hátra, látta Ferrarit, amint az ajtó felé oson, gyors macskaléptekkel. A nyakában hidegséget érzett, a torkában forróságot. Az ínyében keserűséget. Száján kibugyborékolt a vér, tarkójából magasba szökött, amikor a másfél arasznyi hosszú, háromélű olasz tőr pengéjét ki akarta rántani onnan.

Ekkor elsötétült előtte a terem. Érezte, hogy valami feneketlen mélységbe zuhan. Volt még egy homályos gondolata: megzavarták a játékát. Hogy ki, azt már nem tudta. Az erős ütést sem érezte, amikor estében belévágta fejét a karosszékbe, melyből felugrott.

– Consummatum est *[elvégeztetett]* – jelentette Ferrari a hosszú folyosó végében várakozó Pallavicini generális-

nak.

Pallavicini kétfelé törölte hosszú, fekete bajuszát, aztán kecskeszakállát sodorgatta hüvelyk- és mutatóujja közt.

– Bene[74].

Intett a mögötte várakozó óriás termetű vallon hadnagynak és négy mellvértes, sisakos zsoldosának. Azok kardot rántottak, és végigrohantak a visszhangos folyosón. A rejtekajtó nyitva volt. Amikor berohantak a terembe, a barát ott vonaglott a szőnyegen.

– Megkapta a bíbort – mondta a vallon, a vértől piros csuhára mutatva. – Vágjátok!

A zsoldosok pallosai széles körívekben villantak. Élük rázuhant a barát fejére, testére. A vértócsa egyre nőtt, már vérben ázott az egész szőnyeg, de ők

csak vágták, mint az eszelősek, megrészegedve a vérszagtól.

Odakint a folyosón arannyal tömött hólyagot dobott oda Ferrarinak a tábornok. Az mohón kapott utána. A vérrel befecskendezett vallon és a négy zsoldos nehéz, döngő léptekkel közeledett. Lovaglócsizmáikon pengett a csillagos sarkantyú.

A hadnagy tisztelgett a véres pallossal. Jelentette, hogy Martinuzzi kormányzó halott.

Pallavicini végigmérte az óriás termetű hadnagyot. Látta, hogy a nehéz pallos reszket a kezében.

– Mitől félsz?

– Nem tudom, excellenza.

Nem tudta senki, de a dermedt csendben mindenki elmenekült az alvinci kastélyból. A generális, a zsoldosok, a darabontok, a titkár, a hadnagy, a

cselédség, a gyóntatókáplán, a komornyikok, a kertészek, még a paripák és vérebek is.

Szamosközi Dávid diák harmadnapra érkezett meg Budáról a néma kastélyba. A csend akkora volt, hogy megtapogatta magát, nem álmodik-e.

Befordult a lépcsőházba. Felment az emeletre. Végigjárta a termeket, aztán a hosszú folyosót. Belépett a kitárt titkos ajtón. A barát ott feküdt, a szőnyeg, a csuhája, a feje, minden fekete a megalvadt vértől. A csend olyan rettenetes volt, hogy Dávid futva menekült előle. Mintha rossz álomból akarna felébredni, olyan lihegve, olyan kétségbeesetten futott a csend elől, amely mindenhol ott nyargalt a nyomában.

Végre egy hang. Gyermeksírás. Fülelt, merről jön. A konyhák irányából. Odafutott.

Pistike ült a kihűlt roppant tűzhelyen. Sírt, és ostorát pattogtatta.

– Mézeskalácsot akarok! Mézeskalácsot ígért!

– Kicsoda? – kérdezte döbbenten Dávid.

– A lovacska. Az, ki Szebenbe vitt.

Dávid értetlenül bámult a gyerekre.

– Miféle lovacska?

– Hát a lovacska, a lovacska, a lovacska! – ismételte makacsul Pisti. – Dóra néni meg nem adott mézeskalácsot.

– Ehetnél?

– Úgy ám. Mézeskalácsot!

– Az nincs. De itt a piros cipó – mondta, előszedve tarisznyájából, amit még Borbála sütött volt az útra.

– Nem kell! Mézeskalácsot akarok!

– Jó. Majd azt is kapsz. Most gyere. Elmegyünk.

– Szebenbe?

– Oda, oda, csak gyere!

Maga elé tette a nyeregbe, aztán sarkantyúba kapta a hókát.

Gyulafehérvárra ő érkezett meg elsőnek a rémhírrel. Maga csodálkozott legjobban ezen. De még inkább azon, hogy senki sem törődik a halottal, aki ott fekszik az alvinci kastélyban temetetlenül, olyan magányosan, mint amily magános egész életében volt.

A két vajda, Dobó István és Kendy Ferenc valami fekete arabus ménen vesztek össze, amelyet a budai basa az erdélyi vajdának küldött. Csak éppen azt nem tudta megmondani a csauszok agája, aki a lovat hozta, hogy melyiknek.

A hármas tokájú, hordó hasú Kendy pulykavörösre gyulladtan verte öklével a tanácsterem nagy asztalát.

– Már hogyan gondolhatta volna az a pasa nagyságodat, amikor tudván tudja, hogy Ferdinandusnak nincs nagyobb híve nagyságodnál?!

A csontos, szikár Dobó halálsápadt volt már a dühtől.

– Éppen hogy azért küldte nékem, ezzel akar megnyerni!

– Hát olyan embernek ismerik nagyságodat, akit egy rossz gebével el lehet téríteni a császár hűségitől?

– Ha rossz gebe, akkor mért köti magát annyira hozzá nagyságod?

– Mert ami nékem dukál, az az enyém! Legyen az akár Lippa vára, akár csak egy arabus ménparipa!

– Márpedig ennek a nyergébe más fel nem ül, mint jómagam, és punktum!

Mindkettőnek keze ott volt már a kardja markolatán, és ha Bebek Ferkó

meg Balassa Menyus el nem ütik tréfával, ott helyben kaszabolják össze egymást.

– Lám – mondta Balassa –, Árpád apánk egy fehér lovon vette meg Zalántól az országot. Maguk meg elveszejtenék egy feketéért!

Bebek nagyokat hahotázott.

– Játsszunk tán „fehér, fekete, igen, nem”-et! Bédobok ez tarsolyba egy lúdtollat meg egy hollótollat. Aki az hollót húzza, azé a hollómén! – indítványozta Bebek.

– Igen ám, de ki húz elsőnek? – vetette fel a kérdést Balassa, aki tovább akarta ugratni a két vajdát.

– Mindegy az. Mert aki a lúdtollat húzza, amúgy is elveszti. Ha meg az hollót, hát az övé lenne a paripa.

De Kendy és Dobó nem mentek belé a játékba. Dühtől reszketve ugrot-

tak fel, és rohantak ki a palotából. Kendy Lónára, Dobó Szamosújvárra, hogy haddal menjenek egymásra.

De legjobban Castaldo mulatott a basa lován. Ő maréknyi zsoldosával attól tartott, hogy az erdélyi nemesség lóra ül, és kiveri az országból. A végszendrői basa, a moldvai és havasalföldi vajdák is betörtek volna a nagyvezír egyetlen intésére. Ehelyett régi szokás szerint egymást marták az urak, tudta hát a budai basa, mit kell tennie az egyensúlyi helyzet megtartására.

A kancellárián csak hetek múlva kezdték a barát hiányát érezni, amikor Castaldo zsoldosai, nem kapván meg hópénzüket, fosztogatni kezdtek.

– Bezzeg most kéne a barát – mondta a kancsal Jósika. – Ő tudná csak a hópénzt eléteremteni feneketlen kincsesládájából. Nem fosztogatna ez a sok

lator.

– Mit is tennének egyebet? Még a fegyvereiket is zálogba tették a szebeni szászoknál, éhen csak nem dögölhetnek a Castaldo és Pallavicini szép szeméért – mondta Óváry diák.

– Fizetetlen zsoldos rosszabb a dögvésznél. Nemhogy védné az országot, de eszi.

– Pedig mondják, tegnap bécsapott az oláh vajda az Olt-völgyön, pusztít és rabol.

– Az urak meg azon veszekszenek, visszahívják-é Izabellát, vagy se!

– Királynéért még hagyján, de egy rossz lóért?

György barát még mindig ott feküdt a terem padlóján temetetlenül. Most féltek tőle csak igazán.

A budai hegyeket és a vén Duna jegét mint halotti szemfedél lepte be a hó. Az északi szél dühödten vágtatott végig a folyam dermedt hátán, süvöltése megzavarta a tél ünnepi nyugalmát, és felkavarta a táj halotti leplét. Megrázta a fákat, amelyeknek ágain a zöld lombozat helyén zúzmarakristályok csipkedísze ragyogott. Megtépte a cserjék és bokrok hófödte gallyait, megzengette, és letörte az ereszek és párkányok jégcsapjait, végigtáncolt vadul a partokon és hegyeken, amelyek mintha hullámzani kezdtek volna ebben az ünnepietlen, szinte eszelős haláltáncban. És a szél, mintha maga lett volna a csontarcú csimpolyás is, úgy bőgött és dudált magának talpalávalót ehhez a haláltánchoz.

Mélyen a felkavart hóréteg libegő szemfödője alatt temetetlen, nagy halott feküdt: Magyarország. Mintha féltek volna tőle a gyilkosok: bitang német zsoldos, garázda janicsár, telhetetlen basák, hitszegő papok, züllött zászlósurak. Császár és szultán pribékjei.

És a föld népe, az agyonsanyargatott jobbágy is mintha megbújt volna sötét és kietlen odúiban, téli álmát aludva.

Csak egy halódó ember álmodott még róla, akinek izzó szava szerteharsant egykor a ceglédi piacon. Aki a jobbágyok holttestének halmán halt mártírhalált a tüzes trónuson. Akiben utolszor lángolt fel még egyszer a hősi legenda, elnyomott tömegek vigasztalójának.

Öreg Tötösi György látta már csak őt, haláltusájának lázálmaiban. Szikkadt testét úgy rázta a köhögések roha-

ma, mint kiszáradt, csonka fát a téli vihar. Szeme kidülledt, mintha nagyon messzire akart volna nézni és látni. Orrlikain kicsurrant egy vékony vérsávocska, mintha nagy, véres utakat akart volna a maga kicsiségében jelképezni. De csonttá szikkadt bal keze még ökölbe szorult, fenyegető bosszúállás eljövetelének jeléül, és kusza bajsza, bozontos szakálla erdejéből előugrott a két egymásra törő név: Dózsa, Zápolya, Dózsa, Zápolya.

Mintha ott viaskodtak volna most is, a hegyhez tapasztott kunyhó egyre sűrűsödő homályán. Mintha a rossz olajmécses libegő lángja nőtt volna tüzes trónussá. Mintha a mécses drótrácsa lett volna a Zápolyák vasrácsos börtöne, amelybe belézárták ezt a halálra ítélt, de feltámadásra szánt országot. Ezt az agyonsanyargatott népet.

– Hozzá, csak hozzá! Vágjátok az kutya zsoldosát, beste lator fajtáját! Mészáros Lőrinc emberei vagytok, ne sajnáljátok a Zápolya-ebeket! Lám, az nagy botú barát fustélya is hogy rontja, zúzza őket, akár a cséphadaró. Csépeljük, emberek, csépeljük, most miénk a termés!

– Temesvár alatt csatáz – magyarázta Boldizsár mester Husszeinnak, a renegát Ferenc-rendi barátnak. – Ő még a Dózsa kereszteseivel volt ott.

Borbála és Kata ott ültek a tűzhely padkáján. Mint két szárnyaszegett madár, tehetetlenül várták a csontarcú vendéget, tudták, hogy jön, jól ismerték már a lépteit. De csak a szél süvöltött és dudált vadul, beugorva a kéménybe is, és telifújva a füstfogót.

Valaki megzörgette az ajtót.

Borbála és Kata tudták, hogy a

csontarcú nem zörget, ő nesztelenül lép át minden ajtón. Még csontlábainak koppanása is olyan halk, mint a szú percegése.

Egy volt a gondolatuk: „Csak az élet zörget, a halál nem.”

És amikor Husszein félretolta az ajtó reteszét, Borbála valóban az élet hívó szavát, Dávid hangját hallotta megcsendülni.

– Adj’ isten, jó estét! Hát már be sem engedik a szegény embert?

A kinyílt ajtón besüvöltött a szél, elfújta a mécses lángját, és még a tűzhely lángjába is belémarkolt, szikraesőt zúdítva ki rajta.

– Ni csak, de tüzes egy legény! – mondta Boldizsár mester, krákogva a kicsapódó füsttől.

De akkor hirtelen nagy, mozdulatlan csend támadt.

Amikor Husszein parazsat kotort elő a tűzhelyről, hogy a mécsest újra meggyújtsa, mindannyian látták, hogy a zsörtölődő és lázongó ember örökre elcsendesedett.

Szélroham süvöltött ismét a csendbe. Kata lefogta a halott kimeredt szemét, és egy-egy rézgarassal nyomta le a szemhéjakat. Borbála és Dávid keze egymásba kapcsolódott.

Mindnyájan könnyeztek.

A szélvihar őrjöngve csapkodta, ostromolta a hegyet. Letépte volna dühében a kunyhó zsúpfödelét is, ha nem nehezült volna reá a fagyott hótakaró. Elvitte volna magát a kunyhót is, ha az nem lett volna hegyoldalba tapasztva, vájva. De így csak az ajtót rázta veszettül, és a kunyhó falához csapkodta a hegyről lehordott havat, mintha csak a hegyre lett volna dühös, amiért ezt

a vityillót jobban védi, mint odafenn a magas bástyát.

Végre aztán elcsendesedett a dühöngő orkán, és a csend diadalmasan lépett óriási, láthatatlan lábával a meggyötört tájra. A téli nyugalom ismét ünnepélyesen átvette birodalmát, és elsimítgatta az összeráncolt szemfedőt, mint Kata a fehér gyolcsot, amellyel a halottat leterítette.

Két faggyúgyertyát is kotort elő valahonnan. Meggyújtotta kanócukat a tűznél, aztán odaszúrta őket a szalmalóca fakeretére, a halott fejéhez.

A téli éjszaka is előkotorászta a felhőrongyok foszlányai közül csillaggyertyáit és a holdsarló halovány mécsesét.

A beállott nagy csendben Borbála és Dávid ott ült a tűzhely padkáján, egymás kezét fogva. Boldizsár mester a

halott mellett virrasztott, gúnyos mosollyal hallgatván Husszein *Circumdederunt*ját[75], amit a halott felett mormogott. Végül is nem állhatta meg, hogy belé ne szóljon:

– Hát te, Istentől elrugaszkodott renegát, van lelked, hogy így turbánosan misézel itt György felett? Még jó, hogy fel nem adtad neki a halotti szentséget.

Husszein végigmormolta a halotti imát, s csak aztán felelt:

– Mit tesz az, te nyakigláb, hogy turbán van a fejemen?

– Hát csak azt, hogy mielőtt felvetted, földhöz kellett vágnod a süveget, s megtaposnod, megköpködnöd, hogy Allahra esküdj.

– Mert sokat hányódtam, vetődtem idehaza, de a messzi országokban és tengereken is, és megtanultam, mindegy, hogy kire esküszünk, mert minde-

nütt a vámszedők a hibásak: a papok.

– Hiszen magad is az voltál – kötődött tovább a borbély.

– Az. És éppen, mert az voltam, inkább beléláttam a dolgokba, mint a világi ember.

– És mit láttál? – piszkálta tovább Boldizsár mester.

– Sokat. Többet is ennél. Eleget. Láttam, hogy és miképp marakodnak a pápai kulcsos tiaráért a bíbornokok, hadvezérek, hercegek. Volt néha három pápa is egyszerre, mint ama konstanzi zsinaton[76], amelyen az Úr és a nép igaz szolgáját, Husz Jánost[77] máglyán megégették. És tudom, hogy most is három van a Vatikánban. Az, aki a tiarát viseli, a másik a jezsuiták generálisa, Loyola, a harmadik a domonkosok magiszter generálisa. Az egyik fehérben, a másik feketében, a harmadik

fekete-fehérben. És néha a másik vagy a harmadik az igazi. Aszerint, melyik üldözi nagyobb hévvel az eretnekséget: máglyával, kínzókamrával, gályarabsággal, pincebörtönnel.

– Hát nem üldözhetik éppen vajas kenyérrel.

– Azzal talán nem. De kérdezzed inkább azt, ki az eretnek? Egyszer az ariánusok[78], másszor az albigensek, valdensek, husziták, lutheránusok, kálvinisták, unitáriusok, anabaptisták[79], szombatosok. Ezek az Úr Jézus nevében mind eretneknek tartják a másikat, a pápisták meg valamennyit. Acsarkodó, veszett dühvel üldözik, égetik, tépik, marják egymást. De eretnek az is, aki a tudományt szolgálja, ha nem az egyház dogmáit és skolasztikáját[80] követi. Inkvizíció kezére adják, ha mást mer hirdetni, mint Szent Domon-

kos vagy Aquinói Szent Tamás. Jobban gyűlölik azt Mohamed híveinél is. Mert nékik jobb egy meg nem tért pogány, mint egy gondolkodó „eretnek”.

– Hát benned ugyan felgyülemlett, Husszein koma! Hátha még azt látta volna valamelyik jezsuita vagy dominikánus, hogyan mondod turbánosan a Circumdederuntot. Olajban főznének meg.

– Tán inkább sütnének.

– Vagy megnyúznának elevenen.

Kata csak ült némán egy kis zsámolyon, és hallgatta kötődésüket. Néha még mosolygott is. Nézte a halotti leplet. Olyan volt, mint a hó, amely mindent befed fehér nyugalmával. És nézte a fiatalokat, amint ott ülnek, egymás kezét fogva, három lépésnyire a halottól.

Dávid az alvinci kastélyról beszélt

Borbálának, aztán elmondta, hogyan fogadta szolgálatába Kovacsóczy István, amikor visszatért Gyulafehérvárra.

– Most a Kovacsóczy úr fiával, Farkassal küldtek volt ide, őt bízták meg a törökös erdélyi urak, hogy menjen követségbe a basához. A Vízivárosban vagyunk szálláson, onnan ugrottam át ide.

– Meddig maradnak, Dávid? – suttogta Borbála aggódva.

Annyi félénkség volt a hangjában meg ebben a kérdésben, hogy az felért egy szemérmes vallomással is.

És Dávid még forró kis kezének szorítását is érezte.

Nehezére esett a válasz, inkább hallgatott. De nagysokára mégis kinyögte:

– Úgy lehet, holnap már útnak is indulunk, merthogy a követség dolgát

ma már elvégeztük.

Újból csend volt, csak a lángok sisteregtek a tűzhelyen, egy fahasáb nagyot roppant.

– Újból itt hagy hát bennünket, Dávid?

Erre a suttogó kérdésre már felelni sem tudott, annyira szorongatta valami a deák torkát.

– Mintha az a Kovacsóczy úrfi nem is találna haza egymagában – mondta durcásan Borbála.

Ezen mindnyájan elmosolyodtak, Boldizsár mester még heherészett is. Csak Dávidnak nem jött nevetni való kedve. Mert most kellett kiböknie a nehezét.

– De nem megyen ám haza.

– Hát hová?

– Ő bizony Padovába. Az univerzitásra.

A kis kéz csüggedten eleresztette az övét.

– És maga, Dávid? Vele megy?

– Hát én bizony vele.

Most még a tűz is elhallgatott, olyan nagy csend lett.

Csak a két gyertya lángocskája libegett a halott felett, mintha néma fénynyelvükkel mondani akarnának valamit.

Borbála bogárszemén a gyertyafény megcsillogtatta a könnyeket.

– De téged, Borbála, kis Borika, el nem hagylak többé.

– Hogyan? El is megy, itt sem hagy?

– Megmondtad. Ha el is megyek, itt sem hagylak, ez másképpen nem lehet, mint hogy elviszlek magammal.

Borbála felugrott örömében. A gyertyalángok pedig meglibbentek, mintha helyeslően bólogatnának.

De a lány újra elszontyolodott.

– Itt hagyjam magára anyát?

Boldizsár mester egyet krákogott.

– No, nem marad magára éppen. Merthogy én itt maradok mellette.

– De hát hogyan?

Dávid elértette a félbemaradt kérdést.

– Hát úgy, hogy megesküszünk.

– Hol? Hiszen a domonkosok még a nagytemplomot is elhagyták!

– Nem kell ide nagytemplom meg domonkos – vágott közbe Husszein. – Azok úgysem eskettek volna össze pápista leányt kálomista legénnyel, ugye?

– Nem bizony.

– De összeesketlek én benneteket mint Isten igaz papja. Imhol a két oltári gyertya. Fogjátok meg ismét egymás kezét, szerelmesen, így ni, mond-

játok el a „holtomiglan, holtodiglant”, így ni, aztán én most férj és feleségnek, hitvestársaknak nyilvánítlak benneteket az Atya, Fiú és Szentlélek nevében, ámen.

Olyan egyszerű és mégis ünnepélyes volt ez az egész, hogy Kata is, Boldizsár is megfogták egymás kezét, és egyszerre mondták Husszein atyával az ámént.

Kicsit könnyeztek, kicsit nevettek mindannyian, talán még a haragos György is elmosolyodott ott a fehér gyolcs alatt.

– De legalább azt a turbánt szedted volna le arról a tar fejedről, te beste renegát – motyogta Boldizsár mester, hogy leplezze érzelmeit.

Kata bort hozott elő a hegybe ásott kamrából. Akadt harapnivaló is, így ültek egyszerre tort és lagzit.

Az ifjú Kovacsóczy Farkas elválhatatlan barátjával, Báthori Istvánnal jött ki Erdélyből a budai basához, hogy aztán együtt folytassák útjukat Padova felé. Egy rác kereskedőnél voltak szálláson a Víziárosban.

A szobába most Dávid lépett be egy báránybekecses, hidegtől pirosra csípett arcú, bogár szemű, sudár termetű leánnyal.

– Hát ez a takaros kis fehérnép ki légyen? – kérdezte Kovacsóczy.

– Engedtessék meg, hogy Tötösi, az-az Szamosközi Borbálát prezentáljam kegyelmeteknek.

A két ifjú szemmel láthatólag zavarba jött. Megcsodálták a leány szépségét, csak éppen azt nem tudták, miféle kapcsolatban van kettős neve a Dávi-

déval.

– Húgod? – kérdezte végül is Báthori.

– Az nem éppen.

– Hát?

– Inkább feleségem.

Ezen már mindnyájan jót kacagtak.

– Mióta?

– Vagy három órája.

– Aztán meg sem hívtál a lagzira?

– Oly hirtelen jött, hogy magunk sem tudtuk.

– Ki sem hirdették?

– Arra biz nemigen tellett az időből.

– De hisz pap sincs, ki esketett össze?

Dávid elmondta a lagzi történetét.

– Lám – mondta Kovacsóczy –, ezek már törvénybe iktatták a lelkiismeret szabadságát!

A megterített tisztaszobában mindnyájan asztalhoz ültek.

A feladott étkek egyszerűek voltak, csaknem parasztiak. Hurutos leves, ludaskása, kürtőskalács. Csizmaszárukból szedték elő evőeszközeiket, bőven ettek és jóízűen, szívesen kínálgatták Borbálát is. Küküllői erős bort ittak, pillangós ezüstkelyheikből, amelyeknek szép ötvösmunkáját ugyancsak megcsodálta Borbála. Kovacsóczy észrevette a leány szépérzékét.

– Akár hiszitek, akár nem, mintha csak tudtam volna, hogy útközben meggyarapszunk egy ilyen kis, takaros fehérnéppel, hoztam én magammal apró kelyhecskét is. Hozd csak be, Kristóf!

A legény gyönyörű, apró gyönggyel kihányt, virágos aranykelyhet hozott. Színes zománcból még tarka madár is ült a virágok közt.

– Elfogadja-e tőlem nászajándékul,

kicsi Borbála? Igaz, nem erdélyi munka, csak talján, mi nem míveljük az ilyen színeset. Még apámuram hozta volt Padovából, most meg visszakerül velünk oda.

Borbála halovány arcocskája ismét veresre gyulladt, mint amikor kicsípte a hideg, most meg a forróság hevítette nagy zavarában, úgy szabadkozott.

– Fogadja csak el szépen, ha nem akar megsérteni. El kell venni, amit jó szívvel adnak. Aztán én volnék most a Dávid gazdája, illő, hogy nászajándékkal tiszteljem meg.

Meg is töltötte jó küküllőivel a kis kelyhet.

– Az új pár egészségére, vivát!

Összekoccantották a négy kelyhet. Az ifjúság tiszta derűje csillogott a négy szempárban.

– Elvisznek hát? – kérdezte boldo-

gan Borbála.

– Nem mi, hanem az a kicsi török ló, akit vezetőnek hoztunk!

Az bizony el is vitte egészen Záráig. Kegyetlen, veszélyes út lett volna ez még nyáron is, nemhogy így télvíz idején. Le a Duna mentén, át a Dráva és Száva jegén, a bosnyák hegyeken, egészen Dalmáciáig. Tudta ezt Abdurrahman, a budai basa. Egész szakasz kopjás csauszot küldött velük, külön fermánnal, amelyet a csauszok basájának adott a szandzsákpasákhoz[81] és a bégekhez, oltalmukba ajánlván a két erdélyi nemesúrfit és kíséretüket. Azok aztán még négy szpáhit és néhány kipróbált tatár íjászt adtak melléjük, még így is volt elég bajuk a hegyek közt kódorgó farkascsordákkal, martalóc rablóhordákkal. Végül mégis elvergődtek a tengerpartra, és akkor ott egy

csapásra megváltozott minden. A zordon, magas tájak helyett tavaszi kikelet ünnepélyes pompája fogadta őket, a kék ég mosolyogva ragyogott le reájuk, mintha csak azt mondaná:

– Eleget vergődtetek úttalan utakon, én majd most kárpótollak benneteket a kiállott veszélyekért és úti fáradalmakért.

Amikor a ragyogó napsütésben feltűntek Zára magas bástyái, a csausz basi szembefordította hollófekete anatóliai ménjét a kis csapattal, és magasra emelt kopjával megállást vezényelt.

– Itt ér véget a felséges és győzhetetlen padisah birodalma. Írjátok rá a hatalmas és bölcs Abdurrahman pasa fermánjára[82], hogy én, Bakaloglu Ahmed efendi épségben és egészségben szállítottalak el benneteket idáig, Allah végtelen kegyelméből és a mi fegyvereink

jóvoltából. De tegyetek reá pecsétet is, mert ennek ez a rendje és módja!

Mindnyájan leszállottak lovukról, hogy egy parti sziklafal tetején megpihenjenek. Mialatt Kovacsóczy és Báthori eleget tett a csausz basi kívánságának, Borbála a tengert bámulta.

Valósággal megdöbbentette ez a fenséges látvány, melyhez foghatót még álmában sem látott. Szíve a torkában lüktetett megmagyarázhatatlan ujjongó érzésében, melynek nevet sem tudott volna adni. Hiszen annyi véges dolog után most a végtelennel állott szemben. A szemhatár nem zárt le semmit, fényözön szikrázó ragyogása volt ott is, ahol a roppant víztükör százféle kékje az ég kékjével ölelkezett.

Borbála vágyat érzett, hogy a magas sziklafalról felrepüljön a víztükör és az

égbolt végtelenjének összetalálkozásába, mint a madár, amely nincs földhöz kötve. Nem keresett szavakat ennek a mámoros érzésnek a kifejezésére, mégis kiszaladt a száján:

– Szabadság, szabadság, szabadság!

Csak halkan suttogta, önmagának, hogy a többiek meg ne hallják, mert még kinevetnék érte. De bizony a két erdélyi úrfi meg Dávid is csak bámulta, mintha szomjas szemükkel fel akarnák inni az Adriát.

Amire felocsúdtak, a csauszok, a szpáhik és a tatárok lovai már messze vágtattak, és csak ők maradtak ott négyen a két legénnyel, Kristóffal és Elekkel.

A két székely hunyorogva nézte a hullámverést.

– Ide figyelj, Kristóf, volna ez akkora víz, mint a Nyárád?

– Vajh' igen.

– S tán még nagyobb is?

– Olyanformának gondolom.

– De azért a Nyárád se kutya!

– Az nem, mivelhogy patak.

– De felvitte isten a dolgod, hogy pataknak mondod. Tán folyó!

– Hol patak, hol folyó. Néhol összeszorul ám.

– S hát ez a nagy víz itt hol szorul össze?

– Tán az Óperencián. Vagy még azon is túl. Amerre ezek a kis dióhéjnyi ladikok tartanak.

Kovacsóczy nevette.

– Tudod-e, mekkorák azok a kis ladikok? Száz ember is elfér rajtok.

– Dióhéjnak elég szép.

– Annak elég. S holnap már dióhéjra ülünk.

Második rész

1

Az Adige folyó zúgva és tajtékozva rohant alá a tiroli hegyóriások közül a Trento völgyébe. De még itt a völgyben sem tudott megnyugodni, ahol szikláról lezuhogó hegyi patakból folyóvá szélesedett. A fehér fejű hegyóriások szelíd mosollyal néztek le Trident-re, az ősi városra, amely a folyó bal partján büszkélkedett márványpalotáival, a magas várfalak közül kiemelkedő kupolás székesegyházával, remekbe készült hatalmas tornyaival.

– Megint nyüzsög a hangyaboly – mondta az egyik havas a másiknak.

– Igen, újból zsinatra futottak össze az emberhangyák.

– A koncílium első részét a pestis kergette szét. A járvány megszűnt,

most ismét összeröffentek.

– Ni, hogy futkosnak! Milyen fontoskodva.

– Mintha nem is egy pillanat volna csak egész életük, hahaha! Évszázadokra szóló törvényeket, határozatokat, kánonokat[83] hoznak.

– És nem tudják, hogy az évszázadok úgy rohannak el a fejük fölött, mint ez a mi rakoncátlan gyermekünk, az Adige a város alatt.

A hegyóriások ősz feje felett pedig a felhők szálldostak. Azokkal üzentek egymásnak, így társalogtak. Magasan az emberi hangyabolyok, hódító népek, ostromok, csaták és pestisjárványok felett.

De az Adige ott lent zúgott a mélyben, magasságok üzenetét zúgva és harsogva. Köveket görgetve, kavicsokat sodorva, homokká zúzva, sziklá-

kat ostromolva. Mint az emberek. Mert amikor leért a magasságok titkaiból a völgybe, ő is emberi akart lenni. Pusztítani akart és építeni.

A folyó felett, a magas várfalakon rajzottak a papok és a zsinat második szakaszára kiküldött egyházatyák. Májusi ájtatosságra zúgtak a harangok, csengésük-bongásuk mintha a püspöki város muzsikája lett volna, betöltve az egész völgyet. Az Európa minden országából idesereglett sok egyházi méltóság között csak három magyarországi pap volt: Draskovics pécsi püspök, Dudics András kanonok és Kolosvári János, kolozsmonostori apát.

A Piazza Grande csak úgy vöröslött a bíbornoki talároktól, mivel mára várták III. Gyula pápa megérkeztét.

A bizánci stílusban[84] épült bazilika

is megtelt a világi papok és szerzetesek mindenféle fajtájával. A kupolát négy óriási, rózsaszínű márványoszlop tartotta, amely még a római császárok korából származott. Ezek körül nyüzsögtek a lila taláros püspökök, fekete taláros kanonokok, a szerzetesrendek generálisai és tartományfőnökei, fekete, fehér, barna és szürke csuháikban. Az érsekek, prépostok, perjelek, apátdominikánusok, jezsuiták, bencések, ciszterciták, premontreiek, pálosok, Ferenc-rendiek bábeli nyelvzavarát visszhangozta a bazilika hatalmas kupolája. Itália, Kasztília, Aragónia, Portugália, Franciaország, Anglia, Flandria, Hollandia és a német tartományok mindenfajta nyelvjárása összevegyült itt egy roppant méhkas zsongásává, amíg a tarackok durrogása nem jelezte, hogy a szentatya a város

falai közé érkezett. Erre megkondult a székesegyház és a Santa Maria Maggiore[85] nagyharangja is, a bábeli hangzavar egy csapásra megszűnt, felváltotta a latin nyelv egysége, és a zsinat résztvevői elfoglalták helyüket. Most az orgona búgott fel, a kórusból felharsant a *Veni Sancte*[86], és a bazilika főbejáratán megcsillant a svájci testőrség ezüstsisakja és -mellvértje.

A testőrök után a dominikánusok generálisa, Ambrosio atya lépkedett méltóságteljesen mint a Vatikán udvarmestere, nyomában a nyolc dominikánus tartományfőnökkel, akik égő, vörös viaszgyertyát tartottak kezükben.

Ministráns fiúk követték őket vörös dalmatikában, csengőkkel és tömjénfüstölőkkel, majd négy hermelin galléros bíboros.

Mindenki térdre ereszkedett, az orgona búgott, a kórus harsogott. Feltűnt a bíborosok mögött a nyolc pápai apród, sárga szalagos, fehér selyemben, pávatollas legyezőikkel a kétölnyi hosszú ezüstrudakon. Aztán az arannyal hímzett, fehér baldachin alatt a szentatya fehér selyemtalárban. Svájci testőrök vitték magas hordszékének rúdjait széles vállukon.

Az orgona, a kórus és a harangszó hirtelen megszűnt. Csak a ministránsok csengője csilingelt.

A hordszék után Loyola lépkedett, a jezsuiták generálisa, nyomában a hat asszisztenssel és a coadjutorral, aztán négy jezsuita tartományfőnök. Utánuk a bíbornoki kollégium, majd ismét apródok, testőrök a színes kövezeten térdeplők sorfala között.

A zsinaton aztán felolvasták a már

meghozott dekrétumokat[87], amelyeket a pápának kellett volna szentesítenie. Az egyház megreformálásáról, a megszigorított egyházi fegyelemről és főként az eretnekség fokozott üldözéséről szóltak ezek a kánonokba foglalt dekrétumok, de megszövegezésük most is vég nélküli vitákba fulladt, mint a zsinat első szakaszában, III. Pál pápa idején.

Legfőképpen az eretnekség százféle válfaja körül viharzottak a viták. A jezsuiták generálisa volt a legtüzesebb szónok.

– A vallási eretnekség dolgában semmi kétség! Felesleges lenne itt elsorolnom azt a sok régi és új felekezetet és szektát, amely szembe merészelt helyezkedni a mi egyedül üdvözítő szent egyházunkkal! Protestantes comburantur[88] ! Máglyára a

tisztátalan ebekkel!

Öreg volt és beteg. Hangja elvesztette régi, érces csengését, rekedt kiáltozássá torzult. A szónoki fegyelmezettségnek, amellyel iskolát alapított, semmi nyoma, egy dühös vénember krákogásává torzult. Ízületeit a csúz merevítette, ami taglejtését esetlenné tette. Csak pergamensárga arcából világított még ki fekete szemének fanatikus izzása.

– Sokkal veszélyesebb a vallási eretnekségnél a tudományos eretnekségek sok válfaja – folytatta tompított, de azért gyűlölettől izzó hangon. – Egyházunk világképének szent és sérthetetlen nyugalmát, melyet Aquinói Szent Tamás és Szent Ágoston épített fel, Arisztotelész és Platón bölcseletének szilárd és megingathatatlan alapjára, az eretnekek egész légiója igyek-

szik megbolygatni.

A pápa szemhéja majdnem leragadt, amint ott ült az oltár alatt aranyos trónusán.

– Nem lehetünk eléggé éberek az eretnekségnek ezzel a legveszedelmesebb válfajával szemben. És sajnos meg kell állapítanom, hogy a Santa Hermandad[89] és a szent inkvizíció buzgalma alábbhagyott Torquemada érsek testvérünk elhalálozása óta.

Itt újra felcsillant régi szónoki képességének csekély maradványa, amint szárazon, de átható hangon folytatta:

– A tudományos eretnekség kétirányú. Az egyik a világegyetem ptolemaioszi képét támadja. A másik az ember arisztotelészi és galenusi képét. Mindkettő magát a Szentírást merészeli alapjaiban kétségbe vonni. Kérdezem: lehet-e ennél bűnösebb és bünte-

tendőbb eretnekség?

A méhkas felzúdult, és Loyola fokozni akarta a felháborodás moraját.

– Olyan eretnekség ez, amelyen még az ördögi Luther és a sátáni Kalvinus is felháborodna, ha butaságukban és műveletlenségükben teljes egészében át tudnák tekinteni ezt a gazságot. De nem akarok általánosságok felvázolásánál időzni. Az idő sürget, cselekednünk kell. Ezért engedje meg a Sanctum Concilium *[szent zsinat]*, hogy rátérjek a konkrétumokra.

A pápa beleegyezőleg bólintott.

– Akadt olyan elvetemült, aki az asztronómiába[90] is belekontárkodott, és azt állította, hogy a Föld mozog!

Itt szünetet tartott, hogy időt engedjen az elszörnyedés morajának.

– Tehát értsük meg jól: nem a Nap, a Hold és a többi bolygó mozog a Föld

körül, hanem az mozog a többi bolygóval a Nap körül. Az elvetemült Kopernikusz még halálos ágyán sem akart megtérni, kinyomatta förtelmes eretnek tanait, melyeket egyházunk indexre helyezett.

– Máglyára a könyvekkel! – hangzott mindenünnen a felzúdult méhkas moraja, melyet a kupola mint roppant kaptár visszhangzott.

– Most pedig rátérek a tudományos eretnekség másik részére. Galenus, Arisztotelész és Platón tanítványa, az ókor legnagyobb orvosa szerint az emberi test csak a lélek hüvelye, pneumája. Meg nem cáfolható igazság. Hiszen kérdezem, hogyha a teremtő Isten, mindenható Atyánk visszaszólítja a néki ajándékozott lelket belőle, mi marad? Rothadó hús, férgek tehetetlen martaléka. És korhadó

csontváz, semmi egyéb. A halandó testből kiszáll a halhatatlan lélek, egészen az utolsó ítélet napjáig, a testben való feltámadásig.

Most minden szem a feszületre szegeződött. Loyola megfigyelte a sok keresztre szegzett tekintetet, és azután így folytatta:

– És mégis akadtak elvetemültek, akik megtámadták Galenus tanait. Nem átallották az emberi testet a halotti szentségek felvétele után azzal meggyalázni, hogy bonckéssel hatoljanak annak belsejébe!

– Szörnyűség! – viharzott fel mindenünnen a felháborodás kórusa.

– Ezzel a megszentségtelenítő eljárással ugyanis azt akarták bizonyítani, annak bizonyítását akarták megszerezni, hogy nem a lélek élteti a testi porhüvelyt, hanem az egyes szervek

funkciói.

– Borzalom! – hangzott mindenünnen az egyházfejedelmek felzúdulása.

– Igen, testvéreim az Úrban, valóban borzalom! A sátán diadala lenne ez a Szentlélek felett, ha ezek az elvetemült materialisták meg tudnák dönteni a spiritualizmus[91] tanait! Mert gondoljátok csak el: a csontváz, az agyvelő, a szív, a máj, a vese, a tüdő, a vér, az izmok, a hús, ez volna az ember? Lelketlen báb, romlandó és múlandó anyag? Hiszen ez minden isteninek a megcsúfolása!

– Úgy van, úgy van! – zúgott feléje minden oldaltól. – Nevezd meg az eretnekeket! Máglyára velük!

– Tudomásunk szerint először egy Rabelais nevű francia barát boncolt, a *Gargantua és Pantagruel* című erkölcstelen szennymű szerzője! Aztán a Leo-

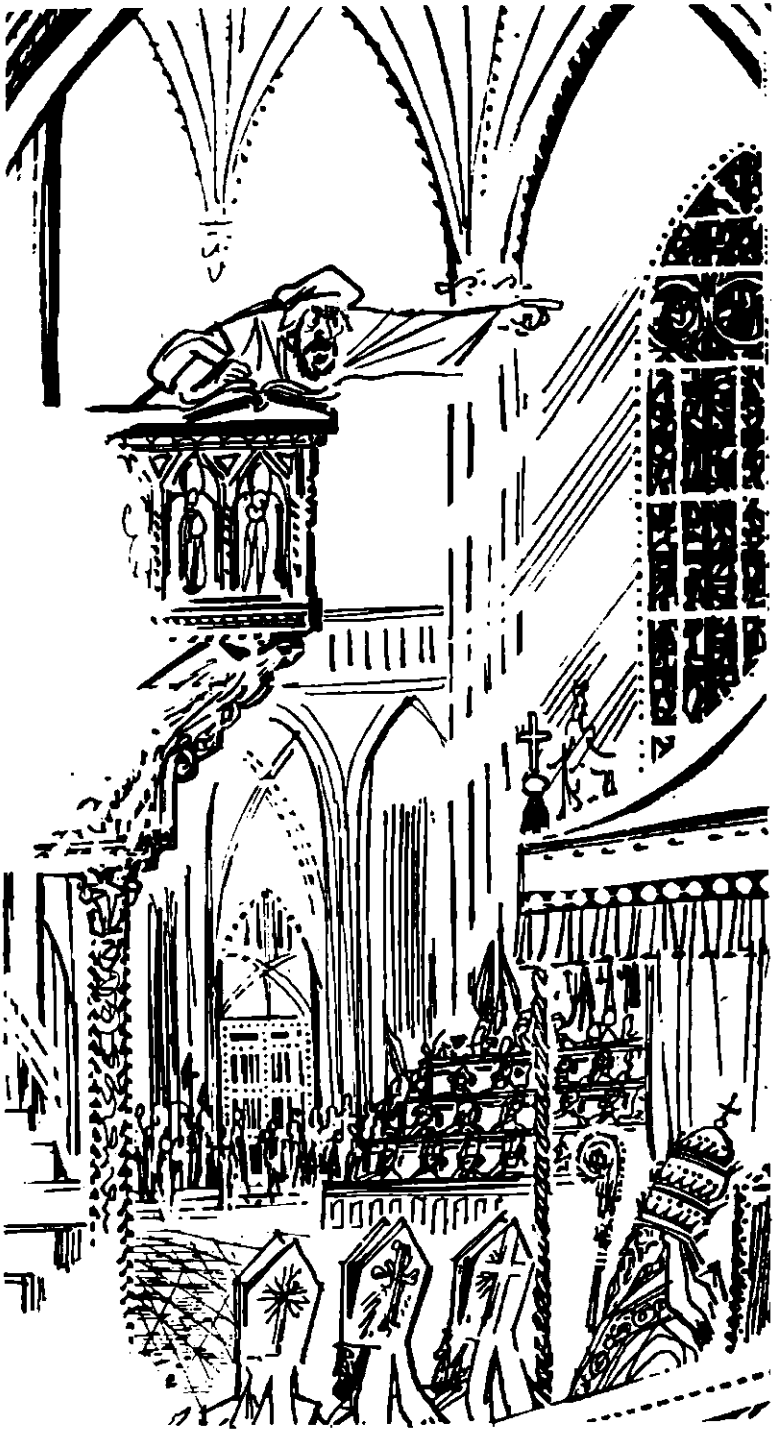

nardo da Vinci nevű istentelen festő.

Szünetet tartott, de hasztalan adott időt a felháborodás morajának. A jelenlevők közül nem egy látta Milánóban az *Utolsó vacsorát*, némelyek a *Sziklás Madonnáját* és az *Angyali üdvözletét* is ismerték. A pápa észrevette, hogy a hatás elmaradt, ezért igyekezett a generális balfogását helyreütni.

– Igaz, hogy Leonardo boncolt, de elődöm, II. Gyula pápa utólagos beleegyezésével. Persze csak a külső részek szekciójára kapott engedélyt.

Loyola mély meghajlással fogadta a helyreigazítást, de aztán az előbbi makacssággal folytatta:

– Jelenleg a padovai univerzitás az eretnekség fő fészke. Leonardo segédje, egy Colombo Russolo nevű gaz eretnek és . . .

Észrevette, hogy Ambrosio atya,

a dominikánusok generálisa integet. Tudta, hogy mit akar eszébe juttatni. Vesalius, az anatómia professzora: a spanyol királyi udvar orvosa. Nem célszerű, hogy idő előtt előhozakodjanak vele.

– És egy másik eretnek is boncolt ott, valami anatómiai ábrákkal demonstrált. Kérdjük, meddig tűri az egyház az eretnekségnek eme padovai autonómiáját?

A zsinat észrevette, hogy a pápa arca elkomorult. Sőt még bozontos szemöldöke is összehúzódik, mély ráncot vágva orra felett. Legtöbben tudták az okát is ennek a hirtelen borulatnak. Padova a velencei köztársaság védelmét élvezi, azt pedig megtanulták a pápák, hogy az Adria királynőjével nem jó ujjat húzni.

A bíbornokok arca is elborult. Loyo-

lának észre kellett vennie, hogy túllőtt a célon. Indiáig és Japánig már elérhet a jezsuiták keze, de Velencéig még nem.

Nyelt egyet, és a beállott csendben hamar másra terelte a szót:

– Démokritosz[92] és Hérakleitosz[93], ez a két alacsony rendű szofista, ez a két sötét materialista az eretnekek prófétája. Az apostolok és egyházatyák helyesen cselekedtek, amikor silány műveiket megsemmisítették a pogányok szobraival együtt. Sajnálatos, hogy a szellemet megcsúfoló munkáik fennmaradtak arabs fordításban, és még sajnálatosabb, hogy ezekből az istentelen zsidók visszafordították a latin és görög nyelvre. A koncílium hozzon határozatot, hogy ezeket a kéziratokat egyházunk minden szolgájának tűzbe kell vetnie, mielőtt még azok

nyomtatott alakban elterjedhetnének.

A pápa arca egyre komorabb lett. A beavatottak tudták, hogy nem szereti, ha a görög szobrok elpusztítását emlegetik; az ikonoklaszták fanatikus dühét a reneszánsz pápái megvetették, és II. Gyula térdre borult az Esquilinón *[Róma része]* kiásott Laokoon szépsége előtt. Az utolsó ikonoklaszta *[képromboló]*, Savonarola máglyára is került, fanatizmusát eretnekségnek minősítették. Loyolának jobb lett volna hallgatnia mindezekről, és rossz mederbe jutott eszmefuttatását most még azzal is tetézte, hogy kikelt a könyvnyomtatás ellen, amely csak fegyver a protestáns eretnekek kezében.

– A betű öl! Nem véletlen, hogy a sátáni Luther és az ördöggel cimboráló mágus, Faustus[94] doktor városában, Wittenbergben kezdte el Gutenberg[95]

is a könyvnyomtatás aljas praktikáját!

Senki sem hallgatott már rá, a zsinat részvevői mind a pápát figyelték, aki intett a testőrség kapitányának, hogy hozzák a hordszékét.

– No, ez ugyan betette az ajtót maga mögött – mondta a pécsi püspök, Draskovics a még mindig handabandázó Loyolára mosolyogva.

A kolozsmonostori apát, egy sápadt, sovány kis emberke, aki nagy figyelemmel hallgatta a jezsuiták generálisát, sajnálta az öreget, és elgondolkozva mondotta:

– Pedig sok mindenben igaza volt. Kár, hogy őszentsége annyira meglazítja a gyeplőt.

– A pápa csalhatatlan – mondta Dudics kanonok. – Szent Péter utódával vitázni nem lehet.

A pécsi püspök bólogatott.

– Egyébként is – mondotta a pápai menet után kitóduló sokaság zűrzavarában –, a generális beszéde telve volt ellentmondásokkal. Mert ha a test annyira romlandó és megvetésre méltó porhüvely, miért hirdeti az egyház a testben való feltámadást?

A kövér Draskovics megfenyegette húsos mutatóujjával.

– Vigyázz, mert te is máglyára kerülsz! A betű öl!

– De a kérdőjelek is . . .

Szavai elvesztek a nagy zajban. A bazilika árnyas belsejéből mindenki kitódult a napfényben ragyogó Piazza Grandéra, ahol kötéltáncosok, kardnyelők, bűvészek, zsonglőrök és egyéb csepűrágók szórakoztatták a zsibongó tömeget mutatványaikkal. Vásári bódések, lacikonyhások, mágusok és kuruzslók kínálgatták áruikat, gyógysze-

reiket, horoszkópjaikat[96]. Vándor nőszemélyek kacérkodtak a papokkal és zsoldosokkal, jövendőmondó cigányasszonyok és tenyérből jóslók, nyomorék törpék és bohócok kiáltoztak, ugrabugráltak tarka összevisszaságban.

Ez volt a zsinat másik arca, amely mintha meg akarta volna vigasztalni az élet valóságával a zsolozsmákba, litániákba, dogmákba és skolasztikus teóriákba beléfáradtakat. A hegyóriások pedig lemosolyogtak hófödte ormaik magasságából az egész hangyabolyra.

2

Padova kormányzósági palotájának híres nagytermében, az Il Salonéban két ember beszélgetett. Nemhogy eltörpültek, de valósággal eltűntek a terem

roppant méreteiben. Ha valaki belépett volna a Salone három bejáratának egyikén, alkalmasint észre sem veszi őket. De mi tudjuk, hogy ők ketten ott ültek a terem sarkában, két magas támlájú, dúsan faragott karosszékben. Ezért elindulunk feléjük, időn és téren át, hogy egész közelről is szemügyre vehessük őket, megfigyeljük arcukat, ruházatukat, taglejtéseiket, ellessük tekintetük némán beszédes mondanivalóit is, és kihallgassuk beszélgetésüket. Nem puszta kíváncsiságból. Történetünkben mindkettőnek jelentős szerepe lesz, ezért szeretnénk alaposan megismerkedni velük.

Ahogy így ülnek egymás mellett, a falhoz támasztott hátú tölgyfa székekben, első pillanatra feltűnik a köztük levő festői ellentét. Mert ebben a városban, ahol minden festői, változzunk

mi is festőkké a krónikásból, ha csak rövid időre is. Nos tehát: az egyik férfi még ültében is magas, vállas, csontos, olajbarna arcú, ősz szakállú. A másik kicsi, lángvörös hajú, arcbőrének színe csaknem tejfehér, szürkészöld szemének tekintete átható, szinte világít a terem félhomályából felénk, mint a macska szeme a sötétben. Az ősz szakállú olajzöld bársonyzekét visel. Nyakában a mellére lelógó, hétbástyás, vastag aranylánc, a város podesztáinak jelvénye. Jobb kezének mutatóujján a polgármester arany pecsétgyűrűje, Padova címerével, kisujján is karneolköves pecsétgyűrű, a Pescara család címerével. Ebből megtudhatjuk, hogy viselőjük Antonio di Pescara, a padovai podeszta.

A vörös szakállú apró, de izmosnak látszó termetét dísztelen fekete ruha

fedi. Zekéje bársony, harisnyanadrágja feszül lábszárain, fehér, kék eres kezei gyűrűtlenül nyugszanak hegyes térdein, amint előrehajolva figyeli a podeszta beszédét.

Miután nem visel sem kardot, sem pecsétgyűrűt, annyit máris megtudhatunk róla, hogy nem nobile[97], ahogy akkor a nemesembereket hívták. Nyakában nincsen lánc, tehát egyik kézmíves- vagy kereskedőcéhnek sem tagja. A tisztviselők és doktorok jelvényeit sem viseli, a podeszta mégis megkülönböztetett tisztelettel beszél vele. Sőt, amikor közel kerülünk, és hangja, szavai hallhatókká válnak, ez a mondat üti meg a fülünket:

– Mondhatnám, Andrea, te vagy városunk büszkesége. Ha ugyan meg nem tanított volna a história, a filozó-

fia és főleg az öregkor, hogy semmire se legyünk büszkék.

Itt elhallgatott, és szinte mintha a roppant terem csendjétől várta volna a feleletet, és nem is a kis vörös szakállú embertől, akit barátilag csak Andreának nevezett.

És a terem, amely már oly sok mindent látott és hallott három évszázad óta, mintha némaságában felelt volna a méltóságteljes öreg bölcs szavaira. Mert az így folytatta:

– Elődeink büszkék voltak arra, hogy a trójai Antenor alapította városunkat, Pataviumot. Hiszen ez annyit jelent, hogy nem *ab urbe condita*[98] kezdjük időszámításunkat, mint Róma, mert városunkat Romulus és Remus nagybátyja még előbb megalapította. Büszkék lehetnénk a várost körülövező erős falainkra, tornyaink-

ra és hét kapubástyánkra. Hiszen ezek látták a spártai Kleontész király ostromló hadait, Alarik gót páncélosait, világhódító Attilát prüszkölő ménjén, Baján kagánt az avarok élén, Nagy Károlyt a lombardiai vaskoronával a fején, a rőt szakállú longobárdokat, a kalandozó magyar lovashordákat, akik Tar Zerind és Vérbulcsú vezéreikkel jöttek el idáig, II. Frigyes és Barbarossa normann lovagjait, ellenállottak Miksa német-római császár ostromló seregének, míg végül megunva a sok hódítót, a hatalmas Velencei Köztársaság gondjaira bíztuk magunkat.

Itt újra elhallgatott, szemét a terem roppant boltíveire szegezve, majd így folytatta:

– Igen, mondom, büszkék lehetnénk negyvennégy templomunkra és palo-

táinkra, melyeket Giotto, Mantegna[99] és Tiziano[100] csodálatos festményei, Donatello[101] szobrai és Riccione márványkápolnái díszítenek. Az Il Santo hétkupolás székesegyházára, melyet városunk védszentjének, Antonio di Padovának tiszteletére emeltünk. Hatalmas tereinkre, négy kőhidunkra, csatornáinkra, melyek a mi Bacchiglione folyónkat a Brentával kötik össze. És háromszáz éves egyetemünkre, melynek négy fakultása temérdek tudóst adott Itáliának és az egész világnak. Amelynek hírnevét most te gyarapítod ország-világ előtt, kedves Andrea barátom. Büszkék lehetünk pedig főleg és elsősorban a szellem szabadságára, amelyet minden városnál jobban meg tudunk óvni még az egyház zsarnokoskodásával szemben is. Mert bízvást mondhatom, hogy amíg én ülök a po-

desztai székben, ide nem terjesztik ki a jezsuiták az inkvizíció csápjait.

A kis vörös ember öklei most összeszorultak, szemében zöldes fény szikrája villant, de egyébként néma és mozdulatlan maradt.

–Minderre büszkék lehetnénk, ha nem tartanám a büszkeséget nevetséges és hiú szenvedélynek, sőt a hét főbűn egyikének. Az alázatban van az erő és a dolgok türelmes megértésében. Örüljünk a szépségnek és a tudásnak, amely előbbre viszi az emberiséget minden pusztító háború, pestisjárvány és politikai boszorkánykonyha mérges főztjeinek ellenére is. A beteg testet és beteg szellemet gyógyítani, ez a humanizmus[102]. Te vagy a művésze a gyógyítani akarásnak, ezért szeretlek és becsüllek mindenkinél inkább. És ha rajtam állana, nem a condotti-

ere Gattamelata lovasszobrát tétettem volna az Il Santo terére, hanem a tiédet, Andrea barátom.

A kis ember most elnevette magát.

– No, én ugyan jól festenék ott, kezemben a bonckéssel, amint éppen egy hullát vagdosok!

És André Vesall, akit Vesalius néven ismertek Európa-szerte, most felugrott ültéből, és övén függő tarsolyából előkapva kését, mókás mozdulattal vágta magát szoborpózba.

Az öreg Pescara elmosolyodott láttára. Ki gondolná, hogy ez a kis bohócforma emberke a spanyol király udvari orvosa? Hogy fejedelmi udvarok és egyetemek versengenek érte? És hogy az inkvizíció egész hatalmas szervezete lesi, mikor kaparinthatja karmai közé?

De nem erről szólt. Fennhangon

csak ennyit mondott:

– Szeretném, ha Donatello így látna.

Aztán még hozzátette:

– Lesz idő, amikor nem a Gattamelatáknak és egyéb zsoldosvezéreknek, királyoknak és fejedelmeknek emelnek szobrot, hanem a tudomány katonáinak. Most pedig menjünk a dómba, és szemléljük meg, mint dolgoznak Messer *[mester]* Tiziano tanítványai a falfestményeken.

– Örömmel, signore – mondta a doktor hirtelen elkomolyodva. – Tudja, hogy még talán a magam mesterségénél is jobban szeretem a szabad művészeteket? Még a szabad természetnél is, pedig egy-egy táj bűvölete úgy elragad, hogy órákig el tudok merengeni rajta. De egy festmény, egy szobor, egy épület színei, vonalai, plasztikája, árnyalatainak gazdagsága még inkább le

tud kötni. Ember vagyok. Szeretem az embert, bevallom, mindennél jobban. Csodálom alkotóképességét, a szépség iránt való örök szomjúságát, törhetetlen vágyát. Ezért szenteltem életemet az ember gyógyításának. A test szolgálatának. Ezért vettem fel a küzdelmet a természettel. Hogy amit az ront rajta, megtámadván betegségekkel, azt én megjavítsam.

– Tudom, ezért szeretlek, Andrea fiam. De ha a jezsuiták hallanák ezt az áradozást, menten az inkvizíció kezére adnának. Az embert mindenekfelett szeretni, ez ugyan Jézus tanítása, de az ő szemükben istenkáromlás és eretnekség.

– Tudom. Hiszen ezért menekültem ide a párizsi egyetemről, ahol féltékenyen őrködnek Aquinói Tamás hagyománya felett. Ő pedig azt állí-

totta, hogy a test csak a lélek burka. Isteni titok, amelynek belsejébe nem szabad behatolni. Szerintem minden egyes porcikájának, izomrostjának, idegszálának, erecskéjének, csontjának és szervének megvan a maga külön rendeltetése, ha az egész harmonikus egységbe olvad is össze. Ez a harmónia, amelyet Maestro Palestrina kórusaiban, Tiziano festményeiben, Donatello szobraiban ugyanúgy csodálok, mint az emberi testben, mindjárt megbomlik, ha egyik részecskéjét megtámadja a kór. A test nem a lélek porhüvelye! A test hús, vér, csont, ideg, izom, mirigy, szív, máj, lép, tüdő, gyomor és vese. Hólyag és herezacskó, agyvelő és ivarszerv. Gerincvelő és ütőér, hajzat és köröm. Hogy mi mozgatja? Mi élteti? Mi készteti alkotásra és rombolásra?

Mi növeszti csecsemőből gyermekké, ifjúból férfivá, mi sorvasztja öreggé, mi változtatja pillanat alatt élőből halottá? A nagy harmónia, melyről Püthagorasz beszél.

– Vigyázz, ő az egyház legnagyobb ellensége. Máglyára kerülsz, Andrea!

– Előbb vagy utóbb. Mert bonckéssel a kezemben harcolok a dogma[103] és skolasztika ellen. És bonckéssel a kezemben fogok elbukni ebben a harcban.

Hangjuk itt elvész, mert már csak messziről követjük őket a terem roppant boltívei alatt, melyben egy egész palota is elférne. Látjuk, mint fordulnak ki az Il Regione épületéből a Piazza di Erbére, hogyan sétálgatnak tovább karonfogva, vállukon átcsapott körgallérjukban a magas házakkal díszes, keskeny utcákon, az árkádokkal

körülvett, hatalmas, napsütötte tereken, az ódon kőhidak egyikén, amely átvezet a szeszélyes Bacchiglione folyón. Aztán eltűnik alakjuk is szemünk elől, a tér és idő távlataiban. Csak a város él, és kövezete ma is őrzi némán lépteik emlékét.

3

Pescara és Vesalius az Il Santo felé vették útjukat. A téren ott domborodott a kék égbolt alatt a dóm két kupolája. Padovai Szent Antal székesegyháza inkább valami pompás palotának látszott, mint templomnak. A terrakotta és galambszürke változatosságból kiragyogott Mantegna homlokzati falfestményének kékje és borvöröse, a napsütés megcsillogtatta az ablakok szivárványszínű üvegtányérjait.

A dóm köré letelepedett utcai árusok sárga és kék napernyői, a gránátalmahegyek, gyümölcsök és virágok tarkasága még csak fokozta a színpompát.

Vesalius zöldes szemében megjelent az egész kép kicsinyített mása. Szinte szomjasan itta fel az egész ragyogó színpompát.

– Látja, signore Antonio, ez az én igazi hazám, nem Flandria. Mi, flamandok, vidám fickók vagyunk, gót székesegyházaink meg olyan komorak, hogy néha szeretném felrúgni őket. A papok reánk kényszerítették az aszkézist[104], a szenvedés és az alázat imádatát, szinte elveszítjük lelkünket a gótikus csúcsívek félelmetes homályában, ezért járunk szívesebben kocsmába, mint templomba. Ez a dóm itt vidám és emberi, mint a nép lelke. Vonalainak, színeinek, arányainak nemes

harmóniája a szépség igazságát hirdeti. És itt előtte nem valami agyonkínzott mártír, hanem Gattamelata, a zsoldosvezér remekbe készült bronzszobra áll.

A podeszta mosolygott a kis vörös szakállú lelkesedésén.

Foltos Macska, így hívják azt a rablót, alattomossága miatt. És Donatello ugyanolyan buzgalommal munkálkodott ezen a szobrán, mint Dávidján. Mert az emberit látta mindenben.

Beértek a székesegyházba. Néhány festő dolgozott az állványokon, az agg mester, Tiziano pedig ott állott hosszú, fehér szakállával és szálfatermetével az állványok alatt, leányának, Laviniának vállára támaszkodva.

Az egyik létrán furcsa, nyomorék férfi ereszkedett alá. Arcát, fekete szakállát és fekete ruháját bemocskolta a

reája freccsenő festék. Az inasok csínyjeinek céltáblája volt, azok fröcsköltek alattomosan a festékescsöbrökbe mártott ecsetekkel, pukkadozva a visszafojtott nevetéstől.

Amikor földet ért, méltán csodálkozhatott volna mindenki, hogyan tudott felmászni az állványzatra sánta lábával és kacska kezével. De aki ismerte, tudta, hogy Colombo Russolo nem ismer lehetetlenséget. És azt is tudta, hogy egykor Leonardo da Vinci segédje volt, és magas tornyokról és háztetőkről zuhant le a mester madárforma repülőgépével és ejtőernyőjével, amíg úgy össze nem zúzta magát, hogy gazdája nem engedte tovább kísérletezni.

Russolo mestere anatómiai ábráit demonstrálta az egyetemen, ahol Vesalius versenytársának tartották. Valójában csak kiegészítették egymást ana-

tómiai leckéik, de annyi bizonyos volt, hogy a komor, fanatikus, izgága Russolo nem állhatta a vidám flamandot, és kételkedett annak orvosi tudományában.

A podeszta és Vesalius megemelték strucctollas barétjukat az ősz Tiziano mester előtt, és térdhajlással üdvözölték kedvenc modelljét, Laviniát.

– Foltos Macska – súgta Vesalius a podesztának, Russolóra mutatva, aki tarkállott a festékfoltoktól.

– Inkább foltos ördög.

És valóban, a nyomorék ember villogó szemével, szenvedélyes mozdulataival, dörmögő, basszus hangjával valami földre tévedt ördögfiókához hasonlított, amint előreszegzett fejjel, meghajlás nélkül odaállott az állványzat és a kis csoport közé.

– Szeretem a dolgokat születésük

közben látni. Őt is csak addig érdekelték, amíg létre nem hozta azokat.

Tudták, hogy *ő* alatt mindig Leonardo da Vincit érti. Mert akármit művelt vagy beszélt ez a szenvedélyektől izzó ember, mindig csak mesterében élt, mintha még most is annak rendelkezéseit hajtaná végre. Ez az *ő*, ez volt a mester halála után is Russolo életének egyetlen értelme, mozgató ereje. Ezért bocsátották meg neki durvaságig menő modortalanságát, különc szokásait, gorombaságait. Amolyan csodabogárnak tartották, akin mosolyogni kell, és a derűs lombardiaiak szerették a mosolyt. Ezért Russolót is szerették.

–Mindenesetre – folytatta mély basszusán – ő túlzottnak találná ezeket a rikoltó színeket, és szabálytalannak a kompozíciót. Kifogásolná az alakok tömegelosztását és . . .

Tiziano méltóságteljes kézlegyintéssel szakította félbe:

– Ő semmit sem kifogásolna. Nemegyszer szemlélte kedvtelve festményeimet. Különösen *Flora* nyerte meg tetszését, Laura di Dianti arcképére pedig azt a megjegyzést tette, hogy ő is boldogan írná alája kézjegyét.

Lavinia is apja védelmére kelt.

– Nemegyszer mondta nekem, hogy sokkal többre becsüli apám képeinek könnyedségét és üde színpompáját, mint Michelangelo hús- és izomtömegeit, amelyek az *Utolsó ítélet*et és a *Fürdőző katonák*at valóságos mészárszékké teszik. Ne beszélj összevissza olyan zagyvaságokat, amelyek apám művészetét nem sérthetik ugyan, de amelyeket ő sohasem mondott volna.

Russolo fújt és lihegett, mint a kovács fújtatója, mellyel a tüzet éleszti.

– Tudjátok is ti, hogy ő mit mondott volna! Hiszen az egész pacsmagolást nem tartotta sokra. Amikor Lodovico Sforzának felajánlotta levélben szolgálatait, felsorolván, mi mindent tud, csak a várépítés, csatornatervezés és templomépítés, ballisztika[105], asztronómia, matematika, fizika, anatómia, hadigépek szerkesztése, útépítés, harcikocsi-gyártás és ki tudja, még mi mindennek felsorolása után említette, hogy Lodovico bronzszobrának elkészítésére is vállalkozik, meg hogy a festészethez is ért.

Az állványzatról nevetés harsant.

– Bizony értett ahhoz is egy keveset! – kiáltotta le a magasból Tiziano egyik tanítványa.

Vesalius felfigyelt a hangra. Ismerősen csengett, pedig mintha már nagyon régen nem hallotta volna. Idegen-

szerű kiejtése is feltűnt neki. Kutatott emlékezetében, és egyszerre rátalált.

– Hé, Stephanus, te vagy?

Az állványzat szélén egy fej jelent meg, melynek gazdája alkalmasint hason feküdt. Szakálla és hajzata ugyanolyan lángvörös volt, mint Vesaliusé.

– Andrea! Hogy kerülsz te ide?

Mindenki kacagott, még Russolo is.

– Hát csak úgy idetévelyedtem, cimbora. Már vagy egy évtizede. Azóta itt adok elő az orvostudományi egyetemen.

– Ahá, értem! Hiszen már odahaza, Flandriában is nyiszáltad csata után a hullákat, amikor még együtt katonáskodtunk.

– Te meg rajzoltad. Hát csak nem tagadtuk meg a mesterségünket.

– Az ördögbe is – dörmögte Russolo – hát minden flandriai vörös róka?

– Van itt Lombardiában is elég vörös – mondta Pescara. – Láthatod Tiziano mester gyönyörű képein.

Hangját most elnyomta a felharsanó orgonaszó búgása. A hangok felszárnyaltak magasan a színek, viták és emberek fölé, a zene varázsa rabul ejtett mindenkit, és az egység harmóniájába olvasztotta a szenvedélyek zűrzavarát.

4

Amíg egy spalatói kanonok Velence hatalmáról és gazdagságáról beszélt Báthorinak és Kovacsóczynak, Borbála és Dávid a gályarabokat figyelte, akik az evezőpadokhoz láncolva forgatták a roppant evezőrudakat.

Egy felügyelő szeges korbáccsal a kezében járta azt a keskeny pallót, amely az evezőpadok két sorát egy-

mástól elválasztotta. A borotvált fejű gályarabok meztelen hátának sebhelyei mutatták, hogyan dolgozik a korbács, ha lankad az evezők üteme.

Dávidot és Borbálát itt érte az élet első és legdöbbenetesebb csalódása. Amikor megpillantották a tenger végtelenjét a maga csillogó pompájában, emberi szemnek felfoghatatlan arányaival, úgy érezték, hogy ez maga a szabadság. És most, a háromárbocos, hosszú, karcsú gályán feléjük vigyorgott minden szabadság legsátánibb ellentéte: az állatnál is alacsonyabb sorba taposott ember, a gályarab.

Megfigyelték, hogyan láncolják hármasával vagy négyesével az evezőpadokhoz a kisebb-nagyobb vétségért vagy mondvacsinált bűnökért elítélteket. Hogyan korbácsolják őket a deszkapallón fel-alá járó felügyelők, ha

nem mozgatják elég gyorsan a sípjel ütemére a rettentő evezőrudakat. Hogyan tömik az altisztek a szájukba az ecetbe áztatott kétszersültet tizenhat órás szakadatlan evezés közben, vagy hogyan etetik őket vályúból éjszakánként vizes korpával, köleskásával. Hogyan zuhannak eszméletlenül az evezőpadokra, hogy el ne merüljenek a padok alatt felgyülemlő bűzös ürülékben. Hogyan nyomják szájukba a fából vagy vasból készült pecket, hogy fájdalmukban ne ordíthassanak. Végül hogyan veri le láncaikat a kovács, hogy a tengerbe dobhassák holttestüket, ha megszabadítja őket kínzóiktól a halál.

Dávid és Borbála már nem látták a tengert. Egész úton csak ezeket az elkárhozottakat nézték, akiknek jobb vállára tüzes bélyeggel ütötték a meggyalázó GAL *[galérien: gályarab]* betű-

ket.

– Ember teszi ezt emberrel? – rémlett Dávid tekintetében a szörnyű kérdőjel. – Hogyan juthat az ember idáig? Királyok, dogék, miniszterek, zsoldosvezérek, pápák és bíborosok akaratából. Hogyan tűri ezt el a mindenható Isten?

Erről beszéltek Borbálával nászútjukon, mialatt a spalatói kanonok Doriáról, a nagy condottiere-admirálisról és Dzsereddin Barbarossáról, az algíri kalózkirályról locsogott a fiatal Báthorinak és Kovacsóczynak a felmagasított hajóorr ágyúfedélzetén vagy az ugyancsak felmagasított hajófar kapitányi fülkéje mellett.

Az evezősorok pedig ütemesen csapkodták lapátjaikkal a hullámokat, amíg a tramontana[106] el nem érte a gályát. Ekkor az evezősorok felhúzód-

tak a hajópárkány támgerendáira, a tengerészek felhúzták az árbocokra a háromszegletű latin vitorlákat, azok csapkodtak a beléjük nyomuló szélben. A gályarabok pedig, akik már elfelejtették az emberi beszédet is, állati huhogással adtak kifejezést afelett érzett örömüknek, hogy egy-két órára megszabadult véresre tört markuk az evezőrúdtól, véresre vert hátuk a korbácstól és bikacsöktől.

De amikor újból elkerülte a gálya útirányát a szél, a huszonhat sor borotvált fej napégette, barna gömbje újból előrelendült az evezőpadok felett, majd hátra, előre, hátra, előre, hátra. A hatalmas evezőlapátok ismét felemelkedtek nyílegyenes sorban, hogy a felügyelő sípjának ütemére lecsapjanak a hullámzó víz kemény hátára.

A korbács ismét csattogott, miköz-

ben az utasok és a gálya fegyveres zsoldosai vidáman tereferéltek, kockáztak vagy gitároztak a fedélköztől deszkafallal elválasztott első és hátsó fedélzeten.

A gályarabokkal Dávidon és Borbálán kívül csak egy utas törődött. Egy alacsony termetű, vörös szakállú emberke. Cobolyprémes, tompazöld körgallérján, brüsszeli csipkegallérral díszített fekete bársonyzekéjén, strucctollas bársonybarétján meglátszott, hogy különös gondot fordít öltözékére. Zöldes szemében részvét tükröződött, valahányszor az evezőpadok szerencsétlenjeire esett tekintete.

Ott ült néha a fedélközre levezető lépcsőn. Pedig nem először látott gályarabot, mint Dávid és Borbála. Hányt-vetett életében sokszor járta a tengereket, a flandriai partoktól el egé-

szen az Égei-tengerig. Vesalius volt, a hírneves orvos, akiért néha külön gályát is menesztettek a királyok és hercegek.

A gályán senki sem ismerte. Zárában megfizette a kapitánynak a viteldíjat, mint a többi utas, azontúl senki sem kérdezte kicsoda, honnan jön, merre megy. A tramontana ugyan alaposan megháborgatta az utasok gyomrát, sorban sápadoztak, émelyegtek, és szédelegtek, nekidőlve a hajó deszkakorlátjának. De Vesalius tudta, hogy tengeribetegség ellen nincs orvosság. Néha a teli gyomor a jó, néha az üres, aszerint, hogy milyen az utas természete. Ezért el sem árulta orvosi mivoltát, szabadjára engedve a háborgó gyomrokat és kedélyeket.

Az egész hajón talán csak egyedül Borbála és Dávid lett reá figyelmes.

Nem a doktor furcsa külseje tűnt fel nekik. Hiszen akadt a gálya utasai, zsoldosai és tengerészei között furcsábbnál furcsább alak, a Földközi-tenger egész tarka emberkeveréke. Világi papok és szerzetesek, kalandornők és apácák, díszes öltönyű nemesek, céhjelvényeikről felismerhető kereskedők és mesteremberek, olajbarna bőrű szaracénok és piros fezes, ébenfekete szerecsenek, nagy szakállú zsidók, fekete kaftánjukon a megkülönböztető kerek, sárga posztódarabbal, sötétkék tógás baccalaureusok[107] és íródeákok, öles termetű dalmaták, velencei rendőrkémek és az inkvizíció álcázott fogdmegjei. Mindezek vajmi keveset törődtek a gályarabokkal. Kockáztak, nevetgéltek, tereferéltek a zagyva, tucatnyi nyelvből összetákolt levantei[108] nyelvjárás segítségével, csereberéltek vagy

kupeckodtak. A részvétteljes tekinteteken át találkoztak ők hárman. Mert Vesalius egy ízben a gályarabokra mutatva, Dávid felé fordult.

– Nemde, az emberiség szégyene?

Az írástudók közös nyelvét, a latint használta, nem is sejtvén, hogy a diákforma ifjú milyen nemzethez tartozik. Amikor megtudta, hogy magyar, és hogy a két magyar úrfi kíséretében Padovába igyekszik az egyetem látogatására, hamar összebarátkoztak.

– Vannak ott honfitársaid, jófajta, szorgalmas diákok. Szeretem a magyarokat.

Magyarázatul hozzátette még:

– Magam is az egyetemet látogatom, sűrűn fogunk találkozni. Padovában szabadon virágzik a tudomány, filozófia és művészet. Oda még nem ért el a jezsuiták és dominikánusok vaskeze,

az inkvizíció.

Borbála nem sokat értett a latin beszédből. Dávid fordítgatta, amit a vörös szakállú kis ember mondott. Egy fekete csuhás szerzetes meg ott settenkedett körülöttük, hogy kihallgassa beszélgetésüket.

5

A vaksötét éjszakában egyetlen csillag sem mutatott útirányt. A gálya öreg kapitánya ott virrasztott a delejtű mellett, amelyet olajmécses halovány lángja világított meg kabinjában. Így adta az útirányt folytonosan a kormányosnak, miközben bőven öntözte a torkát chiantival, hogy ki ne száradjon. A langyos, elbágyasztó sirokkó[109] kedvezett az útiránynak, a tengerészek használhatták a vitorlákat, és így a gályara-

bok néhány órás pihenőhöz jutottak. Hajnalra felszakadt a köd. Olyan gyorsan húzódott fel, mint valami színpadi függöny, és az utasok a hajófenék kamráiból az orom- és farfedélzetre tódultak, hogy beszívják a sós tengeri levegőt, és gyönyörködjenek a láthatár szélén eléjük bukkanó tündéri látványban.

Az első napsugarak opálos ragyogásában először a Szent Márk-templom harangtornyának, a Campanilénak[110] halványzöld teteje tűnt fel, aztán fokozatosan az egész hatalmas téglatest, amely a kelő nap sugaraiban rózsaszínűnek látszott. Mögötte felcsillantak a kupolák félgömbjei is, majd a Dogepalota oszlopsorai bontakoztak ki imbolyogva. Mintha nem is a hajótestet ringatták volna a hullámok, hanem Velence tornyait és a kikötőt körülölelő

márványpalotákat.

Borbála és Dávid szinte lélegzetüket visszafojtva szemlélték a csodás látványt. Mintha Boldizsár mester valószínűtlen meséi elevenedtek volna meg szemük előtt, úgy bukkant fel a tenger habjaiból az Adria királynője.

És amint közeledett feléjük ünnepi színpompájában, már küldte is eléjük muzsikáját, a hajnali harangszót.

A hullámzó víztükör felett fekete fejű hófehér sirályok cikáztak rikácsolva. A kikötő mólójához láncolva a lehorgonyzott gályák hosszú sora ringott. Imbolygó árbocaik ormán a köztársaság szürke lobogóit csattogtatta a reggeli szél a vörös, kettősfarkú, szárnyas oroszlánnal.

A gályák körül magasorrú, hattyúnyakú fekete gondolák rajai eveztek

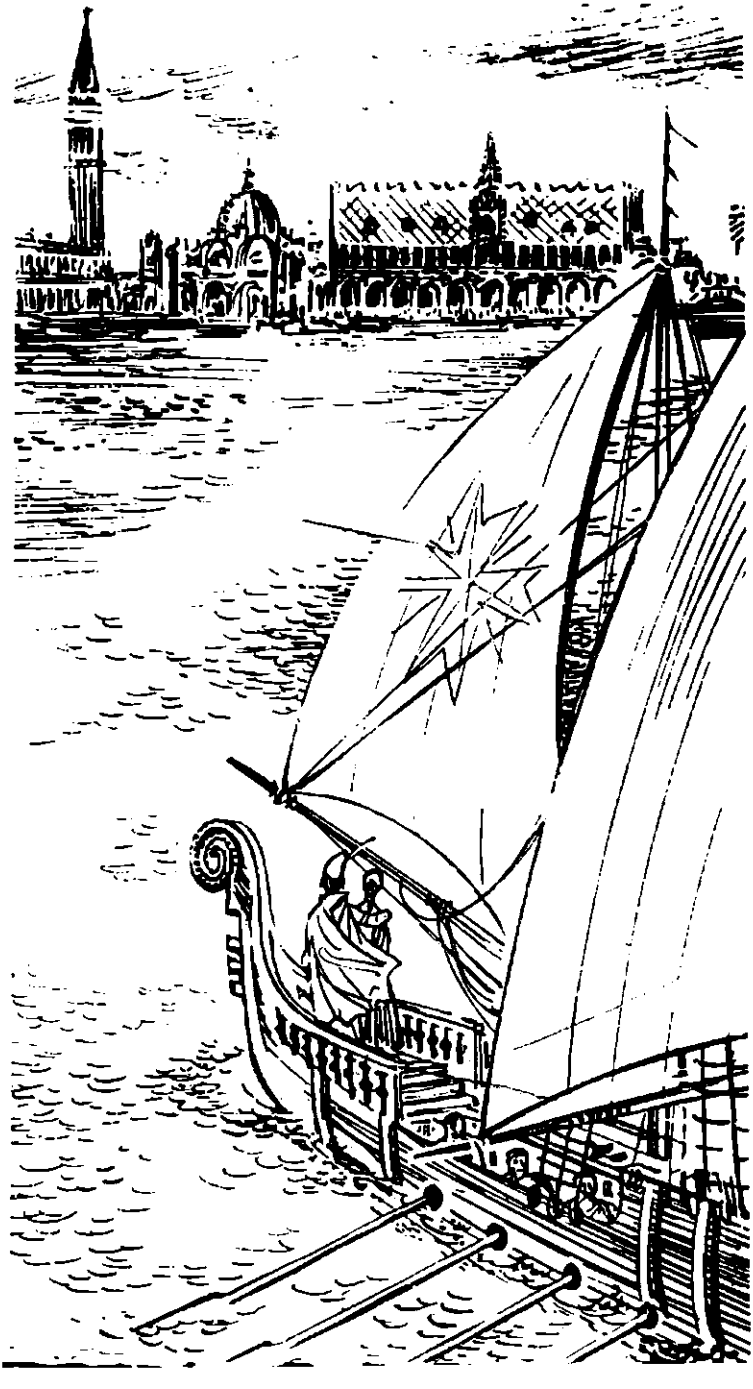

fel a Canal Grande[111] irányából, a Rialto[112] és a többi kis sziget képe még a szokottnál is élénkebb és hangosabb volt. A cölöpökre épített város ugyanis kedvenc ünnepére, a karneválra készült, farsang utolsó napja lévén. Ezért hordtak a gondolák és tarkavitorlás dereglyék egész virágerdőt az Isola di San Giorgióról, hogy a palotákat és templomokat feldíszítsék vele.

Az egyre sűrűsödő, zsibongó és viháncoló tömegben Dávid, Borbála, a két úrfi és kíséretük alig tudott elvergődni a Firenze Városához címzett vendégfogadóba, ahová Vesalius vezette őket. Kis, háromszögletű térre nyíltak a fogadó ablakai. Borbála és Dávid meg sem pihentek, beállottak boltíves szobácskájuk mély ablakfülkéjébe, onnan bámészkodtak elbűvölten az alatta tolongó tarka sokaságra,

amelyben egyre több álarcos bukkant fel. Napestig is elnézték volna a jelmezek és ruhák, kalpagok és fejékek kimeríthetetlen változatosságát, nekikönyökölve a nyitott ablaknak. Észre sem vették Kristófot, Kovacsóczy legényét, amint többszöri eredménytelen kopogtatás után végre benyitott a szobába, hogy ebédhez hívja őket. A sok látnivalótól szinte kábultan haladtak le a csigalépcsőn a fogadó földszinti ivójába, ahol már várta őket a társaság többi tagja. Sorra szolgálták ki a sokféle tengeri halat meg a könnyű olasz étkeket.

– Ezeket ugyan ehetjük mindétig – mondta Báthori, türelmét vesztve. – Hé, Elek, hozzad le azt a jóféle brassói füstölt kolbászt meg a kolozsvári sódart, amit hazulról hoztunk! Hadd érezzük, hogy ettünk is valamit!

Vesalius jót mulatott az ungheréseken, amint a nagyebéd után bicskával estek neki a sódarnak és a kolbásznak, teméntelen friss cipót fogyasztva hozzá. Aztán felkerekedett a társaság, és megindult a Szent Márk tér felé.

A márványpalotákkal és a székesegyházzal környezett hatalmas teret ellepte az álarcosok zsibongó sokasága. A virágfüzérekkel és tarka zászlókkal díszített épületek között felhangzottak a farsangi tréfák, ének, kacaj, kiáltozás, gyermeksivítás, harangzúgás, csengők csilingelése és gitárpengetés. Mindez egyetlen zajjá olvadt össze az óriás Campanile alatt, amelynek vörös tornyát galambrajok röpködték körül, megriadva a szokatlan lármától. A tér közepén, magas emelvényen a commedia dell'arte[113] szereplői mókáztak. Szavukat alig lehetett hallani a

vidám és szellemes közbekiáltásoktól, az egész tömeg együtt komédiázott a szereplőkkel, belékapcsolódva az előadott gyermekes tréfákba és történetekbe.

Borbála önkéntelenül is a sivár Budavárra gondolt, amelyből régen eltűnt minden vidámság, hogy helyet adjon valami félelmetes komorságnak. Aztán a gályarabok poklára, amely ennek a csillogó éremnek a másik oldala, amely összehordta Velence számára mindezt a fényt, pompát, felharsanó vidámságot, léha és könnyű életet. Mint odahaza a főurak hivalkodó pompáját, amelyhez a jobbágyok könnye, vére és verejtéke tapadt. Ezért nem lelte örömét ebben a farsangi vidámságban, amely most hajóformára alakított kocsik felvonulásában folytatódott.

Aztán lebukott a nap a lagúnák[114] mögé, kékeslila homályba merült el minden. Fáklyák és lampionok ezrei gyúltak ki. A Rialto felől hét ágyúlövés dördült, jelezve, hogy megkezdődik a vízi karnevál.

Mindenki a Canal Grande felé tódult. A széles csatorna vizén ezernyi fény tükröződött, a paloták ablaksorait kivilágították.

A leereszkedő éjszakai fény-árnyék játékában elnémult a tömeg zsivaja, a nobilék díszes gondolái egymás után eveztek fel a csatornán, magas orrukon színes lámpásokkal. A szinte ünnepies csendben most felhangzott a barkarola[115], melyet a gondolierék[116] énekeltek, gitárjuk pengetésével kísérve. Aztán újabb ágyúlövés jelezte, hogy közeledik a Signoria[117] gályája. A megvilágított fedélzeten ott vöröslött és feke-

téllett a hóhér és pribékjeinek ruhája. A bakó magasra emelt pallosa jelezte a városi tanács és a köztársaság hatalmát az árbocon lengedező oroszlános zászló alatt. A barkarola elhallgatott, csak az evezőlapátok ütemes csobbanása hallatszott, az volt a kísérteties gálya kísérőzenéje. Nyomában felvonult az egész hajóhad, Velence büszkesége. A gályák fedélzetén sorfalat állottak a zsoldosok, vértezetük szikrázott a fáklyák fényében, és a kapitányok sorra kiáltották a gályák nevét.

Mindegyik nevet egy ágyúlövés kísérte.

Talán csak Borbála és Dávid gondolt arra, mit rejtenek e fényes és előttük ismeretlen történelmi nevek a gályák evezőpadjainak lánccsörgésében, amely a folytonos ágyúdörgés és evviva[118] kiáltások alatt nem hatolt el a

partokig.

•

Húshagyó kedden indultak útnak Padova felé. Estére érkeztek meg.

Az árkokkal és magas falakkal körülvett város némán terült el a holdfényben. Farsangi vígságnak nyoma sem volt már, komoly volt és méltóságteljes, mint valami elgondolkozó tudós, aki elmélkedésekbe merül a földi hívságok felett.

6

Antonio di Pescara mindig akkor indult el a kormányzósági palotából hazafelé, amikor megszólalt az Il Santo öregharangja, hogy a delet jelezze. Az öreg podeszta szerette a harangszót. A negyvennégy templom harangja úgy kongott, csengett-bongott végig

a város felett, mint annak kísérőzenéje. Egyetlen nagy zenélőórának érezte ilyenkor Padovát, melynek ő az órásmestere. És most, hogy a böjt beálltakor elnémultak a harangok, csak a Signoria toronyórájával kellett beérnie, amikor elütötte a déli tizenkettőt.

Nem volt vallásos ember, a böjtöt sem tartotta. Prémgalléros bársonytalárja belső zsebében búzát tartott, azzal etette az Il Santo előtt kedvenc galambjait.

– Gyertek csak, ti sem fogtok böjtölni – mormogta elégedetten, amikor a téren elébük szórta a búzaszemeket.

A bronznyakú galambok már várták, és nagy szárnysuhogással vették körül. Egy-kettő a vállára is telepedett, onnan kukucskált a talár belsejében elrejtett magtárba, mialatt mások a tenyeréből csipegettek. Amikor az utolsó

szem is elfogyott, elkísérték egész a tér széléig. Onnan hessegette őket vissza, aztán továbbhaladt a Palazzo di Pescara felé.

Odahaza két levelet nyújtott át titkára.

– Excellenza, ajánlólevelek Migazzitól, az erdélyi püspöktől és Draskovicstól, a pécsi püspöktől. Bizonyos Stephanus de Báthori nevű magyar nemes úrfit ajánlanak excellenza jóindulatába, aki egyetemünk jogtudományi és bölcsészeti fakultásainak látogatására érkezett ide egy barátjával.

A podeszta emlékezetébe idézte a két nevet. A Migazzi családdal valami távoli rokonságban volt, a két Draskovics fiúra, horvátországi nemesúrfikra még abból az időből emlékezett, amikor együtt jártak az egyetemre.

A szekretárius leolvasta gazdája ar-

cáról, hogy nem nagyon örül az ajánlóleveleknek. A hangja kelletlen volt, amikor megkérdezte, hogy hol van hát az a bizonyos Stephanus de Báthori. Amikor pedig a titkár elővezette, nem a legnyájasabban fogadta.

– Mi szükség volt ezekre az ajánlólevelekre? Tudnod kell, nem szeretem a papokat, de különösképpen a püspököket, jezsuitákat meg dominikánusokat.

„No, én is jó helyre nyitottam be ezekkel az ajánlatokkal!” – gondolta az ifjú Báthori, zavarát alig leplezve.

– Aki a mi városunkban tanulni akar – folytatta az öreg –, annak nincs szüksége semmiféle ajánlólevélre. A mi univerzitásunk a tudományok szabad fejlesztésének erős vára. És ezt a várat éppen a papok készülnek megostromolni.

Észrevette az ifjú zavarát, és már megbánta, hogy kínos helyzetbe hozta. Hogy helyreüsse hibáját, barátságos hangon folytatta:

– Amint mondtam, fiam, a papokat nem szeretem. A magyarokat igen. Magam is ezt az egyetemet látogattam ifjúkoromban, azóta is szívügyem az univerzitás. Így nem egy magyar diákot ismertem, jófejű, szorgalmas volt mindahány, nem váltak egyetemünk szégyenére. Bolognában is szeretik és becsülik őket. Ezért örülök, ha tanulmányaid ideje alatt vendége leszel házamnak, barátoddal együtt. Mondom, szeretem a magyarokat, és tetszel nekem. Ezért hívlak meg, nem az ajánlólevelek miatt. Hol szálltatok meg?

– Az Arany Sas fogadóban.

Pescara intett titkárának.

– A kerti házba költöztesd őket.

– Még egy házaspár is van velünk. Kovacsóczy Farkas barátom tutora[119] a feleségével. Meg két szolgalegény.

– Lesz ott hely bőven mindnyájatoknak. Úgyis üres a ház feleségem halála óta, vagy tíz esztendeje. Csak örülök ennyi fiatalságnak. Önző öreg vagyok.

Báthori jókedvűen indult hazafelé a palotából. Pescara egy szolgalegényt adott melléje, hogy segítségükre legyen a költözködésben. A legényt Giacomónak hívták, bőbeszédű, vidám fickó volt, aki útközben valóságos szózuhataggal árasztotta el gazdája ismeretlen vendégét. Azzal cseppet sem törődött, hogy a különös ruházatú idegen egyetlen szót sem ért magyarázataiból, amelyekkel a város nevezetességeit mutogatta neki. Az ifjú Báthori nem értette még az olasz nyelvet, amelyben a latinnak csak halvány nyo-

mait vélte néha felfedezni. De ha értette volna is, annak sem vehette volna hasznát, mert minden város más tájszólást beszélt. A padovaiak még a szomszédos Velence nyelvét sem értették, a veneto[120] nyelvet illír zagyvaléknak tartották. Viszont a toscanaiak értelmetlenül hallgatták a derék padovaiakat, ha sorsuk összehozta velük. Giacomót mindez nem zavarta. Kézzel-lábbal hadonászott, magyarázott, mutogatott, és mindketten nevetgéltek, ha azt hitték, hogy megértik egymást. A szűk utcákból aztán egy óriási, ellipszis alakú térségre értek ki.

Egy sovány kis papforma ember magyarul köszöntötte Báthorit:

– Dicsértessék az Úr Jézus!

Báthori meglepetten válaszolt.

– Mindörökké ámen! – És meglepetése csak fokozódott, amikor a karvaly-

orrú, sápadt arcú emberke még nevén is szólította:

– Ha meg szabad kérdeznem, mi járatban volna itt, Báthori uram?

A papforma ember, úgy látszik, éles megfigyelő lehetett, mert észrevette, hogy nem a legjobb hatást váltotta ki a megszólítottból. Ezért sietett hozzátenni:

– Tán segítségére lehetnék valamiben? Én Kolosvári János, kolozsmonostori apátplébános vagyok, szolgálatára, onnan ismerem mélyen tisztelt apjaurával együtt. Megörültem, amikor megláttam a Palazzo di Pescarából kijövet, gondoltam, hátha szolgálatára lehetnék valamiben. Kis ideig még itt időzöm, aztán vissza kell térnem a zsinatra, Tridentbe. Az erdélyi püspöknek, Migazzi őeminenciájának képében. Látom, ezt a teret szemléli.

Cirkusz volt a rómaiak idejében. Most ezen tartatnak a híres padovai lovasversenyek, melyek corso néven ismeretesek, a város védőszentjének, Antalnak napján, amikor is Itália legjobb lovasai nehéz vértezetben, páncélos méneken lovagolják körül ötször a teret, elsőségért küzdve.

Báthori unta a visszatetsző külsejű pap locsogását. Szeretett volna szabadulni tőle anélkül, hogy megsértené. Giacomo is unhatta az érthetetlen nyelvet, mert előresietett, onnan kiáltott vissza az emelvény mellől, hogy: „Andiamo[121], signore!” Ez ugyan tisztelettlenség volt, de Báthori elértette pillantásából, hogy csak őt akarja megszabadítani a tolakodó idegentől. Élt is az alkalommal, és néhány magyarázó szóval elvált az apáttól.

Ellenszenve csak növekedett, ami-

kor az Arany Sas ajtajából véletlenül visszatekintve a szűk utcára, észrevette, hogy Kolosvári messziről követi, mintha lesné, merre visz az útja. A fekete talár csak pillanatra bukkant fel, aztán eltűnt az utcaszeglet mögött.

Nem volt gyanakvó természetű, de azért sehogy sem tetszett neki, hogy a pap leselkedik utána. Hiszen ismerte az apját, így tudta azt is, hogy hithű katolikus. Miért settenkedik hát a nyomában? Puszta kíváncsiság? Aztán az öreg Pescara jutott az eszébe, Szent Antal városának podesztája. A terek és utcák telve a szebbnél szebb templomokkal, mégsem állhatja a papokat az öreg. Mindezt így együtt kissé furcsának találta, de a protestáns Kovacsóczynak nem akart említést tenni róla. Mialatt Giacomo a két legénnyel barátkozott az arcjáték és taglejtések nemzetközi

nyelvén, ő elmondta, hol lesz ezután a szállásuk.

Giacomo egy öszvért szerzett a fogadóstól, arra kötözték fel a málhát, aztán megindult a kis csapat, jól mulatva útközben Giacomo mókáin.

Borbála és Dávid meg-megállottak a paloták nyitott kapui előtt, hogy megcsodálják a kertek feléjük ragyogó szépségeit. Felszabadultan csak most tudtak igazán örülni egymásnak és az életnek.

Megérkeztek a Palazzo di Pescara elé.

7

A háromemeletes Pescara-palota homlokzata nem volt széles. De telke mélyen benyúlt, egészen a Bacchiglione folyó csatornájáig, amelynek vizéből a

kertet és parkot öntözték. Az egyemeletes kis kerti ház csaknem a csatorna partján állott, körülfutó terasszal, amelyet karcsú, ión oszlopok[122] tartottak. Ide szállásolta Giacomo gazdája vendégeit. A két úrfit az emeletre, Dávidot, Borbálát meg a két legényt a földszintre.

Elsősorban természetesen az egyetemet akarták megszemlélni: a nagy mágnest, amely messzi földről idevonzotta őket, csakúgy, mint a többi ország tudni vágyó fiatalságát. Nem kellett soká kérdezősködniük. Csakhamar kijutottak a térre, melynek közepét az egyetem szabálytalan, oldalszárnyakkal megtoldott épülete foglalta el.

A három ifjú és Borbála kissé megilletődve szemlélte a tudományok kevert stílusban épült csarnokát, hiszen ez volt hosszas utazásuk

végcélja. Akadt is elég néznivaló az akkor csaknem háromszázötven éves épületcsoporton, amely inkább várkastélyhoz hasonlított, mint a tudományok fellegvárához.

És ez az építészeti csodabogár a maga stíluszagyvaságában mégis valami megfoghatatlan harmóniát mutatott. Ezt a csaknem bájos összhangot csak egy szóval lehetett volna jellemezni: történelem. Hiszen a különböző stílusok különböző századok emlékei és egyben élő tanúi a látszólag holt anyagban. És a főbejárat felett ódon márványtábla hirdeti, hogy ezt az univerzitást II. Frigyes alapította 1224-ben.

Kovacsóczy Farkas már serdülőkorától fogva bújta a történelmi műveket apja könyvtárában. Még apja tanította meg arra, hogy a történelem az élet

tanítómestere. Az alapító nevének láttára mindjárt magyarázatba is kezdett.

– Ez a legendás hírű Barbarossa Frigyes császár unokája. Maga is csodálatos alakja a történelemnek, aki bennünket már csak azért is érdekel, mert Imre magyar király özvegyét vette nőül. De sokkal érdekesebb ennél is sokoldalúsága és egész fordulatos élete, amelyet a pápákkal való folytonos harcban töltött. Már ifjúkorában nagyszerű hadvezér, államférfi, költő és tudós is volt egyben. Jogara alatt egyesíteni tudta a szicíliai és nápolyi királyságokat, a német birodalmat, Ausztriát és Stíriát. Elfoglalta Jeruzsálemet is, de hadjáratai csak egy célt szolgáltak: sokféle népének jólétét. Vallási és faji különbséget nem ismert, udvarában minden tudóst, művészt és költőt maga köré gyűjtött. Törvénybe iktatta,

hogy minden ember egyenlő, jogaiban és kötelességeiben egyaránt. Minden ember viselhet bármilyen magas hivatalt. Eltörölte az istenítélet és kínvallatás kegyetlen módszereit. Mindezekért az egymást követő pápák eretnekséggel, istengyalázással és a hét eredendő bűnnel vádolták. Addig áskálódtak ellene, míg végül is összeomlott egész birodalma. A tudomány korszakát újra elfoglalta a sötétség és gonoszság.

Mialatt magyarázott, az egyik oszlop mögül egy fekete taláros, sovány kis ember hallgatta. Amikor Kovacsóczy elhallgatott, ő is előlépett az oszlop mögül, és Báthori bosszankodva ismerte fel benne a kolozsmonostori apátot. Köszöntötte ugyan, de olyan ábrázattal, hogy a pap szó nélkül elódalgott a kapun ki- és be haladó diákok sokaságában.

Kovacsóczy észrevette bosszúságát, és kérdőn pillantott barátjára.

– Már egyszer utánam settenkedett, lépten-nyomon belebotlik az ember. Mondja, hogy kolozsmonostori plébános, meg hogy a püspök képében jött a tridenti zsinatra – mormogta Báthori.

– Oda se neki, zsinatolhat, ha úgy tetszik, ítéletnapig.

– Felőlem aztán igen, de reám ne leselkedjék, mert ha még egyszer belém botlik . . . !

– Hagyd, nézzük meg inkább belül is az univerzitást. Mivel pedig fehérnép ide be nem jöhet, ti, Dávid, sétálgassatok, amerre jónak látjátok.

Eltűntek a kapuboltozat alatt. Borbálának hirtelen megnedvesedett a szeme.

– Nem tudom, miért lennénk mi, nők hitványabbak, mint a férfiak. So-

kan közülünk tán még jobban és többet tudnánk tanulni, mint ti, és lám, beállhat diáknak mindenki, aki csak nadrágot hord, bennünket meg kívülrekesztenek. Hát igazság ez, Dávid? Tán tudok én is annyi varázsfüvet, amennyit egy professzor, mégsem tehetem be ide a lábam.

Dávid sohasem látta még haragosnak, most meg valósággal nekipirult. Fekete szeméből ki is pergett egy tündöklő könnycsepp.

Dávid kézen fogta, és gyengéden elvezette a téren át.

– Sose búsulj, Borbála, szívem, mert amit én itt megtanulok, arra mind megtanítlak téged, hiszen tudod, megígértem.

Borbála elbiggyesztette dacos kis száját.

– Igen ám, de néked Farkas úrfival

is tanulnod kell. Az pedig nem az orvosi tudományt jött ide tanulni, úgy tudom.

– Igaz, ő mást tanul. De elvégzem én azt is, ezt is. Mindennek jó hasznát veszi az ember, amit csak megtanul.

– Hát ő mit jött tanulni?

– Juriszprudenciát és filozófiát. Azaz jogtudományt és bölcseletet.

– Hát ezek mifélék?

– A jogtudomány arra tanít, miféle írott törvények szerint éltek és élnek a népek. Azaz hogy mit szabad cselekednünk, és mit nem szabad. Amit szabad, az a jog, amit nem szabad, az a vétek vagy a bűn. Ezeket az államhatalom bünteti.

– És az a másik?

– A bölcselet? Az gondolkozásra tanít.

Borbála nevette.

– Azt is lehet tanulni?

– Lehet. Voltak és vannak igen okos és tudós emberek, akik leírták, mit gondolnak ők jónak és rossznak. Ami embertársaink javát szolgálja, azt kell cselekednünk. Ami embertársaink és így a magunk kárára is van, azt kerülnünk kell.

– Ezt ugyan magamtól is tudom, ehhez nem kell oly nagy tudomány. Tehetünk jobbat, mint beteget gyógyítani?

– Igaz. És te ezt akarod még inkább megtanulni, mint ahogy eddig tudtad, eddig tanultad volt anyádtól és nagyanyádtól. De lásd, nemcsak az egyes embernek vannak nyavalyái, hanem az egész emberiségnek is.

– Hát ezek mifélék?

– Teszem azt, a háború. A népek egymást ölik egy darab földért, kincsekért, hatalomért. És mialatt hábo-

rúskodnak, sokkal többet pusztítanak, mint amennyit nyernek.

Leértek a folyópartra, és itt letelepedtek egy kőpadra. Borbála elgondolkozott, a folyó csillogó vizét nézte, amelyen tarka ladikok siklottak.

– Ez igaz. Mert hiszen ne is vegyük, hogy városokat égetnek, falvakat dúlnak fel. Ezeket még fel lehet újból építeni. De az embert, akit gyilkos fegyverrel ölnek rakásra, azt nem lehet feltámasztani. És ugye, az élet a legdrágább kincs. Szabad-e ezt elvenni egyik embernek a másiktól? Van-e nagyobb bűn ennél?

– Nincs bizony. És látod, a rablót, aki pénzért öl, felakasztják, vagy kerékbe törik. Pedig tán az éhség viszi rá. Viszont a rabló állam, amely más nép földjét vagy aranyát, lábasjószágát vagy egyéb munkájának gyümöl-

csét akarja elrabolni, az mindig talál ürügyet a háborúra. És abban minél többet gyilkol valaki, annál nagyobb hősnek mondják. Bárói vagy grófi rangot is kap. Az egyház még meg is áldja a gyilkos fegyvereket. Sőt a pápa maga is tart zsoldos sereget, amely Szent Péter kulcsos zászlaival indul a csatába. Hát nem mindennél nagyobb nyavalya a háború?

– Az. De a bűnös a hódító. A védekező kezébe a szükség adja a fegyvert, és az elnyomottnak a szabadság utáni vágy.

– Látod, így tanít gondolkozni a bölcselet. Így jutottak el már az ókori görög bölcsek az emberi erkölcs, a jó és rossz meghatározásához. De van a háborúnál nagyobb nyavalya is.

– Hát az melyik?

– Ha egyik ember hatalmával el-

nyomja a másikat. Ez ellen támadt fel Dózsa György, kinek seregében apád harcolt. Mert a hatalmasok nem szorgalmukkal szerezték a vagyonukat, hanem rablással és árulással. Ők, a furfangosok és csalók ülnek a nyeregben. Az elnyomottak meg ezerannyian vannak, mégsem tudnak fölébük kerekedni.

– Mert az írott törvények tartják gúzsban őket. Amit te az elébb jognak neveztél, Dávid.

– Látod, itt találkozik a jogtudomány és a bölcselet. Mert már az ókori bölcsek különbséget tettek jó és rossz törvények között.

Borbála nevetett.

– No ugyan, ehhez sem kell nagy bölcsnek lenni. Amelyik írott törvény jót rendel, az a jó törvény.

Ezen meg Dávid mosolygott.

– Igen ám, de ami a főpapoknak, zászlósuraknak, főnemeseknek jó, az rossz a bocskoros nemesnek, jobbágynépnek. És a törvényt ők hozzák, nem mi.

– Hát a Báthori és Kovacsóczy úrfiak, akik majd törvényt hoznak és törvényt látnak odahaza úr korukban, mi végre jöttek akkor ide jogi tudományt és bölcsességet tanulni? Hogy vesszük mi majd hasznát ennek, ha nékünk nem az a jó, ami nékik?

– Úgy lehet, egyikből még vajda lesz, másikból meg kancellár, vagy ki tudja, miféle. Amit itt tanulnak Padovában, annak nemcsak ők veszik hasznát, de úgy lehet, mi is.

Borbála nem szólt, csak a bárkákat és dereglyéket nézte. Kezdettől fogva valami szakadékfélét érzett, akármilyen kedvesek is voltak hozzájuk ezek

az úrfiak, akármennyire is barátkoztak nemcsak Dáviddal, hanem még a két legénnyel is, hogy ne éreztessék velük nagy rangbéli különbségüket.

Most mégis tisztán látta két szócska között a szakadékot. Ők és mi. A szakadék egyik oldalán álltak ők, akiknek módjukban van idegen országok iskoláit látogatni, gond nélkül élni. A másik oldalon állunk mi – így gondolta –, Dávid, a két szolga meg én, akik csak nagyurak szeszélyéből vetődtünk ebbe a fényes városba, a tudomány, művészet és ifjúság városába.

Úgy érezte, el kellene mondania mindezeket Dávidnak. De ekkor egy hajóslegény integetett feléjük az egyik csónakból, mutatva, hogy elvinné őket egy vízi sétára.

Dávid is intett, mutató- és hüvelykujját összemorzsolgatva, és fejét taga-

dólag rázta. Így jelezte, hogy nincs pénze.

A napbarnított csónakos mégis a parthoz evezett. Látta, hogy idegenek, ezért mosollyal jelezte, hogy nem baj, és betessékelte őket a csónakba.

8

Borbála fájó szívvel nézett a két úrfi és Dávid után, amikor első ízben elindultak az egyetemre. Sokáig állott a kert végén, a hátsó kapuban. Követte tekintetével a három ifjút, amint szapora léptekkel haladnak a csatorna mentén. Amikor pedig eltűntek egy utcatorkolatnál, szeméből kibuggyant a könny. A szemfüles Giacomo megleste. Íziben ott termett a kerti házban, és a szolgalegények nemzetközi nyelvén értésére adta Kristófnak és Eleknek, hogy

a signorina ott áll a kapuban. Annyira bánkódik valamin, hogy sír.

Kristóf és Elek abbahagyták a takarítást. Kiballagtak a kerti ösvényen a kapuhoz, mert útközben igen megszerették Borbálát, és szerették volna tudni, mi bántja. Maguk közül valónak érezték, és meg akarták osztani vele búját-baját.

Székelyek módjára nagy óvatosan fogtak hozzá. Ott csellengtek a kapu körül. Elek úgy tett, mintha gyomlálna, Kristóf meg az út fehér kavicsait egyengette valami fahengerrel, amit a fűben talált. Borbála figyelmes lett a neszre. Amint megfordult, szeméből még peregtek a könnyek.

– Tán csak nem Dávid diák után búsul, kisasszonyka? Visszajő az ebédidőre – kezdte Kristóf.

Borbála látta, hogy a két legény vele

érez. Nagy magányosságában jólesett neki a részvét. Legalább van kinek elmondania bánatát.

– Tudom én, hogy visszajő, nem is ez bánt. Csak azon búsulok, miért nem mehetek én is oda, ahol tanulni lehet. Mikor annyira szeretnék!

– Aztán miért ne mehetne, kisasszonyka?

– Mert nem vagyok férfi. Hát igazság ez?

Elek a tarkóját vakargatta. Aztán nagy nehezen kibökte:

– Bizony, nem igazság. Mivelhogy van nadrágos ember bőven, akit még bottal sem lehetne iskolába hajtani. Aki fehérnép meg nagykanállal enné szíve szerint a tudományt, az kívül reked.

Most Kristóf is közbeszólt:

– Lám, vannak minálunk a Nyárád mentén oly urak, kik még nevü-

ket sem tudják a levél alá kanyarítani, amit diákjuknak mondanak tollba. Míg viszont ismertem én Háromszékben olyan tudós fehérnépet, aki jobban forgatta a pennát még a nótáriusnál, fiskusnál[123] is. Holott csak egy vándordiáktól tanulta olcsó pénzért.

– De azért sose búsuljon, Borbála kisasszonyka. Mert amit Dávid diák meg a két úrfi megtanul azon a nagy iskolán, arra mind megtanítják idehaza magácskát is. Oda nem is menne tán, annyi nadrágos közé.

– Hacsak a kisasszonyka is nem bújnék férfigúnyába.

– Miért ne? Egész helyes úrficska lenne. Csak éppen a haját kéne levágatnia.

– Hallgass már! Nem lenne kár érte?

– S ugyan miért? Úgyis azt mondják, hogy hosszú haj, rövid ész. Aki rövidre

vágatja, annak attól megnő az esze.

Borbála szemében felszikkadtak a könnyek. Már mosolygott is a két góbé mókáin. De aztán átvillant a gondolatain, hogy azzal a férfiruhával nem is mondtak olyan bolondot, talán még hasznát veheti.

– Jöjjön, kisasszonyka, segítsen nekünk, jobban telik el így az idő. Amíg mi kitakarítjuk a házat, maga majd kavarja a rántást, mert a talján étkek biz nem nékünk valók. István úrfi mindig csak azt hajtogatja, hogy igen enne már egy jóféle ludaskását vagy majoránnás malacot. Elszalasztjuk ezt a Giacomót a piacra, aztán hozzálát a sütés-főzéshez, úgy eltelik az idő, hogy észre sem veszi, ők meg igen megörvendeznek, hogy a ménkű sok tudomány után élhetnek ludaskásával is.

•

Borbála mulatott a legények mókáin, aztán végigjárta a kertet, nem tudva betelni a virágok csodáival. Napbarnította vén kertész magyarázgatta neki a cirmos dupla szegfűk, a vajszínű rózsák, a téglaveres azáleák, a karcsú amarilliszok, a fehér magnóliák, a fekete-piros tulipánok, a halványkék kínai jázminok, a tűzpiros dáliák, a sötétlila árvácskák, a narancssárga irisek sajátosságait. Borbála nem értette, de a nyelv dallamos zengése mintha kísérőzenéje lett volna a virágok színorgiájának. Meg is feledkezett a ludaskásáról, úgy elmúlt az idő, és egyszerre csak azon vette észre magát, hogy valaki a nevét kiáltozza.

Megismerte Dávid hangját. Csakhamar ő maga is megjelent a virágzó na-

rancsfák között, és Borbála búcsút intve a vén kertésznek, boldogan futott elébe. Úgy ölelték át egymást, mintha hosszú távollét után találkoztak volna össze ismét.

– Újságot mondok. Ahogy ott várakoztunk a többi medicinát tanuló diákkal egy nagy teremben, egyszerre csak belép egy kis veres szakállú ember, és a diákok nagy evvivája közben felsiet a katedrára.

– Tán csak nem az, akivel a gályán barátkoztunk volt össze?

– De bizony éppen az. Ráismertem mindjárt, pedig most a professzorok fekete talárját és csúcsos süvegét viselte. Kérdem, ki légyen? Hát csak nevették, hogy nem ismerem. Mert hogy világhíres, nagy tudós, Andrea Vesalius. A spanyol király udvari medikusa és sebésze, az egyetem büszkesége. Ana-

tómiát ad elő, azaz az emberi test szerkezetét.

– Hát ő nem ismert fel téged?

Dávid nagyot kacagott.

– Voltunk a teremben vagy kétszázan, hogy ismert volna fel? Aztán egyéb dolga is akadt, mint a mi fizimiskánkat mustrálgatni. Jött a nyomában egy másik veres szakállú, mondták, hogy a segédje. Mit gondolsz, mit hozott?

– Ugyan mit?

– Hát nem mást, mint egy teljes emberi csontvázat.

– Ó, be szörnyű lehetett!

– Nem volt azon semmi szörnyű. Fekete fatalpon állott, vékony vasrúdra drótozva. Barátságosan vigyorgott ránk, még ingatta is a fejét kicsit, amíg meg nem nyugodott. Akkor Vesalius intett a segédjének. Úgy mondták a di-

ákok, hogy Stephanus Kalckarnak hívják. És hogy festőművész, aki Vesalius anatómiai ábráit rajzolja meg festi. Hát ez a Kalckar egy nádpálcával sorra mutogatta a csontokat, Vesalius meg elmondta mindegyik csontocskának a nevét. Aztán sorra kérdezte a diákoktól is, Kalckar meg összevissza mutogatta. Ki tudta, ki nem. Vesaliust nem hagyta el a türelme. Még tréfálkozott is a tudatlanokkal, a többiek mulatságára.

– Hát így tanítanak ott?

– Így. De ez még csak a kezdet kezdete. Mondják, hogy amikor már mindenki megtanulja és tudja minden apró csontocskának a helyét és a nevét, akkor kezdődik csak az igazi.

– Hát az mi?

– Akkor vehet részt a sectióban, azaz boncolásban.

•

Egymást kézen fogva ballagtak a kerti ösvényen, narancsfák, oleanderek és gesztenyefák között. A napsugár bekandikált a lombokon, és aranytallérokkal dobálta a zöld gyepet, amelyből kipiroslott egy-egy vérvörös pipacs, kifehérlett a margaréta. Az utat rózsalugas zárta le.

– Hoztam neked valamit – kezdte Dávid, amikor letelepedtek a lugas körbefutó kőpadjára.

Borbála kíváncsian szemlélte, mit is szed elő Dávid övére akasztott bőrtarsolyából. Kisebbfajta pergamentekercs volt, Dávid kiteregette a kerek kőasztalon, és a négy sarkára egy-egy kavicsot tett nehezékül, hogy össze ne ugorjon.

Borbála fölébe hajolt, hogy megszemlélje. Ijedten kapta vissza a fejét.

A pergamenről csontváz vigyorgott feléje.

– Te ugyan szép ajándékot hoztál!

Dávid nevette. Megsimogatta a szőke fejecskét.

– Hát biz nem olyan szép, mint első ajándékom, a hollós könyv. De éppen úgy meg kell őrizned, mint amazt. Mert most már ezen fogsz tanulni. E nélkül ugyanis Galenus mit sem ér. De még talán ezzel sem.

Borbála csodálkozva tekintett hol Dávidra, hol a csontvázra.

– Vesalius azt mondta mai előadásán, hogy az ókoriak híres orvosa, Galenus sohasem látott emberi csontvázat. Legfeljebb emberszabású majomét, mert könyvének hibái erre vallanak. Márpedig aki nem ismeri az emberi test csontszerkezetét, az nem tudhatja, mire tapadnak az izmok, milyen

belső szerveket véd a mellcsont, a bordázat, a lapocka, a hátgerinc és a medencecsont.

Borbála most már kíváncsian hallgatta, és egyre sűrűbben pillantott a csontemberre, amellyel kezdett megbarátkozni.

Észrevette most már azt is, hogy a csontváz rajza körül apróbetűs feliratok vannak, amelyekből nyíl vezet az egyes csontrészekhez.

– Ezeket a metszeteket Vesalius segédje, Kalckar készítette. Ő árulja az egyetemen. Vásárol is belőle minden diák. Így odahaza megtanulhatjuk. Mert abból, hogy ott az igazi csontvázon pálcával mutogatják, demonstrálják, abból még észben nem tarthatjuk ezt a sok nevet. Így hát te ezen még jobban megtanulhatod, Borbála szívem, mintha az igazit

látnád.

Borbála most már úgy örült a furcsa ajándéknak, mintha valami szép és becses ötvösmunkát kapott volna. Talán még annál is jobban, mert le nem vette a szemét a csontemberről, sorra betűzte a csontok latin neveit. Elolvasta egynéhányszor őket, aztán elvette a kavicsokat a pergamen négy sarkáról, hogy ismét tekercsbe ugorjon össze.

Dávid meghatottan figyelte. És amikor Borbála kezdte elsorolni a csontok neveit, a kielégített tudásszomj öröme ragyogott hamvas arcocskáján, csillogó szemében.

Dávid úgy érezte, hogy sohasem szerette úgy, mint ebben a percben.

Borbála nem a rigók füttyét, a fülemile csattogását, a fecskék csicsergését hallgatja, hanem a csontok deák neveit sorolja vidáman és diadalmasan csen-

gő hangocskáján.

Csak az tudta ennek a percnek minden varázsos szépségét átérezni, aki maga is ismerte a tudás vágyának szomjúságát. És Dávid azok közé tartozott.

Hallgatta a parányi szájacskából kiröppenő komor neveket. És ha Borbála elakadt a felsorolásban, ezen jót kacagtak. Dávid újból és újból kiteregette a pergamenlapot, hogy kisegítse.

Így tanultak volna napestig, ha a lugas ajtónyílásán fel nem bukkan végül Kristóf napbarnított, pirospozsgás ábrázata.

– Megjöttek már rég az úrfiak, tűvé tették az egész kertet, hogy ugyan hol turbékolhat a gerlepár.

Antonio di Pescara gyakran látogatott el a fiatalokhoz a kerti házba. Rendszerint alkonyattájban jött. Amint ott lépkedett a kert fehér ösvényein a lebukó nap búcsúsugarainak ünnepies fényében, ő maga is olyan volt, mint az alkonyat. A kerti házban a kelő napot, az ifjúságot kereste. Az éjszakától, amely az alkonyatot a hajnaltól választja el, nem félt. Marcus Aureliust[124], a nagy ókori filozófust olvasgatta, ez volt az ő Bibliája.

Az ifjaknak is gyakorta olvasgatott fel belőle. De mindig csak néhány mondatot.

– Nem azért jövök közétek, hogy filozófusok elmélkedéseivel untassalak. A bölcsességet nem lehet kanállal enni. De néha nem árt, ha ismerkedünk

az ókor nagy gondolkodóival, akiket a papok dogmatikus elvakultságukban pogányoknak tartanak. Pedig a dogma öl. Sötét ellensége a lelkiismeret és gondolat szabadságának.

Ha a papokról beszélt, eltűnt arcának szokott derűje. Komor ránc jelent meg szemöldöke között, és arckifejezésének harcias jelleget adott. Elborult tekintete a távolba révedezett. De aztán visszatért a fiatalokra, és ismét felderült.

– Szeretném, ha ez a mi városunk az ifjúság városa maradna. Egyetemünk a haladó tudomány erős vára. A papok már ezt is meg akarják ostromolni, mint a párizsi, londoni és spanyol főiskolákat. De amíg én élek, ide be nem teszik a lábukat. Az én védőseregem az ifjúság. Az pedig győzhetetlen.

Intett Giacomónak, ki megterített az

emeleti teraszon.

– Látjátok, milyen önző öreg vagyok. Az én gyermekeim elszéledtek, amúgy sem telt bennük sok örömöm. Most ti vagytok az én gyermekeim.

Egy lakáj jött a palotából, és jelentett valamit a podesztának. Pescara arca hirtelen elborult. Öklével az asztalra csapott, aztán felmagasodott ültéből, és elindult a palota felé.

A fogadóteremben Malfatti bíboros, Velence hercegérseke várta, két kanonokával. Kimérten üdvözölték egymást, az érsek tudta, hogy a Pescarák sohasem csókoltak kezet a papoknak.

Azért a podeszta megadta az érseknek a kellő tiszteletet, mint ahogy méltó ellenfélnek szokás, még a bajvívás előtt is. Mert tudták jól, milyen ellenfelek. És azt is, hogy bajvívás előtt állanak.

– Eljöttem hozzád – kezdte az érsek, meg sem várva Pescara kérdését –, hogy tudtul adjam néked mint egyházunk hű fiának a tridenti zsinat határozatait.

Pescara elnézte a szikkadt, pergamen bőrű bíborost, amint ott ül a muranói üvegcsillár gyertyáinak fényében, egy oroszlánfejes karosszékben. A két szárnykanonok úgy állott mellette jobbról és balról, lila öves fekete talárban, mint két testőr. Láttukra Pescarát elhagyta szokott nyugalma. A tekintetükben volt valami vádoló, mintha máris az inkvizíció előtt állana. Ezért ingerülten mondta:

– A zsinat határozatait előbb vagy utóbb úgyis megtudtam volna. Ezért valóban kár volt excellenzának idefáradnia.

A bíboros arcán gunyoros mosoly

vetett ráncokat a két szem sarkában. Mert keskeny ajkának vonalát eltakarta az egymásba folyó göndör bajusz és szakáll ott a fekete pettyes fehér hermelin gallér és bíbortalár felett.

– Persze, persze, természetesen. Megtudtad volna, Antonio di Pescara. Előbb vagy utóbb. De jobb, ha előbb tudod meg, mint utóbb. Mert elsősorban téged érdekelnek ezek a határozatok.

– Nem tudnám, miért.

– Csak türelem. Mindjárt megtudod. Nem az egyház újjászervezéséről és az egyházi fegyelem megszilárdításáról szóló határozatokat akarom tudatni veled. Ámbátor ezek is érdekelhetnének. Hanem a tudományos kutatásokról hozott dekrétumokat.

Pescara most szembeült a bíborossal, a terem túlsó végében.

– Nem vagyok én tudós, excellenza.

– Az talán nem. De a padovai univerzitás tiszteletbeli rector magnificusa[125]. És így a tudomány őre.

– Őrködöm is felette.

– Igaz. De nem úgy, ahogy kellene.

– És hogyan kellene?

– Erről szólnak éppen a zsinat határozatai. Mert azok kimondják, hogy minden tudományos kutatás, amely az egyház által elfogadott tudomány írott és mondott szövegén kívül esik, eretnekség.

– Ez annyit jelent, hogy semmiféle újabb tudományos kutatást nem engedélyez a határozat?

– Annyit. És aki ez ellen vét, máglyára vettetik.

– Ez, ha jól értettem, annyit jelent, hogy meg kell állanunk Arisztotelésznél, Galenusnál és Ptolemaiosznál.

Vagyis vissza kell esnünk egy-két ezredévvel.

– Annyit.

A talár bíborszíne a főtt rákot juttatta Pescara eszébe.

– Az ember nem rák. Nem halad visszafelé. A tudomány feladata éppen az, hogy előbbre vigye az emberiséget.

A bíboros megforgatta vörös kesztyűs kezének mutatóujján a rubinkö-ves aranygyűrűt, és hümmögött:

– Előre, előre, hm. Merre visz az az előre? Az eretnekségbe és a hitetlenségbe. Látod, Husz, Kálvin, Luther mind azt hajtogatták, hogy lázadásukkal előreviszik az emberiséget. Eretnekek! És ugyanilyen eretnek az is, aki azt merészeli állítani, hogy a tudományos kutatás, a fekete mágia[126], az alkímia[127], a boszorkánymesterség viszi előre az emberiséget.

Pescara most felberzenkedett, mint egy harcba szálló vén sas, aki dögkeselyűvel viaskodik a levegőben.

– Excellenza, a mi egyetemünkön orvostudományt, jogtudományt, matematikát és filozófiát tanítanak! Nem fekete mágiát, alkímiát, boszorkánymesterséget!

A bíbornok szeme sarkában ismét összeszaladtak a gúnymosoly ráncai.

– Magad mondtad, édes fiam, hogy nem vagy tudós. Hogyan akarod akkor megállapítani például az orvostudomány, a kuruzslás és a boszorkánymesterség határait?

Ez éles vágás volt, fel kellett fogni és visszavágni.

– Ennek megállapítása, nem az én feladatom. Csak az, hogy milyen professzorokat hívunk meg az egyetemre. Ők a biztosíték.

– Például Russolo. És Andrea Vesalius.

Most Pescara arcára ült ki a gúnyos mosoly. Az érsek beleesett a csapdába.

– Igen, ők. Mert például Colombo Russolo a híres Leonardo da Vinci segédje volt, akit sokfajta tudományáért még a szentatya is különösen tisztel. Vesalius pedig a spanyol király őfelségének udvari orvosa. Márpedig ki merné azt állítani, hogy a legkeresztényibb uralkodó boszorkánymesterrel és eretnekkel gyógyíttatja magát?

A bíbornok nyelt egy nagyot, és hallgatott. Azután újra csak hümmögött, és gyűrűjével játszadozott. A visszavágás talált.

– Hiszen most nem is éppen róluk beszélek, csak úgy általánosságban. A zsinat határozatairól. Ámbátor majd egyszer még rájuk is sor kerül. És ak-

kor, hm, nem szeretném, ha neked is bajod lenne belőle. És erre nemcsak én figyelmeztetlek, de a doge is. Jobban tennéd, ha az univerzitás ügyeit az egyházra bíznád, nehogy a professzorok és talán még maga a rector magnificus is az inkvizíció kezére kerüljenek.

Ez már nyílt fenyegetés volt. Pescara arca elsötétült a haragtól.

– Tudom, excellenza, hogy az inkvizíció kezei hosszúak. De idáig még nem értek el. És nem hiszem, hogy az egyház csak dominikánusokból és jezsuitákból áll. Ha tévedtem, akkor . . .

– Akkor?

– Akkor attól tartok, hogy magam is az eretnekek listájára kerülök.

A két kanonok szobormereven figyelte a párbeszédet. A nagy rák megint hümmögött.

– Hm, hm, ezt nem szeretnénk. A

doge sem. És mindennek elejét vehetnéd, ha az univerzitást átadnád az egyháznak. Nem a jezsuitáknak. De, mondjuk a Benedek-rendieknek. Vagy teszem azt, a Ferenc-rendieknek. Ők igen tudós férfiakkal rendelkeznek. Úgyis olyan rossz híre van ennek az iskolának. Hiszen II. Frigyes alapította, aki arab, mór és szaracén pogányokkal vette körül magát. Akit három pápa is eretneknek bélyegzett. Akit a zsinat elé is megidéztek, de bűnössége tudatában nem mert . . .

Pescara türelmetlenül legyintett. Torkig volt már a nagy rákkal, és csak azért uralkodott magán, mert tisztelte a vendégjogot.

– A mi egyetemünknek autonómiája van. Ezt a dogék kiváltságlevele is biztosítja. Ügyeibe sem én nem szólhatok bele, sem az egyház.

– Ez utolsó szavad?

– Ez.

Az érseknek most már az arca is kipirult a dühtől.

– Megátalkodottságod csodálatba ejtene, ha nem ismerném a Pescarákat. Mondd, van-e tudomásod arról, hogy ezek boncolnak? Beszentelt emberi holttesteket?

– Csak rablógyilkosokat, akiket az akasztófáról szednek le.

– Tudod, hogy az egyház végtelen kegyelmében ezeknek is feladja a halotti szentséget, mielőtt akasztani viszik őket. Ha életünkben bűnösek is vagyunk mindnyájan, a halál felold bűneink alól. Így hát istengyalázás a halottakat felboncolni! Ez a zsinat egyik határozata. Az az egyetem tehát, amelyen boncolnak, az eretnekség melegágya!

– És az öngyilkosok? Ők nem részesülnek a halotti szentségben. Még a temetőben sincs helyük. Őket sem szabad boncolni?

Erre már nem talált az érsek feleletet. Dühösen rohant ki a teremből.

10

A jezsuiták római székháza előtt pápai üveges hintó állott meg. Monsignore da Finci, a pápa államtitkára szállott ki a dúsan aranyozott, címeres kocsiból, amelynek tetején a kétkulcsos tiara[128] kicsinyített mását tartotta két aranyangyal.

Az államtitkár nem sokat időzött a székházban. Csakhamar újból megjelent Loyola és Xavéri Ferenc társaságában. A fehér egyenruhás pápai lakájok mindhármukat felsegítették a magas

hintóba, aztán felhúzták a kocsi hágcsóit, és a négy fehér ló elvitte őket a Vatikán elé.

A lateráni palotában már várta őket Ambrosio atya, a főudvarmester. Ezt a tisztséget rendszerint a dominikánusok generálisa töltötte be, az inkvizíció ügyeinek vezetésére nem hívták Spanyolországba.

Amint végighaladtak a freskókkal, gobelinekkel, festményekkel és szobrokkal díszített pompás termeken, az ezüst mellvértes svájci testőrök minden ajtóban tisztelgésre emelték alabárdjaikat.

A pápa egy kis kör alakú dolgozószobában fogadta őket, amelynek egyetlen ablaka a Tiberisre nyílt. Olajbarna arca, göndör, fekete bajusza és szakálla élesen elütött fehér selyempalástjától és a kitárt ablakon beragyogó

kék égboltozattól.

Loyola és Xavéri Ferenc fél térdre ereszkedve csókolta meg jobbjának mutatóujján Szent Péter gyűrűjét, de ezzel véget is ért minden szertartásosság. A pápa intett, és ők elfoglalták szokott helyüket egy elefántcsonttal, drágakövekkel és aranycsillagokkal berakott ébenfa asztalka mellett. A zsinat óta most találkoztak először, és az államtitkár már tudatta velük, hogy a szentatya jelentéstételre vár. Loyola komor ábrázattal kezdett bele. Egyik szemét erősen összehunyorította, míg a másikkal mereven bámult a nyitott ablak négyszögébe, mintha a távolban figyelne valamit.

– Az általános helyzet elég aggasztó. Az oszmán hatalom lépésről lépésre nyomul fel dél felől, s a Földközitengeren is terjeszkedik.

A pápa legyintett csontos, barna kezével, mintha legyet akarna elhessegetni.

– Pocsolya – mondta rekedtes hangon. – Miénk az óceán.

– A protestáns eretnekek is több helyen fészkelik be magukat.

A pápa ismét csak legyintett.

– Itt vagytok ti. Meg az inkvizíció. Néhány ezer máglya, és füstté válnak.

Loyola most a másik szemét is összehunyorította, arcának komor kifejezése harciassá vált. De aztán ismét vakargatni kezdte hegyes orrát.

– Ehhez a keresztény uralkodók segítségére lenne szükség. De aligha számíthatunk rájuk. Az anglikán egyház elszakadt tőlünk, Henrik már a negyedik feleségét is lenyakaztatta, Wolsey bíborost tömlöcbe vetette. A spanyol királyon kitört anyai öröksége, az őrü-

let. Saját temetését az Escorial[129] egyik ablakából nézte végig, és mondják, jól mulatott rajta. A francia király új rablóhadjáratra készül. Az osztrák császár meg a törökökkel paktál Buda eleste óta, egyik várat a másik után hagyja veszni.

– Ez nem a mi dolgunk. Pusztítsák egymást. Elég dolgunk van Itáliában is. Itt néha fegyverrel is harcolnunk kell. Sokkal fontosabb ennél, hogy újabb és újabb rendházakat, iskolákat, egyetemeket alapítsunk. A mi legjobb fegyverünk az írás. Látod, a protestánsok is disputákkal, könyvekkel harcolnak. Ezt a fegyvert kell a kezükből kicsavarnunk. Azt mondtad a zsinaton, hogy a betű öl. Nos, öljünk mi is betűvel. Rakjunk össze belőlük olyan súlyos szavakat, amelyek jobban vágnak a kardnál. A váraknál sokkal

fontosabbak az iskolák és egyetemek.

– Igaz. De ahová nem ér el az inkvizíció keze, ott tehetetlenek vagyunk. Miért nézzünk messzire, amikor itt van Padova az orrunk előtt.

– Nemrégiben küldtem ki oda a velencei hercegérseket, Malfattit. Igaz, nem sokra ment Pescarával. Konok ember. De a máglyának itt még nem jött el az ideje. Más módszert kell alkalmaznunk.

Most Xavéri Ferenc kért engedélyt a szólásra.

– Már megtettük a szükséges intézkedéseket. Hiszem, hogy célravezetőbbek lesznek, mint Malfatti bíboros látogatása. Rendünk négy tagját képeztük ki erre a célra. Ezek diákoknak álcázva látogatják az egyetem négy fakultását, és pontos jelentéseket küldenek mindenről. Azonkívül igyekeznek a pro-

fesszorokat összeveszíteni, a diákokat meg a professzorok ellen lázítani.

– Nagyon helyes, Ferenc fiam, nagyon helyes.

– Ez, különösen az orvosi karon, máris eredménnyel járt. Colombo Russolo és Andrea Vesalius professzorok amúgy sem állhatják egymást. Mindegyik a maga anatómiai ábráira esküszik, a diákok pedig két pártra szakadtak, néha össze is verekednek tanáraik védelmében.

– Nagyon helyes, Ferenc fiam, nagyon helyes. Amikor aztán kellőképpen elmérgesedik a helyzet, akkor mi is beavatkozhatunk. Elvégre Padova Velence hűbérese. És a doge … de hagyjuk ezt. Közben arra is kell gondolnunk, hogy Ausztriában és Magyarországon hogyan nyomulunk előre.

– Jelenthetem, hogy Kassán rendházat alapítottunk.

Elővette tarsolyából térképeit, és megmutatta azon a pápának Magyarországot. Az csak annyit tudott róla, hogy sok évvel ezelőtt egy Bakócz Tamás nevű magyar bíboros is pályázott a pápai trónra, megbukott Medici bíboros ellenében, aztán bullát kapott keresztes had gyűjtésére, amivel nagy bajt, valami parasztlázadást okozott.

– Tudatlan ország – mondotta. – Alapítsunk Kassán egyetemet.

– Ez még korai lenne, szentatyám. Először talán Nagyszombatban.

– Lehet. Ha a rendnek pénzre van szüksége, majd adunk.

Ezt az ígéretet már sokszor hallották. De nem vették komolyan.

A pápa maga tudta legjobban, hogy ezeket a nagyhangú ígéreteket soha-

sem kell beváltani. Hiszen a spanyol király a rendnek ajándékozta Paraguayt, ahol a jezsuiták valóságos független köztársaságot alapítottak. Innen hozták az ezüstgályák az inkák kincsének kimeríthetetlen tartalékát, amelyből nemcsak a spanyol királynak, de még a pápának is bőven jutott.

11

Borbála szíve mindig elszorult, amikor Dávid elbúcsúzott tőle, hogy az úrfiakkal az egyetemre induljon. De azért mosolygott, nehogy észrevegyék bánatát. És azzal vigasztalta magát, hogy talán meg sem értené még a diák nyelvű előadásokat, Dávid meg úgyis szép sorjában elmagyaráz neki mindent, amit aznap tanult. Csak Elek, Báthori legénye vette észre, hogy bánkó-

dik.

– Sose búsuljon, kisasszonyka, visszajő Dávid ebédidőre. Rossz pénz nem vész el.

– Tudom én azt, Elek. Visszajött ő már hozzám messzibbről is.

– Akkor mégis min eszi magát?

– Hát hogy én nem mehetek el oda tanulni.

– Megmondtam egyszer: öltözzék férfigúnyába. Még kis bajuszt is ragasztunk magának.

– Ezt Dávid nem szeretné. Csalafintaságnak tartaná.

– Márpedig amerre nem viszen egyenes út, oda görbén kell járni.

– Jó lesz így is. Akad nekem dolgom itt is elég.

Akadt is. Rendben tartotta a két legénnyel és Giacomóval a kerti házat, megfőzte az ebédet, mert a három di-

ák nem állhatta az olasz konyhát. Aztán elővette a *Galenus*t, melyet kincsként őrizett, azt böngészte szorgalmasan. Ezzel a deák nyelvben is gyakorolta magát, így könnyebb volt a sok latin nevet megtanulni, amelyekkel az emberi test minden porcikáját jelezték. Mert ekkor már nemcsak a csontok neveit tanulták. Dávid olyan rézmetszeteket hozott haza, amelyeken Kalckar pontosan ábrázolta az izmokat, a tüdőt, a szívet, a májat, a lépet, a vesét, a hólyagot Vesalius boncolásai alapján. Mindezekből nem sokat talált *Galenus*ban, és amit talált, abban is elég hibát fedezett fel. Még olyat is, amire Dávid nem figyelmeztette. Mert valósággal szenvedélyévé vált az emberi test titkainak kutatása. Hiszen szomjas tudásvágya előtt egy új világ tárult fel, csodálatosabb a fényes városoknál, pa-

lotáknál, templomoknál, szobroknál, képeknél is, amelyet itt maga körül látott. Hogyne, mikor ezeket mind ez a két lábon járó csoda, az ember teremtette, agyveleje és izmai segítségével. Ez a csontszerkezetre épített, örök mozgásban levő hús-vér épület, aki a maga életét bele tudja varázsolni a holt anyagba: kőbe, márványba, fémekbe, még festékbe és hangszerekbe is.

Elmondta Dávidnak is mindezeket, amikor alkonyattájban ott üldögéltek kedves helyükön, a rózsalugasban. Dávid csodálta Borbála értelmét, de hogy ne mutassa, ingerkedett vele.

– Igaz, sok mindent tud ez a kétlábú lény. De nézd meg a fecskét vagy a nádicinkét, milyen kis palotát tud magának tapasztani azzal az apró csőrével. Hallgasd a rigót, a fülemülét, milyen szépen fütyül, dalol. A tücsköt, milyen

szépen hegedül. És a madár olyat is tud, amit a bölcs kétlábú állat nem. Repül. Még a légy is. Meg a szorgalmas méhecske vagy ez a szivárványszínű pille. Mi meg a földhöz tapadva éljük életünket. Mint a féreg.

Borbála dacosan vetette hátra szőke fejecskéjét.

– Csak akarnunk kell. És mi is tudunk majd repülni!

Dávid nevette.

– Az ám! Volt egyszer, néhány ezer évvel ezelőtt egy Daidalosz nevű ember, aki megirigyelte a madarak röptét. Nagy szárnyakat készített fia, Ikarosz számára, karjához kötözte, és addig tanítgatta, míg Ikarosz egyszer csak felrepült. De a nap megolvasztotta a viaszt, amellyel apja összeragasztotta a tollakat, és a fiú szárnyaszegetten zuhant alá.

– Az régen volt, sok mindent tanultak azóta az emberek.

– Igaz. De tanít az egyetemen most is egy Russolo nevű sánta és kacska kezű ember, aki azért lett nyomorék, mert ő is a magasból zuhant le. Egy Leonardo da Vinci nevű híres mérnöknek volt a segédje. Annak a szárnyas gépeivel ugrált alá a magasból, míg össze nem törte magát. Nem volt sok hát az a sok ezer év Daidalosz és Leonardo között.

– Hát ha nem hiszel a tudomány haladásában, akkor miért jársz az egyetemre?

Dávid elnevette magát.

Erre a kérdésre nem lehetett más feleletet adni, mint egy csókot a cseresznyeszájra. De Borbála még tovább hadakozott.

– Lám, itt ez a Galenus. Tudós orvos volt, de magad mondod, hogy még

emberi csontvázat sem látott, nemhogy a belső szerveket ismerte volna. Mert ha még helyüket és alakjukat sem tudta pontosan, hogyan ismerhette volna rendeltetésüket?

– Pedig műtéteket is végzett az amfiteátrumban, tízezernyi néző előtt. Csak éppen hogy nem boncolt.

– Hát a régi görög szobrászok hogyan tudták olyan jól az anatómiát?

Dávid meglepetten tekintett Borbálára.

– Honnan tudod, hogy olyan jól tudták?

Borbála megfogta Dávid karját, és elvitte egy Héraklész-szobor elé, mely a rózsalugastól alig húsz lépésnyire állott, zöldesfekete ciprusfák között.

– Ezt nem régi görögök faragták?

– De igen. És még jóval Galenus előtt.

– Hát nézd meg. Minden izmot megtalálsz rajta, de még az ereket is, ahol kidomborodnak a bőr alól. Például itt a bicepszen. Naponta nézegetem, és összehasonlítom Kalckar anatómiai ábráival.

– Hát bizony Alexandriában[130] már Galenus előtt boncoltak. Élő rabszolgákat. Ezeken tanultak anatómiát. De ezt Makedóniai Fülöp eltiltotta. A halottakhoz pedig nem nyúlhattak. Mert ezt meg a papok tiltották el. Később a keresztény egyház.

– Lám, ezért nem haladhatott kétezer éve az orvosi tudomány.

Dávid elnézte a szobrot, melynek már csak a lehajtott fejét világította meg a lebukó nap. A hatalmas test kékeslila árnyékba merült.

Így még élesebbé vált az izomerőtől duzzadó test és a szomorú, bánatosan

töprengő, göndör szakállas férfifej ellentéte.

Borbála meg is kérdezte:

– Miért bánkódik?

– Mert még nehéz munkákat kellett elvégeznie, buzogányáról oroszlánfej csüng alá a lenyúzott bőrről. A monda szerint tizenkét nehéz feladatot kellett megoldania az emberiség javára.

Borbála figyelmesen hallgatta a mitológia óriásának történetét . . .

A szobornak most már a feje is árnyékba bukott. Némasága és mozdulatlansága fenségessé vált a ciprusok fekete hátterében.

– Lám, a tudományra is herkulesi munkák várnak még – mondta Dávid, amint a kerti ház felé ballagtak. – Ki kell tisztogatni a tudatlanság, babona és csalás Augiász-istállóját[131]. Le kell győznie az egyház lernai hüdráját[132].

És ki tudja, hány hősi tettet kell még véghezvinnie az emberiség javára.

Borbála előtt most elevenedett meg a szobor. Megértette és átérezte immár a hős bánatát.

12

Az egyetem orvosi fakultásának diákjai között új jövevény bukkant fel. Niccolò Rossinak nevezte magát, a baccalaureusok sötétkék tógáját viselte, behízelgő modora, szorgalma és a bonctani órákon kifejtett ügyessége miatt csakhamar megkedveltette magát tanáraival és diáktársaival. Mindenkinek elmondta, hogy a párizsi és salamancai egyetemeket azért volt kénytelen elhagyni, mert ott az egyház meggátol mindenfajta tudományos kutatást, s hogy a megcsontoso-

dott, dogmatikus, vaskalapos rendszer holtpontra juttatja a tudományos életet.

Ezzel csak növelte népszerűségét, és senki sem sejtette, hogy a jezsuita rend tagja, valódi nevén Hyacinto Alvarez, aki nem egy embert juttatott már az inkvizíció kezére. Amikor már kellőképpen beférkőzött tanárai és diáktársai bizalmába, elérkezettnek látta az időt, hogy eleget tegyen megbízatásának, és itt is megkezdje bomlasztó munkáját.

Haditervét Vesalius és Russolo ellentétes módszereire alapította. Vesalius boncolt, Russolo nem. Olyan tökéletesnek tartotta egykori mesterének, Leonardónak anatómiai rajzait, amelyek feleslegessé tesznek minden boncolást.

Lehet, hogy ezek a rajzok tökélete-

sek – mondotta Rossi Russolo tanítványainak –, de vegyük figyelembe, hogy Leonardo csak a test külső részeinek boncolására kapott engedélyt Gyula pápától. Ez ki is elégítette. Hiszen nem volt orvos, csak festő, aki az izmok munkáját és rendeltetését tanulmányozza. Már a belső szervek, sőt a csontrendszer kevésbé érdeklik. Ezt mutatja rajzanyaga is. De mi nem vagyunk festők. Orvosok akarunk lenni, nekünk a test minden porcikáját ismernünk kell. Ezt pedig pusztán rajzokból még akkor sem tanulhatnánk meg, ha Leonardo a belső szervekre is fordíthatott volna kellő figyelmet. Késsel a kezünkben kell belehatolnunk az emberi test titkaiba. Ez az egyetlen helyes gyakorlati módszer. Mert hogy akarunk műtétet végrehajtani, ha csak rajzokból tanuljuk meg a testrészek neveit?

Vesalius tanítványai előtt viszont kifejtette, hogy az orvos nem borbély, és nem felcser:

Azok dolga vágni, és ismét csak metélni. Orvoshoz méltatlan az ilyen mészárosmunka. Hogy Kalckar rajzokat készít a boncolás eredményeiről? Elismerem, hogy ez helyes. De hol marad az ő rajztudása a mesterek mestere, Leonardóé mögött? Hiszen ő mérnök is volt. Ha anatómiával foglalkozott, az emberi test mérnökének tekintette magát. Márpedig ha valahol fontos a mérnöki pontosság, úgy itt különösképpen az, ahol tudnunk kell a helyét minden erecskének, ízületnek, visszérnek, ütőérnek. Ehhez pedig nem kés kell, hanem rajztoll.

Mindezt úgy fejtegette, mintha csak a tudományt akarná szerény észrevételeivel szolgálni.

Arra is talált ürügyet, hogy a mogorva és bizalmatlan Russolót felkeresse szállásán. A városfalon kívül lakott, a vesztőhelyre nyíltak kis házának ablakai, ami sokféle mendemondára adott alkalmat. Beszélték, hogy vasrácsos ablakainak függönye mögül lesi az akasztásokat. Azt is, hogy a kóbor ebekkel, varjakkal, keselyűkkel hadakozik, ha azok táplálékukat keresik az akasztottakon. Végül azt is, hogy eltünteti a holttesteket az akasztást követő hetedik éjszakán, és azokkal rejtélyes kísérleteket végez.

Rossi tudott ezekről a mendemondákról, amelyeknek fele is elég lett volna arra, hogy Russolót boszorkánymesterség vádjával terhelten az inkvizíció kezére juttassa. De ide még nem ért el az inkvizíció rendőrségének, a Santa Hermandadnak keze. Pes-

cara olyan hatalommal rendelkezett a dogék jóvoltából, hogy meg tudta védeni a várost. Ha sejtette volna, hogy Rossi az inkvizíció előőrse, hamarosan végzett volna vele. De a jezsuiták tanítványa tudta, hogyan álcázza magát. És azt is, kinek mi a gyengéje. Russolónak például a mestere, Leonardo. Ezzel lopta be magát egy este a titokzatos városvégi házba, amelybe még kedvenc tanítványait sem engedte be Russolo.

Rossi is hiába kopogtatott volna a vaspántos tölgyfa ajtón, ha nem lett volna kezében a belépőjegy. Kopogtatására csak egy ablakszárny nyílt ki arasznyira, azon dörmögött ki a vén medve. Rossi gyorsan odaosont, és egy tenyérnyi papírdarabot nyújtott be rajta.

Az ablak becsapódott a kiugró vas-

rács mögött. Nagy sokára újból kinyílt.

– Honnan szerezted ezt? – kérdezte Russolo.

– Egy milánói szerzetestől vásároltam két ezüsttallérért. Azt állítja, hogy a mester első vázlata Sziklás Madonna című képéhez. Miután kézjegye nincs rajta, elhoztam, hogy megállapítsa, valóban tőle ered-e. Másban nem bízom.

A „szezám-kapu” erre a varázsszóra kinyílt. Rossi csakhamar ott ült a boltíves kis szobában, és a mesterről áradozott.

Russolo gyanakodva hallgatta. Sejtette, hogy tanítványai szinte gúnyt űznek már a mester iránt érzett rajongó szeretetéből, mely közel járt az imádathoz. De Rossi szakértelemmel taglalta Leonardo sokoldalú munkásságát. Ismerte azt a levelét is, amelyben felsorolja Lodovico Sforzának, mi minden-

hez ért.

– És ezt a lángészt, aki a tudományok és művészetek minden válfajában oly nagyot és maradandót alkotott, Vesalius professzor úr egyszerűen méricskélő mérnöknek nevezi. És azt mondja, hogy az emberi test titkait nem lehet holmi méricskélő ábrákkal megközelíteni! Hogy az anatómiát nem rajzónnal tanulják, hanem késsel!

Russolo reszketett a dühtől.

– Hát azt hiszi az a világcsaló, az a vörös bakkecske, hogy ő nem boncolt talán eleget? Hiszen én loptam neki a holttesteket sírkamrából, akasztófáról, öngyilkosok árkából, még a Po vizéből is – ahol lehetett! Hányszor idézett meg bennünket az egyházi törvényszék, hányszor kellett menekülnünk a püspökök fogdmegei elől! Persze, ez a vörös világcsaló boncolhat itt szaba-

don a podeszta védelme alatt! Fitogtathatja a tudományát! De boncolna ő éjszaka, pincék mélyén, egy rossz mécses világánál, rendőrkémektől üldöztetve, ahogy az én mesterem boncolt! Akkor megtudná, milyen lángész mesteri keze rajzolta ezeket a mérnöki ábrákat! Amilyeneket az a másik vörös gazember Kalckar sohasem fog tudni rajzolni!

– Csillapodjék, Messer Colombo. Az igazi tudomány mindig diadalt arat az áltudományon. És fogadja el tőlem emlékül ezt a vázlatot.

Russolo megszorította a kezét. Aztán megcsókolta a papírdarabot, amelyet mesterének rajzónja tett örökbecsűvé. Ha sejtette volna, hogy Rossi rajzoltatta egy metszetről valami vándorpiktorral, menten megfojtja a jezsuitát. Így azonban hajnalig elbeszélget-

tek sok mindenről.

Néhány nap múlva Rossi már Vesalius lakásán szította a parazsat Russolo ellen. A flamand csak nevette. De beszélgetés közben sok olyat árult el, amit Rossinak nem kellett volna megtudnia.

13

Dávidot azért adta fia mellé Kovacsóczy István, hogy a tanulmányaiban segítségére legyen. De ezzel ugyan vajmi kevés volt a dolga. Az ifjú Kovacsóczy is, Báthori István is eszes, szorgalmas ifjak voltak, igen komolyan láttak neki a feladatnak, amiért idekül-dték őket. Tanáraik felfigyeltek rájuk. Észrevették buzgalmukat, és szeretettel foglalkoztak velük. De talán még többet tanultak a jogtudományokban

és filozófiában járatos Pescarától. Az öreg esténként lejött hozzájuk a kerti házba, vagy meghívta őket a palotába, amelynek könyvtárát rendelkezésükre bocsátotta.

Így Dávid zavartalanul eljárhatott Russolo előadásaira csakúgy, mint Vesaliuséra.

A két professzor között ugyanis valami hallgatólagos megegyezésféle volt, hogy anatómiai leckéiket nem egy időben tartják. Így a diákok egy része részt vehetett mindkét előadáson. Rossi azonban addig áskálódott, amíg Russolo elhatározta, hogy leckéit egy időben fogja megtartani az egyetem egy másik tantermében Vesaliuséival.

– Lássuk, ki választ engem – mondotta Rossinak –, és ki választja azt a vörös rókát. Nincs szükségem az ő ta-

nítványaira!

Így a diákok kénytelen-kelletlen két pártra szakadtak. Rossi intrikái aztán még ellenségeskedést is szítottak a két párt között, ami néha verekedéssé fajult.

– Én Vesaliust választottam – mondta Dávid, miután értesítette Borbálát az egyetemen történtekről. – Ma is négy „Russolo” pártolt át hozzánk.

Egyszer aztán Dávid homlokán jókora kék daganattal tért meg az egyetemi csatából. Borbála már messziről észrevette.

– Ma Russolo diákjaival berontott hozzánk. Mindennek elmondta Vesaliust, de az csak nevette. „Te borbély! Te felcser! Te mészáros! Te gyepmester! Kutyanyúzó!” kiáltozta dühtől reszketve. „Te izommérnök!” „Te pecér!”

– Ezt már nem tűrhettük – folytatta

Dávid. – Mesterünk hiába csillapított, reárontottunk a Russolókra. Engem úgy homlokon vágtak egy ólomkalamussal[133], hogy beleszédültem. Félre kellett állanom, hát akkor látom, hogy egy Niccolò Rossi nevű diák is ott áll tétlenül, kaján vigyorral. Hirtelen eszembe jutott, hogy ő tüzelt legjobban Russolo ellen. Most pedig úgy tesz, mintha semmi köze sem lenne az egészhez. Gyanút fogtam. A csata után kikérdeztem egy Russolo-párti magyar cimborát, Vető Jancsit, nem tüzel-e ez a Rossi ott náluk, a Vörös Papagájban Vesalius ellen. A gyanúm beigazolódott. Majd kikutatom én, kiféle, miféle ez a Rossi. Pénze van mindig bőven, kamat nélkül ad kölcsönt azoknak, akikről tudja, hogy meg vannak szorulva. Ezért is van tekintélye, meg aztán ügyes is a boncolásnál. Nem

szeretem az olyat, aki mindenkinél behízelgi magát.

Borbála kedvetlenül hallgatta ezt az egyetemi csatározást.

– Kár, hogy ilyesmivel telik ott az idő, ahelyett hogy mindenkitől tanulnának.

Nem tellett bele egy hét sem, Dávid jókedvűen tért meg az egyetemről.

– Hát kihúztuk a kígyó méregfogát. A csata után Vesalius elment a dékánhoz, és tudtára adta, hogy ő beszünteti előadásait az egyetemen. A dékán megijedt, elszaladt a rector magnificushoz, az pedig éppen ide, a mi gazdánkhoz. Pescara maga ment el aztán Vesaliushoz is, Russolóhoz is, hogy helyreállítsa a békességet. De egyik sem akart megnyugodni. Vagy ő, vagy én, mondták mindketten a podesztának. És egyik sem ment előadásra. Én

sem loptam az időt ezalatt. Megtanácskoztuk a dolgot Vető Jancsival, aztán kikérdeztünk egyenként minden diákot arról a Rossiról. Kiderült, hogy bennfentes őkelme Russolónál is, Vesaliusnál is, bennünket meg ő uszított össze. Akkor elhatároztuk, hogy kilessük. Merre jár, amikor nincs a Vörös Papagájban vagy a Zöld Szamárban, s kik járnak a szállására? Vető Jancsi csakhamar megtudta, hogy gyakori látogatója egy pap, bizonyos Kolosvári nevű apát, aki sűrűn ólálkodik az egyetem körül, Jancsit nemegyszer kikérdezi az egyetem dolgairól, azon a címen, hogy földije. Hát most már kezdtük látni, kiknek az embere is ez a Rossi. Jó nyomon voltunk. Mert a szállásadója, egy nyergesmester azt is elárulta, hogy néha fekete csuhás barátok is megfordulnak nála. Bezárkóz-

nak a szobájába, úgy pusmognak. Titkos gyűlést is tartottunk, és kimondtuk Rossira az ítéletet. Hátrakötjük a kezét, úgy kergetjük végig a városon. Kiseprűzzük, ahogy a boszorkánymestereket szokás. Ma reggel el is végeztük. Egész hadsereg futott a nyomában, a piacok, a műhelyek meg a boltok népe. A bolognai kapunál Vető Jancsi még a lábával is segítette. Olyan szép ívben repült ki, akár egy ágyúgolyóbis. Aztán hangos szóval kihirdettük, miért seprűztük ki. Megtapsolták a diáktörvényszék ítéletét.

Borbála is tapsolt. Aztán elgondolkozott és megkérdezte:

– Hát a papok miért ellenségei az egyetemnek?

– Nem akarják, hogy az emberek olyat tanuljanak, amit nem ők tanítanak.

– Hát ők mire akarják tanítani az embereket?

– Hogy a királyok hatalma Istentől való. Akár a pápáé. Következésképpen minden hatalom isteni, ami a királyok és a pápa kezétől ered. Vagyis a főurak és főpapok hatalma. Akik őket szolgálják, Istent szolgálják. Akik nem, azok eretnekek, tehát máglyára valók.

Borbála ismét eltöprengett a hallottakon. Aztán megkérdezte:

– Vesalius is eretnek?

– Szerintük az.

– Miért?

– Mert boncol.

– De hát hogyan gyógyítsuk az emberi testet, ha nem ismerjük? Lám, öreganyám is, apám is úgy halt meg, hogy azt sem tudtuk, mi bajuk.

– Az egyház mégis tiltja a boncolást. Szerinte nemcsak az egyházi tör-

vények megsértése, vallásgyalázás, de egyben szükségtelen is. Mert Galenus leírta az emberi test minden részét.

– De ha rosszul vagy hiányosan írta le?

– Benne nem szabad kételkedni. Mert aki kételkedik, az tekintélyromboló. Tehát eretnek.

– Akkor én is az vagyok. Mert azt tartom, hogy Galenus csak egy ember volt. Azt sem tudni, boncolt-e. De ha boncolt is, több szem többet lát. A tudományt nem egy ember csinálja. Úgy hiszem, mentől több, annál jobb. Nem lehet, hogy kétezer éve ne tanult volna újat az ember. Hiszen akkor még a puskát meg az ágyút sem ismerték.

– Most meg a pápai sereg is használja.

– Hát ha hasznát veszi a gyilkoló szerszámnak, miért nem engedi,

hogy olyasmiben gyarapítsuk a tudást, ami az élet meghosszabbítását, a beteg gyógyulását is szolgálja? Hiszen azt tanítják, hogy az élet Isten ajándéka.

– Igen, de a test szerintük csak porhüvely. A lélek burka. Annak gyógyulása nem fontos.

– Akkor hát miért hirdeti a hiszekegy a testben való feltámadást?

– Mert szerintük az az örök élet. Azért nem szabad a testet, a felszentelt holttestet boncolni, hogy az utolsó ítéletkor egyben legyen.

Borbála felkacagott.

– Egyben? Ugyan, még marék csont se marad. Az is elkorhad addigra, ha ugyan lesz utolsó ítélet.

– Nem hiszel benne?

– Nem én. A feltámadásban sem. Buta beszéd. Ha a test megsemmisül, akkor a lélek ugyan miben támad fel?

– Ezért máglyára kerülnél, Borbála szívem, ha a papok hallanák.

– Pedig lesz idő, hogy elmondom mindenkinek!

Szemében ismeretlen tüzek gyúltak, keze ökölbe szorult. Dávid sohasem látta még ilyennek. Gyönyörködött benne.

– És nem félsz, hogy akkor . . . ?

Nem merte végigmondani a gondolatát, valami elnémította.

Borbála mondta ki helyette:

– Hogy akkor máglyára kerülök? Nem. Mert egyszer véget kell vetni annak a sok hazugságnak, amivel eddig butították az embert!

Arca kitüzesedett. De lehet, hogy csak az alkonyfény egy sugára festette pirosra, amely a rózsalugas virágai és levelei között átfurakodott, és odatévedt a halovány arcocskára.

– És éppen te akarsz ennek véget vetni?

– Éppen én? Nem, hiszen sokan vagyunk, és még többen leszünk. Amit Vesalius elkezdett, nekünk kell folytatnunk. Nem hiszek a csodákban. De a mesékben igen. Lásd, a múltkor olyan szépen elmagyaráztad, milyen nagy munkákat kellett magára vállalnia annak a görög hősnek, akinek itt áll a szobra. Minden mesében van igazság. Óriásokkal, szörnyekkel kellett harcolnia. Hát nekünk nem kell? Nem kell-e mindenkinek, aki a tudást, az emberiség javát akarja szolgálni?

Dávid felelni sem tudott, csak hallgatta és nézte. Mintha egy ismeretlen lény bontakozott volna ki előtte. Mintha egy gubó nyílna ki szeme láttára, és előbújna belőle hímporos, ragyogó szárnyát bontogatva a tarka pillangó.

– Hogy is mondja a mese? Hogy a hős maga rakta a máglyát önmaga számára? Látod, Dávid szívem, ez is színtiszta igazság. Mert mindenki ezt cselekszi, aki szembe akar szállni a gonosz hazugokkal, hogy az emberiség javát szolgálja.

A kerti ház felől Kristóf hívogató hangja hatolt el hozzájuk.

14

A tridenti zsinat, amely három szakaszban, tizenhat évig tartott, középső szakaszában Bolognába költözött. A zsinat a pestis elől menekült oda. Vesalius akkor a bolognai egyetemen tartotta előadásait. Régen szálka volt már az egyház szemében, ezért állandóan figyeltették, mit is mível az egyetemen a hírhedt eretnek és boszorkánymester.

A kémkedő papok diákoknak álcázva lopakodtak előadásaira, némelyek még bonctani demonstrációra is beférkőztek. A látottakról és hallottakról aztán híven beszámoltak az egyházatyáknak, akik szörnyülködve hallgatták a kémek beszámolóit.

Végül is rávették a toledói érseket, hogy idézze meg a zsinat elé.

– Megidézhetjük – mondta az érsek –, de pusztán tőle függ, megjelenik-e a zsinat előtt vagy sem. Az egyetemnek autonómiája van. Ez védi katedráit és professzorait.

– Még az eretnekeket és boszorkánymestereket is? – kérdezték a bíbornokok és püspökök. – Hiszen ez egyenesen az egyház és a szentszék megcsúfolása. És éppen itt, az egész zsinat szeme láttára!

– Mi döntést hoztunk arról, hogy ki

az eretnek. De az egyetem rektora és tanári kara nem. A város magisztrátusa[134] pedig az ő pártjukon van.

– Szégyen és gyalázat, hogy ilyen istentelen városban kell megtartanunk a szent zsinatot!

– Tudjátok, hogy csak a pestis miatt.

– Hát ha olyan nagy tudós ez a Vesalius, miért nem tudta a pestist gyógyítani? – kérdezte a ravennai püspök.

– Ezt kérdezzük meg tőle magától. Ha nem jelenik meg a zsinat színe előtt, ez már maga is elég felelet. Világcsalónak bélyegzi önmagát.

De Vesalius megjelent. Bátran állott szembe a bíbornoki kollégiummal.

A toledói érsek fürkésző tekintete végigsiklott rajta.

– Igaz, hogy beszentelt holttesteket boncolsz?

– Nem igaz. Öngyilkosok holttestét

boncolom, akiktől az egyház megtagadta a halotti szentség feladását.

– Ezt a mentséget jól ismerjük.

– Nem mentegetőzöm. Amit teszek, azt a tudomány haladása érdekében teszem.

– Nagyon nagyra vagy a tudományoddal. Tudod, miért tettük át a zsinat székhelyét Tridentből ebbe az istentelen városba?

– Tudom. A pestisjárvány kergetett ide benneteket.

– Nos, ha olyan nagy tudós vagy, nem pedig egyszerű csaló és boszorkánymester, akkor miért nem tudod a pestisjárványt megszüntetni?

Vesalius mosolygott.

– Ehhez előbb azt kellene tudni, mi idézi elő.

– És miért nem tudod, ha olyan nagy tudós vagy?

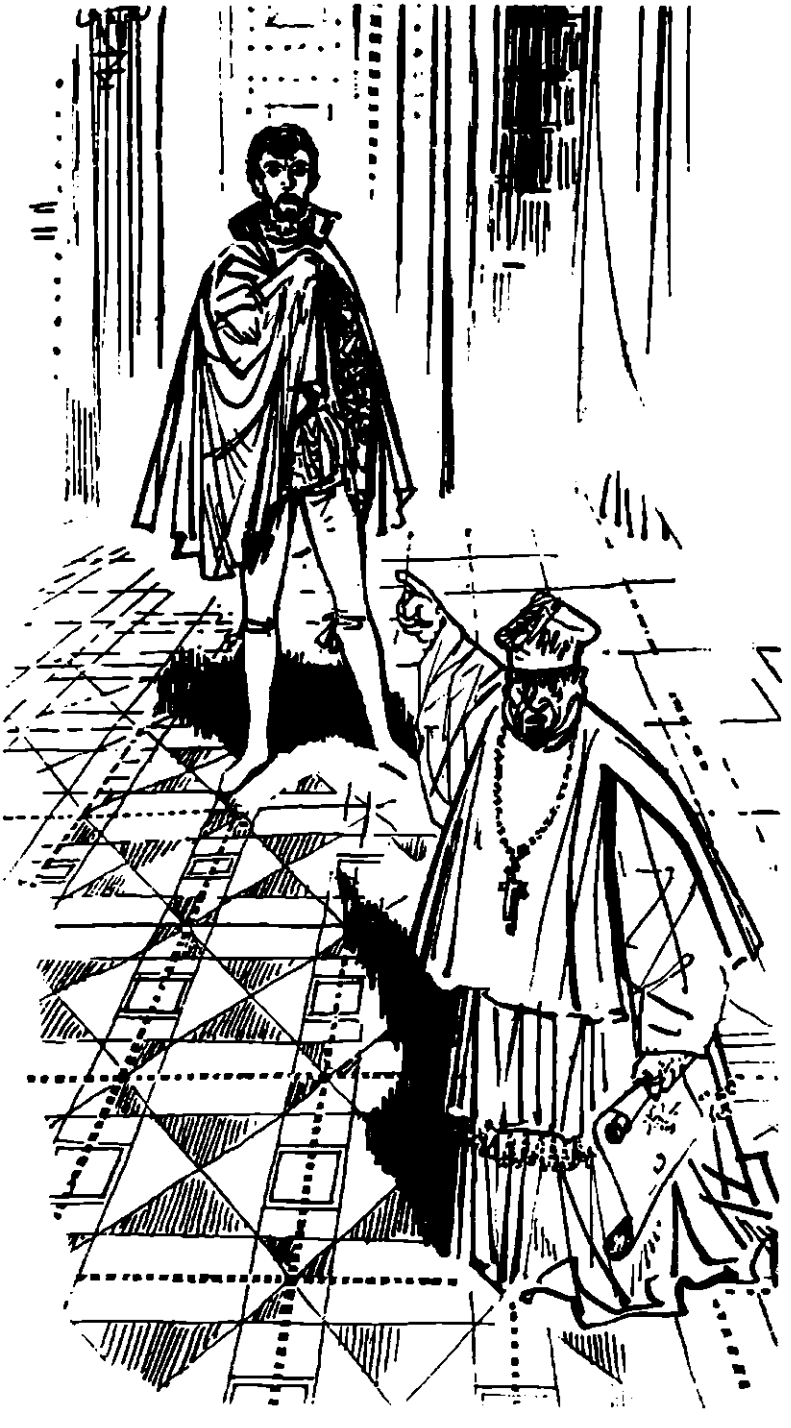

– Nem tudhatom. Csak sejtem, hogy láthatatlan, apró lények okozzák.

– Láthatatlan lények nincsenek.

– Hogyan? Hát Toledo érseke megtagadná az Isten létezését?

A kollégium tagjai elsápadtak tehetetlen dühükben. Az érsek beleesett a csapdába. Maga is reszketett dühében, és némán vonagló ajakkal kapkodott levegő után. Aztán hozzáfogott, hogy megkeresse a kivezető utat.

– A Mindenható láthatatlansága éppen a legnagyobb bizonyíték arra, hogy ő mindenütt jelen van.

– És a mindenütt jelenlevő férgek láthatatlansága a legnagyobb bizonyíték arra, hogy az egyház üldözi és meggátolja a tudomány fejlődését.

Most már felzúdult dühében az egész kollégium.

– Hogyan? Még azt is eltűrjük, hogy

ez a gyalázatos eretnek holmi férgekhez hasonlítsa a mindenható Istent? Hogy megcsúfolja hitünket, vallásunkat, egyházunkat? Hát Bologna főterén nem lehet máglyát rakatni példamutatásra?

Az érsek felemelte kiaszott, kérges jobbját, hogy csendre intse a zajongókat. Amikor elhallgattak, fekete szemének tekintete ismét rászegeződött a vörös szakállas kis flamandra.

– Visszaélsz helyzeteddel, Andrea Vesalius doktor. Védence vagy bizonyos magas személyiségeknek. Tudod: ez ment meg a kínpadtól. De mégis meg kell okolnod, hogy mered az egyházat azzal vádolni, hogy meggátolja a tudomány fejlődését?

Vesalius mosolygott, mert az érsek ismét beleesett a csapdába.

– Hiszen éppen ezt akarom. Ismered

bizonyos Roger Bacon, Ferenc-rendi szerzetes nevét?

– Nem ismerem.

– Pedig háromszáz évvel ezelőtt az egész tudományos világ ismerte. Doctor Mirabilisnak *[csodadoktor]* nevezték. Nemcsak tanítványai, de korának legtekintélyesebb tudósai is. Mert csodálták tudományos felfedezéseit.

– És mit akarsz vele bizonyítani?

– Nem akarom itt felsorolni tudományos felfedezéseinek sokaságát. Csak egyet említek. Ő csiszolta az első üveglencsét. Ez a három bíboros itt például, aki orrán okulát visel, neki köszönheti, hogy lát. Sokan olvasni sem tudnának a bíboros urak közül, ha nem tennének fel okulát. A távollátók homorú, a rövidlátók domború üveglencsét használnak. De ez nem minden. Roger Bacon olyan domború és homorú lencse-

rendszereket szerkesztett, amelyekkel még az égitesteket is közelebb lehetett volna hozni, a láthatatlan apró lényeket pedig úgy felnagyítani, hogy azok láthatókká váljanak.

– Mit akarsz mindezzel bizonyítani? – szakította félbe türelmetlenül az érsek.

– Csak azt, hogy ha a szerzetes optikai számításait IV. Miklós pápa rendeletére nem pusztította volna el az egyház, akkor ma talán tudnám, milyen láthatatlan lények okozzák a pestist.

– Gyermekmese. Ami láthatatlan, az semmiféle lencserendszerrel nem látható.

– Isten bizonyára nem. De az apró férgek, amelyek . . .

A felháborodás moraja ismét felzúgott.

– Megint férgekhez mered hasonlí-

tani a Mindenhatót?! Máglyára vele! Hol az inkvizíció?

Az érsek ismét felemelte jobbját.

– Hát ha ezekkel a Bacon-féle lencsékkel láthatóvá tudnád tenni ama férgeket, melyek szerinted a pestisdaganatokat okozzák, miért nem csiszoltatsz valamelyik üvegcsiszolóval ilyen lencséket?

– Mert én ehhez nem értek. Roger Bacon pedig, aki többek között ennek is a mestere volt, a pápa parancsára börtönbe vettetett. És tizenöt évi raboskodás után megvakulva került ki a pincebörtönből. Nem vizsgálhatta többé a lencséket, az égitesteket és az apró lényeket. A mikrokozmosz[135] és makrokozmosz[136] titkait. Rövid időre rá meg is halt.

– És háromszáz év óta nem akadt senki, aki az ő kísérleteit folytassa

avagy tökéletesítse?

– Nem. Mert senkinek sem volt kedve pincebörtönben megvakulni vagy máglyára kerülni. De majd akad, aki életét is szívesen áldozza a tudományért, az emberiségért. Sokan lesznek. Meg fognak telni a börtönök, a kínzókamrák, lángolni fognak a máglyák ezrei. Mert a tudásvágyat elnyomni semmiféle eszközzel sem lehet. Az ember evett a tudás fájának gyümölcséből. És ha nem is ehetett a halhatatlanság fájának gyümölcséből, éppen a tudás által válik majd halhatatlanná! Mert mit tesz, hogy ama Roger Bacon a pápa börtönéből kiszabadulva halt meg? Neve halhatatlanná vált, és élni fog, az arasznyi lét börtönéből örökre kiszabadultan! Túl fogja élni a csaták embergyilkos álhőseinek nevét. Mert ő a tudomány hőse, és annak vértanúja!

És boldog leszek, ha én is az ő sorsára jutok majd, a tudomány, az emberi haladás szolgálatában!

Az érsek döbbenten hallgatta. És az egész kollégium dermedten figyelte. Mert a kis ember mintha óriássá nőtt volna most Bologna főterén, a kék ég roppant kupolája alatt.

15

Akármilyen boldogan is éltek a fiatalok a Pescara-palota Édenkertjében, akármilyen mohón is ettek a tudás fájának gyümölcséből, Dávid észrevette, hogy Borbálát egyre jobban bántja valami. Hogy is ne vette volna észre az ő szerető tekintete, amikor még a két székely szolgalegény is megfigyelte. De azok előtt nem titkolta úgy bánatának okát, mint Dávid előtt. Tudta

jól, hogy Dávidnak nem volt könnyű őt elhoznia Budavárából, nem akarta még itt is szomorítani.

– Valami titkos bánatod van tenéked, Borbála – kezdte egyszer Dávid, amikor észrevette, hogy a szép, fekete szemek fénye elhomályosodik.

– Nincs nékem. Mi is lehetne? Nem vagyunk-e itt együtt, ebben a mesevárosban, ahová vágyakoztunk? Nem élhetünk-e tündérkastélyban, jó emberek között?

– Igaz. De tán ott a halászok bástyája alatt, a hegybe vágott, zsúpfedeles kunyhóban boldogabbak lennénk. Tán oda vágyol vissza, Borbála szívem?

Borbála pillanatig arra gondolt, hogy félrevezeti Dávidot, és ráhagyja, hogy a honvágy bántja. De aztán megrázta szőke fejecskéjét, mert nem tudott volna senkinek sem hazudni,

nemhogy még Dávidnak.

– Nem mondom, hogy nem vágyom én oda. Hiszen majd két éve, hogy nem láttam anyát. És Boldizsár bácsi is csak egyszer íratott Husszeinnel, amikor megesküdtek anyámmal. De hát egyszer csak hazakerülünk. És örülnünk kell annak, hogy szegény nincstelen létünkre itt tanulhatunk. Hiszen ezer közül egy, ha akad ilyen szerencsére.

– Hát akkor mi bánt?

Borbála bogárszeme újra felcsillant, arcocskáján újból felragyogott a mosoly, és valami tréfával ütötte el a további kérdezősködést.

De Elek egyszer meghallotta, amikor Dávid újból ki akarta tudni Borbála bánatának titkát. Másnap megvárta a kapuban, amikor Dávid megjött a két úrfival az egyetemről. Megrángat-

ta suttyomban Dávid kék posztó köpenyét, jelezve, hogy beszélnivalója van vele. Amikor Báthori és Kovacsóczy betért a kerti házba, Dávid hátramaradt.

– Megmondom én, mi a baja a kisasszonykának.

Dávid meglepetve nézett a piros-pozsgás, tömzsi legényre.

– Hát csak az, hogy fehérnép létére nem mehet abba a nagy oskolába magukkal tanulni. Nekünk nem titkolja, csak magát nem akarja ezzel szomorítani. Mert hogy olyan jó lélek szegényke.

Dávid megszorongatta Elek erős, csontos kezét. Nem tudta, mi hatja meg inkább: a parasztlegény jóságos együttérzése vagy Borbála gyengédsége.

– De aztán el ne áruljon. Mert az

asszonyka megkért, nehogy eláruljam. Még megharagudna reám, azt pedig nem szívesen venném magamra.

Dávid megfogadta, hogy nem árulja el Eleket. Meg is tartotta ígéretét, de most már megértette, hogy Borbála nem elégszik meg azzal, amit ábrákból és jegyzetekből tanul odahaza. Anatómiai leckén szeretne részt venni. De hogyan?

Szerette volna mindenképpen teljesíteni Borbála titkos kívánságát, de ez nem volt könnyű dolog. Vesalius mind nehezebben jutott bonctani anyaghoz. Vakmerőségig bátor ember volt ugyan, de a kemény lecke még jól az emlékezetében élt, amelyben valaha a toledói érsek részesítette Bolognában. Azóta III. Gyula pápa már Rómában is bevezette az inkvizíciót, ostromlott várrá lett a padovai egyetem.

A jezsuiták és dominikánusok kémei csak úgy nyüzsögtek a városban. De legkiváltképp a temetőkben, ahonnan már csak nagy ritkán sikerült Vesalius tanítványainak egy-egy holttestet ellopniuk. A vesztőhely körül is úgy ólálkodtak a papok, mint a dögkeselyűk, ügyelve az akasztottakra is.

Egyszer azonban mégis közrejátszott abban a véletlen, hogy Borbála titkos vágya teljesülhessen.

– Holnap te is eljössz velünk az univerzitásra, Borbála – mondta Dávid György-napkor, a városból jövet.

Borbála nem akart hinni a fülének. Csak tekintetével kérdezte Dávidtól, vajon nem tréfál-e?

A deák gyengéd lelkét ez a tekintet is meghatotta. Hogyne, amikor más fehérnép szép bársonynak, selyemnek, gyűrűnek vagy virágcsokornak örül,

Borbála meg ennek a hírnek. Elannyira, hogy még hinni sem akarja.

– Kidobolták ugyanis, hogy holnap nyilvános anatómia lesz. Kedve szerint eljöhet megnézni a város aprajanagyja. Mindenféle rendű és rangú ember.

Borbála még sohasem hallott ilyesmiről. Nem is nagyon hihetett hát benne. Hiszen azt már tudta, milyen nehézségekkel és veszélyekkel jár a boncolás a papok miatt. Hogyan végezhetnek hát ilyen tiltott műveletet nyilvánosan?

Dávid elértette a kérdő tekintetből, hogy magyarázattal tartozik.

– Látom, csodálkozol, Borbála szívem. És méltán. Mert amit az egyház meg nem enged, sőt tűzzel-vassal üldöz, ha tudós doktor akarja végezni, azt nagy ritkán megengedik egyes vá-

rosokban borbélyoknak és felcsereknek, hogy mint valamely bűvészmutatvánnyal, elmulattassa véle a népet. Alexandriában mindenki bejöhetett a múzeumba, aki élveboncolást akart látni. Azt is mondtam már, hogy Galenus a Circus Maximusban[137] és a Colosseumban[138] boncolt tízezrek szeme láttára. Nos hát, az ilyesmit Párizsban meg egyéb egyetemi városokban is időről időre engedélyezi a városi tanács. Mint a bikaviadalokat Spanyolországban vagy a lovagi tornákat mindenütt. Mondják, itt már régen nem volt efféle. Tegnap egy fiatal leány halt meg hirtelen, a Piazza Grandén. Csak a szívéhez kapott és elesett. Vesaliusért szaladtak, de mire odaért, a leányban már nem volt élet. Mivel semmiféle hozzátartozója sem jelentkezett, Vesaliust megbízták a boncolással. Ő ugyanis

megmondta a magisztrátusnak, hogy a rejtélyes halál okát másképpen kideríteni nem lehet. Így jutott végre egy ép tetemhez. Mert azt el nem mondhatom, mily nehezen lopkodjuk a temetőből és a vesztőhelyről a boncoláshoz valót. A papok ott ólálkodnak mindenütt a nyomunkban, mint a fekete temetőbogarak. A múltkor is megkérte Vesalius a tanácsot, hogy kikutathassa a szív titkát. Mert valami nagy titkát sejti ő a szívnek, annak kamráiba torkollanak a visszerek és ütőerek, így mondja. Mindenképpen azt szeretné tudni, hogy a vérrel mi megy ott végbe. De a halott szíve erre a kérdésre már nem felel.

Borbála szinte lázas izgalommal hallgatta. És kezét a szívére tette, mintha ennek lüktetéséből akarná megtudni a feleletet.

Vesalius első ízben Párizsban vett részt nyilvános anatómián. Később Brüsszelben, majd Madridban már neki kellett megrendeznie a fejedelmi udvarok szórakoztatására, mert más módon nem tudott ép holttestekhez jutni. A boncolást előtte csak borbélyok végezték. Még az úgynevezett kirurgusok, a seborvosok is piszkos, orvoshoz méltatlan munkának tartották. A párizsi nyilvános anatómián még diáktársai is mészárosnak, sintérnek csúfolták a vörös üstökű kis flamandot, amiért magának kérte a borbélymunkát.

– Hülyék vagytok – felelte. – Nem a boncolást szégyellem. Hanem azt, hogy vagy ezernyi szájtató, udvari léhűtő előtt kell végeznem, akiknek ez

csak afféle hátborzongató mulatság. De aki igazi orvos akar lenni, annak a sebészethez éppen úgy kell értenie, mint a betegségek gyógymódjaihoz és a gyógyszerek összetételéhez. Egyik a másik nélkül csak sötétben való tapogatódzás. Vagy szélhámosság. Ti mészárosnak meg sintérnek csúfoltok. Vállalom. Mert azok jobban ismerik az izmokat, kötőszöveteket, belső szerveket, beleket, csontokat, mint sok tudós professzor, aki csak nagyképűen írja a recepteket, de sejtelme sincs róla, milyen betegség fészkelte be magát a testbe. Hiszen nem is ismeri. Egész tudományuk tehát az érvágás és az allövet, ezt is borbéllyal végeztetik. Akár meg sem kellene nézniük a beteget. Csak kiírnak a *Galenus*ból valamit, és tartják a markukat a pénzért. Mit gondoltok, hány békát, egeret, macskát,

kutyát boncoltam én, amíg a flandriai harctéren hozzá mertem fogni az elesett katonák boncolásához? Dolgoztam én hentesmesternél is, mert a sertés belső szervei hasonlítanak leginkább az emberéhez. Csak nevessetek, fajankók, majd ti is megtanuljátok egyszer! Most pedig csak bámészkodjatok, mint ez a sok mulya herceg és márki, ez a hülye király meg ez a nagy, bamba connetable[139] !

Mindezek eszébe jutottak Vesaliusnak, amikor a székesegyház előtt elterülő nagy térségen, Gattamelata lovasszobra előtt összeácsolták azt az emelvényt, amelyen nemsokára elkezdi az ismeretlen halott leány testének boncolását. Mert az egyetem termeiben tizedrésze sem fért volna el azoknak a kíváncsiaknak, akik máris gyülekeztek az Il Santón.

Félkörben is ácsoltak egy másik emelvényt, a városi tanács és az előkelő nemesek, valamint asszonyaik számára. Mire a reggeli nap bearanyozta a teret, az emelvényeket már le is takarták fekete posztóval a városi szolgák és az egyetem pedellusai, és hordták fel lépcsőkön a székek hosszú sorát. A tégla alakú emelvényre bádoggal bevont boncasztalt helyeztek, a fekete posztóra kiakasztották az egyetem baglyos címerét, a félkör alakúra meg a város aranysasos címerét, úgy hogy a tudomány madara éppen szembekerült a hatalom jelképes madarával.

Most megszólaltak a lovasszobor két oldalán felállott vörös ruhás heroldok harsonái. A zsibongó tömeg elcsendesedett. Az utca egyik torkolatában megjelent a magisztrátus, élén

a podesztával. Alabárdos, sisakos városi darabontok nyitottak utat nekik. A tömeg hangos evvivája és tapsai még a harsonák hangját is elnyomták. A tanácstagok gyöngyhímzéses díszruháján csillogott a nyakba vetett aranylánc, fejükön fekete strucctollas bársonybarét, kezükben elefántcsont gombos ébenfa pálca. Nyomukban díszes gyaloghintók hosszú sorát hordozták a tarka ruhás lakájok. Sorban letették őket a félkör alakú emelvény elé, hogy kisegítsék belőlük a signoria tagjainak asszonyait és leányait. Fiaik a gyaloghintók mellett lépkedtek. Még el sem foglalták helyüket az emelvényen, amikor a heroldok harsonái a nobilék menetének érkeztét jelezték. Ezek lóháton jelentek meg, egy másik utcatorkolaton. Lovászok tartották a pompás paripák kantárszárát, amíg

leszállottak a nyeregből. A lovascsapatot is aranydíszes, fekete és vörös gyaloghintók hosszú sora követte a nemesi dámákkal és kisasszonyokkal.

Egy harmadik utcatorkolatból az iparosok és kereskedőcéhek vonultak fel hármas sorokban. Elöl a nagy szakállas atyamesterek, utánuk a mesterek és legények, körülöttük inasgyerekek ugrándoztak. Mellükön nyakbavető láncon a céhjelvények mutatták, ki milyen szakmához tartozik. Feleségük és lányaik gyalogosan követték őket, de szintén díszes ünneplőben.

A harsonák végül az egyetemi kar érkeztét jelezték. A dékánok és a professzorok élén az őszszakállú rector magnificus. Mindnyájan a doktorok magas tetejű, széles karimájú, fekete nemezkalapját viselték, fekete talárju-

kon széles, fehér csipkegallér. Ők a tégla alakú emelvényen helyezkedtek el, a boncolóasztal körül. Nyomukban dalolva jöttek a diákok, sűrű, hármas sorokban, sötétkék tógájukban, körbefogva mindkét emelvényt.

A székesegyház homlokzatán Mantegna freskói tarkállottak, mintha még színdúsabbá akarták volna tenni a hatalmas teret, amelyen a ruhák selymeinek, bársonyainak, posztóinak valóságos színorgiája rikoltott a mélykék itáliai égbolt fényözönében. És mintha valami költői ellentétét akarta volna megalkotni mindeme ragyogásnak valami színpadi rendező, most felfektették az egyetem szolgái a boncasztalra a fehér lepelbe burkolt, ismeretlen, halott leányt.

Borbálát és Dávidot nem bűvölte el a tér ragyogó pompája, a sokaság ezer

színe és hangja.

Ők a halott leányt nézték, amint a szolgák leszedik róla a leplet. A halványsárga ifjú test ott feküdt a boncasztal szürke bádogján, mereven és zártan, mintha márványból faragta volna valamelyik mester.

17

Antonio di Pescara elnézte a kis flamand doktort, amint nekilát a boncolásnak. A zsoldosvezér lovasszobra éppen reávetette árnyékát, és Pescarának eszébe jutott kettejük párbeszéde a kormányzósági palota nagytermében. Mert Vesalius is olyan mozdulatlanul állott most, bonckéssel a kezében, mint Donatello remekműve, Gattamelata lovasszobra. És a bronzba mintha élet költözött volna. Vesali-

us alakja pedig megmerevedett, mint a harcias tudomány szobra.

De mindez csak egy pillanatig tartott. Mert ekkor megkondult a székesegyház öreg harangja.

A téren összegyűlt tömeg meglepetten figyelt fel a harangszóra. Az Il Santóban csak ünnepnapokon tartottak misét, a déli harangszó idejétől még messze jártak az óramutatók. Mit jelent hát ez a váratlan harangzúgás?

A várakozás eme feszült perceiben egyszerre megjelent a magyarázat. A két emelvény közé jezsuita és dominikánus barátok furakodtak.

A harangszó ekkor elnémult. Az egyik jezsuita magasra emelte jobbját, jelezve, hogy szólni akar.

A meglepett tömeg moraja elcsendesedett. A barát hangját hallani lehetett az egész hatalmas térségen.

– Padova polgárai! Ti, akik a katolikus anyaszentegyház hű fiai vagytok, bizonyára nem lehettek tudatában annak, amit most cselekesztek! Mert máskülönben hogyan gyűlhettetek volna itt össze, az eretnekség és istentagadás eme fertelmes boszorkányszombatján? Nem látjátok saját szemetekkel, mire készül itt ez a vörös sátán? Avagy nem tudjátok, hogy egyházunk törvényei és a szent zsinat határozatai tiltják az emberi test feldarabolását? Ti, akik naponta elmondjátok a credót *[Hiszekegy]*, tehát hisztek a testben való feltámadásban, eltűritek, hogy így, nyilvánosan meggyalázzák az emberi testet, a lélek isteni porhüvelyét?

Most már másik kezét is magasra emelte, és fanatizmustól lángoló tekintete a magasba meredt, mintha onnan várna feleletet.

A tömeg lélegzet-visszafojtva leste, ki áll ki a baráttal disputára. Talán az egyetem rektora? Vagy a podeszta?

De mielőtt ezek felelhettek volna, Vesalius farkasszemet nézett a jezsuitával, és megcsillogtatta boncké sét, mintha ezzel akart volna kiállani a párbajra.

– Padova polgárai! Nézzétek ezt a sisakos, páncélos zsoldosvezért itt, eme magas talapzaton. Látjátok ezt a hatalmas pallost az oldalán? Meg azt az ágyúgolyót ott a lova lába alatt? Ezek a gyilkolás eszközei! Amelyeket megszentel az egyház. Ha csatákban lesújt ez a pallos, avagy elviszi a fejét valakinek az ágyúgolyó, ott nem firtatja a testben való feltámadás akadályait! A lélek porhüvelyének szétdarabolását! De ha én ezzel a boncké ssel halottat boncolok, az élők megmentésére, kér-

dezem tőletek, bűnt követek el?

Pillanatnyi csend támadt. Az a feszült csend, amelyben a népítélet mérlegének nyelve szokott jobbra vagy balra elbillenni. Amelyben eszmék és gondolatok méretnek meg az élet serpenyőiben. Ezt a pillanatot használta fel Antonio di Pescara arra, hogy végre nyíltan is harcba szálljon a humanizmus eszméje érdekében.

Tudta, hogy ez az ő életének is döntő pillanata. Tudta, milyen hatalommal szemben kell síkraszállnia. És a tömeg feszülten figyelte, mint emelkedik fel hatalmas alakja a podesztai székből.

– Padova polgárai! Ne hallgassatok senkire, csak a saját józan eszetekre. És akkor már ítéltetek is. Mert ki tudna józan ésszel ellenérveket felhozni mindarra, amit itt Andrea Vesalius doktor mondott? Itt, e helyen hitet teszek a

tudományos kutatás és a szellem szabadsága mellett. Ez az egyetlen út, amely kiszabadíthat a dogma béklyóiból, amelyben egy szebb és jobb jövő felé haladhatunk. A szellem felett való zsarnokoskodás minden baj kútforrása! Ítéljetek ti magatok!

– Evviva, Andrea Vesalius! – harsant fel a diákok kórusa, amelybe belédördült az egész tömeg evvivája. A tér, mintha viharos tengerré változott volna, úgy telt meg az emberhullámok felfeldörgő morajával és tapsaival.

Antonio di Pescara felemelte pálcáját. A tömeg lassan elcsendesedett.

– Íme, ítéltetek, padovaiak. Ezért elrendelem a signoria nevében, hogy Andrea Vesalius doktor kezdje meg az anatómiát!

Amikor a tömeg tapsai közben visszaült helyére, újból a jezsuita

hangja vált hallhatóvá:

– Tudatjuk veletek, Padova polgárai, hogy Szent Antal ősi székesegyházában misét tartunk, amelyet a püspök maga fog celebrálni. Aki hívő lélek, és az egyház hű fia, az oltáriszentség elé járul most. Aki eretnek, az végignézi eme vörös sátán elvetemült praktikáját!

A diákok fenyegetően nyomultak a barátok köré. Öklök emelkedtek a magasba. Ekkor a rektor állt fel.

– Nyissatok utat nekik! Az erőszak nem a mi fegyverünk!

A barátok kivergődtek valahogy az embergyűrűből. A harang újra megkondult.

– Kezdd meg, Vesalius! Lássuk, ki megy misére!

Pescara odaintette magához a városi darabontok hadnagyát. Az jelt adott

kardjával, és a harsonások teli tüdővel belefújtak hosszú, címeres zászlókkal díszes ezüstkürtjükbe. A harangkongás küzdött egy ideig a harsonaszóval, aztán elhallgatott. A galambok riadtan röpködtek a székesegyház hét kupolája körül a hangok eme szokatlan küzdelmében.

A templom bejárata felé csak papok igyekeztek a város minden irányából. A térről senki sem mozdult.

Amikor elnémult a harangszó, a harsonások is elhallgattak. A mise és az anatómia egyszerre kezdődött.

A székesegyházban felzúgott az orgona.

A boncasztalt körülülő professzorok közül egy felállott. Odalépett Vesalius segédjéhez, és kivette kezéből azt a hosszú nádpálcát, amellyel az egyes izmokat demonstrálni kellett volna.

Russolo volt. A professzorok és a diákok megtapsolták.

– *Ő* így parancsolta volna – mormogta, mintegy mentségül, Vesalius felé. Mindnyájan tudták, ki az az *ő*: Leonardo, a halhatatlan mester.

Azt is megértették, miért parancsolta volna így. Mert a tudomány embereinek félre kellett tenniük minden ellenségeskedést, ha összefognak a sötét dogma ellen.

Újból tapsoltak. A székesegyházból kihallatszott a litánia egyhangú üteme.

A tömeg kíváncsian leste, milyen csodálatos ügyességgel forgatja Vesalius a lancettát[140]. Russolo egymás után mutatta a kifejtett izmokat, felsorolván mindegyik nevét.

Amikor a szívhez ért, a székesegyházból kihallatszott a ministránsok csengője. Akkor mutatták fel az oltári-

szentséget.

Russolo a szívkamrák, az ütőerek és visszerek latin neveit mondta.

18

Xavéri Ferenc, aki valamikor roppant utakat tett meg földrészeken és tengereken át a missziók beszervezésére, már régen nem mozdult ki a jezsuiták római székházából. Elhízott és megöregedett. Szőke haját kifehérítette az idő, és feje búbjára tonzúrát beretvált. Az egykor szerteágazó nagy utak összezsugorodtak a cellából a kápolnába, onnan az auditóriumba[141], onnan a refektóriumba, aztán megfordított sorrendben vissza a cellába.

Sokáig térdelt a hideg kövön, az oltár előtt, vezekelt, mert bűnösnek érezte magát emlékei felidézésében. Térde

sajgott, alig bírta a nehéz testet. Fel sem tudott emelkedni. Meg kellett kapaszkodnia az egyik gyertyatartóban, hogy ismét talpra állhasson. Rogyadozó léptekkel indult meg a hosszú, zegzugos folyosón az auditórium felé.

Az auditórium előtt már többen várták, de térde még sajgott, gondolatai összekuszálódtak. Észre sem vette a várakozókat. Odabent szinte leroskadt a magas támlájú tölgyfa székre.

A coadjutor felolvasta a várakozók listáját. Mindegyik névhez hozzáfűzte, milyen ügyben kér kihallgatást az illető tartományfőnök, rendfőnök avagy szerzetesbarát.

Először kedvenceit, a misszióosokat fogadta, mégpedig a térkép sorrendjében. Ketten Peruból jöttek, egy Mexikóból, egy Perzsiából, egy a Bermuda-szigetekről. Részletesen

kikérdezte őket. Közben rajzónnal firkálgatott egy papírlapra. Azt hitték, jegyzeteket készít, pedig csak egy nevet írt sokszor egymás alá: Pernambuco, Pernambuco, Pernambuco. Különböző nagyságban és különböző betűkkel. Aztán antilopot rajzolt, majd cirádákat meg ördögi fejeket. Így firkálgatott, mialatt kérdezett, vagy hallgatta feleleteket.

A missziók után az ausztriai tartományfőnök következett, majd a portugál. Végül egy Hyacinto Alvarez nevű szerzetes. A papírlap megtelt, mert négyszer írta rá különböző betűkkel az Alvarez nevet.

Feltekintett. Hosszú, sápadt szerzetes állott előtte, és várta a kérdéseket.

– Fra Hyacinto. Te vagy, akit két éve a padovai egyetemre küldtünk ki négy másik testvérünkkel. Okmányaid

Niccolò Rossi névre szóltak.

– Igenis. Lelepleztek, és kiseprűztek a városból.

– Ki leplezett le?

– Egy Szamosközi Dávid nevezetű magyar diák.

– Ki figyeli a magyarországi diákokat?

– Kolosvári János testvér.

– Hol voltál azóta?

– Visszatértem Padovába mint Angelo Bolti kőfaragómester. Szemmel tartottam Szamosközit, házigazdáját, Pescara podesztát, Vesaliust és Russolót. Lázítottam a kőfaragókat és más céhek tagjait ellenük. Újból kudarcot vallottam. A nyilvános anatómián mindenki melléjük állt.

– Tudom. De minden kudarc csak újabb küzdelemre ösztönöz bennünket. Térj vissza Padovába, és figyeld

tovább ellenségeinket. Kiváltképpen a magyar diákokat, mert Kolosvári testvért Bolognába rendeljük. Te meg nemsokára Magyarországra küldetel, a protestáns eretnekség Szodomájába.

– Kolosvári testvértől megtanultam e barbár nyelvet.

– Helyes. Egyelőre Nagyszombatba mégy. Aztán Kassára, az új rendházba. Fontos küldetésben, amelyet annak idején majd tudatunk veled. Addig is várjuk további jelentéseidet Padovából. Pescarával, Vesaliusszal és Russolóval végeznünk kell. Nem tűrhetjük, hogy az egyetemek eretnekek kezén legyenek.

Alvarez másnap már Padovában volt. A Pescara-palota homlokdíszeit tatarozta két inasával.

Dávid tévedett, amikor azt hitte, hogy Vesalius nem ismeri fel benne a sok diák közt útitársát, akivel a gályán együtt jöttek volt Zárából Velencébe. Vesalius éles szemű megfigyelő lévén, évekig is vissza tudott emlékezni egy-egy arcra, amely közelebbről érdekelte. A magyar diákot pedig mindjárt megszerette ott a gályán, így azt is számon tartotta, milyen szorgalmasan látogatja előadásait. Csakhamar egyik demonstrátorává[142] választotta, ama emlékezetes egyetemi csata után pedig adjunktusává[143]. Nem is bánta meg. A megnyerő külsejű, lelkes szemű magyar fiú nemcsak az anatómiában és sebészetben ügyeskedett, de a gyógyszertanban is. Olyan gyógynövények használatára hívta fel Vesalius figyelmét,

amelyeknek hatását még a tudós professzor sem ismerte.

A dolog nem ment olyan könnyen. Dávid ugyan eltanulta Borbálától budai sétáikon a varázsfüvek magyar nevét és használatát, de Vesaliusnak beszélhetett volna holmi csabaírjáról, szentlászlófüvéről, boldogasszonyhajáról meg egyebekről. Hiszen azt sem tudta, melyiket lehet fellelni közülük Padova környékén. Mégis hasznára akart lenni az orvostudománynak, mert odahaza meggyőződött a gyógynövények jótékony hatásáról. Kijártak tehát Borbálával a verőfényes tavaszi és nyári délutánokon a város környékére. A szabad mezőn, a kis berkekben és ligetekben aztán kikutatták, melyek azok a gyógyfüvek, amelyek itt is fellelhetők.

Csaknem mindannyira rátaláltak,

még szebb és bujább példányokban, mint odahaza.

– Emlékszel, Dávid? Egy varázsfű, egy dal.

Hogyne emlékezett volna Dávid. Annyira emlékezett, hogy átölelte a varázsfüvek tudós ismerőjét, és összevissza csókolta.

Egyszer aztán megkérdezte Borbála, amikor megtelt a füveszsák, hogy ugyan mire is gyűjtik itt ezeket a füveket?

– Viszem be a kis vörösnek – mondta Dávid, aki így hívta Vesaliust.

Borbála nevette.

– Kell is az annak, olyan híres, nagy tudós doktornak! Még kinevet.

– Éppen nem. Egynémelyiket ő is ismeri közülük, de akad olyan is, amelyet nem. Feljegyzi mindegyiknek latin nevét, melyet ő ad nekik, mert

csak talján vagy francia nevüket tudja. Aztán leírja hatásukat, amelyekről engem kérdez ki. Elkészítjük, ahogy tőled megtanultam, aztán kipróbálja majd a betegein. A világzárral máris igen meg volt elégedve, mondta, hogy csillapítja a fájdalmat, ha fogat kell húzni vagy kelevényt vágni, jobb a máklénél, bódító nadragulyánál is.

Egyszer megint bevitt néhány gyógyfüvet Dávid.

– Ma megkérdezte a kis vörös, honnan szedem én ezeket? Hát biz én megmondtam, hogy az én kis feleségem tudományából. „Akivel a gályán jöttünk? – kérdezte a kis vörös. – Hát ő kitől szedte a tudományát?” „Anyjától meg nagyanyjától. Pedig azok még a betűvetéshez sem értettek – mondom –, egyszerű tudós asszonyok voltak, ahogy nálunk a paraszti nép hívja a

gyógyítókat.”

•

A nyilvános anatómia az egyetem dísztermében folytatódott. Másodnap a jó padovaiak még zsúfolásig megtöltötték a hatalmas termet, de harmadnap elfértek volna már az egyik tanteremben is. Megunták a lassú és körülményes munka néma szemléletét meg a demonstráló diákok egymásutánját, amint sorra mondják az izmok, inak, végül a belső szervek és fejrészek neveit, vékony náddal mutogatva őket.

Elsőnek a nobilék maradtak el. Fiaik mind az egyetem hallgatói voltak, kivéve azokat, akik a katonai pályát választották, és valamelyik condottiere, zsoldosvezér oldalán tanulták a haditudományt. Asszonyuk és lányaik már az első nyilvános anatómiáról is elóda-

logtak, amikor kíváncsiságukat kielégítették.

Az egyetemre már kisszámú asszonynép jött, a harminc kereskedő és kézmívescéh atyamestereinek és mestereinek felesége. Leányaikat otthon hagyták, aztán maguk is elmaradtak. Végül a nagy szakállú posztókereskedők, lócsiszárok, borkereskedők, kelmefestők, fegyverkészítők, lábbelikészítők, ötvösmesterek, takácsok, asztalosok, építőmesterek, nyomdászok, mészárosok és a város többi nemes céhének tagjai. Amikor a csontváz maradt már csak a boncasztalon, a diákokon kívül alig volt nézőközönség. Nő pedig csak egyetlenegy: Borbála.

Vesalius nem volt munkájával annyira elfoglalva, hogy Borbálát észre ne vegye a nézőközönség soraiban. Aranyszőke haja, fekete szeme,

csaknem görög szobrokéhoz hasonlatos egyenes vonalú orrocskája, gyermekesen duzzadt, kicsi és dacos cseresznyeszája egymagában is elegendő lett volna arra, hogy visszaidézze emlékezetébe egykori útitársát. Különösen, ha az egyik kedvenc tanítványának felesége. Így nem is tartotta különösnek, sőt szinte várta, hogy Borbála maradjon az egyedüli nő az egész teremben. Figyelmesebb szemlélője nem volt nálánál az anatómiának, és amikor Dávid demonstrált az emelvényen, tanár is, tanítvány is szinte neki egyedül magyarázta a fejrészek titkait.

Borbála szobormozdulatlansággal ült, és figyelte, hogyan bontakozik ki a halott leány ízekre boncolt testéből a csontváz. Kalckar ábráiból és Dávid jegyzeteiből jól ismerte már az emberi

test minden részletét. Betéve tudta az izmok, inak, belső szervek, kötőszövetek, zsigerek, mirigyek, csontok latin nevét, és a demonstrátorok mintha csak igazolták volna, ismételték, amit két éven át megtanult. De ez most mind kilépett a metszetek és jegyzetek papírlapjainak síkjából. Átlépett a tér hármas kiterjedésébe, mintha szobor vagy éppen élő ember lépne ki egy festmény síkjából.

Két nagy kérdőjelre szeretett volna feleletet kapni ezen a boncasztalon: az élet és a halál két nagy kérdőjelére.

Többet akart tudni a test részeinek latin neveinél. Többet az anatómiánál, hogy kikutassa a válaszfalat, amely életet és halált választ el egymástól.

Az élet nem volna más, mint a test teljessége és mozgása?

A halál nem volna más, mint a test

sérülése és mozdulatlansága?

Igen, aki átlépi ezt a láthatatlan válaszfalat, gondolta Borbála, legyen az ember vagy állat, az pillanatra sem lehet mozdulatlan. Még álmában sem. Mert lélegzik.

És amint elnézte, hogyan boncolják a halott leány tetemét, figyelte a maga élő testének izmait, ereinek lüktetését, ujjainak mozgását. Érezte magában a csontvázat, amely pontosan olyan, mint ezé a leányé, aki a piacon a szívéhez kapott, és holtan esett össze.

20

Borbála mellett fekete szakállas, sápadt arcú, szürke zekés férfi ült, szinte szobormerevséggel, és figyelte az anatómiát. De néha sanda oldalpillantását érezte magán Borbála, és ez kellemet-

len érzést keltett benne. A férfi keskeny arca és fürge gyíkszeme ismerősnek tetszett előtte. Gondolkozott, hol látta ezt az arcot, de nem tudta azonosítani. Akkor megpillantotta a fekete szakállú nyakláncán a kőfaragók céhének jelvényét, a vésőn keresztbe fektetett kalapácsot. Ez juttatta eszébe, hogy az a kőfaragómester lehet, aki két inasával a Pescara-palota homlokzatát tatarozza. Nem is törődött tovább vele és sunyi oldalpillantásaival sem. Figyelmét lekötötte az anatómia és még inkább az azzal kapcsolatos gondolatai. Az anatómia végeztével elindult, hogy a nézőközönséggel elhagyja a termet, és szokása szerint megvárja Dávidot az épület egyik kijáratánál. De Dávid intett, hogy maradjon.

– A kis vörös meg akar ismerni – mondta aztán. – Várj a folyosón, amíg

megmosakszunk. Aztán elmegyünk hozzá. Vendégül akar látni néhány tanítványával együtt.

Vesalius egy oldalszobában tűnt el Dáviddal és tanítványaival, mialatt a szolgák sós vizes lepellel letakarták a boncasztalt. A többi diák és a nézőközönség zsibongva tódult kifelé a visszhangos folyosón. Borbála újból magán érezte a gyíkszemek kellemetlen tekintetét, amint ott várakozott.

A fekete szakállú kétlépésnyire állott tőle. A sápadt arc hosszú, fekete hajának és fekete bársonykalapjának keretében szinte ijesztően villant elő a folyosó homályából.

„Hát ez mire vár?” – kérdezte önmagától Borbála, amikor a szolgákon kívül már csak ők ketten maradtak a folyosón.

A fekete szakállú mosolyogva emel-

te meg pörge kis kalapját. Egyben esetlenül hajolt meg Borbála előtt.

– Egy utunk van, ha megengedi, signora[144]. Nevem, engedelmével, Angelo Bolti. Kőfaragómester vagyok, és a Palazzo Pescarán végzek javításokat.

Ha a fekete szakállú nem lett volna amúgy is ellenszenves, Borbálát nem bosszantja ez a tolakodás. De így ridegen utasította el.

– Igaz, hogy mi is a palotában lakunk, de azért nincs egy utunk.

– Akkor bocsánat, signora. Azt hittem . . .

Borbála már megbánta ridegségét, nem akart senkit megsérteni. Ezért, a férfi zavarát látva, magyarázatul még hozzátette:

– Ugyanis nem tartunk hazafelé. Vesalius professzor házához megyünk.

– Ó, persze, persze, az egészen más-

merre van; még egyszer bocsánat, signora.

A kis vörös jött is már, kedves diákjaitól körülvéve. A fekete szakállú elsuhant, mint az árnyék.

Régi ismerősként üdvözölte Borbálát, néhány szóval emlékeztetve az együtt megtett tengeri útra. Aztán tanítványainak mutatta be.

– Signora Barbara, akinek én vagyok a tanítványa.

Egyre több diák csoportosult körétjük, némelyek mosolyogtak.

– Azt hiszitek, tréfálok? Tévedtek. Ez a kimondhatatlan nevű magyar, akit ezennel Samosiusnak keresztelek, vagy húsz olyan gyógynövényt tanult signora Barbarától, amelyeknek használatát még nem ismertük. Én kipróbáltam hatásukat, és felvettem őket receptgyűjteményembe. Tehát így nézze-

tek ezentúl erre a kis doktornőre, nebulók!

Borbála fülig vörösödött zavarában, ami még csak fokozódott, amikor a diákok megéljenezték. Vesalius karját nyújtotta Borbálának, így indult el a kis csapat hangos-vidáman.

Sápadt képű, magas, fekete szakállas férfi lopakodott a nyomukban, mint az árnyék. Senki sem sejthette, hogy a szürke zekés ember, aki a kőfaragók céhének jelvényét viselte, az inkvizíció árnyéka.

•

Vesaliusnak majd minden városban volt háza, amelyben hosszabb ideig tartózkodott, így nemcsak Brüsszelben, de Bázelban, Párizsban, Bolognában, Pizában is. Ezeket a házakat részint vásárolta, részint ajándékul kap-

ta főrangú pártfogóitól és gazdag betegeitől, akiket meggyógyított. Amikor aztán sorsa egy más városba vetette, egyszerűen megfeledkezett ezekről a házakról. Nem ismerte a vagyon fogalmát és a pénz értékét, ezért még el sem adta őket. Ott állottak elhagyottan és lakatlanul, sőt őrizetlenül. Néha még ajtajukat sem zárták be, kényére-kedvére kifoszthatta bárki ezeket az elhagyott házakat. Mert felesége, Mia ugyanolyan keveset törődött a vagyongyűjtéssel, mint a doktor, sőt ha lehet, még kevesebbet.

Padovai házuk a Bacchiglione partján állott, és vidáman nézegette magát reggelenként a folyó ezüst tükrében.

Mert a ház már külsejére is vidám volt, akárcsak flamand gazdái. Földszintje firenzei módra durván volt burkolva. Kapuja felett nyitott erkély,

amely kétoldalán egy-egy zárt erkélyben végződött. Oromzatának párkányvonala felett bástyafogazat, amely mögött tetőnek nyoma sem látszott. És mindez sötétzöld borostyánnal, vadrózsával, vadszőlővel, medvetalppal befuttatva, erkélyén és ablakpárkányain virágerdő.

Borbála jól ismerte a vidám házat. Dávid már régen megmutatta neki, azt is megmondta akkor, hogy a város ajándékozta volt Vesaliusnak. Azóta gyakran látta folyóparti sétáin, de sohasem gondolt arra, hogy valaha még vendége is lesz.

Amikor befordultak a vasrácsos kapun, a lépcsőház már visszhangzott a kis Vesaliusok fülsiketítő lármájától. Három vörös hajú fiú és egy vörös hajú leányka játszott fogósdit a pince, a földszint, az emelet és a padlás kö-

zött, mégpedig mindannyian vessző-paripán lovagolva. Ha a paripákat nem találták elég gyors járásúaknak, a lépcső korlátján csúszkáltak le éktelen ordítással, magasba lóbálván a vesszőparipákat.

Mindenkinek nevetnie kellett ennyi különböző nagyságú Vesalius láttán, legkiváltképp akkor, amikor a legidősebb Vesalius is beléelegyedett a fogósdiba. Ha sikerült elfognia egy-egy kisebbfajta Vesaliust, jót húzott a paripavesszővel az ülepére. Néhány diáknak is kedve kerekedett a fogócskára. Csakhamar kiterjedt a játék az udvarra, a kertre, még a lapos háztetőre is. Csak Borbála és Dávid nem elegyedett belé. Ott állottak az emelet kőkorlátjának könyökölve, megmosolyogták a vidám flamandok, itáliaiak, franciák és provence-iak[145] játékos kedvét, és tit-

kon, lelkük mélyén talán irigyelték is. Ekkor egy kissé kócos, vörös hajú nő jött fel a lépcsőn, égszínkék bársonyruhában, hóna alatt aranyozott keretű képpel.

– Ez a kis vörös felesége – súgta Dávid Borbálának.

Amikor a kis Vesaliusok anyja felért a pihenőre, Dávid süvegét levéve mély meghajlással köszöntötte, aztán bemutatta neki Borbálát.

Az elefántcsont bőrű, dióbarna szemű, darázsderekú kis asszonyka megcsókolta Borbálát. Így üdvözölte azt, aki tetszett neki. Aki nem, azt olyan arcfintorral, mintha savanyú almába harapott volna.

– Nézzétek!

Maga elé tartotta a képet, mit sem törődve a körülötte viharzó játékkal.

Dávid és Borbála csodálkozva bá-

multa az arcképet, melynek modellje eltűnt a festővászon mögött. Mintha csak őt magát látták volna. De túl a hasonlatosságon úgy élt a kócos kis vörös asszony derűs, gyermeki lelke a dióbarna szemek tekintetében, hogy több volt a pillanatonként változó modellnél. Ez volt az a pillanat, melyet csak művész tud megfogni az örökkévalóság számára.

A modell ismét előtűnt a kép mögül.

– Nekem adta az öreg. Tudjátok, még most is bolondja a vörös nőknek.

Azt már ők is tudták, hogy az öreg alatt Tizianót érti. Hát még a többiek, akik a festmény hírére abbahagyták a játékot, és lihegve, kipirulva gyülekeztek a festmény modellje köré, aki nevetve tartotta maga elé a képet! Majd ismét leeresztette, hogy ő maga bukkanjon elő mögüle.

Borbála érezte, hogy ez is játék. De Vesalius is. Nagy komolyan, hunyorított szemmel nézte a képet, még ernyőt is csinált tenyerével a szeme fölé. Aztán a többiek hahotája közben megkérdezte:

– Vajon kit ábrázol ez a kép?

– Ó, te buta! Hát nem látod, hogy a mamit? – kiáltott rá az egyik kis Vesalius.

– Ilyen rossz szeme lenne már az öregnek? Hiszen ez valóságos szépség, a mami meg . . . na, nem folytatom.

Mindenki nevette a tréfát, Mia is. Csak a kis Vesaliusok ordítoztak:

– A mami szép! A mami szép! Még szebb, mint a kép!

És belecsimpaszkodva apjuk kezébe, ruhájába, majd lehúzták. Még a szakállához is felkúszott az egyik, hogy megrángassa.

Báthori István és Kovacsóczy Farkas akaratlanul is megfigyelték az univerzitásról vagy a Vörös Papagájból hazatérőben, mily régen piszmog már a Pescara-palota homlokzatán a fekete szakállú kőfaragómester.

– Úgy látom – mondta egy ízben Báthori –, hogy ez a kőfaragó csak húzza-halasztja itt a dolgát.

– Magam is úgy látom. De vajon mi szándéka lehet ezzel?

– Tudja a jó ég. Tán nem a munkára van megalkudva, hanem hópénzre.

– Nem szokás ez itt. Inkább hiszem, hogy valami vagy valaki miatt köti magát ide. Észrevetted, hogy iparkodik magát behízelegni mindenkinél?

– Nagyon. Pescarának a szobrait dicséri.

– Nekünk meg azzal hízeleg, hogy magyarul karattyol. Nem mondom, talján létére elég jól megtanulta a nyelvünket, csak éppen azt nem lehet kitudni tőle, hogyan, hol és miért? Pedig hát úgy mulatságból senki sem tanulja meg a mi nyelvünket.

– De kedvében jár ez a szakácsnak, a vén kertésznek, még annak a kótyagos Giacomónak is. Ajándékkal, jó szóval, miegymással.

– Csak Dávidot kerüli. Eliszkol, ha csak messziről is meglátja. Ha meg mégis szembekerülnek, hirtelen sunyít, hogy elkerülje a tekintetét.

– Ezt még nem figyeltem meg. De annyi szent, hogy volt ez már más is, mint kőfaragó. Nem szeretem az efféle hízelgőt meg halogatót, meg is mondom az öregünknek, eressze szélnek. Elég szép már ez a palota így is. Csak

csúfítja ez a nagy, csúnya fekete szakáll.

Nevettek, de csakhamar meg is feledkeztek a kőfaragóról. Jobb dolguk is volt, mint effélékkel bíbelődni. Vidáman éltek, és gondtalanul, mint az olyan diák, akinek sohasem üres a tarsolya.

A podeszta betegeskedett, Bolti pedig tovább pofozta inasait a függőállványon, ha nem adták elég gyorsan kézhez a megfelelő vésőt és kalapácsot. Mert az nem is volt igazi mester ebben az időben, aki nem pofozta az inasait. És Bolti mesterien pofozott. Élvezte a telitalálatokat, amelyek nemegyszer lerepítették az állványról a két inast. Mert, ha az egyik megkapta az ötujjast, ahogy Bolti nevezte, már a másik is tartotta a képét.

Egyszer Pescara éppen akkor érke-

zett haza a városházáról, amikor Bolti egy jól sikerült ötujjassal lependerítette az egyik inasát, Carlót a függőállványról. Carlo majdnem emeletnyit zuhant, és a másik inas, Mauro már tartotta is a képét. De ez egyszer másként alakult a helyzet. A podeszta dühtől kipirultan rázta Bolti felé hosszú ébenfa pálcáját.

– Le onnan!! – kiáltotta magából kikelten.

A csigák csikorogtak, és az állvány földet ért. A podesztai pálca lesújtott a kőfaragóra, és ütötte, ahol érte.

– Te nyomorult! Azért tartalak, hogy nyomorékká verd ezeket a gyerekeket?

Bolti kivédte karjával az ütéseket. Az ő halovány arca is rákvörösre gyúlt, de a botot nem merte megragadni.

– Talán elég lesz, signor. Elvégre az én inasaim.

Ekkor már ismét halotthalvány volt az arca. Pescara tekintete összevillant az ő gyűlölettől izzó tekintetével. Pillanatig farkasszemet néztek egymással. Pescara az övén függő tarsolyába nyúlt. Reszkető kézzel pénzt markolt ki belőle.

– Mennyi jár még a munkádért?

Bolti ekkor már mosolygott.

– Ó, signor, nem olyan sürgős. Hiszen még . . .

– Majd elvégzi más. Itt a béred, és mehetsz!

– Bocsánat, signor. Nem bántom többé a gyerekeket. Engedje meg, hogy én fejezzem be ezt a megtisztelő munkát.

Pescara is megbánta hevességét. Némán bólintott, és felballagott a lépcsőkön. Carlo és Mauro ijedten nézett utána.

„Most jön aztán a haddelhadd!” –

gondolták, és mintha összebeszéltek volna, vad futásnak eredtek.

Bolti hasztalan kiáltozott utánuk. Vissza sem fordultak, úgy tűntek el egy utcaszeglet mögött.

A kőfaragó vállat vont, valamit dörmögött magában. Aztán elvigyorodott, és az udvaron át elballagott a kertbe. Gyíkszeme fürgén kutatott valakit. A kerti ház felé tartott, de már félúton meglelte, akit keresett.

Borbála ott állt a szökőkút mellett, és a vén kertésszel beszélgetett.

Bolti szíve hevesen dobogott, de arcára nyugalmat parancsolt.

Megállott egy sötétzöld ciprus árnyékában, onnan nézte őket, Sylviót, a kertészt, amint ott ült a szökőkút márványperemén, bozontos, fehér üstökével, olajbarna arcával, kecskeszakállával. Aranyhalat fogott ki a medencé-

ből, megcsillogtatta a tenyerében, majd visszadobta a vízbe. Borbála lehajolt, hogy a halakban gyönyörködjék. Szőke hajának koszorúkba csavart fonatai is, sárga ruhája is úgy csillogtak a napfényben, mint az arany.

„Aranyhal – gondolta Bolti. – Most csillog, aztán elmerül a feledés vizében.”

Elszégyellte magát ezekért a költői gondolatokért. Elvigyorodott.

„Ej, ej, Hyacinto Alvarez, tán csak nem vágyol Petrarca[146] babérjaira? Megkótyagosodtál ettől az aranyhalacskától? Szerelem? Ugyan, ugyan, asszonyi állat ez is, mint a többi. Volt bennük részed elég. De ő? Hozzáférhetetlen? Mesebeszéd. Csak érteni kell a módját. Hiúság, asszony a neved. De miért félsz akkor tőle? Miért állasz itt leshelyen, bujkálva, mint a

ragadozó? Miért nem csapsz le reá? Hízelgő beszéd, ritka ékszer, szonett, madrigál, a szokott módszerek.

Nem, ez nála mind célját tévesztené. Anatómia, orvostudomány. Csak ez érdekli. Hogy figyelte azt a vörös sátánt, amint boncolt. Lehet szeretni egy ilyen furcsa teremtményt? Nem, gyűlölöm. És a férjét? Aki kiseprűztetett a városból? Gyűlölöm őket. De eljön még a bosszú napja. Hyacinto Alvarez tud várni. És megfizet mindenkinek. Vagy mégis szeretem? Volna valami értelem e mögött az üres szó mögött? Kifoglak a medencéből, aranyhalacska. Nem tudod még, milyen nagy az egyház hálója. Abban fogsz vergődni, hatalmamba kerülsz. És nem lesz Pescara, nem lesz Vesalius, ők is belekerülnek a nagy hálóba, mind, mind. Aranyhalak, pontyok, csukák, angolnák . . . ”

És ujjai meggörbültek, mintha máris fogná a háló rúdját.

A szökőkút vízsugara szivárvány-színekben szikrázott a fényözönben.

22

Stephanus Kalckar elejétől végig rajzolta az anatómiát, mint Vesalius minden boncolását. Számtalan rajzot készített az izmokról, erekről, idegekről és belső szervekről mindaddig, amíg végül is a csupasz csontvázat rajzolhatta felfüggesztve és kipreparálva. Ezt Vesalius az egyetemnek ajándékozta, mint többi nyilvános anatómiái után tette, Brüsszelben, Bázelban, Bolognában és Pizában. Aztán meghívta néhány tanártársát és kedvenc tanítványait a vidám házba, vacsorára, amelyről még maga sem sejtette, hogy búcsú-

vacsora lesz.

A meghívottak között volt Borbála és Dávid is. Boldoggá és büszkévé tette őket ez a meghívás, törték a fejüket, mivel kedveskedhetnének a kis vörösnek. Csaknem egyszerre mondták ki.

– Vigyük el neki a *Galenus*t.

De Borbála mindjárt meg is bánta.

– Emlékül kaptam tőled, Dávid szívem.

– Tőle szebb emléket kaptunk. Az ő nagy tudományát. Jobb helye nem is lehet ennek az öreg, hollós *Galenus*nak, mint nála.

Vesalius meglepetve vizsgálgatta az ajándékot. A pompás kódex aztán kézről kézre járt.

– De hiszen ez egy korvina! – kiáltott lelkesen Vasari[147], a történelem tudós professzora.

Arca valósággal felragyogott a hol-

lós címer láttán. Valóságos ódákat zengett Mathias rexről, a nagy, magyar királyról, aki száz évvel ezelőtt valóságos kis Itáliát telepített budavári udvarába, vetekedvén a Mediciek fényével is.

– Most meg a török ül ott – mondta Dávid.

– Nekik is vannak tudósaik, művészeik, építészeik szép számmal. Sokban még el is maradtunk mögöttük. Nemcsak a haditudományban, de csillagászatban, filozófiában, más egyébben. Arab és mór tudósoknak köszönhetjük algebrai és alkímiai tudományunkat. Nemkülönben az ókori kultúra átmentését, melyet az egyház tűzzel-vassal pusztított. Ezt a Galenust is . . .

Amíg Vasari az iszlám műveltségéről beszélt, Vesalius Cosimo Medici-

re[148] emlékezett, akinek udvarához hasonlította Vasari a nagy magyar királyét. Cosimo külön gályát küldött érte, amely Firenzéből Pizába vitte. Medici átölelte, amikor megérkezett, és maga mutatta be tudósainak, művészeinek és a hercegnőnek. Amikor magukra maradtak, hatalmas kulcsot adott át neki. Íme, mondta, ez a temető kulcsa. Annyi hullát vihetsz és boncolhatsz itt, amennyit akarsz. Nem kell a papoktól tartanod. Megvédelek én még a pápától is. Több nekem egy ilyen nagy tudós az összes egyházatyánál, ti vagytok az emberiség dísze és legfőbb reménye.

Maga előtt látta Cosimót, és szinte hallotta hangját. Aztán a spanyol király udvari futárját, aki elhozta harmadik udvari orvossá való kinevezését, és ezzel elragadta Medici mellől.

A *Galenus* most került csak vissza

hozzá, miután kézről kézre járt, és mindenki megcsodálta pompás miniatűrjeit és iniciáléit.

– Tíz évig küzdöttem ezzel a jó öreg *Galenus*-szal – mondta tanítványai felé fordulva. – Ha tudnátok, hány álmatlan éjszakámba került! Egyik alsó állkapcsot a másik után, egyik mellcsontot a másik után főztem ki. Mindegyik azt mondta, hogy Galenus téved, nem én. Az alsó állkapocs csak egy csontból áll, nem kettőből. A mellcsont pedig egyből és nem hétből. De honnan vehette Galenus ezeket? Talán azóta megváltozott az emberi test? És honnan vette, hogy a szívben csont van, s hogy a szívkamrák falain pórusok? Hogy a máj és a lép vezetékkel függ össze? Hogy a légcsőbe véna torkollik? Hiszen majmot boncolt, és nem embert! Itt a rejtély megoldása. És akkor

nekiültem a munkának, hogy mesterem tévedéseit kiigazítsam.

Sötétzöld bőrbe kötött könyvet vett elő a könyvszekrényből. Tanítványai jól ismerték. Hiszen forradalmat keltett megjelenésekor az egész tudományos világban.

Felnyitotta. Címlapján Kalckar híres rézmetszete, a homokórát tartó emberi csontváz.

Vesalius belemártotta a lúdtollat a kalamusba.

Kedves tanítványaimnak, Barbarának és Samosiusnak emlékül, Galenusért, Padova. A. D. 1556, az Oroszlán havának[149] *11-én*

Meghintette aranyporzóval, aztán odanyújtotta Borbálának a könyvet.

– Lám – mondta Borbála Dávidnak –, ha az ember a legkedvesebbjét adja,

még kedvesebbet kap érte.

Dávid lefordította, és Vesalius fennhangon elismételte. Aztán hozzátette:

– Olyan mondás, amely mindnyájunk jelmondata lehetne.

Meg is tapsolták annyira, hogy Borbála fülig vörösödött zavarában.

•

Ugyanezen az estén egy tíz év körüli fiú kereste Angelo Bolti kőfaragómestert a Pescara-palotában. Cédulát adott át neki, aztán feleletet sem várva elosont. Bolti már a cédula különleges összehajtási módján látta, hogy a jezsuita rend egyik tagja küldi. Amikor felbontotta, rögtön észrevette a cédula felső, jobb sarkában a kereszttel áthúzott karikát, a spanyolországi tartományfőnökség titkos jelét. A cédulát tükörírással írták:

A Ferenc-rendiek kolostorában várlak. A. C.

Bolti nyomban elégette a gyertyalángon a cédulát, és útnak indult. A kolostor egyik cellájában Alfonso Carillo várta, II. Fülöp udvari gyóntatója, akire a rend a legfontosabb küldetéseket bízta.

A cellának nem volt bútorzata, csak a falak mentén körülfutó kőlócája. Carillo szemben ült az ajtóval. Feje felett fekete feszület és két vörös viaszgyertya, karos tartóban. Ezeknek libegő lángja felülről világította meg az óriás termetű, fekete csuhás jezsuita tonzúrás fejét, a hatalmas orrot, a kidülledő, fekete szemet, amely mélyen ült üregében a kiálló pofacsont fölött. A széles, duzzadt ajak alól hegyes áll ugrott elő keményen és akaratosan. A

csontos, nagy kezek térdein nyugodtak, így ült ott mozdulatlanul. Bolti „laudetur”-jára csak fejbiccentéssel felelt. Aztán merev mozdulattal helyet mutatott neki az egyik kőlócán.

Némán hallgatta Bolti jelentését, olyan merev arccal, mintha nem is hallotta volna. Aztán oly nagy lett a csend, hogy még a gyertyák kanócának sercegését is hallani lehetett.

– Végeztél? – kérdezte fojtott hangon, amely mintha pinceboltból jött volna.

– Igen.

– Akkor figyelj ide. Ebben a lepecsételt fiolában ismeretlen méreg van. Fernandez atya küldte Paraguayból. Az indioszok[150] nyílvesszőik hegyét kenik be vele. Akit csak megkarcol, a halál fia. Urarénak nevezik. Használd fel,

amikor jónak látod. Persze neked nincsenek nyilaid. Tőrt se használj. Akivel végezni akarsz, annak a székébe verj be egy szeget. Az ülőkéjébe. Persze alulról, hegyével felfelé. A hegyét kend be ezzel. Megértettél, Hyacinto testvér?

Bolti vigyorgott.

– Tökéletesen, Alfonso testvér.

– De Vesaliusszal szemben ne használd. Neki az inkvizíció kezére kell jutnia. Példamutatásnak. Néhányszor már kicsúszott a kezünk közül. De a máglyát nem kerülheti el. Tervünket a legapróbb részletekig kidolgoztuk.

Hangja itt már suttogássá halkult, Bolti egészen közel hajolt hozzá, hogy megérthesse.

Sokáig pusmogtak még így, a gyertyák kísérteties fényében, aztán Bolti elsuhant a kolostorból, mint az árnyék.

•

Vesalius háza előtt fekete gyaloghintót tettek le. Előtte, utána fáklyavivő barát jött.

A lépcsőházban visszhangzott a kopogtató hármas ütése. Két diák szaladt le, kaput nyitni.

A vendégsereg az erkélyre tódult a dúsan terített asztal mellől.

A fáklyák imbolygó fénye megvilágította a fekete-arany gyaloghintót, amelyből elsőnek egy óriás termetű fekete csuhás lépett ki, aztán egy nagy hasú zömök, akiben felismerték a franciskánusok priorját[151].

A sok pap láttára kedvükszegetten tértek vissza az asztalhoz.

– Ezért ugyan kár volt ezeket a pompás étkeket és nemes borokat elhagynunk – mondta Vasari professzor. –

Félek, drágán fizetjük meg hűtlenségünket. De addig is, amíg megtudjuk a reánk kiszabott büntetést, mely méltán súlyt hűtlenségünkért, engeszteljük ki ezt a pompás jércesültet, szalonnával tűzdelt vadludat, pástétommal töltött gyöngytyúkot és signora Mia többi flamand módra elkészített konyhai remekét azzal, hogy bűnbánóan visszatérünk hozzájuk, és nem tartjuk be velük szemben a papi fogadalmat.

Az ebédlőterem visszhangzott a kacagástól. De egyszerre elnémult, amikor a szélesre kitárt ajtóban megjelent a két barát.

Falloppio, Vesalius tanársegédje kísérte fel a vendégeket a kapuból. Vesalius alig tudta leplezni balsejtelmét, de udvarias házigazda lévén, elébük sietett, és miután megtudta a priortól a jezsuita nevét, harsány hangon mutat-

ta be a vendégseregnek.

– Alfonso Carillo atya, a spanyol király őfelsége udvari káplánja!

Aztán helyet mutatott a két barátnak az asztalfőn. Ő maga szemben ült le velük, az asztal túlsó végére. Borbála és a háziasszony közé.

Carillo dülledt bikaszeme végigfutott a vendégeken. Azok tekintete is reá szegeződött, mintha várnák, micsoda bajt hoz rájuk ez a vészmadár.

De volt más is ezekben a tekintetekben. Két ellenség ült itt egymással szemben, a néma tekintetek kereszttüzében: a szabad Padova és az inkvizíció. A skolasztikus dogma a legharcosabb rend katonai szervezetének képviseletében. És a humanizmus, az emberi haladás zászlóvivői, tanárok és tanítványok szintén harcra kész személyében.

Mindnyájan tudatában voltak ennek. A percnyi csendben két világ csapott össze. És talán nagyobb erővel, mint a csatamezők tomboló zajában. Mert néha a némaság többet mond, mint az ellentétek legbömbölőbb vihara.

Carillo törte meg a csendet. Hangjában az a fojtott tűz, amelyet a generálistól, Loyolától lesett el minden jezsuita szónok.

– Sajnálom, hogy egy vidám társaság mulatozását kell megzavarnom. De felhozhatom mentségemre, hogy ezt nem a magam akaratából teszem. II. Fülöp őkirályi felsége parancsából kereslek fel, Andrea Vesalius doktor. Haladéktalanul közölnöm kell veled, hogy a királyi felség rosszallólag nyilatkozott hosszas távolmaradásod felől. Elvégre nemcsak a padovai egye-

tem professzora vagy, de elsősorban a spanyol királyi udvar medicophisicusa *[orvos]*.

Tekintetét Vesaliusra szegezte, mintha feleletet várna tőle, de miután az éppen egy jércemellel foglalatoskodott, folytatta útközben kieszelt dorgatóriumát.

– Őfelsége, V. Károly túlságosan engedékeny volt veled szemben. Megengedte, hogy előadásokat tarts különböző, hm… és nemegyszer rossz hírű univerzitásokon. Megengedte továbbá, hogy elhívjanak a távoleső országok fejedelmi udvaraiba is. Ha aztán Madridban vagy Valladolidban lett volna rád szükség, nyargalhattunk utánad váltott lovakon. Külön futárokat kellett tartania az udvarnak a te részedre. Nos, ez az állapot őfelsége, II. Fülöp trónra

léptével megszűnik.

Vesalius most egy gyöngytyúkot vágott széjjel, miközben madeirát kortyolgatott.

– Tudnod kell, hogy őfelsége, V. Károly a San Yuste kolostorba vonult vissza. Elvetette magától roppant földi birodalma gondjait, és megtért Krisztus országába, amely nem e földről való. Viszont egészségi állapota sok kívánnivalót hagy hátra. Derékfájás és érgörcs kínozza.

Maga II. Fülöp őfelsége sem örvend a legjobb egészségnek. Gyakori főfájás gyötri . . . Don Carlos infáns leesett kastélya lépcsőjén. Azóta ágyban fekvő beteg.

Mia olasz saláták különböző válfajait hozta, majd vörös borban pácolt vadkan következett.

– Őexcellenciája, Medina Sidonia

herceg sérve kiújult.

Vesalius a vadkannal volt elfoglalva.

– Őfelsége, Don Juan de Austria szerencsétlenül lépett le egy kötélhágcsóról, amikor a gálya árbockosarából lemászott. Jobb bokáját fájlalja.

Hatalmas tortákat hoztak. Az egyik gályát, a másik várkastélyt, a harmadik lovasszobrot ábrázolt. Az utóbbinak volt a legnagyobb sikere. Gattamelatát ismerték fel benne.

– Granvella bíboros úr őeminenciája epebántalmakról panaszkodik – folytatta Carillo kérlelhetetlenül.

Vesalius előbb a gályából evett, aztán a várkastélyból, végül Gattamelatából. Carillo izzó gyűlölettel nézte.

– Egyéb baj nincs? – kérdezte ekkor a kis flamand, türelmét vesztve.

A professzorok és diákok már kékültek-zöldültek a visszafojtott

nevetéstől, de erre a kérdésre már kipukkadt egyik-másik.

A franciskánus prior lesújtó tekintettel mérte végig őket. „Ó, a megátalkodott bűnösök! Ó, az istentagadó eretnekek!” – gondolta, de annál kevésbé mondhatta fennszóval, mert a sültekből és tortákból ugyancsak kivette a részét. Teli szájjal pedig nem lehet beszélni.

– Egyéb baj? – kérdezte Carillo zavartan. – Nem, egyéb baj nincs, hacsak a grandok és családjaik betegségeit fel nem sorolom. De ezt most hagyjuk, őfelsége parancsa, hogy még a holnapi nap folyamán indulj útnak, és a legrövidebb időn belül jelentkezz az udvarnál.

A Pescara-palota elé két lovas legény érkezett. Porlepte ruhájukról láthatta a cselédség, hogy messzi útról jönnek, de azt is, hogy magyarok. Következésképp a kerti ház lakóit keresik.

Volt velük két igen jó formájú vezetékló is, egy pej meg egy almásszürke. Giacomo tüstént ott termett, és magyartudományát fitogtatta.

– Ádjáisten, ádjáisten! Kereszni úrfi Battori, úrfi Kovacsocci? He?

A napbarnította, kék dolmányos, piros csizmás legények nevették.

– Azokat biza, talján koma. De legelébb is istállót meg abrakot a lovainknak – mondta az egyik pörge bajszú.

– Az úrfiak univerzitán. Isztallo van nektek itt!

A legények újból csak nevették.

– Tán bekötnél bennünket a jászol elé, adta taljánja. A lovaknak kell már igen nagyon az istálló, nem nekünk.

Ezt már nem értette Giacomo, itt véget ért a magyartudománya.

– Nem istálló? Asino *[szamár]* lenni tiktek, asino!

Borbála csak hangfoszlányokat hallott a kertből. Nem vehette ki a szavakat, mégis megérezte, hogy magyar beszéd, ismeretlen hang. Felütötte a fejét, mint a hallgatódzó őzike, aztán lélekszakadva rohant végig az árkádos udvarokon. Mire a palota kapujába ért, a legények akkor szállottak le a nyeregből. Ő már azt is meglátta külsejükről, hogy erdélyiek.

– Hozta isten kendteket. Ugye, hogy Erdélyországból jönnek?

– Mi éppen onnan, kisasszonyka. Báthori és Kovacsóczy ifiuraknak hoz-

tunk levelet.

Borbála látván a büszke tartású vezetéklovakat meg a címeres nyeregtartókat, rosszat sejtett.

– Tán csak nem értük jöttek?

Az egyik legény, zömök, zsemlye fejű, látva Borbála ijedelmét, megvakarta a füle tövét.

– Hát mi nem. De úgy vélem, az a két ménló igen. Merthogy itt alig lenne rájuk szükség.

Borbála balsejtelme beigazolódott, amikor Báthori és Kovacsóczy alkonyattájban hazavetődött. Addig Borbála meghányta-vetette Dáviddal, hogy ők mármost mitévők legyenek.

– Már mit is tehetnénk, Borbála szívem? Én el nem hagyhatom gazdámat. Aztán meg a szívem, tarsolyom egyaránt húz hazafelé.

– De én még mennyit szerettem vol-

na tanulni! Hiszen még bonckés sem volt a kezemben! És . . .

– Mit tegyünk, ha így akarja a sors. Lám, a kis vörösnek is el kell mennie Spanyolországba. Már szedelődzködnek is. Úgyis meg kellene válnunk tőle.

– Igaz. De itt marad helyébe Falloppio. Tőle is tanulhatnánk még sokat.

– Igen ám, de ha a gazdám meg Báthori István elmegy, mi sem vendégeskedhetünk itt tovább. Tudom, az öreg nem adná ki az utunkat, de nincs ínyemre, hogy ingyenélő legyek.

– Nekem se. De gondolom, gyógyíthatnánk az öreget, hogy Vesalius elmegy, meg másokat is, hiszen mennyivel többet tudunk, mint odahaza tudtunk. Megélnénk mi ebből tisztességgel.

– Meg ám. De itt csak az gyógyíthat,

aki már elnyerte a doktori gyűrűt. Bennünket meg bezárnának kuruzslásért.

Erre már mit sem tudott Borbála válaszolni, csak nagyon elszontyolodott. Ekkor megjelent a rózsalugas ajtajában Bolti, mintha csak a földből nőtt volna ki hirtelen.

– Ha csak ez a baj – mondta fekete szakállát simogatva –, segíthetek rajtatok.

Meglepetve figyelték. „Kihallgatott, és ezt nem is titkolja” – volt Dávid első gondolata. Aztán ez az arc? Hol látta? Itt a háznál egynéhányszor, az állványon meg egyebütt. De mintha máshonnan és régebbről is ismerné. És honnan tud magyarul? Miért hallgatódzik?

Pillanatra felrémlett előtte Niccolò Rossi arca és neve. De aztán ismét eltűnt. Nem lehet azonos a kiseprűzött

diákkal, hiszen kőfaragómester, amaz meg régen doktor már valahol. Igaz, bajuszt meg szakállt növesztethetett azóta, de miért alakoskodnék, mit keresne éppen itt? A hangja is más – gondolta, és végleg elvetette zavaros gondolatait.

– Én igen megszerettem a magyarokat – mondta Bolti –, amikor ott dolgoztam országukban. Egyszer az életemet is megmentették, török rablók kezéből szabadítottak ki. Ezért én segítelek itt benneteket, amíg el nem nyeritek a doktori gyűrűt, azaz hogy te el nem nyered – mondta Dávidra mutatva –, hiszen nő olyat nem kaphat.

Most Borbálára mutatott hosszú mutatóujjával. Aztán folytatta:

– Akkor te majd visszafizeted nekem a kölcsönt, így gondoltam. Mert tudom, ti magyarok büszkék vagytok, és

nem fogadtok el senkitől ajándékot.

– Még segítséget sem – mondta Dávid, akinek sehogy sem tetszett ez a különös, visszataszító modorú ember, akinek mohó tekintete úgy tapadt Borbálára, mint nyálas csiga a rózsasziromra.

Bolti még akart mondani valamit, de ekkor szapora léptek alatt csörrent meg a kerti út kavicsa, Báthori jött Kovacsóczyval.

Igen ferdén nézhettek a kőfaragómesterre, mert az mindjárt elódalgott.

Báthori a Kristóf bátyja levelét mutatta Dávidnak, Kovacsóczy meg apjáét.

Mindkettőt sürgős és fontos dolgokba hazarendelték.

•

Mia fájó szívvel csomagolt. Szerette

ezt a vidám várost, az ifjúság városát és ezt a vidám házat, amelynek tarka képét oly csillogón tükrözte reggelenként a Bacchiglione folyó.

A ládák és bőrzsákok között a hűséges Kalckar segédkezett a nagy munkában. Mia észrevette, hogy a festő is elszontyolodott.

– Miért nem jön velünk? – kérdezte, arcképét leakasztva a falról.

– Most már nincs reám szüksége Andreának. A *Fabrica* második kiadásába már Leonardo anatómiai rajzai is bekerültek, minek is jönnék?

Mia letette az arcképet egy ládára. Érezte, hogy valamivel ki kell engesztelnie a megsértett Kalckart.

– Ugyan, ugyan, nem kell azért neheztelnie, Stefan. Nem akárki lehet egy könyvben Leonardóval. De maguk művészek hiúk, nagy gyerekek.

Vagy azt hiszi, Andrea azért választott ki a Russolo ábráiból néhányat, mert a maga metszeteit nem tartotta kielégítőnek? Ezek csak kiegészítik a maga nagy művét, ezt Andrea maga mondta nekem. Hogy érezze, mennyire megbecsüljük a maga munkáját, fogadja el tőlem emlékül mesterének, Tizianónak ezt a képét. Igaz, hogy csak egy csúnya kis asszonyt ábrázol, de ha már maga nem jön velünk, legalább ez a csúnya kis asszony maradjon itt helyettem. Hogy ne haragudjék Andreára . . .

Kalckar arca felragyogott. Megcsókolta a csúnya kis asszony kezét, aztán a mesteri képet.

– Bevallom, Stefan – folytatta Mia –, magam sem megyek szívesen. Tudja, mindig útra kész vagyok, hiszen Andrea vándormadár. De Spanyolor-

ságtól valósággal rettegek. Félelmetes, szinte vérszagú. Bikaviadalok és autodafék, melyeken lobognak az inkvizíció máglyái. Kísérteties tájak, amelyek mintha Afrikától szakadtak volna el. Kísérteties városok, csupa templom, börtön és aréna. Eszelős kalandorok, papok és hidalgók tanyája. Lemészárolt mórok és zsidók emlékei. Christophoro Colombót[152], az óceán admirálisát megláncolva viszik végig Valladolid utcáin. Kolostorok és kínzókamrák. Még a bíborosok talárja is olyan, mint egy vérfolt. Jobb, hogy nem kell velünk jönnie, Stefan.

Kalckar meglepetten, szinte megdöbbenve hallgatta. Vigasztalásul festi így ezt a sötét országot, egy világbirodalom véres szívét? Vagy balsejtelmek gyötrik?

A kis Vesaliusok diadalmasan ro-

hamoztak meg egy ládabástyát, aztán lehemperegtek az összekötött nyakú zsákokon.

24

Vesalius eközben búcsúzott Pescarától.

Amikor a palotába ért, a nap már leáldozott, és az utcára kékes árny borult, amely gyorsan sűrűsödött.

Öreg barátját a kertben találta, kedves rózsafáját nyesegette . . .

– Nemsokára engem is lenyesnek – mondta mosolyogva. – De az élet rózsafája majd virágzik tovább.

Dalt dúdolt, amit még apjától hallott gyermekkorában.

Vesalius lélegzet-visszafojtva hallgatta. Elnézte, hogyan szövi be pókhálójával az öreget az alkony, hogyan válik élő valóságból lassan emlékké, és

érezte, nem látja többé. Nehéz szívvel mondta:

– Búcsúzni jöttem, signor Antonio.

– Tudom. Hallottam, hogy a spanyol király udvari gyóntatója itt van a ferenceseknél. Mindjárt gondoltam, hogy nemhiába jött. Utánad nyúlt a kéz, amely elér mindenkit, földrészeken és tengereken át.

Elhallgatott, aztán még hozzátette:

– Nem tartóztatlak. Emberrel lehet vitázni, de egy szörnyű kézzel nem. A kéz kinyúlik, mint egy roppant kar végrehajtó hóhérja. A kar nem emberhez tartozik. Sötét hatalom karja, én tudom, kié. Harcoltam ellene egész életemen át.

Újra hallgatott. Aztán így szólt:

– Menned kell, kedves barátom, Andrea. Mi elbuktunk ebben a harcban. De sokan jönnek utánunk. A

tudomány és művészetek katonái, akik majd újra meg újra szembeszállnak ezzel a földrészeken átnyúló karral. Egyszer megragadják. És akkor miénk a győzelem.

Karon fogta Vesaliust, és elindultak a kert kavicsos útján.

– Ma szomorú napom van, Andrea. Elhagy az ifjúság is. Útra készülődnek a magyarjaim. Gyere, búcsúzz el tőlük is. Ők keletre mennek, te nyugatra.

Halkan beszélt, csaknem minden hangsúly nélkül. És mégis volt szavaiban valami, ami különös értelmet adott ennek a két szónak: kelet, nyugat.

Bolti beszélgetésüket figyelve, ott settenkedett a bokrok között. Majd kerülő úton elinalt a kerti házhoz, hogy meghozza Vesalius jövetelének hírét. És ezzel jogcímet nyerjen arra, hogy

ott tovább leselkedjék.

A fiatalok már felkészültek az útra. Dávid és Borbála kiszaladt szeretett mestere elé.

A szökőkút széles márványkávájára telepedtek. Beszélgetésüket a medence vizébe visszahulló vízcseppek halk muzsikája kísérte, mint valami hárfapengés.

– Hallom, ti is útra készülődtök – mondta Vesalius Dávidnak, aki előtte állott.

– Haza kell mennünk.

– Kell? Miért?

– Mert a gazdámat hazahívta apja. És úgy vélem, otthon szükség lehet ránk. Még borbélynak, felcsernek is szűkiben vagyunk. Doktor meg alig jut egy is három városra. A falvak népe hírből sem ismeri, kuruzslók keze alatt pusztul.

– Helyes. Mindenki a maga népét szolgálja elsősorban, megértelek, Dávid fiam. És ott vegye fel a harcot a babona és tudatlanság ellen, ahol legnagyobb a szükség reá. De neked még sokat kellene ám tanulnod ehhez.

– Mondja Borbála is. Ugye, Borbála szívem?

– Ó, százszor annyit, mint amennyit eddig tanultunk. De mit tegyünk?

Vesalius elnézte az ifjú párt, meg az égen felbukkanó csillagfényecskéket.

– Ha itt nem maradhattok, jertek velem. Jó hasznotokat veszem, és ti is megtanulhatjátok mindazt, amit én tudok. Jobban mondva, amit én tanulok. Mert minden nap vagy minden beteg egy-egy új tanítómester.

Dávid szólni sem tudott az örömtől. Csak tusakodott magában. Hogy hagyja el gazdáját, akit apja bízott rá?

Borbála most is kitalálta gondolatát, mint mindig, ha Dávid hallgatott.

– Úgy vélem, Farkas úrfinak nincs már reád szüksége, hiszen . . .

A homályból két alak bontakozott ki. Báthori és Kovacsóczy. Tisztelettel köszöntötték Vesaliust.

– Nos, miért nem felelsz? – kérdezte az Dávidtól.

– Boldog lennék – dadogta Dávid zavarodottan –, ha . . . de . . . nem hagyhatom el gazdámat.

Vesalius elnevette magát, aztán elmagyarázta, miközben a kerti ház felé ballagtak, hogy miről van szó.

– Nincs ezen mit gondolkozni, Dávid. Örülj, hogy ily nagy mester mellett gyarapíthatjátok tudománytokat – mondta Kovacsóczy. – Apámuram nemhogy megneheztelne ezért, de még büszke lesz rád.

•

A hajnal ott találta még őket a kerti ház teraszán. Akkor mindannyian elbúcsúztak Antonio di Pescarától, aztán lóra ültek, és a csatorna mentén elindultak Vesalius háza felé.

A vidám ház kapuja előtt hosszú, fekete alak várt reájuk. Alfonso Carillo. Két hatalmas, bőrrel bevont utazókocsival.

A málhákat már mind lehordatta. Az egyik kocsiba ő ült Vesaliusszal, a másikba Mia a négy gyerekkel.

Kristóf és Elek a kocsik elé rúgtattak. A másik két legény a kocsik mögé, mindnégyen alaposan felfegyverkezve. Borbála számára is lett volna hátasló, de őt Mia maga mellé vette a kocsiba.

Báthori, Kovacsóczy és Dávid a ko-

csik mellett lovagoltak, így indult meg a karaván a Velencébe vezető úton.

A kis Vesaliusok nagyokat rikkantottak és üvöltöztek, a kocsisok ostorai pattogtak, a paripák fürgén vitték lovasaikat a szőlősdombokkal szegélyezett széles országúton. Velencében kettéoszlott a társaság. Egyik része a Zára, másik a Cadix felé induló gályára szállt.

Harmadik rész

1

Az a kis fecskefészek, amelyet Borbála nagyszülei ragasztottak a budai Várhegy oldalába, a halászok bástyája alá, lakatlanul állott immár vagy négy esztendeje. Igaz, egészen lakatlannak nem lehetett mondani, mert mindenféle gyülevész népség bújt meg benne azóta, hogy Kata asszony felköltözött a fiatalok távoztával Boldizsár mester Szent György téri házába. Megfordult a zsúpfödeles kunyhóban hamispénzverő cigány, üldözött útonálló, földönfutó kolduscsalád, szökött rab, kóbor kutyák és macskák egész serege, amely patkányra vadászott. Végül is ez a szapora állat győzedelmeskedett volna itt emberen, kutyán és macskán, ha egy részeg janicsár fel nem gyújtja a házat.

A derék muzulmánok ugyanis titokban idejártak, hogy megszegjék a bortilalmat.

Így pusztult el a kunyhó. De mintha rokona lett volna az a ház is, amelyben Boldizsár mester lakott Kata asszonnyal. Mert valamikor, vagy harminc éve, ennek a háznak a zsindelytetejére is csóvát vetettek gonosz kezek, és akkor ez a ház is porig égett.

Fortunátus Imrének, Ulászló király bankárjának háza volt ez akkoriban. De volt a tehetetlen királynak másik bankárja is, a Fugger család. Ez bujtotta fel a budai németeket Fortunátus ellen, aki életét is alig tudta megmenteni. Nem is tért vissza abba a házba soha. Lakatlanul állott, senkinek sem kellett. Végül is Boldizsár mester vette meg olcsó pénzen a kincstártól, amikor megtért külföldi vándorútjáról. Maga

ácsolt rá új fedelet, maga fedte be színes cseréppel, mert ehhez is értett. Aztán, hogy jól jövedelmezett a borbélymesterség, apránként kitatarozta, egyik emeleti szobáját be is bútorozta úgy ahogy, a másik kettőben nyiszálta, fűrészelte betegeit. A felcserség mellett fogat is húzott, beretvált, szakállt nyesett. A török borbélyoknak nem állott útjában, „igazhitű" nem járt abba az istentelen házba, amelynek földszintjén bort mért a gyauroknak a Fehér Lóhoz címzett kocsma púpos tulajdonosa.

Igaz, hogy a vár eleste óta csak a szegénység maradt meg benne, a papok, főurak, gazdag polgárok mind eliszkoltak. De Boldizsár mester és Kata asszony így is eléldegéltek mesterségükből.

Ahol a kocsmáros megél, ott a borbélynak is telik kenyérre. Néha még

kalácsra is – mondogatta Boldizsár mester a Fehér Ló vendégeinek, akik esténként ugyancsak megtöltötték a söntést, de még a két ivót is.

Rác marhakupecek, disznókereskedők, víziv árosi mészárosok és hajtók voltak jobbára, akiknek jobban megduzzadt a tarsolyuk a török alatt, mint valaha. Fizettek a basának, a bégeknek, az agáknak, a csauszoknak, de jutott is, maradt is, mert az adót és vámot nem hajtotta be rajtuk senki. Mindannyinak volt egy-egy házi törökje, aki megvédte, és ha kellett, még kísérőt is adott mellé. Husszeinnak, a renegát Ferencrendi barátnak duzzadt meg legjobban a tarsolya, mert ő intézte a basa embereinél a legzavarosabb ügyeket.

Az örmény kocsmáros, Zakariás szállította Husszeinnak a legkövérebb „potykákat", amint ő nevezte azokat

az ügyes-bajos embereket, akik bekerültek Husszein hálójába. Most is hátrafelé bökdösött válla felett a hüvelykujjával, amikor Husszein belépett a söntésbe. Ha egyet bökött, ez annyit jelentett, hogy a potyka az első ivóban van, ha kettőt, ez azt, hogy a másodikban. Volt még egynéhány ilyen titkos jelük, jóformán szót sem váltottak, és Husszein már indult is a macskaköves udvaron át a hátsó ivóba.

Gyakorlott szeme rögtön felfedezte a „potykák”-at. Nem volt nehéz, miután török ritkán fordult meg itt, és csak akkor, ha őt kereste. Most meg ott ült az egyik sarokasztal mögött egy fehér süveges janicsár meg egy zöld kaftános, keskeny turbános szpáhi.

Husszein szemügyre vette őket. A janicsár ültében is hórihorgas, gör-

be hátú embernek látszott. Keskeny, hosszúkás arca, fürge gyíkszeme, lelógó harcsabajsza, kopott kék köntöse nem sok bizalmat keltett. Hátára lelógó piszkos süvege mellett egyetlen strucctoll sem volt, ami még a közembernél is a szegénység jele. A szpáhiból sem nézett ki több jót. Kicsi, sovány, karvalyorrú emberke, barna bajsza beléfolyt rövidre nyesett, göndör szakállába. Mindkettőnek vörös posztóövében csak egy-egy árva, marhalábcsont nyelű jatagán.

– Csok jasa[153] – köszöntött rájuk foghegyről.

Azok is bizalmatlanul vették őt szemügyre, úgy mormogták a „szalem alejkum”-ot[154] feleletül.

Miután a szpáhi helyet mutatott neki az asztalnál, leült szemben vele.

Török ember nem szokott széken

ülni. Vagy guggol, maga alá húzott lábszárára nehezedve, vagy keresztbe rakott lábbal ül gyékényén, szőnyegen, párnán. Ha aztán mégis négylábú székre kényszerül, furcsa testtartással izeg-mozog rajta.

Husszein megfigyelte, hogy ezek bizony kényelmesen ülnek a szalmafonatú széken, következésképp renegátok, mint ő, vagy még azok sem.

– Mi járatban vagytok, igazhitű mozlimok?

Egyikük sem válaszolt, csak gyanakodva pislogtak felé.

– Az a híred – mondta végül a szpáhi –, hogy te itt mindentudó vagy.

– Mindentudó csak Allah meg az ő prófétája.

– Hát a sejk-ul-iszlám[155] meg a főmufti[156] ?

– No, annyit talán még én is tudok,

mint azok. Mert a Koránt[157] ismerem úgy, mint ők. És halandó ember ennél többet nem tudhat.

– Igaz. Csak eggyel többet: hallgatni.

– Azt én jobban tudok még a sejk-ul-iszlámnál is. Mert néki is kell a Koránt hirdetni egyszer évente, Bajrám ünnepén. De én csak akkor beszélek, ha akarok. És mivel ritkán akarok, bökjétek ki végre, igazhitű muzulmán renegátok, mi a fészkes fenét akartok tőlem?

Eddig törökül beszélt, de ezt már magyarul mondta.

Az ivóban nem volt rajtuk kívül senki. A janicsár meg a szpáhi elvigyorodott.

– Tudjuk, Ferenc-rendi barát voltál – mondta idegenszerű magyarsággal a janicsár.

– Ti meg jezsuiták vagytok. Vagy voltatok, testvéreim az Úrban. Ha na-

gyon gondolkodom, még azt is megmondom, hogy a te neved Kolosvári János, Gyulafehérvárott találkoztunk vagy tíz esztendeje. A tiéd meg Alvarez, Cadixban és Ceutában jártunk együtt.

Most már úgy izegtek-mozogtak székükön, mintha valóban törökök lettek volna. Husszein nevette.

– Ti mondtátok, hogy mindentudó hírem van. Akit én egyszer láttam, akivel egyszer is beszéltem, annak megmondom a nevét húsz év múltán is. Csak azt nem tudom, hogy te, Alvarez testvér, honnan tudsz magyarul?

– Én tanítottam. De most hagyjuk ezt. Azt mondd meg nekünk jó pénzért, ismersz-e bizonyos Szamosközi Dávid nevezetű erdélyországi diákot.

Husszein tudott alakoskodni. Most a homlokát dörzsölgette turbánja

alatt, mintha gondolkodnék. És valóban gondolkodott is. Mert egy szempillantás alatt úgy döntött, hogy nem árulja el magát.

– Szamosközi, Szamosközi – mormogta, tenyerével elfedve pufók, barna ábrázatát. – Úgy tetszik, hallottam ezt a nevet valamikor.

Alvarez a kezébe nyomott valamit az asztal alatt. Husszein egy pillantással megállapította, hogy flórenci arany.

– Erőltesd csak meg egy kicsit a memóriádat, Husszein testvér – mondta a szpáhi, és posztóövéből ő is kiszedett egy aranyat.

– Úgy emlékszem, járt itt valaha követségben Kovacsóczy István nevezetű erdélyi úrral.

Újabb arany, újabb homlokdörzsölés.

– Aztán annak fiával, Farkassal. Ha

jól tudom, Padovába készültek.

Az arany és a homlokdörzsölés megismétlődött.

– Hát egy bizonyos Borbála nevű leányzót nem ismertél?

– Úgy emlékszem, ismertem. Merthogy éppen én adtam össze őket itt a Vár alatt, mielőtt útnak indultak.

Alvarez, a janicsár most még egy aranyat csúsztatott Husszein kezébe.

– Ez párosával dukál, merthogy belőlük is egy párt csináltam, hé!

A szpáhi vigyorogva tetézte még egy arannyal.

– De most már azt tudd meg, visszatértek-e ide? És ha igen, merre vitt az útjuk?

– Hát ezt bizony nem lesz könnyű megtudni. Van vagy négy esztendeje, hogy elindultak innen, ki tudja, merre járnak azóta?

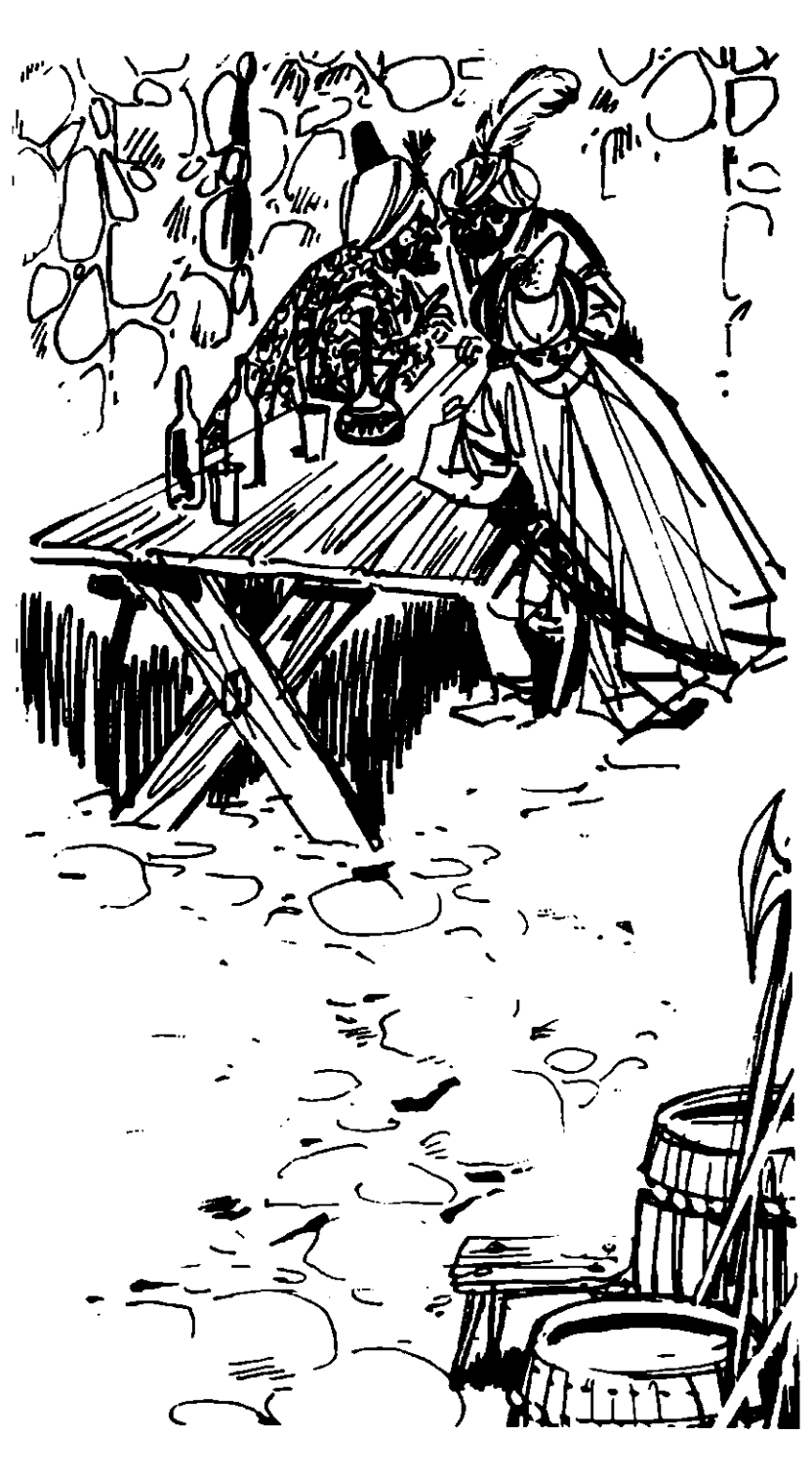

Dávid és Borbála éppen a fejük feletti helyiségben volt, Boldizsár mester lakásán, és Husszein igen jól tudta ezt.

– Úgy lehetne tán a nyomukra bukkanni – mondta újabb homlokdörzsöléssel –, ha megtudnók, ott van-e még Padovában az a Kovacsóczy úrfi.

– Két éve visszatért már Erdélybe, az ifjú Báthorival együtt. De Dávid Spanyolországba követte Borbálával együtt padovai professzorát, bizonyos Vesalius nevű doktort.

2

Granvella bíboros háromszor reggelizett. Igaz, hogy csak egyszer ebédelt, viszont kétszer vacsorázott.

– A falánkság egyike a hét főbűnnek – mondta nemegyszer vikáriusának[158]. – De a jobb kéz nem tudja, mit

csinál a bal. A lélek nem tudja, mit csinál a test. Ha a testem a falánkság bűnébe esik, tehet-e erről az én fennköltt lelkem, amely nem pástétomokkal, sültekkel és édességekkel táplálkozik, hanem égi malaszttal? Adjuk meg a császárnak, ami a császáré, a testnek, ami a testé, hogy azután lelkünkben annál inkább szolgálhassuk Urunkat, az ő egyházát és földi helytartóit.

A vikáriusok sűrűn váltogatták egymást, és sűrűn helyeseltek. Mert minden új vikáriusnak végig kellett hallgatnia a bíbornok eszmefuttatását.

Aztán még ezeket is elmondta mindegyiknek:

– Az első reggeli előtt van a hajnali mise. Utána egyházkerületi ügyek. Addig püspök vagyok. Második reggeli előtt a posta. Jelentés, aztán futá-

rok és követek fogadása. Addig államtitkár vagyok. Harmadik reggeli előtt a Santa Hermandad. Addig nagy inkvizítor vagyok.

•

A vikárius feltörte a pecséteket, és fennhangon olvasta a leveleket.

Az egyik Jacobus Sylviusnak, a párizsi egyetem rektorának a levele volt.

– „El nem mulaszthatom, hogy felhívjam a királyi felség figyelmét egykori tanítványom, Andrea Vesalius bűnös üzelmeire. Ez az elvetemült eretnek megtagadta minden tanításomat, Arisztotelészt és Galenust. Ezzel együtt Aquinói Tamást és vele az egyházi tudomány tanait, valamint az egyház törvényeit. A tridenti zsinat határozatai értelmében máglyára kellene jutnia. Ehelyett sza-

badon, garázdálkodik, űzi fertelmes boncolásait, sőt azzal dicsekedhetik, hogy őfelsége udvari orvosa. Kérdezem, kihalt a két nagy inkvizítor, Torquemada és Ximenesz szelleme? Meddig tűri még eminenciád ennek az ördöggel cimboráló boszorkánymesternek istentelen praktikáit, aki nem átallotta munkáját Bázelban, az eretnekség egyik fő fészkében, Frobenius nyomdájában két kiadásban is megjelentetni?”

A bíboros sunyi mosollyal hallgatta a vikárius felolvasását. Hunyorgott, bólogatott, hümmögött, aztán intett, hogy jöhet a következő levél.

Figyelmesen hallgatta a földkerekség minden tájáról beérkezett leveleket. Aztán a futárok és követek fogadása következett volna, de a bíboros be sem várta a névsor felolvasását. Maga

mondott két nevet:

– Fifi, Pipi.

A vikárius kiszólt a fogadóterembe a főkomornyiknak:

– Fifi, Pipi.

A főkomornyik kiszólt a váróterembe az egyik komornyiknak:

– Fifi, Pipi.

A komornyik végigrohant a folyosón. Aztán visszatért Fifivel és Pipivel, a két selyemszőrű, tömpe orrú, fehér máltai pincsivel. Végighaladt velük a várótermen, a futárok és követek sokasága között. A fogadóteremben átadta őket a főkomornyiknak. A főkomornyik a vikáriusnak, aki szertartásos mozdulattal helyezte Fifit és Pipit a bíbornok lába elé.

– Reggeliztetek?

Fifi és Pipi egyszerre vakkantott. A bíbornok elégedetten mosolygott. Az-

tán eljátszogatott velük, mialatt a németalföldi kormányzó, az angol király, Miksa császár és a pápa követe odakint várakozott.

Fifi és Pipi hátsó lábaikon állottak. A bíboros cukrot tett tömpe, fekete, fénylő orrocskájukra. Mozdulatlanul tűrték.

– Most! – vezényelt Granvella.

Fifi és Pipi elkapta a cukrot, és jóízűen ropogtatta.

– Nagyon meg vagyok veletek elégedve. Fegyelem. Fő a fegyelem. Most menjetek szépen.

Megsimogatta őket kövér, párnás kezével. Fifi és Pipi nagyokat nyikkantott örömében, és nyalogatták a kövér kezet.

– Hálásak vagytok, igen, hálásak. Sajnos, az emberek nem tanulnak tőletek.

Intett. A vikárius kiadta Fifit és Pipit a főkomornyiknak, az a komornyiknak, az viszont a pecérnek, aki az egész kutyafalka felett őrködött.

A bíboros akkor az ablakhoz lépett, és félrevonta annak nehéz bíborbársony függönyét. Az ablak Madrid főterére, a Plaza Mayorra nyílt. Ezen a téren tartotta az inkvizíció az autodafékat.

•

Vesalius is levelet kapott aznap legjobb tanítványától, Falloppiótól, aki követte őt a fakultás tanári katedráján.

Kelt Padovában, Anno Domini 1558, Vízöntő havának ötödik napján.

Adassék e levelem Andrea Vesalius professzornak, II. Fülöp, Spanyolország, Castilia, Aragónia etc. ő királyi felsége udvari

orvosának, Madridban.

Szeretett Mesterem!

Levele nagy örömet okozott. Szívből kívánok szerencsét a magas kitüntetéshez, mellyel őfelsége a grandok sorába emelte. Még ennél is jobban örültem annak, hogy a salamancai teológiai fakultás őfelsége kívánságára kimondotta, hogy a boncoláshoz kivételes esetekben és bizonyos meghatározott korlátok között joga van. Ez a határozat még így is megkönnyíti további munkásságát, amelytől mi mindnyájan még sok és nagy eredményt várunk.

Sajnos, szomorú hírt is kell közölnöm: a mi barátunk, és védelmezőnk, Antonio di Pescara halálát. Ez ugyanolyan különös tünetek közepette következett be, mint négy hónappal ezelőtt Colombo Russolo halála. A podeszta tagjai megmerevedtek, mégpedig sokkal gyorsabban, mint ahogy

a hullamerevség beállani szokott, és sokkal nagyobb mértékben. Az a gyanú merült fel, hogy mindkét halálesetet valami ismeretlen méreg okozta, de ennek természetét és körülményeit nem tudjuk kinyomozni. A signoria ugyanis egyik holttest boncolására sem adott engedélyt, mert a velencei hercegérsek, Malfatti ezt külön rendelettel megtiltotta.

Egyébként nem írhatok újat, hacsak azt nem, hogy a doktori kar nagy vitákat folytat Servet vérkeringési elméletéről. Szeretném, ha mesterem is hallatná szavát ezekben a vitákban, hacsak levélben is.

Hálás tanítványa:

Giovanni Falloppio m. p.

Vesalius kétszer is elolvasta tanítványa levelét. Aztán elkezdett fel és alá járni a boltíves, rideg szobában, amelyet a kandalló tüze sohasem tu-

dott teljesen átmelegíteni, pedig Dávid ugyancsak dobálta bele a tölgyfa hasábokat. Vesalius mégis didergett. Gondolatai szertecsapongtak, kereste a dolgok összefüggését. Megint az volt az érzése, mintha valami láthatatlan hálóba került volna, amelynek szálai egyre jobban összekuszálódnak, amelynek hurka egyre inkább összeszorul fölötte. Miért tiltotta el Malfatti bíboros külön rendelettel Colombo Russolo és Pescara holttestének felboncolását? Pescara elmondta neki annak idején Malfatti bíborossal folytatott párbeszédét és a bíboros burkolt fenyegetéseit. Olyan volt – mondta akkor Pescara –, mint egy vörösre főtt, nagy rák. Igen, ő volt az egyház, félelmetes ollóival, hosszú csápjaival, apró, merev gömbszemeivel, amelyek egyszerre kétfelé tudnak nézni, miközben

a rák hátrafelé halad. Ennek a ráknak az egyik ollója végzett Russolóval és Pescarával, ez kétségtelen. Valamelyik fekete rák, amelyre a vörös rákok bízzák az ilyesmit. Előbújnak az iszapból, tapogatódznak hosszú csápjaikkal, aztán szétnyitják kemény ollóik két szárát. Páncéljuk a dogma. Módszerük a hátrálás: megfordítottja minden haladásnak.

A téli alkony lebukó tűzgolyója színpadias görögtűzzel világította be a szoba boltíveit. A kandalló tüzének fénye mintha birkózott volna vele. Mintha vetélkedtek volna, melyik a vészjóslóbb. Vesaliusnak önkéntelenül is Servet máglyája mutatkozott meg ebben a tűzijátékban. Igen, a vérkeringés vitája, erről ír Falloppio a levelében. Servetnek ezért kellett máglyára mennie Genfben, nem a szentháromság meg-

tagadásáért. Ezt csak ürügyül használta fel Kálvin ellene. Az eretnekség a vérkör volt, ezt nem tudták Servetnek megbocsátani. Hogy ő hallassa szavát a vitában? Hány szívet boncolt! Hány álmatlan éjszakán figyelte ereinek lüktetését, hogy megfejtse ezt a rejtélyt, a vér rejtélyét. De hogyan?

Dávid két fahasábbal jött. Amikor megetette velük a telhetetlen kandallót, gyertyát gyújtott, lángjánál aztán sorra gyújtogatta a nehéz ezüsttartókban a többi gyertyát.

Vesalius szótlanul nyújtotta neki Falloppio levelét.

Mialatt Dávid a levél olvasásába merült, kopogtattak. Granvella főkomornyikja lépett be, mély meghajlással.

– A kardinális úr őeminenciája kéreti méltóságodat.

Vesalius körülnézett a szobában,

hogy kit is kéret a bíboros. Elfelejtette, hogy ő grand, és így jár neki a méltóságos cím. Csak mulatott a palotában uralkodó cím- és rangkórságon, az egész spanyol etiketten, amelyet minden európai udvar majmolt már akkoriban. Végül is ráeszmélt, hogy őt kéreti a bíboros. Követte a főkomornyikot a palota zegzugos folyosóin, a sok szobán és termen át. Már minden csilláron égtek a gyertyák, de a főkomornyik csak vitte előtte szertartásos mozdulattal magasra emelve az ötágú gyertyatartót, mintha világítania kellett volna. Az ajtónálló mellvértes, sisakos testőrök pedig magasra emelték előttük vörös bojtos lándzsáikat.

Granvella dolgozószobájában fogadta, nyájas mosollyal.

– A párizsi egyetem rektorától érke-

zett egy levél, az az óhajom, hogy méltóságod is elolvassa.

Átnyújtotta Jacobus Sylvius levelét. Mozdulatlanul ült hermelines bíbortalárjában hatalmas, dúsan faragott fekete karosszékben. Mialatt Vesalius olvasta a levelet, Granvella figyelte az arcát. De az a vörös szakállas, halovány arc nem árult el sem haragot, sem megvetést. A zöldesszürke szemek szinte közömbös tekintettel siklottak át a sorokon, aztán a kék eres, finom, fehér kéz összegöngyölte a pecsétes levelet, és átnyújtotta a bíbornoknak.

– Ezt a levelet voltaképpen őfelségéhez kellett volna eljuttatnom. De nem áll szándékomban.

Vesalius nem felelt. Csak a tekintetük találkozott a beállott nagy csendben.

– Mind a királyi felség, mind pedig

én és az egész udvar nagyra becsüljük méltóságod tudományát. Ezt láthatja nemcsak a legfelsőbb kitüntetésekből, amelyekkel őfelsége a grandok sorába emelni kegyeskedett, de a salamancai univerzitás teológiai karának ama döntéséből is, amelynek értelmében bizonyos esetekben még boncolnia is szabad.

Vesalius most sem felelt. Nem tetszett neki ez a nagy jóakarat, csapdát sejtett mögötte.

– Ezt a levelet két okból mutattam meg méltóságodnak. Először azért, hogy tájékoztassam, mily hatalmas ellenségei vannak. Másodszor azért, hogy ezzel kapcsolatban néhány kérdést intézzek méltóságodhoz.

– Tessék – mondta Vesalius, miközben arra gondolt, hogy a nyájas Granvella helyére most ült le a nagy inkvi-

zítor. Mert a kínzókamrák vallatásait és az autodafékat a dominikánusokra bízza, maga pedig itt ül pompás karosszékében, jóságos mosollyal és udvariasan. Így is lehet vallatni.

– Ez a Jacobus Sylvius rosszallólag emlékezik meg a bázeli Frobenius-nyomdáról. Méltóságod miért nyomatta éppen ott munkájának két kiadását?

– Mondhatnám azt is, hogy az egyházatyák műveit is ez a Frobenius adta ki sorozatosan, de én csak azzal okolom meg, hogy neki vannak a legszebb betűi, ő használt először latin betűt a gót betűk helyett, neki van a legjobb fametszője, a legszebb papírja, a legjobb könyvkötője. Az anatómiai ábráimról készült metszeteket is ő nyomja a legkifogástalanabbul. Azt hiszem, ez elég.

– Tökéletesen. De az egyházatyák

műveinek sorozatos kiadását azzal tette úgyszólván semmissé, hogy ő adta ki az első teljes bibliafordítást, az eretnek Lutherét, amit a szentszék indexre helyezett. Továbbá Erasmus és Paracelsus[159] munkáit is.

– Ezeket nem veszem védelmembe. Nem vagyok teológus, és az én mestersségemen kívül most semmi sem érdekel.

– Ez helyes. De Bombastus Paracelsus orvosi művei is ott jelentek meg. Hogyan vélekedik ezekről?

„A rák már nyújtogatja a csápjait. Hogy azután utánuk nyújtsa ollóit is” – gondolta Vesalius.

– Paracelsus nem orvos. Mágus vagy világcsaló, eszelős vagy tudatlan kuruzsló. Lehet, hogy mindezek sajátos keveréke. De semmiképpen sem orvos.

– És hátha ördöggel cimboráló bo-

szorkánymester? Mert az kétségtelen, hogy gyógyítani tud.

– Ördög nincs, tehát cimborálni sem lehet vele, mint ahogy boszorkányok sincsenek.

– Vigyázzon méltóságod! Az egyházatyák mind elismerik, sőt bizonyítják a sátán létezését.

– Én csak abban hiszek, amit látok.

– Isten, az ő fia és a Szentlélek is láthatatlanok.

– Mondtam már, nem vagyok teológus. Én orvos vagyok.

– Helyes. De ha hisz a látható dolgokban, menjen el Wartburg várába. Luther cellájának falán még ott láthatja a tintafoltokat, amelyek akkor fröccsentek oda, amikor Luther a sátán fejéhez vágta kalamárisát.

– Csodálom, hogy eminenciád egy eretnek állítólagos látomására hivatko-

zik. És nekem egyéb dolgom is akad, mint hogy Wartburgba utazzam néhány tintafoltért. Hogy Paracelsus sok esetben sikerrel gyógyított, ez kétségtelen, de ehhez nem kellett földöntúli hatalmakkal cimborálnia. Ismerte néhány ásvány és gyógynövény hatását. De hogy az ásványok, ércek, drágakövek és az égitestek között összefüggéseket keresett, ez badarság. Mint ahogy a horoszkóppal való csillagjóslás és az alkímia is az.

– Tehát akkor miben hisz méltóságod?

– Amiben egy orvosnak hinnie kell. A pozitív és reális tudományban.

– Vagyis a bonckésben?

– Abban. Ami ellen Paracelsus leginkább kapálódzik, Hippokratészre[160] hivatkozva. Én viszont csak folytatom Galenus munkáját.

A bíboros puffadt arcáról eltűnt a nyájas mosoly.

„Úgy siklik ki a kezem közül, mint az angolna” – gondolta fojtott dühvel.

Most feltette az utolsó kérdést.

– Hisz méltóságod a vérkeringésben?

– Ez nem hit kérdése, hanem tudásé. Nem hihetek olyasmiben, amelynek létezéséről személyesen meg nem győződtem. Ha elméletben talán lehetséges is volna Servet állítása, a gyakorlatban csak akkor győződhetnénk meg erről, ha élő ember belsejébe láthatnánk. A halott szívműködése megáll. Hiszen éppen ez a halál első tünete. Holttesten tehát nem igazolhatjuk, de nem is cáfolhatjuk Servet elméletét.

A bíbornok most ismét hallgatott. Aztán a sunyi mosoly újból kiült kövér képére.

– És mi lenne, ha méltóságod egyszer élő ember testét boncolná?

– Akkor gyilkos lennék, és akasztófára kerülnék.

– Nono. Mondjuk, halálraítélt gonosztevőét, vagy egy indiosz testét, aki még nem vette fel a keresztséget?

Vesaliust kezdte elhagyni a türelme ebben a fogósdi-bújósdi játékban.

– Élő embert semmiképpen sem boncolnék, akár indiosz, akár keresztény, akár mohamedán, akár zsidó. De ezután már halottat sem boncolok. Kellőképpen megismertem az emberi test szerkezetét, és a bonckést már csak akkor veszem majd a kezembe, ha operációt kell végrehajtanom. De ehhez is az orvosi kar engedélyét fogom kikérni. És annak jelenlétében fogom végrehajtani.

•

Amikor visszatért a palotában kijelölt lakosztályába, Dávidot a laboratóriumban találta. Elmondta neki a Granvellával folytatott párbeszédet.

– A háló szorul körülöttem, Dávid. Én innen nem mehetek el. Fülöp karja olyan hosszú, hogy mindenütt elér. De ti menjetek.

3

Husszeinnak, a renegát barátnak immár vagy tíz arany ütötte a markát a Fehér Ló ivójában, amikor a szerepek megcserélődtek. Eddig ugyanis ő volt a kérdezett, tőle szerettek volna megtudni mindent Borbáláról és Dávidról. De most neki ütött szeget a fejébe, hogy vajon miért? Mi végre öltöztek ilyen maskarába ezek a jezsuiták? Mi okból

kockáztatják a fejüket, amely pillanat alatt lehullhatott volna turbánostul, ha valaki felfedezi, hogy nem igazhitűek, még csak nem is renegátok, és janicsárnak meg szpáhinak álcázva lopakodtak be Budavárába.

Ismerte a jezsuiták rendi törvényeit és szokásait. Tudta, hogy felsőbb parancsra életük folytonos kockáztatásával is kémkednek. Csak egy intésébe került volna, s Zakariás mester, az örmény kocsmáros behívja az őrjáratot, és a két jómadár hurokra kerül. De nem akart még nyílt kártyával játszani. Mert, ha elfogatja őket, akkor ugyan megkapja az övükben eldugott aranyak egyharmadát, ami nem megvetendő zsákmány, viszont küldetésük és jövetelük igazi okát és célját semmiféle vallatással ki nem szedik belőlük a csauszok, a Vár csendőrei. Neki pe-

dig éppen ezt kell megtudnia, mindenáron, ha Borbálát és Dávidot meg akarja menteni egy ismeretlen veszélytől. Ezért küzdött benne az ifjú pár iránt érzett féltő szeretet az aranyak után érzett csiklandó vággyal.

Mindezt a gyakorlott cselszövő egyszerű fogásával akarta elleplezni.

– Beszéljünk nyíltan és őszintén egymással, mint ahogy igaz szolgáihoz illik az Úrnak. Mert ez a turbán a fejemen mit sem jelent. Valami okból viselem, csakúgy, mint ti, de ez most nem tartozik ide. Én segítségetekre akarok lenni nemcsak Dávid diák és Borbála felkutatásában, de más egyébben is, amiért ide merészkedtetek a rend parancsa folytán.

A két szempár rászegeződött, olyan élesen, mintha az ő tekintetén keresztül akart volna olvasni legtitkosabb

gondolataiban. Husszein volt már az inkvizítorok kezében is, jól ismerte ezeket a tekinteteket. Úgy tett, mintha észre sem venné, és nyugodtan folytatta:

– Láthatjátok, hogy én őszintén beszélek veletek, az aranyaitok sem kellenek nekem. De nekem is tudnom kell, miért küldtek benneteket ide. Máskülönben nem tudok segítségetekre lenni.

Alvarez és Kolosvári gyors tekintetet váltott egymással. Tudták, hogy Husszein kezében vannak, s nincs sok vesztenivalójuk.

– Vesalius istentelen eretnek és boszorkánymester, aki felszentelt hullákat boncol. Ezért nemcsak őt tartjuk állandó megfigyelés alatt, de tanítványait is. Az egyháznak tudnia kell ördögi praktikáikról, testvér. Már csak a

tridenti zsinat határozmányai miatt is – mondta Alvarez.

– Értelek. De előbb azt kellene kinyomozni, merre vitt az útjuk Spanyolországból? Talán még ott vannak Vesalius mellett.

– Dehogyis. Onnan már egy év előtt eljöttek. Visszatértek abba az istentelen Padovába, ahol Vesalius utódának, Falloppiónak előadásait hallgatták. És mivel nőszemélyek nem látogathatják az egyetemet, Borbála férfiruhába öltözött, csakhogy boncolhasson.

– Ó, az elvetemült boszorkány! – sopánkodott Husszein. – És még ott vannak Padovában?

– Dehogyis. Egy éjszaka nyomtalanul eltűntek. Csak annyit tudtunk kinyomozni, hogy állítólag egy marhakupeccal és annak hajtóival mentek ki a városból. Mivel pedig azok innen

hajtják a gulyákat Bécsen át a német birodalomba vagy Szlavónián át Itáliába, következésképpen nekik is ide kellett azokkal visszatérniük – mondta Kolosvári.

– Majd megleljük őket. De nektek nem ajánlom, hogy ide vagy más kocsmába betegyétek a lábatokat. Mindjárt feltűnik, hogy igazhitű olyan helyre jár, ahol bort mérnek. És ti még törökül se igen tudtok. Hol vagytok szálláson?

– Egy vízivárosi rác naszádosnál, ő hozott ide bennünket ehhez az örményhez, s mondta, hogy az eligazít majd minden ügyes-bajos dolgunkban.

– No, majd szerzek én jobb szállást nektek ennél, mert ez veszélyes.

Alvarez és Kolosvári újból egymásra pislogott. Ez a túlságos szolgálatkészség kezdett nem tetszeni nekik. Sunyi

oldalpillantásaikkal mintha azt akarták volna jelezni egymásnak, hogy: törököt fogtam, de nem ereszt.

– Addig is, amíg kinyomozzuk a diák és a kis boszorkány hollétét, legbiztosabb helyen vagytok nálam, testvéreim az Úrban. Én ugyanis a basa házában lakom. Afféle íródeákforma vagyok nála, mivel egy tucatnyi nyelvet ismerek, szóban és írásban. Ott időzik most nála a híres költő és törvénytudós, Cselebi Hasszán bég, neki is segédkezem. Van tehát annyi tekintélyem, hogy vendégeimet senki se meri zavarni. Jertek, testvéreim az Úrban.

A két jezsuita most pislogott csak igazán egymásra. De mit tehettek volna? Savanyú képpel, lógó orral követték gyanús pártfogójukat, akinek most már kényre-kedvre ki voltak szolgáltatva.

Egyébként is visszatetsző látványban volt részük. Mátyás király palotájában csak úgy nyüzsgött a janicsárok, a páncélos, sisakos dzsebedzsik, a sárga turbános, barna kaftános akkindzsik, a piros bugyogós, fekete süveges bosztandzsik sokasága. A bástyák öreg ágyúit topcsik tisztogatták, a dominikánusok templomának tornyán a csillagot körülfogó félhold ragyogott, az új mecsetek fehér minaretjein ulemák[161] tülköltek, és kiáltozták az „Allah il Allah!”-ot, a kupolás fürdők ajtaiban szőrcsuhás, sebektől eléktelenített arcú dervisek hada kuporgott, a Tabán árkádos bazárjaiban minden rendű és rangú mozlim szívta nargiléját, és szürcsölte az apró rézcsészékben párolgó feketelevest, ahogy a kávét nevezték akkoriban.

A hegyoldal lankáján háromnegyed

körben terpeszkedett egy karavánszeráj[162]. Ennek közepében fehérlett a basa félgömbkupolás háza, tőle jobbra kelet felé egy kis mecset, balra mór fürdő, ezekhez kapcsolódott a kádi háza, afféle bírói hivatal, meg az iskola, amelynek ajtaján éppen akkor rajzott ki egy üvöltöző, visítozó gyermekseregg, szertefutkosva a szeráj falai mellett elheverő tevék, bivalyok és a vaskarikákhoz bekötött lovak között.

Alvarezt mindez közömbösen hagyta. Hiszen ő tudta, hogy Ferdinánd és Izabella alig fél százada verte ki az arabok és mórok utolsó maradványait is Spanyolországból. De a másik jezsuita és a renegát még a turbán alatt sem tagadhatták meg magyar voltukat, amikor szemük elé tárult a Budavár helyén felépült török város képe.

– Hát ezek jól beültek ide – mondta

Kolosvári, Husszeinra sandítva.

– Ezek be – hagyta helyben Husszein is, akit valamikor Márton atyának hívtak.

– Majd kimennek – pusmogta Alvarez.

– De mikor? – kérdezte Kolosvári János mintegy önmagától.

– Majd, ha egyik magyar és egyik keresztény nem eszi a másikat – felelt Husszein, ő is mintegy önmagának.

4

Amikor Dávid és Borbála megérkezett a hosszú útról, és fáradt lovaikon felporoszkáltak a hegyi ösvényen a halászok bástyája alá, csüggedten néztek az elpusztult kunyhó romjaira, amelyekből már alig hagyott meg valamit a szél, az eső és az enyészet. Le sem

szálltak nyergükből, csak ültek mozdulatlanul a nyirkos őszi ködben, mely mintha el akarta volna rejteni előlük a pusztulás szomorú képét.

Borbálát sok minden kötötte ehhez a kunyhóhoz, de nem hagyta, hogy emlékei úrrá legyenek rajta. Csak előre szeretett nézni, emelt fővel, messzire ható, bátor tekintettel, és nem hátra. Hirtelen elnevette magát. Csengő kacagása kettévágta a csendet és a pusztulás képére boruló őszi köd szürke leplét.

– Ugyan mit bámészkodunk itt, mint a tehetetlen kárvallottak? Hiszen tudhattuk, hogy anyámék nem maradnak ebben a rossz vityillóban, ha egyszer Boldizsár bácsinak szép kőháza van fenn a Várban.

De hogy Dávid nem felelt, már ő sem nevetett. Jól tudta, mit jelentett Dávid-

nak ez a kunyhó, szerette volna érte megölelni, a két meleg, barna szemét megcsókolni, amely olyan bánatosan nézi a kunyhó hűlt helyét.

– Sose búsulj, Dávid szívem. Ha itt szeretnél lakni, és nem a Boldizsár bácsi házában, építünk mi ide szép kőházat, százszor különbet annál a rossz vityillónál.

Dávid csak hallgatott, és nem indította el vasderesét.

– De én éppen olyat szeretnék Borbálám, amilyen ez a régi volt.

Borbála ezért újra szerette volna összevissza csókolni, de csak nevette.

– Hogyisne, csak a rák megy visszafelé! Olyan takaros, cserepes kőházat emeltetünk ide, amelyen nem fütyül át a szél, nem csepeg be az eső. Lesz benne szép kandalló is, füstfogóval, erre a Duna felé meg erkély. No, nem akkora,

mint ott Padovában, a kerti házon, csak egy kicsi, amin mi ketten elférünk.

Most már Dávidnak is megjött a kedve.

– Vagy hárman – mondotta mosolyogva.

– Ugyan, menj már, te golyhó!

– Hát hiszen már megyek is, úgysem bámészkodhatunk itt örökké.

Felkanyarodtak a Várba. Senki sem kérdezte, kicsodák, s honnan jönnek. A török oly biztos volt a dolgában, hogy nappal még a kapukat sem őriztette, és a bástyákra sem állított őrséget. Jöhetett-mehetett kényére-kedvére akárki.

Boldizsár mester éppen a Fehér Ló ajtajában állott Zakariással, Borbála észrevette, hogy hosszú termete meggörbült, bajszát, szakállát, szemöldökét megcsípte a dér, semmi sem volt

már rajta olyan hegyes, mint azelőtt.

– Adjon isten, Boldizsár bácsi! Tán meg se ismer?

– Nini, te vagy, Százszorszép?

Így hívta gyermekkorától fogva, amióta azt a kis virágot feléjük nyújtotta ott az ispotályosok kórházának udvarán.

– Én magam, Boldizsár bácsi. De segítsen le, mert igen elfáradtam ám.

Boldizsár leemelte a nyeregből, s azalatt Dávid is lekászolódott.

Zakariás bevezette a lovakat az istállóba, és csak nézte, hogyan reszket térdük a nagy úttól.

– Hát biza, nem a szomszédból jöttetek, kijár az abrak, hékások – motyogta.

•

Kata asszony az emeleti rész harmadik szobájában rakott fészket az ifjú

párnak.

– Elég lesz a betegeknek ez a középső szoba is – mondta örömtől kivirult arccal. – Én már úgysem igen foglalatoskodom a nyavalyáikkal, nemsokára magam is közéjük kerülök. Tudod, Borikám, sokszor elakad a lélegzetem, nézzed csak, hogy reszket a kezem, nem való már arra, hogy megkenjem őket, meg hogy helyre rángassam a kimarjult csontjaikat. A szemem is gyenge, nem látja meg a hibát meg a varázsfüveket. És nincs is, aki szedje, mert ez a rossz ember csak csúfolja a főztjeimet, nemhogy segítene a fűkeresésben, kotyvasztásban. Még jó, hogy a ráolvasást és éneklést el tudom végezni magam, jóformán már csak azzal gyógyítom a nyavalyákat.

– Meg az én késemmel, érvágómmal, fűrészemmel – folytatta Boldi-

zsár mester a régi vitát. – Mert ugyan énekelhetsz ahhoz, Kata lelkem, ha egy nyavalyás szuvas csonttal, elromlott sebbel vagy kifekélyesedett térdkaláccsal jön hozzád. Meg odvas foggal, dagadt képpel meg felfúvódott hassal, mert annak klistély *[beöntéshez használt eszköz]* kell, nem éneklés meg ráolvasó versike.

– Halljátok a gonoszt? Még jó, hogy nem a nyavalyások előtt tesz csúffá, az istentelen! Hogy is adhattam magam össze az ilyen hóhérral?

Borbála és Dávid csak nevetett. Egyiknek sem adtak igazat, és nem avatkoztak betegeik gyógyításába. Ők már tudták, hogy a nagy, tudós doktorok ugyanígy veszekednek a betegségek és gyógymódok száz fajtáján, a belső szervek működésének nagy titkain, vérkeringésen és más

egyebeken.

– Mindenki úgy gyógyít, ahogy tud, édesanyám. És majd minden orvos másképp. Csak egyben kell megegyezni: szeretni kell a beteget. Aki igazán szánja, és meg akarja menteni szenvedéseitől, az tud gyógyítani! Ha késsel, hát késsel, ha medicinával, hát medicinával. De mindig megtalálja a segítség módját, ha felismeri a betegséget. Mert a betegség mindig alattomos. Lopva jő, mint az orgyilkos, akkor a legveszedelmesebb, ha nem is látszik. Mintha sötét szobában kéne megvívni a láthatatlan ellenséggel. Ez a sötét szoba az emberi test. Ha ablakot akarunk nyitni rajta, kiröppenhet belőle az élet.

Kata csak hallgatta, Boldizsár is, de nem sokat értettek belőle. Esténként, ha elfogytak a betegek, bejöttek a fiatalok szobájába, és gyertyafénynél órák

hosszat elnézték Vesalius könyvének anatómiai ábráit. Meg Kalckar metszeteit, melyeket külön lapokon vásárolt Dávid az egyetemen.

Leginkább a csontváz érdekelte őket, mert az izmok, inak, idegek, belső szervek rajzainak labirintusában[163] úgy eltévedtek, hogy szinte szédelegtek tőle.

– És ti ezt a sok nevet mind betéve tudjátok? – kérdezte bizalmatlanul Boldizsár.

– Tudjuk bizony, Boldizsár bácsi.

– No, jó, hogy én nem tudom, különben sohasem mernék eleven emberbe belévágni, de még halottba sem.

Husszein állított be, mindennapos vendége a háznak. De ezúttal szokatlan időben jött.

– Fogtam két jómadarat – mondotta sunyi mosollyal, még mielőtt elfoglalta

volna szokott helyét a zöld cserépkályha mellett.

„Hát ezt mi leli – gondolta Boldizsár –, hogy éppen nékünk újságolja?”

Husszein már tudott olvasni barátja arcából. Felelt is a néma kérdésre.

– Fogtam egy szpáhit meg egy janicsárt. Egyiket Kolosvárinak hívják, a másikat meg Alvareznek.

– Renegátok?

– Ebben még nem volna semmi különös. De jezsuiták a kedvesek. És még ezt sem jöttem volna azon melegében elmondani, de a pimaszok Dávid és Borbála után leselkednek.

Szamosközi összenézett Borbálával.

– Hát ezeknek mi dolguk vélünk? – mondta meglepetve.

– Rosszban sántikálnak, annyi bizonyos. Valami Vesalius nevű doktort emlegetnek, aki szerintük eretnek és

boszorkánymester. Ti pedig annak tanítványai volnátok.

Borbála felkacagott.

– Ihol a könyve. A *Fabrica Corporis Humani*[164]. Nincs ebben semmi boszorkányság, még kevésbé eretnekség. Mi köze ennek a valláshoz?

– Hát azt róják fel bűnül neki, hogy boncol.

Dávid elgondolkozott.

– Nem olyan kis karvalyorrú, hitvány emberke ez a Kolosvári?

– De éppen olyanforma.

– Őt ismerem. Ott ólálkodott Padovában az egyetem körül. Meg oda is tolakodott Báthori Istvánhoz. De a másiknak hírét sem hallottam.

– Pedig az még arról is tud, hogy Spanyolországban voltatok, onnan Padovába tértetek vissza, Borbála férfiruhában járt az univerzitásra, s még bon-

colt is. Aztán meg marhakupecokkal indultatok hazafelé.

– Ez mind igaz – mondta Borbála. – De vajon miért voltak a nyomunkban?

– Mert az inkvizíció kezére akarnak juttatni. Ismerem én őket.

– De hisz erre nincs afféle – mondta Dávid. – Még Ausztriában sem.

– Hát én azt mondom – vélekedett Boldizsár –, hogy ne sokat okoskodjunk velük. Hol vannak?

– Jó helyen. Az én szállásomon, a basa házában. Szurdukra, a szerecsen testőrre bíztam őket. Egy szavamba kerül, és már kereshetik is a fejüket, úgy elgurul. De azt akartam elébb, hogy Dávid kerüljön szembe vélük.

– Én is a szemükbe akarok nézni – mondta Borbála indulatosan.

– Nem végettünk jöttek azok – mondta Dávid. – Kicsik vagyunk

mi ahhoz. Ki tudja, mit kémkednek itt. Téged akarnak csak félrevezetni, Husszein.

– Nincs igazad, Dávid fiam. De akárhogy is van, majd Szurduk egy kevéssé kivallatja őket. Érti a módját, hehe. Ti meg holnap eljöttök hozzánk, úgyis be akarlak mutatni benneteket Abu Ibn Kheirnek, a pasa arab orvosának, aki igen tudós ember.

5

Az oszmán birodalom évről évre terjeszkedett.

Minden basát és béget méltán tölthetett el büszkeséggel ez az oszmán hadi dicsőség. De a beteg ember számára többet jelent a maga nyavalyája, mint egy világbirodalom hadi dicsősége. És Abdurrahman, a budai basa is

csak a maga dagadt lábát nézegette, a szíve táját nyomogatta, amikor az Isztambulba küldött futárok hírül hozták egy-egy végvár elestét.

– Mindezek hívságos földi dolgok – mondta nagyokat nyögve Cselebi Hasszánnak, az udvarában időző nagy költőnek és törvényhozónak. – Volt részem a harci dicsőségben, nem egy magyar vár ormára tűztem ki a padisah zászlaját. Nem egy gyaur fejét szelte ketté az én jó damaszkuszi szablyám. Nem egy császári generális futott előlem, mint a nyúl. De hidd el, Hasszán, hogy ez most mind olybá tűnik előttem, mintha ezer éve történt volna. És mintha nem is én lennék az az Ali Oglu Abdurrahman, aki egykor a próféta és a Korán parancsa szerint vitézkedett. Lásd, tagjaim puffadtak, testem sajog, és még a Paradicsomba se ju-

tok el, mert nem csatamezőn ér a dicső vég. Itt döglődöm egy kereveten, és nyögök, mint valami ocsmány vénasszony. Ez az Abu meg azzal a híres nagy tudományával annyit sem tud segíteni rajtam, mint egy vízhordó szamár.

A költő szerette a basát, akit nemcsak vitéz, de bölcs férfiúnak is tartott. Azonban az arab orvost, Abu Ibn Kheirt is szerette, akinek tudományát igen sokra becsülte. A betegség egyre ingerlékenyebbé tette Abdurrahmant, és Cselebi Hasszán már féltette az orvos fejét a basa haragjától. Kereste a kivezető utat, amelynek segítségével megmenthetné mindkettőt. Miután szorult helyzetében hasztalan keresett tanácsot a Koránban, elővette jobbik eszét, Husszeint.

– Igaz – mondotta neki –, hogy a Ko-

ránban minden benne van. De te néha tudsz olyat is, vén csavargó, ami nincs benne. Mert az élet többre megtanít a legbölcsebb írásnál is. Hát ide hallgass. Féltem a basa életét a vízibetegségtől és Abu fejét a basa haragjától. Ha mindkettőt megmented, ez a tiéd.

Hártyába csomagolt aranytekercset tartott Husszein orra alá. Annak gyakorlott tekintete száz darabra taksálta. Ezért érdemes volt egy kis fejtörősdit játszani. Husszein tette is, mintha erősen törné a fejét, pedig pillanat alatt készen volt a tervével.

– Emlékszel arra az ifjú párra, akit az elmúlt őszön mutattam be neked, ó, dicső Cselebi Hasszán? Meg Abunak is?

– Emlékszem. Valami szpáhinak és janicsárnak álcázott kémeket kerestetek akkor, akiknek Szurduk együgyű-

sége folytán sikerült kereket oldaniuk.

– Csodálatos a te elméd emlékezőképessége, nemhiába, hogy betéve tudod a Korán összes szúráit és a nagy törvénykönyv deftereit[165]. Nos, az az ifjú pár a leghíresebb tudósnak, a spanyol király udvari orvosának tanítványa. Ha Abu leírná nekik a basa betegségét, Borbála ifjasszony megmondaná neki, hogyan és miképpen gyógyítsa, és orvosságot is adna. Messzi földről zarándokolnak hozzá a betegek. Annyit kigyógyított már nehéz nyavalyájukból, hogy valósággal csodatévő híre van. De ezt nem szabad emlegetni előtte. Mert akkor nagyot toppant a lábával, és haragtól kipirult ábrázattal magyarázza el mindenkinek, hogy csodák nincsenek. Csak tudomány van, és aki csodákban hisz, az még arra sem érdemes, hogy meggyó-

gyítsák.

– No, abban igaza van. És mivel Abdurrahman nem hisz a csodákban, őt ugyan meggyógyíthatja, ha van hozzá elegendő tudománya. Te meg beszélj Abuval, és menjetek el tüstént Borbálához.

A terv jónak látszott, de váratlan akadályba ütközött. Amikor ugyanis Husszein elmondta Abunak, az méltatlankodva utasította vissza.

– Hogyan? Azt akarjátok, hogy idegen tollakkal ékeskedjem? Ha az én tudományom rövid, toldjam meg a máséval? Én gyógyítottam meg magát a felséges padisahot, Szulejmánt is két ízben, akit vénségére ott ütött meg a guta Sziget alatt, amiért soká húzódott az ostrom. Én gyógyítottam meg három ízben Küprili Musztafa nagyvezírt, akit a zsidó spanyol orvosok már

feladtak! Meg Zülfikár agát, akiről azt hitték, hogy bélpoklos, csak én láttam, hogy . . .

Ki tudja, meddig folytatta volna eredményes kezelései felsorolását, ha Cselebi Hasszán félbe nem szakítja:

– Ez mind igaz. De a basát már csak én tartom vissza attól, hogy le ne üttesse a fejed. Tehát vagy kereket oldasz, vagy elfogadod a jó tanácsot. Mert elhiheted, hogy magam is, Husszein is nemcsak a te javadat akarjuk, hanem a basáét is.

– Hívjátok ide akkor azt a gyaur nőszemélyt. Gyógyítsa meg ő a basát, lássuk, mire megy.

– Megtehetnénk ezt is. De nem akarom, hogy te kiessél a basa kegyeiből. Így a kecske is jóllakik, a káposzta is megmarad, nem érted?

Abu engedett. De akkor felbukkant

a másik akadály.

Amikor ugyanis Husszein elhívta Abuhoz Borbálát, és az arab orvos pontosan leírta a basa betegségének tüneteit, Borbála nem vállalta látatlanban a beteg kezelését.

– Az én mesterem, Vesalius megtanított arra, hogy csak annak higgyek, amit a két szememmel látok, amit a két fülemmel hallok, és amit a két kezemmel kitapinthatok – mondotta, miután figyelmesen végighallgatta Abut. – Ne gondold, hogy nem bízom a tudományodban. Párizsban, Salamancában, Padovában és Bolognában professzoraink is meghallgatják az arab orvosokat, én is sokat tanulhatnék tőled, Abu Ibn Kheir, ha méltatnál arra, hogy tanítványodul fogadj. De vannak olyan betegségek, amelyek esetenként változnak, sőt napról napra is. Paracel-

sus tanítása szerint majdnem minden betegnél más gyógymódot kell alkalmazni, mert ahogy nincsen két egyforma ember, úgy egyazon betegség sem jelentkezik kétszer ugyanolyan alakban.

Most Abu hallgatta figyelmesen Borbálát, akinek szépségét ugyanúgy megcsodálta, mint szavainak komolyságát.

– Bizonyos – folytatta Borbála –, hogy a basának leírásod szerint vízibetegsége van. De ezt háromféle belső szerv megbetegedése okozhatja. A veséje, és akkor értágítót kell alkalmazni. A szíve, és akkor vizelethajtót kell adni neki. Végül a májé. Ennek gyógyítását még nem ismerjük. Akkor a beteg menthetetlen.

Abu még inkább elcsodálkozott Borbála ismeretein.

– Amit mondasz, az helyes. De hogyan akarod megállapítani, hogy a három szerv közül melyik a hibás?

– Amint mondtam: szemmel, füllel, kézzel. Látnom kell a beteg arckifejezését, bőrének színét, tagjainak elváltozását. Vesalius nemegyszer már a beteg szobájának ajtajában megmondta egy tekintetre, miben szenved a beteg. Hallanom kell szívének és tüdejének zörejeit. Végül ki kell tapintanom a dagadt testrészek keménységén vagy lágyságán, hol gyülemlett fel a kártékony nedv, amely nem tud távozni a testből. Meg hol fáj nyomogatásra a dagadt rész legjobban.

Husszein, Cselebi Hasszán és Abu néhány percig törökül tanácskoztak. Aztán bevitték Borbálát a basához.

A nagyszombati jezsuiták ugyancsak nagyot néztek, amikor egy lovashadnagy két összekötözött, elkínzott törököt vonszolt be a rendház udvarára.

– Hol a prior? – reccsentett rá a sisakos, vértes zsoldos a bámészkodó barátokra.

– Én vagyok – felelte az egyik hatalmas termetű fekete csuhás.

– Ez a két csavargó török Komáromnál általúszta a Dunát. Egyik portyánk fogta el őket. Németül nem tudnak, csak folyvást azt hajtogatják, hogy „jesuiten, jesuiten”. Nem tudjuk, mifélék. Mert ha kémek lennének, bizonnyal nem janicsárnak meg szpáhinak öltöztek volna. Tehát vagy bolondok, vagy jezsuiták.

A prior elnevette magát. Néhány

szót váltott csak velük latinul, aztán a vallon zsoldoshoz fordult, aki le sem szállott nyergéből.

– Elmehetsz Isten hírével, jó vitéz. Nem kémek, nem is bolondok, de valóban a mi rendünk tagjai.

Most a vallon nevetett.

– Köszönöm a szíves vendéglátást.

Csettintett a nyelvével.

– Milyen pompás boruk van a jezsuitáknak! Nem válik a pincéjük szégyenére.

Eloldozta a nyeregkápa kapcsához hurkolt kötelet, odadobta Alvarez fejére, aztán sarkantyúba kapta a barna foltos, fehér mecklenburgi lovat, és kiügetett a kapun.

•

Néhány nap múlva Alvarez és Kolosvári már a kassai rendház refektóri-

umában fogyasztották estebédjüket.

Étkezés után térkép került az asztalra. Nem akkora, mint a Xavéri Ferenc földrészeket és tengereket ábrázoló mappái. Ez csak a *Landkarte von Ungarenland* (Magyarország térképe) feliratot viselte, és a bécsi Bellicum[166] műhelyéből került ide.

A térképet Alvarez elé teregették. Ő ült az asztalfőn, a rendfőnök helyén, mert már tudták, hogy ő lesz a magyarországi tartományfőnök.

Alvarez hegyes körme láthatatlan vonalakat húzott a térképen. Nem a vörös négyszögekkel jelölt fekete csillagokat nézte, amelyek a török kezébe jutott várakat jelezték. Az ő hosszú mutatóujjának hegyes körme azokat a helyeket jelölte meg, amelyeket a jezsuiták foglaltak el a felvidéken. Nagyszombat, Sopron, Győr, Túróc. Fürge

gyíkszeme ezekre tapadt mohón, ezek voltak az ő végváraik, innen indultak Kassa elfoglalására, amelynek székesegyházát most készültek a főkapitány segítségével kivenni a protestáns magyarok kezéből.

Mit törődött ő a hősi harcok után török kézre került várakkal? Csak hümmögött, húzogatta a láthatatlan vonalakat a térképen, végül is Kolosvári Jánost intette magához az asztal túlsó végéről.

Hegyes körme most Kassa irányából Erdély felé szántotta a pergament.

– Ez a te tartományod lesz, János testvér, mindaddig, amíg Carillo meg nem érkezik. Neked kell a rend számára elfoglalnod. Az erdélyi urak a törökkel praktikáznak, a protestáns eretnekek tudják, hogyan kell a török és tatár hadakat távol tartani Erdélytől. De

bennünket nem tudnak távol tartani, hehe. Mi megyünk. Neked kell kidolgoznod a haditervet, mert ezt a terepet te ismered.

– Most még nehéz, Hyacinto testvér. Ki kell várnunk, amíg a Báthoriak hatalomra jutnak. Ők buzgó hívei az egyháznak. Ha elsietnénk a dolgot, csak magunk alatt vágnánk a fát.

– Helytelen beszéd. Loyola szelleme nem tűri a tétlen várakozást. Ha olyan fontos ez a Báthori-család, be kell menned Erdélybe, és minden eszközzel előkészíteni, hogy hatalomra kerüljön. Tudnod kell a módját!

Kolosvári alázatosan meghajolt.

– Tudni fogom. Katona vagyok, végrehajtom a parancsot, Hyacinto testvér.

– Nem is lesz nehéz – szólalt meg egy piros képű, pufók barát, aki a rendfőnök mellett ült. – Magam is erdé-

lyi vagyok, nemrégen jöttem ki onnan. Szászokat, császárpárti és törökpárti magyarokat, székelyeket és románokat, protestánsokat és katolikusokat könnyű egymásra uszítani. Még a lutheránusokat, kálvinistákat, unitáriusokat is mind egymás ellen. Vállalom, hogy elkísérem oda János testvért, és segítségére leszek.

– Helyes. Holnap már indulhattok is. Mi az első vár, amelyet be kell vennünk?

– Kolozsvár. Ott a szászok az urak. Azok még protestáns létükre is a császárral tartanak, és aki az ő embere, az a mi emberünk is.

Alvarez helyeslően bólogatott, és összegöngyölte a térképet. Egy légy minduntalan az orrára telepedett, Kolosvári szolgálatkészen hessegette el.

Most a prior fordult Alvarez felé. Sápadt aszkétaarc kiálló pofacsonttal, mély szemüreggel, amelyből kissé vizenyős, nefelejcskék szem pislog elő.

– Kívánságodra előhívattam Krumpholtz doktort, Hyacinto testvér.

– Hol van?

– Az auditóriumban várakozik.

Alvarez felegyenesedett. Sima, beretvált arcára sunyi vigyor ült.

– Négyszemközt kell vele beszélnem.

– Senki sem fog zavarni, Hyacinto testvér.

Alvarez végigsuhant a sötét folyosón, amelyet csak az auditórium nyitott ajtaján kiszűrődő gyertyafény világított meg kissé.

Egy percre megállott, mintha még gondolkoznék valamin.

Aztán hirtelen belépett az auditóri-

umba.

Az egyik homályos sarokban pápaszemes, púpos törpe várta.

Ez volt a rend orvosa, Krumpholtz Bonifácius doktor.

7

A füleki vár alatt délre elkanyarodó országúton különös fogatot pillantott meg egy öt lovasból álló török portya.

Pirosra fényezett üveges hintó volt, kerek ablakkal, aranyos díszekkel. Négy fehér paripa repítette a kocsit, bakján, a kocsis mellett kék mentés hajdú, a hintó előtt meg zászlótartó lovagolt, mellette vörös kaftános török.

A kocsit nem kísérték fegyveresek, a portyát vezető szubasi ezt tartotta a legkülönösebbnek. Amikor a kocsi kö-

zelebb ért, már azt is láthatták, hogy oldalát tarka címer díszíti, a fekete sasos, háromszögletű zászló meg császári standárt *[címerzászló]*.

A portya előreugratott leshelyéről, az útszéli cserjésből, és kivont szablyával elállotta az utat.

– Allah nagy és győzhetetlen! – kiáltotta feléjük a török lovas. – Tudjátok meg, igazhitű muzulmánok, hogy én vagyok Kara Hisszár aga, akit a kassai főkapitány azért bocsátott el a rabságból, hogy Budaváráig elkísérjem hintáját.

– Ő ül benne? – kiáltotta örvendve a magas turbános szubasi.

– Nem ő, de még nála is fontosabb személyiség. Az orvosa, akit azért küldött a dicsőséges Ali Oglu Abdurrahman budai basához, hogy azt betegségéből kigyógyítsa. Láthatjátok a békes-

séges szándékot, hiszen még a zászlótartónak meg a hajdúnak sincs fegyvere. Engedjetek hát minél gyorsabban utunkra, derék harcosok.

A szubasi azonban gyanakvó természetű ember lévén, egérszürke ménjén odaugrott a piros kocsihoz, és betekintett kerek üvegablakán.

Pápaszemes, púpos kis törpét látott fehér csipkegalléros, fekete bársonyruhában, magas tetejű, strucctollas, fekete kalappal a fején. Mellette sovány, kiaszott képű férfit, akinek pofacsontján pergamenszerű bőr feszült.

– Ez az orvos meg a segédje – kiáltott hátra az aga. – Láthatod, ők is fegyvertelenek.

– Az orvos fegyvere a méreg – mondta a gyanakvó természetű szubasi. – Ez a kis hegyi manó, aki üveget visel a szeme előtt, gonosz

törpének látszik. Vajon nem azért küldték ezt a kis torzszülöttet a dicsőséges Abdurrahman basához, hogy megmérgezze?

Az aga kezdte elveszíteni türelmét.

– Azt mondom én tenéked, derék szubasi, engedj utunkra, mert ha nem érkezünk időben, és a basa felköltözik a hetedik Paradicsomba, te is követed őt rövidesen.

A szubasi nem felelt. Szerette volna a maga érzése szerint felkoncoltatni ezt az egész társaságot, agástul, zászlóstul, orvosostul. A négy fehér paripa is nagyon csábította erre, meg az a két nagy csontú, erős mén, amelyen az aga meg a zászlós ült. De a Korán parancsa szerint öt percig gondolkodott, mielőtt fontos cselekedetre szánta volna el magát. Ezalatt viszketni kezdett a nyaka. Mintha a hóhér pallosának élét érezte

volna.

– Menjetek hát utatokra békével – mondta kedvetlenül, és sarkantyúba kapta lovát, a portya meg utána.

Kara Hisszár aga megvárta, míg eltűnnek a völgytorkolaton, aztán ő is jelt adott az indulásra.

•

Budára már zöld kaftános csauszok kíséretével érkezett a piros kocsi, amelynek két ajtaján Kassa város címere és a kétfejű sas jelezte, hogy a főkapitány kocsija. Miksa császár nyolc éve helyezte Kassára magyarországi hadainak főparancsnokságát, azóta sűrűn váltogatták ott egymást a főkapitányok. Néhány hónapig Castaldo tábornok is ott ült a főkapitányok házában, Martinuzzi gyilkosa, csúfos erdélyi kudarcai

után. Most Bruckenthal János báró viselte a főkapitányi tisztséget. Másfél mázsás, hármas tokájú óriás, aki Kara Hisszár agával levelet küldött a budai basának.

Kedves Ali Oglu Abdurrahman!

Te a felséges padisah magyarországi hadainak vagy főparancsnoka, én Miksa császár őfelsége magyarországi hadainak. Mindenki ismeri vitézségedet, és ha egyszer szembekerülünk a csatamezőn, talán te is méltó ellenfelednek fogsz tartani. De most fegyvernyugvás van, és mindketten betegek vagyunk. Ezért elküldöm neked az én orvosomat, Krumpholtz Bonifácius doktort, aki Kassa város fő fizicomedicusa is. Nem akarok kételkedni a te orvosaid tudományában, de több szem többet lát. És nevezett Krumpholtz doktor Bécsben az ifjú Rudolphus főherceget is kigyógyította

egy nehéz nyavalyából, nemkülönben jómagamat is, éppen abból a vízibetegségből, amelyben hír szerint te is szenvedsz, örvendenék, ha annyira meggyógyítana, hogy a csatamezőn még szembekerülhetnénk egymással. Egyebekben, hogy lássad irányodban táplált jóindulatomat, íme, minden váltságdíj nélkül bocsátom szabadon legvitézebb agádat, Kara Hisszárt, aki még az egri vár ostroma alatt esett Dobó István kapitány fogságába, és azóta itt ült a mi tömlöcünkben. Holott minden évben nagyobb váltságdíjat kínáltatok érte.

Báró Johannes von Bruckenthal
császári főkapitány

A levelet Husszein olvasta fel a basa előtt török fordításban.

– Ilyen a német segítség – mondta a basa. – Eső után köpönyeg. A magyarokat is akkor segítik, amikor mi

már elfoglaltuk a várat. Ezt az orvost is akkor küldik, amikor én már Allah akaratából meggyógyultam. Hol az az orvos?

Amikor Kara Hisszár bevezette Krumpholtzot, Abdurrahman olyat nevetett, amilyet betegsége óta még egyszer sem

– Ez a csodabogár akart engem meggyógyítani? Hiszen ezen azt sem látni, hol a feje, hol a lába? Csak egy nagy púp az egész, mintha törpe teve volna. Egy nagy zöld okula meg egy hosszú, szürke kecskeszakáll. Tevébe oltott pápaszemes kecske. Ilyet küld ide az a német? De ketté is vágom azt a nagy dinnyefejét, csak kerüljünk szembe!

Husszein ezt így fordította Krumpholtznak:

– A dicső Abdurrahman basa köszönetét fejezi ki a főkapitány úrnak, ami-

ért híres, tudós orvosát elküldte ide, félretéve minden ellenséges érzületét. Szívből sajnálja, hogy ő már Allah akaratából és orvosai segítségével meggyógyult, és így nem veheti hasznát a te híres tudományodnak, valamint a főkapitány úr baráti szívességének. De, hogy mégis kimutassa irántad és gazdád irányában érzett jóindulatát, megígéri, hogy ha Allah akaratából ismét betegségbe esik, maga megyen be Kassára, csak hogy veled gyógyíttassa magát.

Krumpholtz, aki a Felvidéken titkolta, hogy ért magyarul, most idomtalan nagy fejével bólogatott, annak jeléül, hogy megérti, amit Husszein tolmácsol. De értette a renegát barát minden szavát a basa is, aki alig türtőztette magát a nevetéstől. Husszein így lelte kedvét abban, hogy a törökkel és

némettel magyar nyelven mókázzék.

– Te fizibetegseg fan olyan – mondta Krumpholtz –, hogy fisszajenni. Én maratni noch tisz nap Puda, hoty meklássa.

De ezt a magyar beszédet már a basa sem értette. Husszein tolmácsolt.

Most a basa bólogatott.

– Tőlem ugyan maradhat, ha van sok ráérő ideje.

Aztán felemelkedett kerevetéről, és bement odaliszkjai[167] közé, hogy azok énekükkel és táncaikkal elszórakoztassák.

8

Boldizsár mester és Zakariás ott sütkérezett a Fehér Ló előtt a tavaszi napfényben, amikor két fekete ruhás férfi közeledett a kocsma felé. Nyomuk-

ban két török jött, de azokat észre sem vették, olyan különös jelenség volt a két fekete ruhás. Az egyik púpos törpe, magas tetejű doktori kalappal bajusztalan, kecskeszakállas fején. Derekáig sem ért a másiknak, aki mintha bőrrel bevont halálfejet ingatott volna, hosszú, ádámcsutkás, inas nyakán. A két ijesztő csodabogár mögött csak akkor ismerték fel az egyik törökben Husszeint, amikor már odaértek a kocsma elé. A másik szürke szakállas, piros kaftános török méltóságteljes magatartásán meglátszott, hogy parancsoláshoz szokott főember, amit turbánjának kócsagos forgója is bizonyított.

– Itt jön öregapád – mormogta Boldizsár mester a törpére hunyorítva Zakariásnak, mivel az is púpos volt.

– Öregapja a hóhérnak – dörmögte a Fehér Ló érdemes gazdája. – Belébújhatna egyik csizmám szárába.

Nem folytathatták a vitát, mert ekkorra már mind a négyen odaérkeztek.

– Adj' isten, Boldizsár. Tudod-e, ki ez? – kezdte Husszein, a törpére mutatva.

– Ha nem volna ilyen nehéz aranylánc a nyakában, azt hinném, hogy Zakariás nagyapja.

A kocsmáros hátba vágta.

– Eredj már, te sintér! Nem látod, hogy úr?

– Úr bizony – mondta Husszein –, mégpedig igen híres. Kassa város főfizikusa, Krumpholtz Bonifácius doktor. Ez pedig a segédje, Servacius mester.

– Jó, hogy Pongrácot nem hoztátok, akkor együtt lenne a három fagyosszent.

– Elhoztuk helyette a vitéz Kara Hisszár agát, aki Egervár ostroma óta raboskodott a kassai tömlöcben. Azért engedte szabadon a főkapitány, hogy elkísérje ide a doktort, aki a basát jött gyógyítani.

– Ettől biza elkésett – mondta Boldizsár, bizalmatlanul pislogva a két madárijesztőre.

– Ezt a basa maga is tudtára adta. Ekkor szerette volna megtudni a doktor, ki gyógyította meg a basát. Én Abut mondottam, de Abu meghazudtolt. Azt mondta, hogy neki kevés része van a gyógyításban, Borbála gyógyította ki a nehéz nyavalyából. A doktor megkért, hogy szeretné megismerni Borbálát. Így kerültünk ide.

Boldizsár behunyta egyik szemét, hümmögött, aztán a hegyes orrát, majd a füle tövét vakargatta. Meglátszott

rajta, hogy sehogy sem tetszik neki a dolog. Felkiáltott az emeletre Dávidért. Amikor Dávid lejött, elmondta, mi járatban vannak a németek. Dávidnak sem akaródzott, hogy betessékelje őket. De Borbála kikönyökölt az ablakon, és hallotta az egész párbeszédet. Elnézte a pápaszemes púpos kis törpét, és megszánta.

– Ugyan, hozzad már fel őket, Dávid lelkem. Ha meg akar ismerni, hát ismerjen meg szegényke.

Kata is helyeselt a másik ablakból.

– Magyar ember sohasem mondhatja a vendégnek, hogy odakinn tágasabb.

Felmentek a kitaposott csigalépcsőn. A középső szobában most is néhány beteg ült, akiknek kezelését már Borbála vette át az anyjától. Ettől a szobától balra esett Borbá-

láéké, jobbra Boldizsárék szobája. Dávid a magukéba vezette a különös vendégeket.

Amikor letelepedtek az asztal köré, mindenki kíváncsian várta, mit akar itt ez a kis törpe, halálfejes segédjével. Krumpholtz itt már megint elfelejtett magyarul, és német szóval fordult segédjéhez, hogy tolmácsoljon. De alig hogy belékezdett mondókájába, Borbála – Krumpholtz nem kis meglepetésére – ékes latinsággal adta tudtára, hogy beszélhetnek a doktor nyelvén is.

– Annál jobb – vette fel a szót Krumpholtz. – Mert az én famulusom[168], Servacius ugyan jó tolmács, de a legjobb tolmácsnál is többet ér a közvetlen beszéddel való érintkezés.

Itt zöld pápaszeme alól Husszeinra pillantott, mintha jelezni akarta volna, hogy a basa beszédét nem éppen a leg-

hűbben adta vissza.

– Magam szemével győződtem meg arról – folytatta Borbála felé fordulva –, milyen szép eredménnyel gyógyítottad meg a basát. Bizony én kénytelen vagyok bevallani, hogy Bruckenthal főkapitány urat nem tudtam ily tökéletesen hasonló betegségből kigyógyítani. A vizenyő időnként és részben visszatér a beteg alsó lábszárába és lábfejébe. Ezért megkérlek, Borbála asszony, jöjj el velünk Kassára, és vedd kezelésbe a főkapitány urat.

Borbálát meglepte ez az ajánlat. Padovában, de különösen Madridban volt alkalma megfigyelni, milyen nagy az orvosi hiúság és féltékenykedés. A madridi udvarnál oklevelekkel megerősített kiváltságai voltak az udvari sebészeknek, nemkülönben az első és második udvari orvosnak is.

Ezek mind árgus szemekkel őrködtek, nehogy Vesalius megsértse az ő kiváltságaikat, melyeket okleveleik pontosan meghatároztak. A beteg gyógyítása tizedrangú kérdéssé törpült az orvosok féktelen hiúságában. Ez a csodabogár meg őt hívja most olyan magas rangú betegéhez, akinek kezelését nem tudta elég eredményesen elvégezni?

Összenézett Dáviddal. Férje tekintete is elárulta, hogy meglepő, sőt gyanús a kis doktor ajánlata. Ezt Krumpholtz is észrevette, mert a beállott szünetben, Borbála feleletét be sem várva, újból beszélni kezdett.

– Igaz, hogy a főkapitány úr kezelésében én is értem el meglehetős eredményeket, és állapota nem ad okot jelenleg aggodalomra. De van egy sokkal súlyosabb esetem is. Be kell valla-

nom, hogy itt még nem tudtam semmilyen számottevő eredményt elérni. Sőt nem is vagyok biztos diagnózisom helyességében. Pedig súlyos következményekkel járna, ha itt nem tudnék eredményt felmutatni.

Borbála és Dávid tekintetéből látta, hogy kíváncsiságukat kellő mértékben felkeltette. Ezért elsütötte a nagy ágyút.

– A szepesi gróf, Thurzó Elek őméltóságának felesége, Zrínyi Borbála is nagyfokú vízibetegségben szenved. Őt is Borbálának hívják, s én hiszek a titkos összefüggésekben. Hátha az azonos név a jele annak, hogy segíthetsz rajta. Nemcsak a magam, de a gróf nevében is kérlek: jöjj és segíts! A család mérhetetlenül gazdag. Olyan honoráriumra számíthatsz . . .

Észrevette, hogy Borbála elpirul, és

szép arcára a bosszúság kifejezése ült ki. Ezért hirtelen fordított egyet a köpenyegen.

– Ó, nagyon jól tudom, hogy nem a honorárium csábít. Hiszen, aki megismer téged, Borbála asszony, első pillanatra láthatja, hogy nem a pénz … szóval, a gyógyítás nem mesterség nálad, kedves lányom – ha szabad így mondanom koromnál fogva –, hanem hivatás. Egész lényed elárulja, igen, hogy szánalomból és szeretetből gyógyítsz. Hogy erre születtél! Márpedig nem az az igazi orvos, aki sokat tanul, vagy sokat tud, hanem az, akinek, hogy Paracelsust idézzem: szenvedélye a gyógyítás. Igaz, hogy ugyanez a Paracelsus azért veszett össze a bázeli magisztrátussal, mert egy kanonok becsapta, és az ígért száz forint helyett csak hatot fizetett neki gyógyuláskor.

De hát a kifejezés szép, ezért idézem. És hozzá kell tennem, hogy ugyanez a Paracelsus sok szegény beteget ingyen is gyógyított. De hagyjuk ezt. Neked, kedves leányom – mert ezentúl csak így nevezlek, és leányommá fogadlak –, mondom, neked meg kell gyógyítanod Zrínyi Borbálát.

A kis törpének olyan szép, meggyőző, mély zengésű hangja volt, hogy szinte elfeledtette csúnyaságát. Annál ellenszenvesebb volt a szikár, pergamen bőrű famulus, aki mély szemgödréből előpislogó, nefelejcskék szemével némán figyelt mindenkit.

Borbála még mindig nem szánta el magát a válaszadásra. A törpe elérkezettnek találta az időt a döntő rohamra. Pápaszemének zöld üvege mögül az agára pillantott, mintha azt kémlelné, nem tud-e latinul, aztán hozzáfo-

gott.

– A grófnő apja az a Zrínyi Miklós bán, aki oly példamutató hősi halált halt Szigetvár alatt.

Borbála mit sem tudott a bánról, Sziget veszedelmének híre nem jutott el messzi Padovába. Idehaza meg betegeivel volt elfoglalva. A törpe észrevette, hogy újból célt tévesztett, ezért az agára pislogatva, lelkesen magyarázni kezdte, hogyan védte a kis őrség Szigetet százezernyi oszmán ellenében, hogyan rohant ki végül a bán háromszáz megmaradt emberével a törökre, miután hasztalanul várta a felmentő sereget.

Borbála arca újból kigyulladt, de most már nem haragtól. Fekete szeme megnedvesedett, meg is kellett törölgetnie kicsi kendőjével.

– Az ő leánya Thurzóné? – szólalt

meg végül. – Akkor hát elmegyek hozzá.

9

Kassán furcsa meglepetésben volt része Borbálának. A betegnek, akit meg kellett volna vizsgálnia és kezelnie, híre-hamva sem volt. A háromtokás, másfél mázsás Bruckenthal báró szőrin-szálán elveszett.

A patikusné, Tinódi Lantos Sebestyén[169] özvegye adta meg a magyarázatot.

– Hát bizony őkelme megunta a főkapitányságot. Előhívatta a mi jótevőnket, Czeczey Lénárt kapitány uram őkegyelmét, és meghagyta, hogy viselje ő addig a főkapitányi tisztet, amíg nem küld a Bellicum másikat. Maga meg visszament Szászországba, mert

azt mondta, hogy csak ott tudják az ő nyavalyáját gyógyítani.

De akadt más meglepetés is. Krumpholtz halálfejű segédje ugyanúgy eltűnt, mint a báró. Helyette egy tülökorrú, kancsal szemű garabonciás tett-vett, sürgött-forgott a doktor laboratóriumában: egy Veverka nevű borbély, aki hatalmas kakastollat viselt hegyes, vörös süvege mellett.

Tinódiné elcsodálkozott, amikor Dávid Servacius után kérdezősködött.

– Ilyen nevű segédje sohasem volt a doktornak. Amióta megtelepedett Kassán, mindig is ez a Veverka volt körülötte, a jó ég tudja, honnan hozta magával. Sebestyén nem állhatta, azt mondta, hogy kénkőszaga van ennek a garabonciásnak, és mindig a lábbelijét figyelte, nincs-e a balban bakkecskeköröm vagy lópata.

Dávidnak sehogy sem volt ínyére ez a két meglepetés.

– Emlékszel, Borbála szívem, mit mondott az aga, amikor elvált tőlünk?

Kara Hisszár elkísérte őket három csausszal egészen Nógrád északi határáig. Ott volt akkor a hódoltság széle.

– Mi itt most visszafordulunk – mondta az aga. – Elvégeztem, amit megígértem annak a német hústoronynak, a főkapitánynak, amiért visszaadta szabadságomat. Hogy elviszem ezt az orvost Budára, és vissza is hozom a szultán birodalma határára épségben. A Korán ugyan azt tanítja, hogy a gyaurnak tett eskü vagy ígéret nem kötelezi az igazhitűt. De az én apám, Rumili Hisszár kapudánbasa[170] arra tanított, hogy minden ígéret kötelez, bárkinek tettem is. Én most visszamegyek az ő várába, amely ott

áll a Boszporuszon, és az ő sírján beszámolok minden cselekedetemről. Elmondhatom neki, hogy ura maradtam szavamnak, fegyvert sem fogok többé a gyaurok ellen. De nektek azt mondom: vigyázzatok magatokra. Mert ezek a németek valami ármányt szőnek ellenetek. Én többet nem mondhatok, de nem jól teszitek, hogy kimentek a szultán birodalmából. Még meggondolhatjátok.

Borbála emlékezett az aga szavaira, melyeket Dávid fordított le neki. De bátor természete nem engedte, hogy szégyenszemre visszaforduljon, és ne nézzen szembe holmi ismeretlen veszélyekkel. Azt is tudta már, hogy a török felkoncolt nem egy várnépet, aki kegyelemre megadta magát, bízva a pasák esküjében. Nem sokat adott hát az aga titokzatos beszédére, mint

ahogy Dávid sem. Most meg éppen örültek annak, hogy elhagyták a hódoltságot. Itt szálltak meg Tinódi házában, és esténként annak krónikáját olvasgatták, amely csak úgy izzott a török iránt érzett gyűlölettől.

•

Krumpholtz akaratlanul is érintetlen húrt pendített meg Borbála lelkében, amikor Zrínyi Miklós hősi haláláról beszélt neki, hogy Kassára meg Szepes várába csalja. Ez az érintetlen húr, amelyet Krumpholtz akaratlanul pendített meg Borbála lelkében, most tovább rezgett, amikor a halott lantos krónikáit olvasgatta esténként annak kassai házában.

– Nem így kell ezt olvasni, Borbála lelkem – mondta könnyes szemmel Tinódiné. – Tőle kellett volna hallani,

mint énekli Eger diadalát, Buda vesztét lantja pengetésével. Bizony kicsordult a könnye még a legkeményebb vitéznek is, ha magyar szív dobogott a mellében, elhiheted. Halálos ágyán is meghagyta, tanítsam a két fiút erre, hogy folytassák, amit ő elkezdett. És olvassam az írástudatlan hegedősök előtt a *Krónikát*, hadd vigyék szerte a halott hősök emlékét. Tanítom is őket, látod.

És Borbála elhallgatta, hogyan tanítja őket esténként, amikor leakasztják a falról Lantos Sebestyén hosszú nyakú szerszámát.

10

Szepesváralja község babonás népe között elterjedt a híre a csodatevő asszonynak, aki messzi földről érke-

zett a várba, hogy kigyógyítsa betegségéből a grófnét.

– Magam láttam ezzel a két szememmel – újságolta János, az óriás termetű kovács –, amint a vadaskertben szaladgál. Három doktor sem tudta kigyógyítani nyavalyájából, a cselédek azt mondták, hogy már a végét járja. Most meg mintha nem is ő lenne, de a tulajdon lánya.

– Hát a grófné teheti. Hétországból is hozathat orvosokat meg csudatévő vajákos asszonyokat. De ha mi esünk nyavalyába, legfeljebb te teszed be az ajtót utánunk – dünnyögte Eszter, a kötélverő felesége.

Eljutott a szóbeszéd híre Riminszky Kázmér prédikátor füléhez is. A várbeli cselédek adták tovább, miket rebesgetnek a faluban.

Megmérgelődött a tudós prédikátor,

és amint meghallotta, már fel is kapott bozontos kis hegyi lova fanyergébe, és lekocogott a faluba.

Egyenesen a kovácsműhely felé tartott. Itt verődtek össze azok a falubeliek, akiknek szaporábban járt a szájuk, mint a kezük.

Illemtudóan megsüvegelték a prédikátort, egynémelyik még kezet is csókolt, mert észrevették, hogy igen mérges.

– Hát ti miket karattyoltok, pusmogtok, pletykáltok itt? Hogy csodatevő vajákos gyógyította meg a grófnét? Hányszor mondjam még el nektek a katedráról, oktondiak, hogy csodák nincsenek?

A kovács előhúzta bőrköténye mögül hatalmas, kormos jobb kezét, és megvakarta két ujjával a feje búbját, ami nála a gondolkodás jele volt.

– Hát a grófnét akkor mivel gyógyították meg?

– A tudománnyal, semmi mással. Amit egy orvos nem tud, azt tudhatja a másik. És annál inkább, mennél többet tanul. Borbála asszony a padovai egyetemen szerezte tudását. Tanítómestere világhírű orvos. Nincs tehát semmiféle csoda abban, hogy a grófné meggyógyult. És hogy erről meggyőződjetek, Borbála asszony már holnap lejön a községbe. Jelentkezzék a bírónál mindenki, aki betegségét kezeltetni akarja vele. A szegényeket ingyen gyógyítja, a tehetősebbek is csak annyit fizetnek, amennyit akarnak. Megértettétek?

A kovácsműhely előtt ekkor már sokan gyűltek össze. Szerették a prédikátort, és figyelmesen hallgatták, ő újból felült bozontos sörényű kis hegyi lova nyergébe, és visszakocogott a várba.

Borbálát és Dávidot a kertben találta. Letelepedett melléjük a malomkő asztalhoz, a kör alakú falócára.

– Odalent voltam a községben. Az a babonás népség valami csodát lát abban, hogy a grófné felgyógyult. Rájuk reccsentettem, hogy csodák nincsenek. Szörnyűség, milyen babonások és elmaradottak! Ki kellene már egyszer nyitni a szemüket. Iskolák kellenének és új iskolamesterek. De hát ki törődik itt ezzel?

– Az egyház dolga volna – mondta Dávid.

Riminszky lemondóan legyintett.

– Az egyház az egyház. Igen, ha a három felekezet nem lenne azzal elfoglalva, hogy egymásra acsarkodik, és hitvitákat rendez. Nemhogy iskolakönyveket nyomtatnának Lembergben és Krakkóban, inkább durva vitaira-

tokra pocsékolják a drága pénzt és papírt. Én megmondtam a grófnak, hogy ők a hibásak mindebben. Lutherra és Kálvinra sohasem lett volna szükség, ha az egyház nem az urakat szolgálná és a pápákat.

Riminszky hévvel beszélt, mint az olyan magányos ember, aki végre magához illő társakra bukkan. Mert Dávidban és Borbálában első találkozásukkor megérezte már, hogy ilyenek.

A prédikátor tekintete messzire csapongott. A tiszta, üveges fényű, kora őszi napsütésben mintha közelebb nyomultak volna a fennsíkot körülvevő hegyóriások. Havas ormaik szikráztak a napban, a lejtőkön, a sötétzöld fenyvesek közt fel-felcsillant egy hegyi patak vize. A havasok lábánál mintha gyűlést tartottak volna a kis városkák, ódon házaikkal, templomaik elé épí-

tett harangtornyaikkal.

Riminszky most a vár felé mutatott.

– Ezt a szepesi grófságot a megmaradt tizenegy várossal együtt Mátyás nádorának, Zápolya Imrének ajándékozta. Ezzel egy csapásra főúri birtokká vált. Mindenki elvesztette kiváltságait, a polgárból és szabad parasztból egyaránt jobbágy lett. Zápolya János halála után Ferdinánd a Thurzóknak adományozta. Az egyház így került kegyurak birtokába, azóta szolgálja kénytelen-kelletlen azok érdekeit. Azoknak meg az az érdeke, hogy a tanulatlan nép sötétségben éljen, azt se tudja, ki volt Husz János, Budai Nagy Antal vagy Dózsa György. És Róma kaptárából kirajzanak a jezsuiták, legharcosabb ellenségei minden haladásnak. Már Kassán is ugyancsak befészkelték magukat, ők a Bécshez szító pá-

pista urak legveszedelmesebb fegyverei. És lám, még ez a lutheránus Thurzó is pártolja őket.

Dávid eddig hallgatott. Csak most szólalt meg, mert látta, hogy Riminszkynek nincs több mondanivalója.

– Fel kell venni ellenük a harcot.

Most meg a prédikátor hallgatott, és kérdően, kissé meglepetten nézett Dávid szemébe.

– Azt hitted, ugye, hogy mi csak a test betegségeit tudjuk és akarjuk gyógyítani Borbálámmal? De gyógyítani kell a beteg lelkeket is. Az elmaradottság, tudatlanság és babona rosszabb a testi betegségeknél is. És nemcsak az embert támadják meg a kórok, de szenvedhet tőlük egy egész nép, egy ország, sőt az egész emberiség is. Erre megtanítottak már engem rég az én tanítóim, Kovacsóczy István meg Ve-

salius. Azt kérded, hogyan vegyük fel mi, gyenge emberek a harcot olyan hatalmakkal, mint aminők a főurak meg az őket szolgáló püspökök, jezsuiták? Van nektek, külföldet járt prédikátoroknak és nekünk is egy erős várunk és fegyverünk: a tudás. Harcoljunk, éljünk és haljunk vele. A kard az ő kezükben van, és kezükben van a deres, a kaloda, a bilincs meg a tömlöc is. De még az a kevés tudomány is hatalmasabb fegyver ezeknél, amit mi szereztünk e rövid földi életünkben. Tegye meg mindenki a magáét, sokan vagyunk már, és egyre többen leszünk. A könyv szaporodik, s eljön az idő, amikor a nyomdák ontani fogják, és nemcsak a gazdagok könyvesházai számára, de hozzájuthat a szegény is. Erre kell előkészítenünk a talajt szívós hangyamunkával. Ezért megyünk majd fa-

luról falura, városról városra, hogy ne csak a testi nyavalyákat gyógyítsuk, de messük le a hályogot is a nép szeméről, mely még sötétben botorkál.

A prédikátor megragadta Dávid kezét.

– Katedráról kellene ezt hirdetned, Dávid!

– Akkor hamar tömlöcbe is kerülnénk – mosolygott Borbála. – Másképpen kell ehhez hozzákezdeni.

A két férfi kérdőleg tekintett reá. Ő pedig a két kezet nézte, amely egymást fogta a malomkőasztalon.

– Lám, itt ez a malomkő – folytatta Borbála. – Most asztal, és így szolgál. De volt idő, amikor őrölt. Tőle tanuljunk. A malomkövek lassan őrölnek, mégis ők adják a mindennapi kenyeret. Őröljünk mi is lassan. És ha kell, legyünk asztalok, amelyek nemcsak az

ételt, italt tartják türelmes hátukon. De a könyvet is. A nép egyik fegyverét. És a tudomány mécsesét, amelynek világánál a könyveket majd olvassák. Halványan ég a mécses, fénye néha alig pislákol. De a karddal együtt mégis legyőzi majd a máglyák vadul lobogó tüzét s annak a gyűlöletnek lángját, amely nem tudja megemészteni a tudást.

A konyhakert felől Thurzó Elek közeledett. Kövéren, méltóságteljesen, széles léptekkel, gazdagságának és hatalmának tudatában.

Észrevehette, hogy amazok elhallgatnak, mert mosolygott.

A két kéz eleresztette egymást a malomkövön.

Padova, Bak havának 10. napján, Anno Domini 1563.

Adassék e levelem Szamosközi Dávid doktor fisicomedicusnak, Podolin városában, Magyarországon, Szepes vármegyében.

Kedves Kollégám és Barátom!

Köszönettel vettem soraidat, és örülök, hogy mindkét betegednél bevált az általam ajánlott gyógymód. Mindig szívesen szolgálok tanáccsal olyan esetekben, amikor arra szükségetek lesz. A barátság örök érték, és bennem mindig hű barátot találtok, ha bármiben segítségetekre lehetek.

Most egy igen különös, egyben igen szomorú hírt kell közölnöm veletek, amely szeretett mesterünkre, Vesaliusra vonatkozik. Tudom, benneteket ugyanolyan fájdalmasan érint majd, mint engem.

Néhány nappal ezelőtt váratlanul megjelent Padovában Vesaliusné, és felkeresett az egyetemen, mivel ott tartottam éppen előadást. Mindjárt észrevettem rajta, hogy valami nagy csapás érhette. Sajnos nem is csalódtam. Közölte velem, hogy férjét, a mi szeretett mesterünket Madridban elfogta a Santa Hermandad, az inkvizíció rendőrsége.

Tanítványaim a lesújtó hír hallatára azonnal körénk csoportosultak. Minden fakultással közölték a hírt, melyet a professzorok és diákok egyaránt a legnagyobb felháborodással fogadtak.

Vesaliusné aztán részletesen elmondta, hogy Andreát egy Don Rodriguez nevű nemesemberhez hívták, aki felesége leírása szerint hirtelen szívgörcsöt kapott. Néhány percen belül a roham megismétlődött, ezúttal még súlyosabb tünetek között, tehát gyors segítségre volt szüksége. Andrea

felkapta gyógyszertáskáját, és nyomban a nemesember házába sietett. Mire odaértek, már csak a beállott halált konstatálhatta.

A halott fia és leánya feltűnően közönyösnek mutatkoztak. Andrea gyanúsnak találta viselkedésüket. Ezért engedélyt kért Rodrigueznétől, hogy a halottat azonnal felboncolhassa, és így megállapíthassa a halál közvetlen okát. Rodriguezné fia és leánya jelenlétében beleegyezését adta. Mesterünk megnyitotta a mellkast, és ujjával megérintette a szívet vagy talán meg is nyomogatta, mire az dobogni, helyesebben szólva, lüktetni kezdett. Rodriguezné felsikoltott, és gyilkosnak nevezte Vesaliust. Az nem törődött vele, alkalmasint a vérkeringés sokat vitatott titkát akarta olyan holttesten megfejteni, amelyben még nem alvadt meg a vér. Hogy megfigyelhette-e az aorta, a vénák és artériák összefüggéseinek titkát, ezt nem tudhatjuk, mert mire fel-

ocsúdott meglepetéséből, a Santa Hermandad kapitánya már kezére verette a bilincset.

Az egyetem orvosi kara megállapította, hogy a halottak szívének ilyfajta reflexmozgása nem jelent szívműködést. Vesalius tehát nem boncolt tetszhalottat. Ha a béka szívét kivesszük, az még lüktet, de vissza már nem helyezhetjük. Mindezeket figyelembe véve a rector magnificus és az egyetem mind a négy fakultásának tanári kara egy dékánt küld a spanyol királyi udvarhoz felirattal, amely hangoztatja és bizonyítja Vesalius ártatlanságát, Vesaliusné és Stephanus Kalckar pedig sorra járják a fejedelmi udvarokat, hogy azok közbenjárását kérjék mesterünk érdekében. Talán így elkerüli a máglyát, de az inkvizíció börtönéből élve aligha szabadul. Én még ma a signoriához megyek, hogy járjon közbe a pápánál, mert az inkvizíció kezei közül

csak a dominikánusok generálisa tudná kiszabadítani vagy maga Granvella bíboros. Sajnos, a király gyóntatója, Alphonso Carillo, akit annak idején ideküldtek Vesaliusért, ellene van megkegyelmeztetésének.

Isten legyen irgalmas mesterünknek!

Mind neked, mind Borbála asszonynak legszívélyesebb baráti üdvözletét küldi.

Doktor Giovanni Falloppio m. p.

12

A szepesi gróf, Thurzó Elek, apjától tanulta, hogyan kell és lehet mindenből pénzt kisajtolni. Apjáról, akit szintén Eleknek hívtak, azt mondogatták az egész Felvidéken, hogy még a rézből is aranyat csinál. És nem ok nélkül. Mert őkelme bizony nem vesztegette idejét, pénzét és türelmét alkimistákra, mint korának csaknem valamennyi fejedel-

me. Egy egyszerű bányásztól tanulta meg, hogy ahol réz van, ott többnyire aranyat is lel az ügyes ember, anélkül hogy korán kelne. Csak a módját kell érteni, hogyan válassza el a bányamester a két fémet egymástól. Ez volt az alapja a család mérhetetlen gazdagságának, amellyel a híres augsburgi bankárok, a Fuggerok bizalmát megnyerte. Ezek után rábízták a Thurzókra magyarországi ügyeik vezetését, a királyi bányabérletek megszerzését meg sok egyebet.

Az ifjabb Elek már készen kapta a hatalmas bicskei uradalmat meg Szepes várát, a hozzá tartozó tizenegy várossal. A régi kiváltságaik közül csak egyet hagyott meg: a szabad vásártartást. Tudta jól, hogy a vámoknál és helypénzeknél sokkal több hasznot húzhat abból, ha az ipar és kereskede-

lem virágzik.

– A kapzsi ember tehene sovány, rosszul tejel, és csak egy bőrt lehet lehúzni róla – mondogatta, tokáját simogatva gyér szakálla alatt. – Az én fejőstehenem, a nép, jó húsban van, bőven tejel, és három bőrt húzok le róla. Csak érteni kell a módját.

Értette is. Mert amikor hírét vette, hogy Borbála Dávid segítségével menthetetlennek hitt betegeket is gyógyít, és a szepesváraljai vásáron valóságos zarándoklat indult meg János kovács portája felé, felhívatta a várba Dávidot.

– Hallom, édes fiam, hogy már Késmárkról, Lőcséről, Iglóról, Felkáról, Stószról is hozzák a vásárosok hozzátok a betegeket.

– Bizony, alig győzzük, nagyságos uram. Pedig hát mi sem tudunk ám

csodákat művelni. Csak annyit gyógyítunk, amennyit két gyenge ember munkája bír.

– Nono. Széltében-hosszában rebesgetik, hogy Borbála csodatévő szent. Vagy éppen az ellenkezője.

– És ez mi volna?

– Hm, hát mi a szent ellenkezője? Boszorkány.

Dávid elsápadt.

– Ki meri ezt mondani?! – kiáltotta indulattól remegve.

– Nono, nem kell mindjárt tüzelni. Hiszen nem én mondom, csak egy jezsuita barát, aki itt járt a napokban Kassáról jövet. Meg is mutattam neki a feleségemet, hogy milyen makkegészséges a lelkem. Ő meg elmondta a barátnak, hogy bizony nem boszorkánysággal gyógyították. De gyógyszerekkel és nagy hozzáértéssel. Még meg is

védett, és szidta a jezsuitát, amiért ilyet híresztel rólatok.

– Úgy vélem, ki is érdemeltük.

– Ki. De azért jó lesz résen lenni. Veszedelmes emberek ezek a jezsuiták.

Itt elhallgatott Thurzó, Dávid sem szólt. Csak az ingaóra ketyegett a visszhangos ebédlőteremben.

– Aztán még mást is mondanak rólatok.

– Mi egyebet?

– Hogy Poprádon meg Bélán a népet bujtogattátok.

Ezen már jót nevetett Dávid.

– Ugyan mivel?

– Hát hogy ne higgyen a csodákban, mert olyanokat még a szentek sem művelnek, papok koholmánya az egész. És hogy égi jelekben meg más effajta babonákban éppúgy ne higgyenek, mint a horoszkópban. Mert józan eszű,

értelmes ember csak abban hihet, amit két szemével lát.

Dávid elkomolyodott.

– Hát efféléket bizony mondtunk, nagyságos uram. De nem éppen a gróf úr beszélte, hogy Istenben boldogult apja inkább hitt egy egyszerű bányásznak, mint Albertus Magnusnak[171], Hermész Triszmegisztosznak[172], meg a bölcsek kövének[173], a veres oroszlánnak[174], az alkimisták hókuszpókuszainak? És hamarább kapott aranyat a rézből, mint azok?

– Ez igaz, és én nem is hiszek semmiféle horoszkópban. De a népnek nem kell tudnia az effélét. Mert akkor igen kinyílik a szeme. Aztán meg miből élnének akkor a papok? Rájuk is kell gondolni. Mi nem tarthatjuk el valamennyit.

– Mi ugyan nem akarjuk elvenni a

kenyerüket. De igaz pap nem hazudik. Az ő dolga a lelkek gyógyítása. A miénk a testé.

– Jól mondod, Dávid fiam. De akkor én csak azt javallom, maradjon meg mindenki a maga dolgánál, és ne avatkozzék a máséba.

Ezt szigorú hangon mondta a gróf, de aztán nyomban megváltozott a hangja.

– Elég szép keresetetek van nektek így is, Dávid fiam.

– Nem panaszkodhatunk; ki ne adna egészségéért annyit, amennyi csak tőle telik?

– Igaz. Én is bőven megjutalmaztalak benneteket, amiért a grófnét meggyógyítottátok. Éppen ezért nem is kérem tőletek a szokásos kilencedet, amennyi jövedelmetekből járna. Megelégszem egy huszaddal is. De ezt az-

tán pontosan megfizessétek.

Dávid elképedt.

– De hiszen mi nem vagyunk nagyságos úr jobbágyai.

– Hát kié?

– Senkié.

– Van kutyabőrötök?

– Az nincsen. Csak doktori diplománk.

– Azt szamárbőrre írják, úgy tudom. Ahhoz pedig címeres kutyabőr kelletik, hogy ne legyetek senki jobbágyai.

Dávid jónak látta, ha nem ellenkezik.

– Ha kívánja, megfizetjük a huszadot, nagyságos uram.

– No látod, Dávid fiam, ez már okos beszéd. Így nem fizettek a harmincadmesternek, nem fizetitek a papi tizedet, nem a portapénzt, füstpénzt, nem tartoztok robottal, forsponttal, úr-

bérrel, dézsmával, nem fizettek a töröknek harácsot, és mindezek tetejébe még megvédelmezlek benneteket a jezsuitáktól, amíg az én uradalmamban gyógyíttok.

– Köszönettel vesszük, nagyságos uram.

– De egyre figyelmeztetlek. A lengyel városokban jól vigyázzatok a szátokra. Mert ott én nem tudlak benneteket megvédelmezni.

– Ott ugyan kiktől kéne?

– Többet nem mondok. De arra a púpos német doktorra meg a segédjére ügyeljetek, aki idehozott. Mert az nem jó ember. És nem azért hozott ide, mintha javatokat akarná. Csak nekem akart szolgálatot tenni. Meg ki tudja, mi egyébért még.

Thurzó felállott helyéről, és a kezét nyújtotta, ami egyébként nem volt szo-

kása.

– Most pedig menj le a kancelláriára, és számold el a huszadot Simon diákkal. Aztán, ha valami kell, csak fordulj hozzám.

A kancellária a várudvar túlsó oldalán volt. Mialatt Dávid áthaladt a macskaköves udvaron, ugyancsak elgondolkozhatott azon, mennyivel ér többet a kutyabőr, mint a szamárbőr. Meg hogy mi egyébért hozta őket ide Krumpholtz doktor, mint hogy a grófnőt meggyógyítsák.

Még arra is jutott ideje, hogy a huszadot kiszámítsa, csak éppen ki kellett olvasnia a tarsolyából, amikor Simon diák leültette, és megkínálta egy kupa kassai vörösborral.

Padova, Halak havának 11. napján, A. D. 1565.

Adassék e levelem Szamosközi Dávid doktornak, Kassán, Abaúj vármegyében, Magyarországon.

Kedves jó Barátom!

Mindig nagy örömömre szolgál, valahányszor hírt kapok felőletek. Különösen, ha arról számolsz be, hogy milyen hasznos munkát végeztek azon a vidéken, ahol olyan kevés az orvos, és még kevesebb a diplomás doktor. Az általad leírt esetek közül van több érdekes. Ezek tüneteiről és a Borbála asszony által alkalmazott gyógymódokról külön előadást is tartottam az egyetemen, amelynek messzi földön is díszére váltok.

Miután mesterünk, Vesalius sorsa iránt érdeklődtök, mindazt, amit halálának kö-

rülményeiről sikerült megtudnunk, pontosan megírom az alábbiakban.

Arról már egy korábbi levelemben beszámoltam, hogy II. Fülöp igen befolyásos személyek közbenjárására vagy atyja emlékére való tekintettel kiszabadította szeretett mesterünket az inkvizíció börtönéből. Ez még neki sem volt könnyű. Granvella bíboros, Carillo, az új jezsuita tartomány főnök és Ambrosio, a dominikánusok generálisa mindent elkövetett, hogy Vesalius felett az inkvizíció ítélkezzék. Ez egyenlő lett volna a máglyahalállal. A király végül is elrendelte, hogy Vesalius zarándokoljon el a Szentföldre, és ott a Megváltó sírjánál egy évig vezekeljen. Így nagy örömünkre ismét megjelent városunkban, amely lobogódíszt öltött tiszteletére. A fogság azonban annyira megtörte, hogy az ünneplésben és a feléje áradó szeretetünkben sem tellett öröme. Hasztalan maraszttaltuk, hi-

ába fogadkozott a signoria, a tanári kar, az egész diákság, hogy ha kell, fegyverrel is megvédi az inkvizícióval szemben, ő hivatkozott Fülöpnek tett ígéretére, és hajthatatlan maradt. Így aztán mind a négy fakultás professzorával elkísértük Velencébe. A kikötőben láttuk utoljára, amidőn búcsút vettünk tőle.

A németalföldi régensnő titkára számol be további sorsáról, Granvella bíboroshoz intézett egy levelében. Azt írja, hogy beszélt brüsszeli zarándokokkal, akik a Szentföldről jövet partra szállottak Zante szigetén. Ott egy aranymíves elmondta nekik, hogy a sziget lakatlan részén egy haldoklóra bukkant, akit egy gálya legénysége tett ki a partra, mert pestisgyanúsnak hitte. Ámbár az aranymíves is félt a pestistől, mégis házába vitte a haldoklót, akinek tarsolyában talált okmányai Andrea Vesalius névre szóltak. Ezeket át is adta a brüsszeli zarán-

doknak.

Így halt meg tehát a mi szeretett mesterünk, aki még sok hasznot hajtott volna a tudománynak, és sok emberéletet menthetett volna meg, ha az inkvizíció nem üldözi halálra.

Hogy milyen igazságtalanul, azt mi sem mutatja és bizonyítja jobban, mint az, hogy a pápa most megengedte orvosának, Eustachiusnak a boncolást, aminek következtében valóságos furor anatomicus[175] *ütött ki: boldog, boldogtalan boncol.*

Tudom, ti is oly kegyelettel fogjátok megőrizni szeretett mesterünk emlékét, mint a padovai egyetem, melynek büszkesége volt. Ércnél maradandóbb szobrot emelt magának az egész orvosi tudomány új alapokra való fektetésével, a materialista orvostudomány megalapításával.

Kívánok mindkettőtöknek jó egészséget és további eredményes munkát. Igaz, baráti

szeretettel köszönt

Doktor Giovanni Falloppio m. p.

Tinódiné éppen akkor fordult be a patikából a szobába, amikor Dávid a levél végét olvasta fel Borbálának.

– Mi baj galambocskáim? – kérdezte ijedten, amikor észrevette, hogy könnyeznek.

– Bizony sok baj van még ezen a világon – mondta Borbála, kendőjével könnyeit törölgetve.

– Azokat üldözik – magyarázta Dávid –, akik legtöbb jót tesznek az emberekkel.

Sokáig beszéltek még aztán mesterükről, Vesaliusról.

14

Borbála nem számlálhatta a napokat, mert a kassai vár Hóhérbástyája alatt

raboskodott, és pincebörtönén nem volt ablak.

Eleinte még aszerint számlálta, hányadszor hozták a kenyeret és vizet. Aztán ezt is elunta. Mert néha sűrűbben hozták, máskor már megposhadt a víz, és elszáradt a kenyér, mire kicserélték. A cellához vezető keskeny folyosó is olyan vaksötét, hogy mindig fáklyával kell benne világítani a foglár segédjének, amikor nagy kulcscsörömpöléssel egymásután nyitogatja a cellák vasajtajait.

Egyszer megkérdezte, milyen napot mutat a kalendárium.

– Van is nekem kalendáriumom – mordult rá a bozontos szakállú, elvadult ábrázatú foglársegéd. – Aztán minek is az? Egyik nap olyan, mint a másik – dörmögte még elmenőben.

„Neki csakugyan olyan – gondolta

Borbála. – Van akinek minden napja egyforma, észre sem veszi, hogyan halad fel és aztán le az évek létrafokain. És van olyan, akinek mást hoz minden óra. Még itt, ebben a föld alatti pokolban, ebben a tömlöcben is. Mert végiggondolhatja, végigálmodhatja egész életét, amelynek nem volt két egyforma napja.

Aztán a sok kérdés. Hová vitték Dávidot? Talán itt ül a szomszédos pinceboltban, odaláncolva a falon lógó vaskarikához? Vagy olyan messze, hogy többé sohasem láthatják egymást? Kinek a parancsára csalta el őket az a kis púpos doktor, ki akarja őket elveszejteni? Kinek vétettek? Kinek voltak az útjában? Miért mondta az aga, hogy ne menjenek át a határon, mert ármányt szőnek ellenük? Miért leskelődött utánuk lépten-nyomon Veverka, a doktor

famulusa? Ki lopta el Tinódiné szobájából Zamojszky Ludmilla szívét?”

Mindig itt akadt meg a kérdések sorozatában. Érezte, hogy ez a szív fog feleletet adni a kérdések egész megfejthetetlen sorára.

Ezt a szívet Lubló várából hozták magukkal. A sztaroszta[176], Lubomirszky Zdenkó hívta át őket Podolinból nagybeteg feleségéhez, Ludmillához. Az asszony csak mosolygott, amikor Borbála meg akarta vizsgálni.

– Rajtam úgysem segíthet, galambocskám. Tudom, híre van az egész Szepességen, sok beteget meggyógyított. De én nem vagyok beteg. Amitől én nemsokára meg fogok halni, az családi örökség.

Borbála meglepetten hallgatta. Elnézte a mennyezetes ágyban fekvő,

csodálatos szépségű lengyel asszonyt. Elefántcsontszínű arca hollófekete hajának hullámaiból világít elő, ezüstcsipke főkötője a rózsaszín, fehér virágos damasztpárnán, mindez olyan meseszerű, mint az egész kis váracska ott a dombtetőn, a hegyóriások lábainál.

– A Zamojszkyak családi öröksége a nagy szív – folytatta Ludmilla. – Mondják, másfélszer akkora szívünk van, mint másnak. Ilyen nagy szívvel nem lehet soká élni. Mi fiatalon és szépen halunk meg, nem csúfítanak el a betegségek. Nagy szívünket meg mintha a krakkói vásárról hozta volna ajándékba valaki. Mert akkorák, mintha mézeskalácsból lennének. Kis tükör is van a közepükben. Abban hordozzuk annak a képét, akit szeretünk. Igaz-e, Zdenkó?

Lubomirszky gyorsan kiment a

teremből, hogy az asszony ne lássa könnyeit.

Ludmilla harmadnap meghalt.

Lubomirszky őrjöngött, és a haját tépte. Aztán, amikor ott feküdt a nagyteremben, felravatalozva, elzavarta a virrasztó barátokat és vénasszonyokat. Egyedül akart lenni a halottal.

Hajnalban elhívatta Dávidot és Borbálát. Úgy látták, évekkel megöregedett azon az éjszakán.

– Mondjátok hát, igazán halott?

Úgy kérdezte, mintha eszelős lenne.

Ők csak némán tudtak bólintani.

– Amikor eljegyeztem, előre megmondta, hogy huszonöt éves korában meg fog halni. Hogy a Zamojszky lányok sohasem érik el a harmincat. Kinevettem. Azt hittem, mendemonda. Nem hiszek a babonákban. De aztán kérdezősködtem. Anyja, nagy-

anyja, dédanyja mind fiatalon halt meg. Anélkül hogy betegek lettek volna. Doktorok, mondjátok meg nékem, hogyan lehet ez? Varázslat? Rontás? Átok?

– Varázslat nincs – mondta ekkor Borbála.

– Hát akkor titok? Valami titka a testnek? A nagy szív?

– Erre csak akkor tudnék feleletet adni, ha felboncolnám.

Lubomirszky szinte dermedten tekintett rá. Sokáig nem szólt, meglátszott rajta, hogyan küszködik. Végül kimondta:

– Akkor hát boncold fel. Végére akarok járni ennek a titoknak.

– Csak akkor tehetem meg, ha erre írásban kapunk engedélyt nagyságodtól. Meg a gvardiántól. Mert az egyház tiltja a felszentelt holttest boncolását.

– Eh, mit! Az egyház! Fel tudja ő támasztani Ludmillámat? Ugye, hogy nem?

Döbbenten nézték a fájdalmában őrjöngő embert.

– Azt mondják, feltámad az örök életre! De nékem csak egy órára támadjon fel! Mosolyogjon újra! Gyertek, nézzétek, milyen komoly! Sohasem volt ő ilyen komoly! Rettenetes ez a komolyság az ő drága arcocskáján. Mintha nem is ő feküdnék ott, annyira nem illik hozzá ez a komolyság. Hiszen, értsétek meg, ti doktorok, hogy mindig mosolygott! Ő maga volt a testet öltött mosoly!

Mindkettőt megragadta, és bevonszolta a nagyterembe, a ravatalhoz. A reggeli nap ekkor betűzött a függönyök résein, és a színes ablaküvegeken áttörve, szivárványszín sugarat

küldött a halott arcára.

A sok gyertya már csonkig égett a hatalmas ezüsttartókban, csak egyetlenegy kanóc füstölgött még. És ennek a kígyózó füstjén is átvilágítottak a színes napsugarak.

– Nézzétek, milyen komoly. Csak az lehet ilyen, akinek titka van.

•

Reggelre elhozta a gvardián engedélylevelét meg a magáét Dávidék szobájába.

– Most tehát hozzáfoghattok – mondotta türelmetlenül.

Mindenkit eltávolított, maga zárta le annak a folyosónak az ajtaját, amely a nagyteremhez vezetett. Aztán beült a folyosó egyik mély ablakfülkéjébe, és várt. Borbála és Dávid csakhamar meggyőződött arról, hogy a

Zamojszky család szívlegendája nem üres mendemonda. Ludmillának valóban csaknem kétszer akkora volt a szíve, mint másnak. Ilyen szív leírását ismerték már Vesalius művének második kiadásából is, nem volt tehát egyedülálló eset. Semmiféle beteges elváltozást nem észleltek rajta. A természet szeszélyes játékával kerültek szembe, ama bizonyos kivétellel, amely csak erősítette a szabályt. Mindezt elmondták a folyosón várakozó Lubomirszkynak.

– Látjátok, igazat beszélt, ő mindig igazat mondott, ő nem volt egyéb, mint egy nagy szív. Szeretném őt megőrizni.

Amikor kérdőleg néztek rá, még ezt mondta:

– Igen, a szívét. Mert az ő. Vegyétek ki. És balzsamozzátok be. Hogy megőrizhessem, amíg élek. Aztán majd

magammal viszem. A koporsómba.

– Akkor el kell vinnünk a szívet Kassára – mondta Borbála. – Ott bebalzsamozzuk, és elhelyezzük üvegedényben, olyan folyadékban, amely épségben megtartja.

– Reátok bízom. Ti magatok hozzátok vissza, senkinek sem szabad látnia. Aztán az enyém lesz. Örökre.

•

Tinódinénál gondosan elvégezték, amit megígértek a sztarosztának. Reggel akartak útnak indulni, hogy visszavigyék Lublóba.

Akkor éjjel eltűnt a szív, Lubomirszky kristályedényében, a két engedéllyel együtt. Hajnalban pedig már eljöttek értük a városi poroszlók.

Mindezt százszor is átélte újból a pincetömlöcben Borbála. Mint valami

rossz álmot, amely folyton, könyörtelenül megismétli önmagát, pontosan, legapróbb részleteivel. És az álomba folyton belevegyült a kis púpos doktor és garabonciás famulusa, Veverka. Mint két elmosódó árnyalak, akinek szerepét nem lehet megérteni. De mégis jelen vannak, makacsul és megmagyarázhatatlanul.

És még egy kérdőjel, amelyre nincs felelet. Miért nem jön el a sztaroszta, hogy kiszabadítsa őket? Ki árulta el, hogy boncoltak? Hiszen a szívről még Tinódiné sem tudott!

Vajon kap-e még valaha feleletet ezekre a kérdésekre? Vagy itt fog élőhalottként elsenyvedni a pincesírban?

Padovában hallott a híres, velencei ólomkamrákról, amelyekből élve nem került ki senki. Az inkvizíció fogdmegei dobták oda mindazokat, aki-

ket eretnekséggel gyanúsítottak. Védekezni sem volt alkalmuk. Vajon ő védekezhetik-e valaha bírái előtt?

15

A vasajtó zárjában megcsikordult a kulcs. A pincebolt sötétjét áttörte a fáklyafény. Borbála azt hitte, hogy a vizet és a kenyeret hozzák. De nem a foglársegéd inasa jött be, hanem maga a foglár, akit csak akkor látott, amikor lehozták ide. Valamit dörmögött, aztán odalépett a vaskarikához, amelybe Borbála láncát lakatolták. Kis kulccsal felnyitotta a lakatot, a láncot elszabadítva a faltól.

– Kövess! – ripakodott rá Borbálára.

„Ütött volna a szabadulás órája? Eljött értünk végre Lubomirszky?” – gondolta, s ez új erőt öntött meggém-

beredett tagjaiba.

A lánc, amely két csuklóját béklyózta, megcsörrent. Nem volt súlyos bilincs, csak afféle keskenyebb acéllánc, rabnők számára készült. Úgy gondolta, hogy ezt majd odafent veri le róla a hóhér cigány kovácsa. Ahogy felfelé mentek a kitaposott csigalépcsőn, megremegett. A lépcsőfordulóban ott állott a hóhér csípőre tett kézzel, s némán meredt Borbálára. A foglár vitte tovább, a láncot nem verték le róla.

Itt már nem volt szükség fáklyára. A folyosó egyre világosodott, nyitott csapóajtón kiértek a bástyatetőre. Borbála behunyta napfénytől elszokott szemét. Még akkor is fénykarikák táncoltak előtte, amikor lezárta szemhéját. Majd ismét felnyitotta, könnyezve és hunyorogva. Két fekete ruhás, piros föveges városi darabont állott előtte,

kezükben másfél öles alabárd. A bástya fogazatos mellvédje alatti kőlócán egy hadnagy ült, és valami diákforma emberrel kockázott. Észre sem vették Borbálát, amint közrefogták a darabontok. Így állottak ott egy kis ideig, ezalatt Borbála tekintete végigsiklott a Kálvárián és a Rozália-dombon. A fák már virágdíszben pompáztak, a lankák friss zöldje elütött a távoli hegyek mély kékjétől. Az égbolton gyapjasan fodrozódó, tündöklően fehér bárányfelhők szelíd nyája hirdette a tavaszt. A hadnagy megrázta becsukott markában a három kockát, aztán kidobta a kőlócára.

– Három meg öt az nyolc, meg négy az tizenkettő!

– Ördögöd van – mormogta a diák, mialatt ő rázogatta a kockákat.

– Hehe! Ez csak tíz, akárhogy is né-

zed! Fuss vagy fizess! – rikkantott jókedvűen a hadnagy.

A padon mindkettő előtt maréknyi rézpénz feküdt. Abból tologatták ide-oda, amennyi kijárt.

A foglár türelmét vesztve rázta meg a karikán függő kulcscsomót, hatalmi jelvényét és életének legfőbb tartalmát.

– Itt volnánk, vicenótárius uram. Át akarom adni a tizenegyest!

Ez a szám jelentette az ő számára Borbálát.

A diákforma felpillantott a kockákról. A hadnagy is. Mindketten beseperték pénzüket, bedobták tarsolyukba, és odaléptek a foglárhoz, hogy annak rendje és módja szerint írás ellenében átvegyék a tizenegyest.

– Hová megy? – kérdezte a zsíros bajszú foglár, fejével Borbála felé bökve.

– A papokhoz – mondta a vicenótárius, és azzal már indult is a menet lefelé a bástyáról. Elöl a vicenótárius, utána Borbála, a két darabont között, leghátul a hadnagy, hosszú kardját csörtetve, sarkantyúit pengetve.

Amerre mentek, a keskeny, macskaköves utcákon, összeverődött a gyalogjárón a bámészkodók sokasága. Az ablakok is sorra nyíltak, s kíváncsi arcok jelentek meg bennük.

Borbála csuklóját égették a láncok acélperecei. Mintha izzottak volna a sok bámész tekintettől, a rabság szégyenétől. Mégsem sütötte le a szemét. Emelt fővel ment, ha nem is dacosan, de ártatlanságának tudatában.

Amikor meghallotta, hogy a papokhoz viszik, tehát egyházi törvényszék elé, már tudta, mi vár rá. És megjelent előtte a hóhér képe, amint ott áll, né-

mán, csípőre tett kézzel, lakásának ajtajában.

•

Mire a jezsuiták rendháza elé értek, már nagy tömeg követte őket. Legelöl gyermekek futkostak, aztán fürge suhancok, utánuk szakállas mesteremberek, piaci kofák, naplopók szájtátó sokasága. Némelyek ismerték Borbálát, rokonaikat gyógyította vagy éppen őket magukat is. Ezek csodálkozva, értetlenül követték a kíváncsiak tömegében. Vajon mit követhetett el, amiért így viszik végig a városon szégyenszemre, láncra verve? És vajon hová viszik?

Sokan azt hitték, hogy a városi tanács elé. De amikor a dóm mögött elkanyarodtak a főtérről a jezsuiták rendháza felé, egyre zajosabban találgatták,

hogy miért fogták el, mivel vádolhatják, mi lesz a sorsa?

Egy kövér, piros képű kofa már ki is mondta rá az ítéletet:

– Boszorkány. Mi más lehet, mint boszorkány?

Borbála még meghallotta ezt a szót, mielőtt bevezették volna a rendház kapuján, amely most kitárult előtte.

Még hallotta a tömeg zsivaját, aztán becsapódott a nehéz, vaspántos tölgyfa kapu, s ismét homály és néma csend vette körül.

Csak léptek kopogását visszhangozta a boltíves folyosó, amelyen mint sötét árnyak suhantak a fekete csuhás barátok.

A folyosó ablaktalan szobába vezetett, melyet csak a fali karos tartókban égő gyertyák világítottak meg. Mindnégy falán alacsony, fekete ajtó.

A szemben levő nyitva, ez hosszú, oldalfülkékkel körülvett terembe nyílt. A terem túlsó végén fekete posztóterítővel letakart, hosszú asztal. Rajta ezüstfeszület, attól jobbra és balra egy-egy vörös viasz oltári gyertya magas ezüsttartókban.

•

Borbálát még az ablaktalan szobában átadta a vicenótárius egy jezsuita barátnak, akinek övén ugyanolyan hatalmas kulcscsomó csörgött, mint a foglárén. A vicenótárius aztán el is tűnt a hadnaggyal és a két darabonttal, a barát pedig bevezette Borbálát az üres terembe.

Némán helyet mutatott neki egy padon, a fal mellett, szemben a hosszú asztallal. Aztán ő is kiment. Borbála egyedül maradt, volt ideje a feszület

és a falifestmények szemléletébe elmerülni.

Elnézte, hogyan nyilazzák a fához kötözött Sebestyént, akinek mezítelen testén vércsíkok szaladnak le minden nyílvessző alól, melyek megállanak, testébe fúródva. A fatörzsön is áll kettő, ezek célt tévesztettek.

Aztán a madarak tarka sokaságát figyelte, mint állanak körben a gólyák, darvak, gémek, fehér kócsagok, rózsaszín flamingók az Assisi körül. Feje fölött egy terebélyes fa ágain énekesmadarak, verebek és fecskék, varjak és hollók, vércsék, héják és sasok békés egyetértésben.

Cecília orgonája virágos réten állott, körülötte éneklő, hegedülő, hárfázó, fuvolázó, lantverő angyalkák. Fürtös fejecskéjüket, szárnyacskájukat tarka pillangók repdesik körül.

Ekkor lánccsörgést hallott. Tudta, hogy Dávidot hozzák. Szíve hevesen dobogott, amikor megpillantotta az ajtóban. A kulcsos pap leültette a pad másik végére, és megállott mellette.

Akkor bevonult a papi kollégium, a jezsuita rend tizenkét tagja. Elfoglalták helyüket a magas támlájú, fekete székek mögött, katonás rendben. A középső szék mögé nem állott senki. Előtte feszület.

Akkor belépett a törvényszék elnöke, Alvarez. Elfoglalta helyét a középső széken, és jelt adott, mire a többiek is letelepedtek.

Dávid felismerte benne Niccolò Rossit, akit egykor kiseprűztek a diákok Padovából.

Borbála meg Boltit, a kőfaragómestert, aki Pescara palotájának homlokzatát javítgatta.

Most mindketten érezték összeszorulni a nagy hálót, amelyről egykor mesterük, Vesalius beszélt. Mert a mellette ülő halálfejes priorban meg Krumpholtz doktor egykori famulusát ismerték fel, akivel eljöttek Budáról, és aki Kassán nyomtalanul eltűnt.

Kezdték megérteni a dolgok rejtett összefüggését, a nagy háló szálait, amelyek egészen Madridig nyúltak. És ki tudja, még meddig!

Alvarez fürge gyíkszeme úgy siklott végig rajtuk, mintha sohasem látta volna őket. A halálfejes prior nefelejcskék szeme sem árult el semmit.

Alvarez most keresztet vetett, a többiek is, és valami imát mormoltak. Aztán megkezdődött a tárgyalás.

– Tudtok latinul? – kérdezte Alvarez.

Mindketten igent bólintottak. A kul-

csos pap most közéjük ült.

– Te Szamosközi Dávid vagy? – kérdezte a prior.

– Igen – felelte Dávid, ültéből felállva.

– Ez az asszony a feleséged?

– Igen. Tötösi Borbála.

– Tudjátok, mivel vagytok vádolva?

– Nem tudjuk.

– Akkor hát tudjátok meg. Először: eretnekséggel és istengyalázással. Másodszor: lázítással és a nép hazug félrevezetésével. Harmadszor: boszorkánymesterséggel.

Itt elhallgatott. Tizenhárom szempár szegeződött reájuk.

– Megértetted a vádat, Szamosközi Dávid?

– Megértettem.

– És te, Tötösi Borbála?

– Én is – mondta tisztán csengő han-

gon Borbála, felállva helyéről.

– Beismeritek? – kérdezte most Alvarez.

– Nem! – felelték mindketten egyszerre fennhangon és emelt fővel.

– Annál rosszabb rátok nézve – folytatta a prior. – A tagadás csak tetézi a bűnt.

Most megszólalt az egyik jezsuita, kenetteljes hangon és magyarul:

– Nagyon helytelenül cselekedtek, hogy nem ismeritek be bűneiteket. Látjátok, a szentatya végtelen kegyességében nem terjesztette ki országunkra az inkvizíciót. Megkínoztak-e benneteket a tömlöcben? Ugye, nem. Pedig fejetek felett ott volt a kínzókamra. Hiszen a Hóhérbástyában voltatok eddig. Egy szavunkba kerül, és a városi tanács elrendeli a kínvallatást. De mi ezt nem akartuk. Tudtuk, hogy ta-

nult emberekkel van dolgunk, óhajtottuk, hogy minden kényszer nélkül ismerjétek be bűnösségteket. Még a fogsággal sem akartunk megtörni. Mindössze negyedfél hónapot töltöttetek a tömlöcben. Nincs is szükségünk ilyen erőszakos eszközökre. Hiszen minden bizonyíték a kezünkben van. De mielőtt ezeket felmutatnánk, és a tanúkat kihallgatnánk, szeretnők, ha magatoktól ismernétek be a vádak igazságát. Ez nagymértékben enyhítené büntetéstek.

Újból magukon érezték a tizenhárom szempár tekintetét.

– Nem ismerhetünk be olyat – mondta Borbála –, amiben nem vagyunk vétkesek. Megkínozhatnak, újból tömlöcbe is temethetnek, mégsem ismerjük be!

– Nem vállaljuk – mondta Dávid is

–, amit nem követtünk el.

– Akkor hát rátok fogjuk bizonyítani, kínzókamra és tömlöc nélkül is! – recsegett keményen Alvarez hangja.

Intett a priornak, aki iratokat rendezgetett maga előtt az asztalon.

– Első vádpont: eretnekség és istengyalázás – mondta emelt hangon a halálfejű. – Vétkesek vagytok az eretnekség bűnében azért, mert felboncoltátok Lubló várában Lubomirszky Zdenkóné, született Zamojszky Ludmilla holttestét. Főbűnös te vagy ebben, Tötösi Borbála, mivel te követted el saját kezeddel a boncolást. Másodrendű bűnös te vagy, Szamosközi Dávid, mivel segédkeztél neki ebben. Így először mindenért Borbála felel, másodszor te, Dávid. Mit tudtok felhozni védelmetekre?

– Először azt – mondta Borbála szi-

lárd hangon, igazának tudatában –, hogy a boncolás immár nem eretnekség, mert ezt maga a pápa őszentsége is megengedte Eustach nevű orvosának. Azóta nemcsak külön engedélyezett, nyilvános anatómiákat tartanak, de boncolhatnak minden egyetemen, sőt egyebütt is, a pápai döntés folytán. És boncolnak is, amint ezt egy padovai professzor levelével bizonyítani tudom.

– Hol van az a levél? – kérdezte vigyorogva Alvarez.

– Szállásomon, özvegy Tinódi Sebestyénnénél. Másodszor erre a boncolásra két külön engedélylevelem is volt Lubomirszkytól és a lublói Ferencrendi kolostor gvardiánjától.

– Hol vannak ezek az engedély levelek?

– Nem tudom, mert valaki ellopta

szállásunkról.

Alvarez vigyorgott. Úgy találta, hogy Borbála még szebb, mint amilyen Padovában volt.

– Ellopták? Ezt bárki mondhatja. A bizonyítéknak kézben kell lennie.

– Idézzék meg a sztarosztát és a gvardiánt. Egyik sem fogja letagadni, hogy kiadott ilyen engedély levelet. És Lubomirszky azt is megmondja majd, hogy én csak az ő könyörgésének engedve boncoltam.

A jezsuiták, akik eddig úgy ülték körül az asztalt, mint a fabábok, most mozgolódni, pusmogni és hajladozni kezdtek helyükön.

– A gvardiánt megidézhetjük – mondta végül a prior –, de Lubomirszkyt nem. Ő a lengyel király alattvalója, és csak saját jószántából jöhet. De térjünk át az istengyalázás

bűnére. Ezt azáltal követted el, hogy felszentelt holttestet boncoltál. Tehát nem hullát, hanem halottat. Erre nem vonatkozik a pápai döntés, úgy, hogy ezt még abban az esetben sem lett volna szabad megtenned, ha erre valóban külön engedélyleveleid lettek volna.

Borbála pillanatig gondolkozott, de aztán beleesett a felállított csapdába.

– Mi, orvosok nem teszünk különbséget hulla és holttest között. Ha a tudomány haladásának mindennél előbbre való ügye kívánja avagy a bekövetkezett halál közvetlen okának megállapítása, akkor boncolunk.

Szava az elszörnyedés morajába fúlt. Még a közöttük ülő kulcsos barát is megcsörgette felháborodásában kulcsait.

Alvarez felemelte kezét, és hosszú

mutatóujjával csendet parancsolt. Most már nem vigyorgott. Károgott, mint a varjú.

– Először is: milyen jogon nevezed te magad orvosnak? Van orvosi okleveled? Hiszen nő létedre ilyet nem is kaphatsz!

– Van Dávidnak.

– De te boncoltál, nem ő! Másodszor és legfőképpen: nem átallasz még itt, a papi kollégium, az egyházi törvényszék színe előtt is istengyalázást elkövetni? Mindnyájunk füle hallatára? Amikor megtagadod a halotti szentség érvényét?

Borbála látta, hogy csapdába esett. Összeszorított ajakkal, dacosan hallgatott. A két kezéről lelógó bilincs halkan zörgött, mert egész testében remegett az elfojtott indulattól.

– Nem tagadta meg a halotti szent-

ség érvényét – szólt közbe Dávid, sápadtan az izgalomtól –, ő csak azt mondta, hogy ha a tudomány és a halál okának felderítése megkívánja, az egyház is eltekinthet a halotti szentségektől. Hiszen annak is vannak tudósai.

– De nem ilyenek! – sziszegte Alvarez gúnyosan, és hosszú mutatóujja reájuk szegeződött. – Azonkívül te csak akkor beszélj, ha kérdeznek. Nincs jogod a fővádlott nevében szólani!

– De az igazság nevében van! – kiáltotta Dávid, aki most már nem tudta türtőztetni haragját, mely veresre gyújtotta sápadt arcát.

Alvarez most újra vigyorgott, és csendre intette a zúgó kollégiumot.

– Hogy mi az igazság, azt nem te, hanem mi fogjuk megállapítani. Annyit már most is konstatálok, hogy mind-

ketten veszélyes és megátalkodott bűnösök vagytok. Az első vádponttal végeztünk is, most következik a második.

– Lázítás és a nép hazug félrevezetése – olvasta a prior.

16

A lublóiak ugyancsak csodálkoztak, hogy a sztaroszta milyen nyugodt felesége temetésén. Hiszen tudta mindenki, milyen rajongással szerette a megboldogultat, s így ez a nyugalom már szinte természetellenesnek tetszett. A gyászmisén sem engedett fel. Szobormozdulatlansággal térdelt az oltár előtt, a mise végeztével még vendégül is látta a papokat meg a többi tizennégy lengyel városka bíráját, akik mind eljöttek a gyászmisére. Amikor a vendégek eltávoztak, úgy foly-

tatta szokott mindennapos életét, mint azelőtt. De egy héttel a temetés után nyugtalankodni kezdett. Minden csekélységért házsártoskodott, egyre türelmetlenebb lett, végül előhozatta legdíszesebb szánját, befogatta elébe három legszebb almásszürkéjét, és elindult Kassa felé.

Hat fegyveres legény lovagolt a szán körül, mert a hegyekben rablók garázdálkodtak. Amikor betértek melegedni az egyik ódon városka vendégfogadójába, a sztaroszta bőven itta a lengyel pálinkát, és bőven itatta kocsisát és szolgáját is. Még egy vándor citerával is daloltatott magának, de aztán hirtelen megkérdezte embereitől:

– Mondjátok csak, lehet az, hogy egy szívet ellopjon valaki? Még hozzá olyasvalaki, akiben megbízik az ember?

Azt hitték, tréfál. Bőven ivott már ekkor, vidáman hallgatta a citerást, mintha megfeledkezett volna gyászáról. De most hirtelen nagyon elkomolyodott.

– Miért nem feleltek hát? Lehet lopni aranyat, lovat, még asszonyt is. De szívet lopni? Hallottatok már ilyet?

Azt hitték a jerzsabinka[177] vagy a kontusovka[178] ment a fejébe, és azt felelték, hogy bizony ilyet ők még nem hallottak.

Nagy hóesésben érkeztek Kassára. Embereit elszállásolta egy városvégi csárdában, maga pedig egyenesen a patika elé hajtatott. Kérdésére Tinódiné könnyezve beszélte el, mint hurcolták fogságba Borbálát és Dávidot.

Amikor Lubomirszky valami szívről kérdezősködött, amelyet azok elhoztak volna magukkal, csodálkozva felelte, hogy ő semmiféle szívet sem látott

náluk.

Tűvé tettek mindent Borbáláék szobájában. A szívnek nyoma sem volt.

– Akkor náluk kell lennie – mondta Lubomirszky. – Vagy csak ők tudják, hová tették. Hová vitték őket?

– Azt én nem tudhatom – mondta Tinódiné. – Megkérdeztem a darabontok hadnagyát, de az rám förmedt, hogy mi közöm hozzá?

– Ha városi darabontok voltak, majd megmondja a polgármester, hol vannak!

És a szán már repült is nagy csilingeléssel a városháza elé.

A polgármester savanyú képet vágott, mikor jelentették neki, hogy a sztaroszta keresi. De még savanyúbbat, amikor Lubomirszky Dávidék után tudakozódott. Csak vakargatta a füle tövét, s végül is kinyögte:

– Hát azok bizony dutyiban vannak.

– Ezt nélküled is tudom. De melyikben?

– Azt bizony nem mondhatom meg. Hivatalos titok.

Lubomirszkyt elöntötte a méreg, de uralkodott magán.

– Jó. De én voltaképpen nem is őket keresem. Hanem egy szívet. Amit elvittek tőlem.

A polgármester nagyot nézett. Nem tudta, ittas-e a sztaroszta, vagy talán meghibbant.

– Nem volt náluk afféle. Megmotoztuk őket, itt van a ládában minden, amit náluk találtunk, megmutathatom a leltárt is róla.

– Akkor beszélnem kell velük.

– Sajnálom, de nem beszélhet velük senki, amíg ítélet nincs a perükben.

– Senki? Hát majd megmutatom,

hogy én beszélni fogok velük!

Ezzel kirohant a tanácsteremből, át a megyeházára, a főispántól a főbíróhoz, attól a főkapitányhoz, de azokkal sem tudott zöld ágra vergődni.

Akkor gondolt egyet. Összeterelte legényeit, és a szán már repült is Szepesvára felé. Ott előadta Thurzónak, hogyan járt Kassán. A gróf a tokáját simogatta szakálla alatt.

– Hát ez baj. De nekem is, mert most már nem szedhetem tőlük a huszadot. Pedig szépecskén hozott volna. Aztán miért kerültek börtönbe?

– Nem tudok én erről semmit. Azok az akasztófáravalók se a városházán, se a megyeházán, se a főkapitány házában nem akarták elárulni.

– Akkor valami nagy kutya fogathatta el őket, főbenjáró vétségben. Azt mondom én tenéked, Zdenkó koma,

ne piszkáld tovább a dolgot, mert még magad is belékeveredsz valamibe. Nem érdemes egy szívért.

– Hogy nem érdemes? És te mondasz ilyet, amikor ők mentették meg a te Borbáládat? Most meg a kisujjad sem mozgatod meg értük? Hát van neked szíved?

Thurzó elmosolyodott, mert azt gondolta, hogy ha neki nincs, a sztarosztának még úgyse. De nem mondta, csak nézte és hallgatta a dühös embert.

– Elmegyek én a királyunkhoz is Krakkóba, de még a császárhoz is Bécsbe. Megmutatom én azoknak a zsebrákoknak, hogy Lubomirszky Zdenkó nem akárki!

– Hát jó, ha neked annyira a szíveden fekszik, akkor majd megtudom én, mit vétettek, és voltaképpen ki fog-

lyai. Már küldöm is az emberemet, Simon diákot Kassára. Amit nem mond meg a főispán meg a főbíró, azt majd megmondja két aranyért a vicenótárius. Mert többet pénzzel, mint erővel. Adj te is egy aranyat hozzá, bratykó, aztán várj itt nyugodtan, nem telik bele három nap, és megtudsz mindent.

A sztaroszta odaadta az aranyat a fösvény Thurzó Eleknek, és várt. Harmadnapra megjött Simon diák. Csak néhány percig pusmogott urával, aztán már ment is vissza a boltba, ahogy akkor a főurak kincstárát meg számvevőszobáját hívták.

– Mondtam neked, Zdenkó, hagyd abba a dolgot. A jezsuita tartományfőnök fogatta el őket eretnekség, istengyalázás, lázítás és boszorkánymesterség vádjával terhelten. Tudod, itt a grófságban én parancsolok a papok-

nak. A tizenhat zálogos városban te parancsolsz. De Kassán még a püspök se. Mert ezek a jezsuiták egyenesen Rómától kapják parancsaikat. Az pedig messzi van ide, és még a te királyodnál is nagyobb hatalom.

A sztaroszta olyat csapott öklével az asztalra, hogy a két remekmívű aranykupából kiloccsant a bor a brokát asztalterítőre.

– Akkor hát Rómába megyek! Megmondom magának a pápának, hogy hazudnak a jezsuiták, azok ketten ártatlanok!

Thurzó hasztalan marasztalta. Amikor elvágtatott aranyhattyús, piros szánkóján, a gróf csak ennyit mondott a himlőhelyes Simon diáknak:

– Bolond lyukból bolond szél fú!

– Mit tudtok felhozni védelmetekre? – kérdezte Alvarez, miután rájuk olvasták a második vádpontot, a lázítást és a nép hazug félrevezetését is.

Alvarez intett a priornak, aki olvasni kezdett.

– Szepesbélán, Poprádon, Felkán, Iglón, de legfőképpen Késmárkon és Lőcsén azt mondtátok többek előtt, hogy nincsenek csodák. Hogy ezekben csak a babonások és félkegyelműek hisznek. Továbbá: hogy az égi jeleknek földi dolgokra és eseményekre nincsen befolyásuk. Igaz ez?

– Igaz.

– Miután beismeritek, nem szükséges a tanúkat felsorakoztatnunk. Tehát csodák nincsenek. Ez annyit jelent, hogy Jézus urunknak és összes csoda-

tevő szentjeinek életét és műveit megtagadjátok.

Borbála helyett most Dávid válaszolt.

– Nem tesz annyit. Jézus és a szentek életükkel és halálukkal mutattak példát nekünk, többi embernek, nem pedig vásári bűvészekhez illő mutatványokkal. Hirdették a szeretetet, és harcoltak az elnyomottak igazságáért. Ehhez nem volt szükségük csodatételekre.

A kollégiumon megint az elszörnyedés moraja futott végig. Alvarez mutatóujja csendet parancsolt.

– Ezzel megtagadtátok a négy evangélium hitelességét, valamint az egyházatyák műveit! Mi ez, ha nem istentagadás?

Dávid és Borbála egymásra nézett. Tekintetükkel mondták csak egymás-

nak, hogy itt céltalan minden ellentmondás, hitviták útvesztőjében akarják elveszejteni őket.

– Így hát beismeritek az istentagadást, ezzel egyúttal a lázítást és a nép hazug félrevezetését is. Mert ha az égi jeleknek szerintetek nincs befolyásuk a földi dolgokra, akkor a betlehemi csillag útmutatását is bűvészmutatványnak mondjátok. S az angyali jelenéseket is.

Újból hallgattak.

– Hallgatásotok beismerő vallomás. Ezzel rátérhetünk a harmadik vádpontra.

Alvarez intett a priornak, aki olvasta:

– Szavahihető tanúk állítása szerint Tötösi Borbála és Szamosközi Dávid nemcsak boncolta Lubomirszkyné Zamojszky Ludmilla felszentelt holttes-

tét, de valamely célból kivágták és magukkal vitték annak szívét is. Ezzel nemcsak az eretnekség, de a boszorkánymesterség bűnébe is estek.

– Igaz ez?! – ripakodott rájuk Alvarez.

Döbbenten hallgattak. Ki más lehetne erre tanú, mint maga Lubomirszky? Hiszen még a folyosót is lezárta!

Megint tanácstalanul tekintettek egymásra. Ki lophatta el a szívet? Ő lopatta volna el? Miért?

– Hallgatástok beismerő vallomás. A boszorkánymesterek közismert praktikáikban emberi szívet használnak ördögi főztjeikhez. Mi másra vittétek volna el, ha nem azért, hogy sátáni mesterkedést űzzetek vele?

– Hazudtok! – kiáltotta a papok felé Borbála. – Hazugság minden szavatok! Gonoszság minden cselekedetek!

Mi azt a szívet Lubomirszky könyörgésére vettük ki! És az ő kérésére vittük el, hogy bebalzsamozzuk! Krisztus a tanúm rá!

És láncai csörögtek, amint emelt kézzel a feszületre mutatott.

•

Tinódiné már akkor megszerette az ifjú párt, amikor szállást vettek nála. Hát még később, amikor napról napra láthatta, milyen tudással és hozzáértéssel gyógyítanak olyan betegeket is, akiket Krumpholtz szegénységük miatt nem akar kezelni, vagy nem képes gyógyítani. Aztán, hogy Dávid oly szépen megtanulta az ő imádott Sebőjének krónikás énekeit, Borbála meg esténként lantpengetéssel kísérte, szinte gyermekeinek tekintette őket. Az ő két fia úgyis az országot járta, alig

vetődtek haza néhanapján. Valósággal kétségbeesett, amikor a poroszlók elvitték Borbálát és Dávidot azon a zimankós téli reggelen. Nem tudta, miért, kinek a parancsából, azt azonban biztosan tudta, hogy ártatlanul szenvednek. De mit tehetett volna értük, magányos, gyenge asszony létére? Bele kell törődnie, gondolta, nem lehet ujjat húzni a hatalmasokkal. Csak amikor Lubomirszky keresett nála valami szívet, akkor sejtett meg egy titokzatos ármányt. Ez nem hagyta nyugodni. Elhatározta, hogy végére jár a dolognak, és valami természetes ösztön azt súgta neki, hogy a púpos doktor körül kell keresnie a rejtély nyitját.

A doktor segédje, Veverka, mindennapos vendég volt a patikában. Nemcsak azért, hogy olyan gyógyszereket vigyen a gazdájának, amelyeknek el-

készítésével az nem akart bíbelődni, de titkon azt remélte, hogy feleségül veheti az özvegyet, s aztán betelepedhetik Tinódiné házába, űzi a borbélymesterséget, és a maga ura lesz.

Az özvegy nem állhatta Veverkát. Kancsal is volt, meg olyan garabonciásféle is. Mindig sebbel-lobbal járt, tett-vett, mintha éppen most törné a fejét valami rosszban. De most igyekezett barátságosabbnak lenni vele szemben, aminek Veverka módfelett megörült.

„Végre eljött az én időm is – gondolta –, kezd már puhulni, nemsokára megkérhetem a kezét, aztán beülök a fészekbe."

Apró ajándékokkal kedveskedett, Tinódiné meg kínálgatta mindenféle jóval, amit azelőtt sohasem tett. Még ajándékait is elfogadta, csak hogy

kedvébe járjon.

Egy este, amikor Veverka már jól beborozott a hátsó szobában, Tinódiné hozzákezdett a dologhoz:

– Látom, Jankó, hogy maga jó szívvel van hozzám. De nem bízik bennem.

– Én? Ugyan miért ne bíznék? Még a lelkemet is odaadnám, ha . . . ha . . . oltár elé vezethetném. Merthogy ez az én tisztességes szándékom.

– De hogyan gondol ilyesmire, ha nem bízik bennem? Van valami titka előttem. És amíg van, addig én sem bízhatom magában, Jankó.

– Ugyan mi titkom lenne?

– Hát a szív.

– Ó, az én szívemnek nincsen titka. Hiszen hányszor elmondtam, hogy szeretem.

– Más szívről beszélek én, Jankó. Arról, amelyik eltűnt innen egy éjszaka.

– Hát bizony azt én csentem el, a két engedélylevéllel együtt, gazdám parancsára. Én lestem ki Lubló várában is, hogy ott mit mível a kis párocska. Láthatja, Tinódiné lelkem, hogy nincs titkom maga előtt. Még azt is megmondom, hogy a gazdám a jezsuiták kedvéért csalta el ide Budáról a párocskát, azok akarják elveszejteni. A prior is azért ment a doktorral Budára, hogy lássa, mit végeznek ott Szamosköziék. Ezért járt az ő famulusa képében.

– De miért? – kérdezte Tinódiné. Egész teste reszketett az izgalomtól.

Erre már Veverka sem tudott választ adni. Csak a vállát vonogatta.

– Papok dolga. Ki látna belé az ilyesmibe, meg a nagyurak dolgába? No, isten éltesse, Tinódiné lelkem! Koccintson velem, láthatja, nincs titkom maga előtt.

Másnap Tinódiné öreg cselédjére bízta a házát, maga meg útnak indult.

Egyenesen Szepes várába ment, Thurzó Elekhez, aki szerette Lantos Sebestyént, és pártolta is. Türelmesen végighallgatta özvegyét, mialatt a sztaroszta jutott eszébe.

„Még egy bolond” – gondolta.

– Hát aztán én mit tehetek ebben a dologban? – kérdezte ártatlan képpel.

– Úgy gondoltam, levelet írna nagyságod a császár őfelségének, feltárná a jezsuiták gonosz praktikáját, és kiszabadítaná szegényeket. Ha másért nem, csak azért, hogy a grófnét ők gyógyították ki nehéz bajából.

„Ez már többet tud, és nem is olyan bolond” – gondolta Thurzó.

– Hát majd meglátjuk, meglátjuk – mondta, tokáját dörzsölgetve. – Majd megtesszük, amit tudunk.

Látta, hogy az özvegy nincs megelégedve ezzel a válasszal, azért még hozzátette:

– Úgyis fel kell mennem jövő héten Bécsbe.

Tinódiné megköszönte és ment. Az egyik folyosón találkozott Riminszkyvel. A prédikátor barátja volt Sebestyénnek. Megkérdezte, mi járatban van itt.

Tinódiné töviről hegyire elmondta Dávid és Borbála dolgát, úgy, ahogy Veverkától hallotta. Meg a gróf kertelő válaszát.

Riminszky keze ökölbe szorult, összevont szemöldöke között feltűnt a harag éles redője.

– Nem a grófnéval kellene beszélni? – kérdezte Tinódiné.

– Bécsben van. De ezekkel ugyan hiába beszélünk. Mi nekik két ember?

Semmi! Majd beszélünk mi másokkal. Jöjjön velem.

Levitte a községbe, János kovácshoz.

– Ide gyűjts mindenkit, akit Borbála meggyógyított. A jezsuiták el akarják veszejteni!

Nem tellett belé egy félóra, és Váralja népe már ott szorongott a kovácsműhelyben meg a műhely előtt. Riminszky hangos szóval mondta el a Tinódinétől hallottakat. A tömeg némán figyelt. Aztán János kovács magasra emelte rettentő pörölyét.

– Emberek! Ti ezt eltűritek?

A tömeg most felzúdult. Öklök emelkedtek a levegőbe.

– Nem tűrjük! Nem hagyjuk!

Másnap útnak indult Riminszky Kázmér. Vele Tinódiné és János kovács. Mentek faluról falura, városról városra, mindenüvé, ahol csak Dá-

vid és Borbála gyógyított: Lőcsére, Késmárkra, Poprádra, Iglóra, Lublóra, Podolinba, fel a hegyóriások közé, amerre a Poprád és Hernád kanyarog, egészen Nedec váráig. És a tömeg mindenütt megmozdult.

Mintha évszázados álmából ébredt volna az egész hegyvidék.

18

Amikor Borbála odakiáltotta a kollégium tagjainak, hogy minden szavuk hazugság, minden tettük gonoszság, a papok között megint felzúgott a felháborodás vihara. Csak Alvarez vigyorgott nyugodtan, sőt diadalmasan: hiszen elérte célját. Láthatja az egész kollégium, milyen elvetemült nőszemély ez a Borbála. A kollégium egyes tagjai már odáig mentek felháboro-

dásukban, hogy az őket ért sértésért Borbála megkorbácsoltatását indítványozták. De Alvarez hosszú mutatóujja újból csendet parancsolt. Gyíkszeme most szokatlan tűzben égett, sápadt, hosszúkás arcán az inkvizítorok kegyetlen öröme jelent meg. Meggörnyedve könyökölt az asztalra, feje előreszegződött, mint az ugrásra készülő fenevadé, így bújt el a feszület mögött. Aztán hangja belerecsegett a hirtelen beállott csendbe.

– Mivel ez az elvetemült nőszemély azt merészelte állítani, hogy minden szavunk hazugság, elrendelem, hogy a bűnjelet hozzák be!

Az egyik oldalfülkéből elősurrant egy hosszú jezsuita, s a feszület elé helyezte a kristályedényt, Ludmilla szívével.

Ebben a pillanatban zaj hallatszott a

folyosó felől. A zaj egyre erősbödött.

– Félre az utamból, latrok! Tudok már mindent! Itt kell lennie! – kiáltotta egy hang, és Lubomirszky három pappal dulakodva berontott a terembe.

Úgy rázta le magáról őket, mint a felbőszült vadkan a szelindekeket. Az egyik elhempergett a kőpadlón, a másik kettő is hátratántorodott.

– Itt van! – ordította Lubomirszky magánkívül, nyakán kidagadó inakkal, és a szívre mutatott.

Aztán odaugrott, hogy megragadja a kristályedényt. A kollégium tagjai felugráltak helyükről, hogy útját állják, de ekkor a megdühödött ember kardot rántott, és magasra emelte a villogó acélpengét.

– Halál fia, aki hozzám nyúl!

Megfordult maga körül, és a kardot széles körívben megsuhogtatta. Az

acél szikrázott a gyertyalángok fényében, és sziszegve, sivítva szelte a levegőt.

A jezsuiták rémülten hátráltak. Az oldalfülkékből dominikánus szerzetesek eddig láthatatlan sokasága rajzott elő.

A nagy zűrzavarban ismét Alvarez hangja hallatszott:

– Üljetek helyetekre, testvéreim! Lubomirszky, fiam, nyugodj meg! Hiszen hű fia vagy egyházunknak, ne ragadtasd el magad vérengzésre az Úr színe előtt! A szív kétségtelenül a te tulajdonod. Miután felmutattuk, mint bűnjelet, ezennel átadom neked! Vidd el békességben.

Lubomirszky körüljártatta a termen vérbe borult szemét. Aztán lassan lecsillapodott, és arcára hirtelen nyugalom ült, mintha lidérces álomból éb-

redt volna.

Kardját visszacsúsztatta piros bársonnyal bevont, türkizekkel kirakott hüvelyébe. Most látta csak meg Borbálát és Dávidot. Alvarez felé fordulva beszélni kezdett:

– Ők az én engedélyemmel, sőt kérésemre vették ki a szívet, ők ártatlanok!

– Azt majd mi fogjuk eldönteni – szólt közbe a halálfejes prior.

– Akármilyen lesz is a döntésetek, én ki fogom kiáltani ország-világ előtt, hogy ők ártatlanok.

A dominikánusok visszahúzódtak az oldalfülkékbe, mintha nem akarnák hallani. A kollégium tagjai visszaültek helyükre, mert látták, hogy Alvarez beszélni akar.

– Nem tanácsolom, hogy bűnrészességet vállalj velük, kedves fiam, mert még kiderülne, hogy nemcsak részed

van ebben az eretnekségben és boszorkányságban, de éppen te voltál a felbujtó – mondta Alvarez vigyorogva.

Lubomirszky dermedten hallgatott. Indulattól kipirult arca egyszerre elsápadt. Ajka remegett hatalmas bajsza alatt, de nem szólt.

– Vidd a szívedet békességgel, és tagadd el azt is, hogy itt voltál. Mi tudunk hallgatni.

És hogy bebizonyítsák, mennyire tudnak, olyan síri csend lett, mint valami kriptában.

Lubomirszky remegő kézzel nyúlt a lepecsételt, henger alakú kristályedény után. Gyors mozdulattal nyestprémes mentéje alá rejtette, oda, az ő szíve fölé, aztán némán kiosont a teremből, mint a tolvaj elorzott zsákmányával.

•

Borbála a faliképeket figyelte. Alvarez recsegő hangja törte meg a csendet.

– Mielőtt ítéletet hoznánk, megadjuk a szót a vádlottaknak. Megilleti őket az utolsó szó jogán.

Borbála mosolyogva állott fel. Olyan szép volt e pillanatban, hogy a kollégium szinte megbűvölten figyelte arcának diadalmas mosolyát.

Mintha ő maga is régi falfestmény lett volna, szőke hajával, fekete szemével, halványkék ruhájában, megbilincselt fehér kezével.

– Nem védekezem – mondta tisztán csengő hangján. – Most én vádolok. És én ítélkezem. Vádolok minden egyházi és világi hatalmat, amely meggátolja a tudomány haladását. Vádolom a zsinatokat, amelyek határozataikkal eltiltják a tudományos kutatás szabad gyakorlását. Vádolom az inkvi-

zíciót, amely elveszejtette az én szeretett mesteremet, Andrea Vesaliust. Vádolok mindenkit, aki a dogma teknősbékapáncélja alá búvik! Vádolok mindenkit, aki a skolasztika sötét útvesztőjébe viszi a gondolati és lelkiismereti szabadságot! Mert ők mind az emberiség és emberség ellenségei, akik tévtanaikkal sötétségben akarják tartani a föld összes népét, akik gyáván és alattomosan a királyi és főúri zsarnokokat szolgálják, s akik megtagadják őt, a szegények és elnyomottak vezérét! – Tekintetét a feszületre emelte, és láncai megcsörrentek. – Én ítélkezem felettük. Az emberiség, a tudomány és a haladás nevében Kain bélyegét sütöm a homlokukra. Ez az én ítéletem. Nincs több mondanivalóm.

Nyugodtan beszélt, hangja nem remegett, aztán visszaült a padra a kul-

csos barát mellé.

Most Dávid állott fel. Borbála nyugalma reá is átragadt. Látta Madridban, a Plaza Mayoron az inkvizíció máglyáit lobogni, tudta, kikkel áll szemben. Kegyelemre nem számíthat. Nem félt a haláltól, elég gyakran látta az orvosi hivatás közelségéből. Elég gyakran birkózott is vele. És Borbála nélkül amúgy sem látta értelmét és lehetőségét az életnek. Kereste a tekintetét, hátha most látja utoljára. És ekkor a köztük ülő potrohos barát kulcscsomójára esett a tekintete. Tréfás kedve támadt, mintha csak szántszándékkal magára akarta volna haragítani a fekete csuhásokat.

– Úgy látom, elkészítettétek már számunkra a Szent Péter kulcsait. Tán attól tartotok, hogy nem találja meg az öreg, ha kopogtatunk a mennyor-

ság kapuján? Ne féltsétek Péter bátyót. Tudja az, kit kell beereszteni, s kit nem. Inkább magatokat féltsétek. Mert attól tartok, hogy sok elkövetett latorságotok miatt még kívül rekedtek.

A jezsuiták megbotránkozva néztek össze. Ki elvörösödött, ki sápadozott mérgében.

– Ez utolsó szavad? – kérdezte a prior.

– Ez – mondta Dávid. Rámosolygott Borbálára, és visszaült a helyére. Borbála szeme ragyogó fénnyel verte vissza férje mosolyát.

Most zúdult fel csak igazán a papi kollégium. A tizenhárom szempár csak úgy villogott a gyűlölettől, amikor Alvarez mutatóujja jelezte, hogy a tartományfőnök szólni akar.

Aztán fel is állott, utána mindnyájan, Borbála, Dávid, a kulcsos barát is.

Alvarez a feszületre tette jobbját.

– Kihirdetem az egyházi törvényszék ítéletét, őszentsége, III. Gyula pápa nevében. Bűnösnek találtuk Tötösi Borbálát mindhárom vádpontban: úgymint az eretnekség és istengyalázás, másodszor a lázítás és a nép hazug félrevezetése, harmadszor a boszorkánymesterség bűnében. Mindezekért nevezett Tötösi Borbálát Kassa város főterén felállítandó máglyán való nyilvános elégetésre ítéljük.

– Comburatur[179] – zúgta utána a fekete gyülekezet.

– Bűnösnek találtuk egyben Szamosközi Dávidot is, mindeme vádpontokban meghatározott bűnökben való segédkezésben. Ezért nevezett Szamosközi Dávidot életfogytig tartó gályarabságra ítéljük.

A kollégium helyeslően zúgott, mintha litániát mormogna.

– Miután a felhozott vádak teljes mértékben bebizonyíttattak, azokat a vádlottak beismerő vallomása is igazolta, fellebbezésnek helye nincs. Az ítélet kiegészítéseképpen elrendeljük, hogy Tötösi Borbála máglyán való elégettetését bűntársának, Szamosközi Dávidnak végig kell néznie. Az ítélet nagyhét előtti fekete vasárnapon hajtandó végre. Megértettétek?

– Meg – mondta Borbála és Dávid egyszerre.

Alvarez intett a kulcsos barátnak, aki karon fogta és elvezette őket.

19

A Hernád völgyén, a Malomárok felől sűrűn jöttek a szekerek. Déltájban már

szinte egymás nyomában zörögtek. A várőrség egyik nagy bajszú, sisakos, mellvértes strázsamestere figyelmesen mustrálgatta a jól megvasalt, hosszú hegyi szekereken ülő népséget.

– Valóságos búcsújárás – mondotta a vallon zsoldosoknak. – Furcsa népség. Mintha nem is vásárosok lennének.

– Ugyan mi mások, strázsamester uram? Láthatja, derék zipserek[180].

– Jó, jó, de ennyien? Tán az egész Szepesség. Ennyien még sohasem jöttek.

– Igaz – vélte egy másik zsoldos is. – De fegyver nincs náluk.

– Portéka se sok.

– Hát ez már nem a mi dolgunk. Láthatjuk, nem törökök. A zipserektől meg nem kell a várat féltenünk.

Többet aztán nem is törődtek a sok szekérrel. Jöhet vásárra, aki megfizeti

a két rézgarast a vámon, akár hoz portékát, akár nem.

Pedig a strázsamester szeme nem csalt. A vásárosnép szokott vidámsága valami izgatott hangulatba csapott át, hangja fenyegető morajba. A nép egyre sűrűbb csoportokba verődött a szepességiek körül, azok meg nem állítottak sátrat, amelybe portékáikat kirakják. De egyre jobban lármáztak, és hadonásztak az összeverődött csoportok sűrűjében, ami pedig nem volt szokása ennek a szorgalmas iparos- és kereskedőnépnek, amely most sok parasztot és bányászt is hozott magával a nagy, vasalt szekereken.

Az egyik csoport közepén a szepesváraljai prédikátor beszélt.

– Bizony későn jöttünk, azok a gazok még nagyhét előtt végrehajtották. De ti, kassai polgárok, hogyan tűrhet-

tétek? Hogyan nézhettétek a jezsuiták pokoli gazságát? Hát nem láttátok, milyen égbekiáltó aljasság történik itt, Szent Erzsébet székesegyháza előtt? Hát van szemetek és fületek? Van lelketek, hogy ilyesmit tétlenül elnézhettetek?

– Ha boszorkány volt . . . – dünnyögte egy vén kofa.

– Magad vagy az! – kiáltott rá egy óriás termetű, bőrkötényes kovács, aki vállra vetve hordta roppant pörölyét.

– Meddig tűritek még ezeknek a sátánpapoknak minden gazságait? Holnap másra olvassák rá a boszorkánymesterség bűnét, a ti leányaitokra, a ti asszonyaitokra! Nem tudjátok, gyáva lelkek, hogy Könyves Kálmán királyunk négyszáz évvel ezelőtt törvényben mondotta ki, miszerint: „Boszorkányok nincsenek. Róluk tehát említés

se tétessék!”?

– Ugyan, mi nekik a magyar törvény? – kiáltotta egy fekete ruhás bányász. – Gaz jöttmentek, kiket ma iderendelnek Rómából, holnap meg Csehországba vagy Morvába! Tudnak is ezek Könyves Kálmán törvénykönyvéről? Nekik csak a pápa adja a törvényt! Itt meg . . .

– Verjétek ki őket! – rikoltott közbe egy félszemű öreg. – Az én unokámat is megkínozták, megcsigázták a Hóhérbástyában!

– Ha emberek vagytok, álljatok bosszút Borbáláért! – dörögte János kovács, pörölyét magasra emelve.

– Csak gyógyította a szegénységet, nem kért az pénzt, mint a többi doktor! – kiáltotta egy báránysüveges paraszt. – Nem vétett az senkinek!

– Ha elkéstünk attól, hogy meg-

mentsük, legalább a bosszúval ne késlekedjünk! Előre, emberek!

A tömeg megmozdult. Eleinte csak hullámzott, mint vihar előtt a tenger, aztán megindult, bömbölve és harsogva, hogy nekivágódjék a jezsuiták rendházának.

Mindenkit elsöpört útjából. Darabontot, hajdút, szekeret, vásárosbódét. Ott rohantak el a Tinódiné patikája előtt, magasra emelt bányászcsákányokkal, pörölyökkel, ásókkal, kapákkal, furkósbotokkal, öklökkel. Valaki megkongatta a dóm vészharangját. Csengett-bongott egy lélekharang is, de ez még csak jobban felkavarta a tömeg indulatát, amely úgy zúdult neki a rendháznak, mint a vihar.

János kovács pörölye ott zuhogott a vaspántos tölgyfa kapun. Néhány perc alatt forgáccsá verte. A vaspántok el-

görbülve meredtek szegestül a levegőbe, azokat kézzel tépte le a kovács. A tömeg betódult a kapunyíláson, és végigrohant a folyosókon, be a refektóriumba, auditóriumba, cellákba, termekbe. A barátok a pincébe bújtak, onnan huzigálták ki őket egymás után, a hordók mögül.

A rendházból patkányok és denevérek rajai menekültek, de menekültek a jezsuiták is, a kert hátsó kapuján. Ott a kassaiak karjaiba futottak. Azok seprűzték ki őket a városból.

•

Czeczey Lénárt, a várkapitány kikönyökölt a főkapitányok házának ablakán. Onnan nézett mennyei nyugalommal a rendház épületére, s hallgatta a hadnagyok jelentéseit, hogyan bánt el a nép a jezsuitákkal.

Még hátra sem fordult. Csak kiköpött az ablakon.

20

A gyulafehérvári palota elé toprongyos, vén koldus érkezett.

Messzi földről jöhetett, mert mezítelen lábát, szánalmas rongyait annyira ellepte a sár és a por, hogy a görcsös botjára támaszkodó öregnek alig volt már emberi formája.

Sebhelyes arcán meglátszott, hogy nemcsak az évek barázdálhatták meg kegyetlenül, de a kiállott szenvedések is. Bozontos szemöldöke, bajusza és mellét verő szakálla, görnyedt vállára leomló, kusza haja meg éppen valami barlanglakóhoz tette hasonlatossá, aki őserdők bozótjából bújt elő, hogy helyet kérjen magának az emberi társa-

dalomban.

És mégis volt valami megnyugtató ezen az ijesztő külsejű vénemberen. A mosolya. Inkább meleg tekintetű, még mindig töretlen fényű, dióbarna szemével mosolygott, mint a szájával, melyet elfödött a kusza szőrzet. Sok mindent ki lehetett olvasni ezekből a szemekből. Elsősorban a sokat tapasztalt férfi életbölcsességét, a tudás vágyát, a jóság tiszta derűjét. A kolduskülsejű furcsa, kirívó ellentétben állott a gyulafehérvári fejedelmi palota vaskos oszlopaival, ónkarikás ablakaival, dúsan faragott, sötétbarna tölgyfa kapujával, amelyet alabárdos, kék darabontok őriztek.

Válogatott, bikanyakú, jól kihizlalt legények voltak ezek a darabontok, akiket egyenruhájuk színéről neveztek kék darabontoknak, mint ahogy voltak

az erdélyi fejedelmeknek sárga, veres és fekete darabontjaik is.

A kék darabontokat jobbára székely legényekből válogatták. Most is két nyárádmenti, hetyke fickó állott őrséget a kapu két oroszlán fejű gyámoszlopa előtt, és nem lettek volna székelyek, ha el nem kezdenek kötődni a vén koldussal.

– Hát te mi jóban jársz erre, öregapám? Tán biz béülnél a fejedelmi székbe?

Úgy látszik, az öreg is székely lehetett, mert tréfára tréfával felelt:

– Én biz éppen oda. Vagy tán nem látszik a gúnyámon?

A darabontok jót nevettek ezen.

– Hogy is ne látszódna? Mán messzirül. Amint befordultál a Mihály-templom sarkán s ki a térre, abban a szempillantásban mondám

Estánnak, hogy né, itt az új fejedelem, Zsigmond helyett.

– Hát az ki légyen?

A két alabárdos legény összenézett. Most a másik szólalt meg:

– Ugyan messziről jöhetsz, öreg, ha még azt sem tudod, hogy Báthori Zsigmond úr mostanában Erdélyország fejedelme.

– Nem tudod, ki itt most a kancellár? – így az öreg.

– Ugyan mi dolgod véle?

– Hát csak úgy kérdem. Merthogy valamikor, még Izabella királyné idejében, én is itt körmöltem a kancellárián. Amikor vadonatúj volt ez a palota.

– Izabella? Hírit se hallottam. Aztán hogy még te körmöltél volna itt? Bolondokat beszélsz, öreg, eridj dolgodra.

– Megyek, megyek. De legalább csak

azt mondd meg: ki a kancellár?

– Kovacsóczy Farkas.

A név hallatára felragyogott a vénember szeme. De aztán el is homályosult a könnyektől.

– Kérve kérlek, engedj be hozzá! – mondta az izgalomtól remegve.

– Hogyisne. Ilyen madárijesztőt a palotába. Még csak az kéne – nevettek a darabontok.

– Akkor legalább kiálts fel az emeletre, hogy jöjjön le valaki a kancelláriából! – esengett az öreg.

– Mondtam már, eridj dolgodra. Vagy megpiszkállak kicsit ezzel a piszkavassal, né!

Megbillentette a másfél ölnyi hosszú alabárdot, és az öreg felé tartotta a hegyét.

A boltíves kapualj nehéz léptek döngését visszhangozta.

Hatalmas termetű, fekete dolmányos, őszbe csavarodott hajú férfi lépett ki rajta.

– Laci! Laci! – kiáltotta lelkendezve a vén koldus.

Óváry László, a kancellár szekretáriusa meglepetten vette szemügyre.

– Hát ez miféle szerzet? Ki vagy, jó ember?

Az öreg arcának barázdáin, mint valami zegzugos csatornán, végigcsurrantak a könnyek.

– Egykori diáktársad vagyok: Szamosközi Dávid.

Óváry kemény arca hirtelen ellágyult az emlékek visszfényében. Dermedten, némán meredt egykori diáktársára, mintha kísértetet látott volna a márciusi nap éltető, tiszta fényében.

Csak nézte, nézte a sebhelyes, évek és szenvedések kegyetlen eké jétől ba-

rázdált emberi arcot, melyben kutató szemmel sem tudta felismerni hajdani diáktársát, kenyeres pajtását. És szeretett volna a bárányfelhős, tündöklő, tavaszi égre felkiáltani: „Ki tette ezt? Hogyan juthat el idáig egy valaha daliás, nemes arcú ifjú a humanizmus századában?” De csak hallgatott, mert szégyellte sastollas, hódprémes süvegét, kamuka bársony dolmányát, olajbarna kordován csizmáját, jól ápolt, húsos termetét, a rettentő különbséget, amely ember és ember között lehetséges. És sok mindent szégyellt még ebben a néma percben, amelybe évtizedek kérdőjelei sűrűsödtek.

Szamosközi Dávid mintha kiolvasta volna mindezt Óváry szelíd kék szeméből, mert magyarázattal vágta ketté a percek súlyos némaságát.

–Császári gályán raboskodtam. Öt

álló esztendeig.

Elegendő magyarázat volt. Óváry nem is kérdezett többet.

– Hát így nem mehetsz be a palotába, Kovacsóczy kancellár urunk elé. Unokaöcséd, István is megrémülne tőled, ott körmöl mellettem a kancellárián. Eljössz velem az én szállásomra, ott emberi formába bújtatlak ismét. Kipihened magad, aztán majd elmondasz mindent sorjában a kancellárián, hol és merre jártál, amióta elszakadtál tőlünk.

Átballagtak a napsütötte téren, melyre a székesegyház vetett csak ferde árnyékot. A darabontok mind kijöttek a kapuba a vártáról, és meglepetten bámultak utánuk.

– Láttam én mindjárt, Están, hogy nem afféle rossz kódis ez – mondta a másik alabárdos, amikor a két ember

alakja eltűnt a székesegyház mögött.

21

A tavaszi nap beragyogott a kancellária nyitott ablakain. Senkinek sem volt kedve donációs[181] leveleket meg egyéb száraz iratokat másolni. De talán legkevésbé az ifjú Szamosközi Istvánnak, aki arra gondolt, milyen jó lenne most a Maros partján csavarogni.

Valaki hátba vágta. Megismerte Óváry széles tenyerét, mielőtt még megfordult volna.

– Ide süss, öcskös, kit hoztam el neked! – hallatszott Óváry öblös hangja.

István erre már hátrafordult. Napbarnított, fehér szakállú öreget pillantott meg Óváry mögött vadonatúj fekete dolmányban, szürke abaposztó nadrágban, violaszín kordován csiz-

mában. Haja rövidre nyírva, szeme jóságos, és szeretettel csillog feléje.

– Mi az? Meg sem ismered?

– Már hogyan ismerne meg, Lacikám, hisz gyerek volt még, amikor rábíztam Kovacsóczy István úrra, én meg elmentem Farkas úrfival Padovába.

István felugrott, kipirultan az izgalomtól.

– Dávid bácsi! Ó, hát életben van még?

– Amint látod, Pistikém. No, gyere ide, ölelj meg szépen.

Jobbról is, balról is megcsókolták egymás arcát, erdélyi módra.

– Mi bizony már régen holtnak véltük. Majd elmondja most, ugye, hol és merre járt?

Az öreg mosolygott. Aztán letelepedett az unokaöccse székébe, amelyiken ő is körmölt valamikor, nyesve a holló-

tollat.

– Hát majd elmondom egyszer, szépen sorjában. Te meg feljegyzed, hallom, szereted a históriát. Amit majd tőlem hallasz, abból okulhatnak némelyek, nem lesz haszontalan munka, ha feljegyzed.

Az egyik ajtón karvalyorrú jezsuita barát dugta be a fejét.

– Kovacsóczy kancellár úr nincs itt? – kérdezte.

– Nincs! – mordult vissza Óváry mérgesen, mire a fej eltűnt.

– Ki ez? – kérdezte Dávid, mert ismerősnek tetszett a karvalyorr.

– A kolozsmonostori jezsuita rendfőnök, Kolosvári János apát.

– Hát ez hogy kerül ide?

– Még Báthori István telepítette őket ide Monostorra, vajda korában. Most meg már Báthori Zsigmond ide is be

akarja plántálni őket.

– De hiszen Kassáról kizavarták őket! Egy Riminszky nevű prédikátortól tudom, akivel együtt raboskodtunk a gályán.

– Régen volt az, Dávid. Azóta oda is visszalopakodtak.

Az ajtó újra nyílott. Két zömök ifjú lépett be rajta, meg egy ösztövér.

– Adjon isten, Óváry bátyám – mondta az egyik zömök. – Farkas bácsi nincs itt?

– Odabent van a fejedelemnél.

Az ifjak eltűntek.

– Hát ezek kicsodák? – kérdezte Dávid.

– A két Kendy úrfi, meg Kornis Gáspár. Apjukkal jártunk egyszer a budai basánál, nem emlékszel?

– Dehogyisnem. Azért kérdeztem, mert olyan ismerősöknek tetszettek.

Most Jósika nyitott be. Meglepetten meredt Dávidra.

– Te volnál az, Dávid? Vagy csak a hazajáró lelked?

– Én magam, együtt a lelkemmel.

– Hát te bizony megöregedtél, Dávid lelkem. Akár saját magad apja volnál.

– Gályán húztam az evezőrudat öt álló esztendeig. Százan is kidőltek azalatt mellőlem.

– És hogyan szabadultál élve?

– Nagy tengeri csata volt Lepantónál. Ott a mi gályánkat derékban törte ketté egy török gálya. Arra felkapaszkodtam. Aztán tíz álló esztendeig a világban hányódtam, még Perzsiát is megjártam, amíg végre hazajutottam egy bég kegyelméből.

– No, csakhogy itthon vagy. Most már ülhetsz itt nyugodtan. Ez a Pista gyerek úgyis Padovába készül. Elfog-

lalhatod itt a régi helyedet.

Dávid örvendezve fordult unokaöccse felé.

– Mit hallok, Pista? Padovába készülsz?

– Kovacsóczy kancellár küld ki István fiával, a Kendy úrfikkal meg Kornis úrfival. És jön még velünk négy másik diák is.

Dávidnak megnedvesedett a szeme.

– Úgy, úgy, csak menjetek. Padova az ifjúság és a tudományok városa. Ha ugyan oda még be nem lopakodtak ezek a fekete csuhások.

Óváry és Jósika nevetett.

– No, oda még nem! Pedig hét kapuja van a városnak, úgy mondják.

– De őrzi is a signoria, mint a hétfejű sárkány!

Kovacsóczy kancellár nyitott be a két Kendyvel meg az ifjú Kornissal.

Dávid felkelt ültéből, és eléje sietett.

– Reám ismer, kancellár uram?

Kovacsóczy csak nézte, nézte, aztán odalépett hozzá, és széles mellére ölelte. Így állottak ott mozdulatlanul, a többiek megindultan nézték.

– Ha tudnád, Dávidom, mennyit gondoltam reád! Hány álmatlan éjszakán beszéltem véled gondolatban – mondta Kovacsóczy. – De gyerünk át a könyvesházba. Majd elmondod jó küküllőmenti mellett, hol s merre jártál, hadd okuljanak belőle a fiatalok. Itt lesz mindjárt István fiam is.

Átmentek a nagyobbik könyvtárterembe, és letelepedtek a hosszú asztal köré, amelyen ott állott egy Hollandiából nemrégiben érkezett földgolyó, művészies faragású, fekete állványon. Kisvártatva aranysárga bor és harapnivaló is került melléje az asztalra, és

megjött az ifjú Kovacsóczy is.

•

Már alkonyodott, mire Dávid befejezte a maga és Borbála történetét. Némán és nagy figyelemmel hallgatták, Szamosközi István közben a krónikája számára jegyezgetett.

– Bár szomorú történet – mondta a kancellár –, mégis örvendek, hogy hallhattátok, ti fiatalok. Jó tanulság ez nektek, mielőtt elindultok a padovai univerzitásra. És te meg iktassad krónikádba, hogy okuljon rajta az utókor is, István fiam.

Most elhallgatott, és a földgömböt nézte, amelyet élesen világított meg a nyitott ablakon betűző alkonyfény.

– Íme, nézzétek ezt a glóbust itt, az emberiség otthonát – mondta aztán. – Most alkonyfény pírja ég a földré-

szeken és tengereken. De úgy nézzétek és lássátok, mintha hajnalfényben ragyogna. Mert most van felkelőben a tudomány napja, amely győzedelmeskedni fog, és óriássá válik a törpe ember. Mert széjjel fogja tépni a világi és egyházi hatalmak láncait. Máglyák lobogásában, fáklyák fényében, mécsesek halvány világánál születik az új ember és a lelkiismeret szabadsága. Dávid mesterének, Vesaliusnak jönnie kellett a kor vágyából és akaratából. Bonckésével széjjelszabdalta az egyház tudományának, az előítéleteknek és babonáknak szűkre szabott, sötét gúnyáját, s megalkotta az emberi test anatómiáját, ahogy Rotterdami Erasmus[182] felszabadította a gondolatot, Kopernikusz pedig megmagyarázta az égitestek pályáját. Ahogy Bombastus Paracelsus az élet szülété-

sének titkát kutatta, ahogy Gutenberg a könyvnyomtatással szolgálta a haladást, s ahogy Leonardo da Vinci, Budai Nagy Antal, Dózsa György és még sok merész, bátor és okos ember a tudomány és szabadság lobogója alatt küzdött az egyházi és világi zsarnokság ellen.

A lenyugvó napsugarak már csak a könyvtárterem boltozatát világították meg búcsúzó fényükkel, és a földgömb homályba merült.

Sorra gyújtogatták az aranyozott facsillár gyertyáit. És ahogy egyre több lángocska gyulladt, úgy a földgolyó is egyre jobban megvilágosodott.

– Látjátok: ők mind ilyen gyertyagyújtogatók voltak. Kívánom, legyetek ti is azok, ez az élet magasabb értelme – fejezte be szavait Erdély esze, ahogy akkoriban hívták Kovacsóczy Farkas

kancellárt.

Húsvét ünnepe után lovascsapat nyargalt elő Gyulafehérvár déli kapuján. A két Kendy, Kornis Gáspár, az ifjú Kovacsóczy, Szamosközi István és négy diáktársuk. Nemsokára kiértek a Maros partjára, és tovább lovagoltak a folyó mentén a virágos réteken. Tréfálkoztak és nevetgéltek, úgy indultak neki a nagy útnak, mintha bizony Padova csak a szomszédban lett volna.

Velük nevetett a folyó csillogása, a virágos rét, a fák zöldje, a hegyek kékje és az égbolt ragyogó derűje. Mintha az egész táj feléjük kiáltotta volna:

Előre! Bátran! Mert ti vagytok az élet, az ifjúság és a szép, okos jövő!

Szómagyarázat

ab urbe condita — a város alapításától (a római időszámítás kezdete)

adjunktus — szó szerint: segéd. Itt tanársegéd

aga — török tiszt a janicsár fegyvernemnél

Albertus Magnus — XIII. századbeli alkimista, teológus, filozófus, természettudós, Domonkos-rendi szerzetes, majd püspök

Alcazar (alkazar) — spanyolországi mór várkastély

Alexandria — Város Észak-Afrikában, a kései görög kultúra központja

Alhambra — mór fejedelmi lak Spanyolországban, Granada közelében

alkímia — a középkor titokzatos vegytana, melynek célja az aranycsinálás volt

andiamo — olaszul: gyerünk

anabaptista — újrakeresztelő vallási szekta

ariánus — Arius püspök által alapított vallási szekta

Arisztotelész — görög bölcs az i. e. IV. században, filozófiai rendszere az egész művelt világra kihatott

asszisztens — segéd. A jezsuitáknál a rend hat alapítótagja, később a generális után a legnagyobb rendfokozat

aszkézis — testi önfegyelmezés, önsanyargatás

asztronómia — csillagászattan

asztronómus — csillagász

auditórium — a rendházak fogadószobája, előadóterem

Augiász-istálló — Augiász görög mondai király hatalmas istállója, melyet Héraklésznak egy nap alatt ki kellett tisztítania

autodafé — embertelen ítélet, amely ünnepélyes körmenet végén máglyára veti az eretnekeket. Az inkvizíció főleg Spanyolországban és Itáliában alkalmazta

Aquinói Szent Tamás — XIII. századbeli Domonkos-rendi szerzetes, Arisztotelész bölcseleti rendszerének a keresztény kultúrába való átültetője, a párizsi egyetem rektora

Avicenna — arab filozófus és orvos a XI. században

Bacon, Roger (békn, radzsör) — angol szerzetes a XIII. században, akit tudományos kutatásaiért a pápa 15 évi börtönbüntetéssel sújtott

bajrám — török ünnep

Bakkalaureus — a legalsó egyetemi fokozat elnyerője a középkorban

ballisztika — lövedék röppályájával foglalkozó tüzérségi tudomány

barkarola — velencei gondolásdal. A bárka szóból ered

basa — tartományfőnök a törököknél, tábornoki rangban

beglerbég — fővezéri rang, amelyet csak ketten viseltek a török birodalomban

bég — ezredesi rang a török hadseregben és kormányzatban

Bellicum — a bécsi hadügyminisztérium és haditanács

bene — jól van (latinul)

bizánci stílus — az ókeresztény székesegyházak építészeti stílusa

bosztandzsi — török palotaőr és testőr

bölcsek köve — az alkimista kutatás végcélja, amely az áltudomány feltevése szerint arannyá változtatja a fémeket

campanile (kámpánile) — olaszul: harangtorony

Canal Grande (kánál gránde) — Velence legnagyobb közlekedési csatornája

Circumdederunt — halotti ima (nevét kezdő soráról kapta)

Circus Maximus — az ókori Róma legnagyobb cirkusza

coadjutor — a jezsuita generális segédje

Colombo, Christoforo — Kolumbusz Kristóf, Amerika felfedezője (1451-1506)

Colosseum — a régi Róma óriási szabadtéri színháza

comburatur — égettessék el (latinul)

Commedia dell'arte — olasz vígjátékforma, amely főként rögtönzésekből áll

Condottiere — olasz zsoldos hadvezér

Connetable (konnötábl) — Franciaországban az összes haderő főparancsnokát nevezték így

Consummatum est — elvégeztetett (latinul)

Cuius regio, eius religio — akié a hatalom, annak a vallása az uralkodó

csausz — török katonai rang, egyben csendőr a basák kíséretében

csok jasa — török köszöntés

defter — török törvénycikk

Démokritosz — görög bölcs, aki az i. e. V. században élt. Az ókori materializmus első nagy képviselője

demonstrátor — az a diák, aki az anatómiai leckénél segédkezik

dekrétum — határozat, végzés

dervis — mohamedán szerzetes

doge (dózse) — Velence köztársasági elnöke

dogma — alaptétel. Nem bizonyított, hanem egyedül a hitre alapozott, merev, megváltoztathatatlan hit- vagy tantétel

donáció — adomány

Donatello — olasz szobrász (1386-1466), Padovában áll a Gattamelata zsoldosvezérről készített lovas szobra

Escorial (eszkoriál) — kolostor és királyi palota Spanyolországban, II. Fülöp építtette

Evviva! — olaszul: éljen!

etiquette (etikett) — a fejedelmi udvarok illemszabályai

Fabrica Corporis Humani (Az emberi test szerkezete) — Vesalius művének címe

Faustus — mágikus hírű német tudós a XVI. században, akiről számtalan irodalmi alkotás készült

fekete mágia — boszorkánymesterség, az ördögi hatalommal való szövetkezés

fermán — szultáni rendelet

fiskus — megyei ügyész

főmufti — török főpap

fráj — udvarhölgy, kisasszony

frekventálni — látogatni

furor anatomicus — boncolási láz

füstpénz — a kémények után szedett jobbágyadó egy fajtája

Galenus — híres ókori orvos a II. században, Marcus Aurelius római császár udvari orvosa. Grammatikával és filozófiával is foglalkozott

gnosztikus — I. és II. századbeli eretnekek, akik nevüket a „megismerés” szó (gnózis) után kapták

gondoliere — gondolás, csónakos

Gutenberg — a könyvnyomtatás (betűöntés) feltalálója a XV. században

guzlica — délszláv húros hangszer

gyaur — törökül: hitetlen, a nem mohamedánok megvető elnevezése

harmincad — a királynak járó jobbágyadó

harmincadmester — a jobbágyadó behajtója

Hüpokratész — az ókor leghíresebb orvosa, Galenus elődje

Hasengarten — elmagyarosítva: Házsongárd, Kolozsvár dombtetőn fekvő városrésze. Szó szerint: nyulaskert

Hérakleitosz — görög bölcs (i. e. V. század). Elmélete, hogy nincs állandóság, minden folytonos mozgásban van

Héraklész — (a római mitológiában: Hercules), görög félisten, aki az istenek parancsára 12 hősi munkát végzett el az emberiség javára

Hermész Triszmegisztosz — az alkímia egyiptomi eredetű misztikus mestere

Hérosz — görögül: hős

Herr Jesu! — Uram Jézus! Német csatakiáltás

Hochstadt — elmagyarosítva: Hóstát, kolozsvári városrész

horoszkóp — a csillagképek állásából összeállított babonás, tudománytalan jóslat

humanizmus — a XIV. században Itáliában keletkezett nagy szellemi mozgalom, amely föl akarta szabadítani az emberi gondolkozást a középkori egyházi világnézet bilincseiből

Husz János — csehországi prédikátor, az európai parasztforradalmak elindítója (1369-1415)

indiosz — az amerikai őslakosság spanyol neve

inkvizíció — az eretnekek üldözését végző egyházi vészbíróság

ión oszlop — egyike a három ógörög oszlopfajtának, fején kettős csigavonallal. A másik kettő a dór és a korinthoszi

Jagelló — olasz eredetű lengyel királyi ház

janicsár — török gyalogos

jerzsabinka — lengyel pálinka

juriszprudencia — jogtudomány

karavánszeráj — török vendégfogadó

karnevál — farsangi mulatság, menet

kapudánbasa — török tengerészeti miniszter

kánon — a zsinati határozatok cikkelye

Konstanzi zsinat — 1415-ben tartott egyházi tanácskozás, amelyen eretnekség címén máglyahalálra ítélték Husz Jánost

kontusovka — lengyel pálinka

Kopernikusz — híres csillagász, a Naprendszer felfedezője, akinek műveit az egyház elkoboztatta (1473-1543)

Korán — a mohamedánok vallási törvénykönyve

Korvina — Mátyás király könyvtárának többségükben kéziratos könyvei, amelyeket a bekötési táblák hollódíszeiről neveztek el így (Corvus = holló)

labirintus — krétai épület, melyben bonyolult folyosórendszere miatt mindenki eltévedt

lagúna — olasz eredetű szó. A tengertől homokpaddal elválasztott öböl

lancetta — kettős élű, finom hegyű sebészeti kés

Leonardo da Vinci — olasz építész, szobrász, festő, író és természettudós. Leghíresebb művei: az *Utolsó vacsora*, *Mona Lisa*. Anatómiai rajzait ma is használják (1452-1519)

lernéi hüdra — Héraklész görög mondai hős második munkája a Lerne (vagy: Lerna) tavi óriáskígyó megölése volt

Levante — Kelet, szorosabb értelemben a kisázsiai partvidék

litánia — könyörgő imádság

Loyola Ignác — a jezsuita rend megalapítója és első vezére

magisztrátus — városi tanács

Mantegna (mantennyá) — híres olasz festő a XV. században

Marchesa (markéza) — női főnemesi cím Olaszországban

Marcus Aurelius — római császár és filozófus (II. század)

makrokozmosz — a nagy világegyetem

Medici, Cosimo (medicsi, kozimó) — firenzei és toscanai (toszkánai) fejedelem

medicophisicus — orvos

messer — mester

Michelangelo (mikelandzséló) — Leonardo da Vinci mellett a XVI. század legnagyobb olasz szobrásza, festője és építésze, aki a költészetben is remekelt. Leghíresebb művei a Sixtus-i kápolna freskói, a Mózes-szobor és a Mediciek síremléke

mikrokozmosz — a szabad szemmel nem látható dolgok világa

Montmartre (mónmártr) — Párizs egyik negyede

mór — spanyolországi arab

müezzin — török pap

nagyinkvizítor — az inkvizíció feje, elnöke

nająd — vízi tündér, sellő

narghilé — török vízipipa

nobile — olasz nemes

Nomen est omen — latinul: A névben balvégzetű jóslat rejlik; a név jelkép

odaliszk — török hárembeli rabnő

okula — szemüveg

orákulum — jóshely

orgia — tivornya, dőzsölő lakoma

oroszlán hava — május. A hónapok neve csillagképek szerint: Kos, Bika, Ikrek, Rák, Oroszlán, Szűz, Mérleg, Skorpió, Nyilas, Bak, Vízöntő és Halak

Pallasz Athéné — a görög mitológiában a tudomány istennője

Paracelsus Bombastus Theophrastus — orvos, csillagász, alkimista és bölcselő. Az élettan megalapítója (1493-1541)

Petrarca — kiváló olasz költő a XIV. században. Különösen szonettjei híresek

piaszter — török pénzegység

Platón — görög bölcs. Az idealista filozófia megalapítója. Rendszere az államformákra is kiterjedt. (i. e. 427- 347)

podeszta — olasz polgármester

Porta — a török miniszterelnöki hivatal neve

portapénz — a jobbágyadó egyik neme

prior — rendfőnök

protestanti comburantur — a protestánsok égettessenek el (latinul)

Provence (provansz) — Dél-Franciaország földközi-tengeri része

Ptolemaiosz — görög-egyiptomi csillagász, matematikus és geográfus, akinek rendszerét az egyház magáévá tette (II. század)

purgatórium — tisztítótűz. A katolikus vallás tanítása szerint itt sínylődnek a bocsánatos bűnben elhaltak lelkei

Rabelais (ráblé) — francia szerzetes, orvos és író a XVI. században, aki betegei mulattatására írta *Gargantua és Pantagruel* című szatirikus regényét

rahat — török édesség, szultánkenyér

Rector magnificus — az egyetem igazgatója

refektórium — a rendházak ebédlőterme

renegát — hitehagyott

Rialto — Velence börzéje

Rotterdami Erasmus — a XVI. század legkiválóbb és leghíresebb humanista tudósa

Salvus conductus — menlevél, bántatlansági biztosíték

Santa Hermandad (szántá ermándád) — az inkvizíció rendőrsége

Santa Maria Maggiore (szántá máriá mádzsóre) — tridenti székesegyház

Sanctum Concilium — szent zsinat

sectio (szekció) — boncolás

sejk-ul-iszlám — a mohamedánok főpapja

Seráz — szőnyegszövéséről híres keleti város

signora (szinyóra) — úrnő (olaszul)

signoria (szinyória) — városi tanács (olaszul)

sirokkó — meleg adriai szél

skolasztika — az egyházi dogmák szolgálatában álló merev bölcseleti irány

szpáhi — török lovaskatona

spiritualizmus — bölcseleti rendszer, mely szerint minden létező alapjában véve szellem, s az anyag csupán a szellem egyik megjelenési formája

stratéga — a hadászati tudomány tudósa

szálem alejkum — török üdvözlés: „Béke veled”

szandzsák — török birodalmi kerület

szorbet — török üdítő ital

sztaroszta — a legöregebb. Lengyelországi nemes, aki koronabirtokot bírt hűbérben

szúra — a Korán egy-egy szakasza

tiara — a hármas pápai korona

Tinódi Lantos Sebestyén — krónikás költőnk a XVI. század első felében

Tiziano Vecellio (ticiánó vecsellió) — híres itáliai festő a XVI. században

Torquemada (torkvemáda) — a kegyetlenségéről híres első nagyinkvizítor a XV. században

tramontana — Olaszországban a hegység felől fúvó, hűvös, északi szél

Tripartitum — hármaskönyv. Werbőczi hírhedt törvénykönyve

triton — a görög mitológiában kis tengeri isten

tutor — gyám, tanítómester, nevelő

ulema — Mohamedán hittudós

vallon — Belgium francia nyelvű lakója

Vasari (vazári) — olasz festő, építész és művészeti író a XVI. században

venetók — Velence illír származású lakói

veres oroszlán — az alkimisták egyik bűvös jele, amely szerintük arannyá változtatja a fémeket

vikárius — a püspök segédje vagy helynöke

zecchino (dzekkinó) — régi toszkánai aranypénz

zipser (cipszer) — szepességi német (szász) lakos

Ximenez (himenez) — nagyinkvizítor, Torquemada utóda

Szómagyarázat kiegészítése

1-2 szavas magyarázatot gyakran a szövegen belül helyeztem el *[szögletes zárójelben]* – (a digitalizáló, 2016)

Bakkalaureus – a legalsó egyetemi fokozat elnyerője a középkorban (jelenlegi használata: BSc: Bachelor of Science, BA: Bachelor of Art)

famulus – szolga; kisegítő munkatárs; tudós kedvelt tanítványa

skófium – ezüst- vagy aranyszál (hímzéshez)

szekvencia – a római miseliturgiában a változó miseénekek egyike, az alleluját követő ének

Veni Sancte Spiritus! – „Jöjj, Szentlélek!" pünkösdi szekvencia. Egyike a trienti (vagy tridenti, trentói) zsinat által jóváhagyott 4 sequentiának

Žižka, Jan – huszita hadvezér (1360-1424)

A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Majtényi Zoltán
Műszaki vezető: Gonda Pál
Képszerkesztő: Csejdy Virág
Műszaki szerkesztő: Sz. Huschit Katalin
59800 példány, 15,6 (A/5) ív, MSZ 5601-59
IF 2804 – e – 7779
77.3877.66-15-1 Egyetemi Nyomda, Budapest

Végjegyzet

1 refektórium – a rendházak ebédlőterme

2 coadjutor – a jezsuita generális segédje

3 asszisztens – segéd. A jezsuitáknál a rend hat alapítótagja, később a generális után a legnagyobb rendfokozat

4 Loyola Ignác – a jezsuita rend megalapítója és első vezére

5 Montmartre (mónmártr) – Párizs egyik negyede

6 orgia – tivornya, dőzsölő lakoma

7 Aquinói Szent Tamás – XIII. századbeli Domonkos-rendi szerzetes, Arisztotelész bölcseleti rendszerének a keresztény kultúrába való átültetője, a párizsi egyetem rektora

8 Torquemada (torkvemáda) – a kegyetlenségéről híres első nagyinkvizitor a XV. században

9 nagyinkvizítor – az inkvizíció feje, elnöke

10 Ximenez (himenez) – nagyinkvizitor, Torquemada utóda

11 doge (dózse) – Velence köztársasági elnöke

12 podeszta – olasz polgármester

13 stratéga – a hadászati tudomány tudósa

14 Laudetur (Iesus Christus)! – Dicsértessék (a Jézus Krisztus)!

15 litánia – könyörgő imádság

16 inkvizíció – az eretnekek üldözését végző egyházi vészbíróság

17 autodafé – embertelen ítélet, amely ünnepélyes körmenet végén máglyára veti az eretnekeket. Az inkvizíció főleg Spanyolországban és Itáliában alkalmazta

18 Kopernikusz – híres csillagász, a Naprendszer felfedezője, akinek műveit az egyház elkoboztatta (1473-1543)

19 Ptolemaiosz – görög-egyiptomi csillagász, matematikus és geográfus, akinek rendszerét az egyház magáévá tette (II. század)

20 Arisztotelész – görög bölcs az i. e. IV. században, filozófiai rendszere az egész művelt világra kihatott

21 Rabelais (ráblé) – francia szerzetes, orvos és író a XVI. században, aki betegei mulattatására írta Gargantua és Pantagruel című szatirikus regényét

22 Leonardo da Vinci – olasz építész, szobrász, festő, író és természettudós. Leghíre-

sebb művei: az Utolsó vacsora, Mona Lisa. Anatómiai rajzait ma is használják (1452-1519)

23 Galenus – híres ókori orvos a II. században, Marcus Aurelius római császár udvari orvosa. Grammatikával és filozófiával is foglalkozott

24 Jan Žižka – huszita hadvezér (1360-1424)

25 skófium – ezüst- vagy aranyszál (hímzéshez)

26 harmincad – a királynak járó jobbágyadó

27 Tripartitum – hármaskönyv. Werbőczi hírhedt törvénykönyve

28 szpáhi – török lovaskatona

29 Cuius regio, eius religio – akié a hatalom, annak a vallása az uralkodó

30 janicsár – török gyalogos

31 Porta – a török miniszterelnöki hivatal neve

32 condottiere – olasz zsoldos hadvezér

33 etiquette (etikett) – a fejedelmi udvarok illemszabályai

34 vallon – Belgium francia nyelvű lakója

35 bosztandzsi – török palotaőr és testőr

36 Herr Jesu! – Uram Jézus! Német csatakiáltás

37 purgatórium – tisztítótűz. A katolikus vallás tanítása szerint itt sínylődnek a bocsánatos bűnben elhaltak lelkei

38 basa – tartományfőnök a törököknél, tábornoki rangban

39 bég – ezredesi rang a török hadseregben és kormányzatban

40 fráj – udvarhölgy, kisasszony

41 gyaur – törökül: hitetlen, a nem mohamedánok megvető elnevezése

42 Pallasz Athéné – a görög mitológiában a tudomány istennője

43 Héraklész – (a római mitológiában: Hercules), görög félisten, aki az istenek parancsára 12 hősi munkát végzett el az emberiség javára

44 naját – vízi tündér, sellő

45 triton – a görög mitológiában kis tengeri isten

46 müezzin – török pap

47 csausz – török katonai rang, egyben csendőr a basák kíséretében

48 aga – török tiszt a janicsár fegyvernemnél

49 Michelangelo (mikelandzséló) – Leonardo da Vinci mellett a XVI. század legnagyobb olasz szobrásza, festője és építésze, aki a költészetben is remekelt. Leghíresebb művei a Sixtus-i kápolna freskói, a Mózes-szobor és a Mediciek síremléke

50 narghilé – török vízipipa

51 rahat – török édesség, szultánkenyér

52 szorbet – török üdítő ital

53 dervis – mohamedán szerzetes

54 guzlica – délszláv húros hangszer

55 Seráz – szőnyegszövéséről híres keleti város

56 Korvina – Mátyás király könyvtárának többségükben kéziratos könyvei, amelyeket a bekötési táblák hollódíszeiről neveztek el így (Corvus = holló)

57 zecchino (dzekkinó) – régi toszkánai aranypénz

58 piaszter – török pénzegység

59 juriszprudencia – jogtudomány

60 Platón – görög bölcs. Az idealista filozófia megalapítója. Rendszere az államformákra is kiterjedt. (i. e. 427- 347)

61 mór – spanyolországi arab

62 frekventálni – látogatni

63 Bacon, Roger (békn, radzsör) – angol szerzetes a XIII. században, akit tudományos kutatásaiért a pápa 15 évi börtönbüntetéssel sújtott

64 bajrám – török ünnep

65 asztronómus – csillagász

66 Jagelló – olasz eredetű lengyel királyi ház

67 Hochstadt – elmagyarosítva: Hóstát, kolozsvári városrész

68 Hasengarten – elmagyarosítva: Házsongárd, Kolozsvár dombtetőn fekvő városrésze. Szó szerint: nyulaskert

69 harmincadmester – a jobbágyadó behajtója

70 füstpénz – a kémények után szedett jobbágyadó egy fajtája

71 portapénz – a jobbágyadó egyik neme

72 beglerbég – fővezéri rang, amelyet csak ketten viseltek a török birodalomban

73 Salvus conductus – menlevél, bántatlansági biztosíték

74 bene – jól van (latinul)

75 Circumdederunt – halotti ima (nevét kezdő soráról kapta)

76 Konstanzi zsinat – 1415-ben tartott egyházi tanácskozás, amelyen eretnekség címén máglyahalálra ítélték Husz Jánost

77 Husz János – csehországi prédikátor, az európai parasztforradalmak elindítója (1369-1415)

78 ariánus – Arius püspök által alapított vallási szekta

79 anabaptista – újrakeresztelő vallási szekta

80 skolasztika – az egyházi dogmák szolgálatában álló merev bölcseleti irány

81 szandzsák – török birodalmi kerület

82 fermán – szultáni rendelet

83 kánon – a zsinati határozatok cikkelye

84 bizánci stílus – az ókeresztény székesegyházak építészeti stílusa

85 Santa Maria Maggiore (szántá máriá mádzsóre) – tridenti székesegyház

86 Veni Sancte Spiritus! – „Jöjj, Szentlélek!” pünkösdi szekvencia

87 dekrétum – határozat, végzés

88 Protestanti comburantur – a protestánsok égettessenek el (latinul)

89 Santa Hermandad (szántá ermándád) – az inkvizíció rendőrsége

90 asztronómia – csillagászattan

91 spiritualizmus – bölcseleti rendszer, mely szerint minden létező alapjában véve szellem, s az anyag csupán a szellem egyik megjelenési formája Stratéga – a hadászati tudomány tudósa

92 Démokritosz – görög bölcs, aki az i. e. V. században élt. Az ókori materializmus első nagy képviselője

93 Hérakleitosz – görög bölcs (i. e. V. század). Elmélete, hogy nincs állandóság, minden folytonos mozgásban van

94 Faustus – mágikus hírű német tudós a XVI. században, akiről számtalan irodalmi alkotás készült

95 Gutenberg – a könyvnyomtatás (betűöntés) feltalálója a XV. században

96 horoszkóp – a csillagképek állásából összeállított babonás, tudománytalan jóslat

97 nobile – olasz nemes

98 ab urbe condita – a város alapításától (a római időszámítás kezdete)

99 Mantegna (mantennyá) – híres olasz festő a XV. században

100 Tiziano Vecellio (ticiánó vecsellió) – híres itáliai festő a XVI. században

101 Donatello – olasz szobrász (1386-1466), Padovában áll a Gattamelata zsoldosvezérről készített lovas szobra

102 humanizmus – a XIV. században Itáliában keletkezett nagy szellemi mozgalom, amely föl akarta szabadítani az emberi gondolkozást a középkori egyházi világnézet bilincseiből

103 dogma – alaptétel. Nem bizonyított, hanem egyedül a hitre alapozott, merev, megváltoztathatatlan hit- vagy tantétel

104 aszkézis – testi önfegyelmezés, önsanyargatás

105 ballisztika – lövedék röppályájával foglalkozó tüzérségi tudomány

106 tramontana – Olaszországban a hegység felől fúvó, hűvös, északi szél

107 Bakkalaureus – a legalsó egyetemi fokozat elnyerője a középkorban [jelenlegi használata: BSc: Bachelor of Science, BA: Bachelor of Art]

108 Levante – Kelet, szorosabb értelemben a kisázsiai partvidék

109 sirokkó – meleg adriai szél

110 campanile (kámpánile) – olaszul: harangtorony

111 Canal Grande (kánál gránde) – Velence legnagyobb közlekedési csatornája

112 Rialto – Velence börzéje

113 Commedia dell'arte – olasz vígjátékforma, amely főként rögtönzésekből áll

114 lagúna – olasz eredetű szó. A tengertől homokpaddal elválasztott öböl

115 barkarola – velencei gondolásdal. A bárka szóból ered

116 gondoliere – gondolás, csónakos

117 signoria (szinyória) – városi tanács (olaszul)

118 Evviva! – olaszul: éljen!

119 tutor – gyám, tanítómester, nevelő

120 venetók – Velence illír származású lakói

121 andiamo – olaszul: gyerünk

122 ión oszlop – egyike a három ógörög oszlopfajtának, fején kettős csigavonallal. A másik kettő a dór és a korinthoszi

123 fiskus – megyei ügyész

124 Marcus Aurelius – római császár és filozófus (II. század)

125 rector magnificus – az egyetem igazgatója

126 fekete mágia – boszorkánymesterség, az ördögi hatalommal való szövetkezés

127 alkímia – a középkor titokzatos vegytana, melynek célja az aranycsinálás volt

128 tiara – a hármas pápai korona

129 Escorial (eszkoriál) – kolostor és királyi palota Spanyolországban, II. Fülöp építtette

130 Alexandria – Város Észak-Afrikában, a kései görög kultúra központja

131 Augiász-istálló – Augiász görög mondai király hatalmas istállója, melyet Héraklésznak egy nap alatt ki kellett tisztítania

132 lernéi hüdra – Héraklész görög mondai hős második munkája a Lerne (vagy: Lerna) tavi óriáskígyó megölése volt

133 kalamus – ókori íróeszköz (itt valószínűleg ólom kalamárisról, azaz tintatartóról van szó)

134 magisztrátus – városi tanács

135 mikrokozmosz – a szabad szemmel nem látható dolgok világa

136 makrokozmosz – a nagy világegyetem

137 Circus Maximus – az ókori Róma legnagyobb cirkusza

138 Colosseum – a régi Róma óriási szabadtéri színháza

139 connetable (konnötábl) – Franciaországban az összes haderő főparancsnokát nevezték így

140 lancetta – kettős élű, finom hegyű sebészeti kés

141 auditórium – a rendházak fogadószobája, előadóterem

142 demonstrátor – az a diák, aki az anatómiai leckénél segédkezik

143 adjunktus – szó szerint: segéd. Itt tanársegéd

144 signora (szinyóra) – úrnő (olaszul)

145 Provence (provansz) – Dél-Franciaország földközi-tengeri része

146 Petrarca – kiváló olasz költő a XIV. században. Különösen szonettjei híresek

147 Vasari (vazári) – olasz festő, építész és művészeti író a XVI. században

148 Medici, Cosimo (medicsi, kozimó) – firenzei és toscanai (toszkánai) fejedelem

149 oroszlán hava – május. A hónapok neve csillagképek szerint: Kos, Bika, Ikrek, Rák, Oroszlán, Szűz, Mérleg, Skorpió, Nyilas, Bak, Vízöntő és Halak

150 indiosz – az amerikai őslakosság spanyol neve

151 prior – rendfőnök

152 Colombo, Christoforo – Kolumbusz Kristóf, Amerika felfedezője (1451-1506)

153 Csok jasa – török köszöntés

154 szálem alejkum – török üdvözlés: „Béke veled”

155 sejk-ul-iszlám – a mohamedánok főpapja

156 főmufti – török főpap

157 Korán – a mohamedánok vallási törvénykönyve

158 vikárius – a püspök segédje vagy helynöke

159 Paracelsus Bombastus Theophrastus – orvos, csillagász, alkimista és bölcselő. Az élettan megalapítója (1493-1541)

160 Hüpokratész – az ókor leghíresebb orvosa, Galenus elődje

161 ulema – mohamedán hittudós

162 karavánszeráj – török vendégfogadó

163 labirintus – krétai épület, melyben bonyolult folyosórendszere miatt mindenki eltévedt

164 Fabrica Corporis Humani (Az emberi test szerkezete) – Vesalius művének címe

165 defter – török törvénycikk

166 Bellicum – a bécsi hadügyminisztérium és haditanács

167 odaliszk – török hárembeli rabnő

168 famulus – szolga; kisegítő munkatárs; tudós kedvelt tanítványa

169 Tinódi Lantos Sebestyén – krónikás költőnk a XVI. század első felében

170 kapudánbasa – török tengerészeti miniszter

171 Albertus Magnus – XIII. századbeli alkimista, teológus, filozófus, természettudós, Domonkos-rendi szerzetes, majd püspök

172 Hermész Triszmegisztosz – az alkímia egyiptomi eredetű misztikus mestere

173 bölcsek köve – az alkimista kutatás végcélja, amely az ältudomány feltevése szerint arannyá változtatja a fémeket

174 veres oroszlán – az alkimisták egyik bűvös jele, amely szerintük arannyá változtatja a fémeket

175 Furor anatomicus – boncolási láz

176 sztaroszta – a legöregebb. Lengyelországi nemes, aki koronabirtokot bírt hűbérben

177 jerzsabinka – lengyel pálinka

178 kontusovka – lengyel pálinka

179 Comburatur – égettessék el (latinul)

180 zipser (cipszer) – szepességi német (szász) lakos

181 donáció – adomány

182 Rotterdami Erasmus – a XVI. század legkiválóbb és leghíresebb humanista tudósa